Міністерство освіти і науки Украї́н5и
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія: Філологія (мовознавство)

Випуск 22

Вінниця - 2015

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54
В 48

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2015. – Вип. 22. – 335 с.

ISBN 978-966-2337-89-1

Затверджено як фахове видання постановою Президії ВАК України «Про внесення періодичних друкованих наукових фахових видань до нового переліку наукових фахових видань України» (10.03.2010 № 1-05/2).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КБ № 8416 від 06.02.2004.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Іваницька Н.Л., доктор філологічних наук, професор (Вінниця) (головний редактор);

Павликівська Н.М., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Завальнюк І.Я., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Руснак І.Є., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Слободинська Т.С., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Іваницька Н.Б., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Куцевол О.М., доктор педагогічних наук, професор (Вінниця);
Ямчинська Т.І., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);
Німчук В.В., член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Городенська К.Г., доктор філологічних наук, професор (Київ).

Рецензенти: **Терехова С.І.**, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Мізін К.І., доктор філологічних наук, професор (Кременчук).

Друкується за ухвалою вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 8 від 29 грудня 2015 р.).

Статті подано в авторській редакції.
При використанні матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

Адреса редакції:
Інститут філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100; тел. (0432) 275-589.

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54

ISBN 978-966-2337-89-1

© Автори статей, 2015

Калиниченко В. Периферийные составляющие концептов SUCCESS-FAILURE, УСПІХ-НЕВДАЧА в американском и украинском языковом сознании.

В статье с опорой на корпус вербальных реакций, полученных от американских и украинских информантов в результате психолингвистического эксперимента, описаны зоны ближней, дальней и крайней периферии концептов SUCCESS-FAILURE, УСПІХ-НЕВДАЧА. Установлено, что реализация сопоставляемых концептов в упомянутых периферийных зонах осуществляется, главным образом, за счет когнитивных признаков интерпретационных полей концептов SUCCESS-FAILURE, УСПІХ-НЕВДАЧА (при этом доминируют признаки информационной и утилитарной зон), слабо выраженными являются понятийно-денотативные и перцептивно-когнитивные характеристики исследуемых концептов на уровне их периферийной организации. С учетом количественных показателей когнитивных признаков, наполняющих зоны ближней, дальней и крайней периферии, высказано предположение о большей содержательной многомерности концептов SUCCESS-FAILURE, их более глубоких и разноплановых смысловых наслоениях в сознании американских коммуникантов в сопоставлении с концептами УСПІХ-НЕВДАЧА, имеющими менее существенную смысловую нагрузку в сознании украиноязычных респондентов.

Ключевые слова: *концепт, языковое сознание, когнитивный признак, полевая стратификация, ядро, ближняя периферия, дальняя периферия, крайняя периферия.*

Kalinichenko V. Periphery Zones of SUCCESS-FAILURE and УСПІХ-НЕВДАЧА Concepts in American and Ukrainian Linguistic Consciousness.

The article deals with describing field stratification of SUCCESS-FAILURE, УСПІХ-НЕВДАЧА concepts via distribution of the cognitive features obtained after psycholinguistic experimental data analysis to the levels of the core-by, the distant and the back peripheries of the concepts under consideration by the criterion of their vividity. The verbal associative reactions were provided by the American and Ukrainian speakers who participated in the psycholinguistic experiment mentioned. The research has shown that realization of the contrasted concepts in their periphery zones occurs due to the cognitive features of their interpretative fields (namely, their information and pragmatic subfields). The cognitive features which belong to conceptual and denotative fields, as well as those belonging to the perceptual and cognitive fields are much less vividly represented in the periphery organization of the concepts discussed. SUCCESS and FAILURE concepts are presumed to be more multidimensional in terms of their content layers in the linguistic consciousness of Americans comparing to УСПІХ-НЕВДАЧА concepts in the Ukrainian linguistic consciousness due to the particular number of the cognitive features which constitute their core-by, distant and back peripheries.

Key words: *concept, linguistic consciousness, cognitive feature, field stratification, nucleus, core-by periphery, distant periphery, back periphery.*

Елена Матузкова
(Одесса)

УДК 811.111’373’42:159.91.001.361

ОСОБЕННОСТИ АКТУАЛИЗАЦИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ГИПЕРКОНЦЕПТА АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В ДОКУМЕНТАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассматривается концепт АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ как лингвокультурный гиперконцепт высшей степени абстракции, являющийся единицей лингвокультурологического описания английской коллективной идентичности. Когнитивно-дискурсивный аспект исследования сущности английской коллективной идентичности позволяет рассмотреть особенности конструирования этого многогранного феномена в современной англоязычной документальной прозе. Статья фокусируется на описании семантической структуры лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ, актуализируемого в разных типах документального дискурса. Рассматриваются два семантических блока когнитивно-семантического содержания лингвокультурного гиперконцепта: предметный, и эмоционально-оценочный.

Ключевые слова*: английская идентичность, лингвокультурный гиперконцепт, когнитивно-дискурсивный аспект, семантическая структура.*

Постановка проблемы. Проблема идентичности занимает центральное место в современной социальной и политической жизни, отражаясь в многочисленных трудах и произведениях научной, художественной, документальной и публицистической литературы. В научной парадигме XXI века «идентичность» из узкодисциплинарного понятия превращается в междисциплинарную категорию, получая новый эпистемологический статус. Доминирующими общегуманитарными научными подходами к изучению идентичности сегодня являются психологический (Е. Белинская, Д. Зимер, Е.Олсон, В.Соснин и др.), социологический (В. Агеев, В. Гекас, Л. Дробижева, Д. Сноу и др.), когнитивный (Т. Водолажская, У. Дойз, А. Квятковска, К.Макгарт, Г. Солдатова и др.) и конструкционистский (Г. Андреева, М. Дуглас, Н. Иванова, Т. Румянцева, Т. Стефаненко и др.).

Проблематика исследований идентичности в лингвистических студиях разнопланова и многовекторна. Ученые обращаются к проблемам соотношения языка и идентичности, идентичности и дискурса, к методологии изучения идентичности как когнитивного конструкта, а также к описанию особенностей языкового отображения, формирования и конструирования разных видов идентичности (Т. Бородина, С. Гарагуля, Н. Герман, Дж. Джозеф, Л. Енина, М. Макаров, К. Мендоза-Дентон, А. Табуре-Келлер, Т. Тервил-Питр, Д. Уошбрук, М. Школовая и мн. др.). Однако следует отметить, что многочисленные аспекты исследования идентичности как междисциплинарной лингвистической категории остаются открытыми для научного познания как в общетеоретическом плане, так и в прикладном.

Актуальность темы статьи определяется интересом современной украинской германистики к изучению проблем взаимодействия языка, культуры, сознания и идентичности, важной ролью коллективной этнокультурной идентичности в современной жизнедеятельности общества, необходимостью формирования целостной теории идентичности, методологические принципы которой в украинской лингвистике только начинают разрабатываться. Исследование языковых способов отображения и конструирования английской коллективной идентичности в современной англоязычной документальной литературе является проблемой новой и совершенно не разработанной ни в теоретико-методологическом, ни в прикладном аспектах.

Целью работы является описание семантической структуры лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ (ЛГК АИ), актуализируемого как в самоидентифицирующем (англичане об англичанах), так и во внешнеидентифицирующем (не англичане об англичанах) англоязычном документальном дискурсе.

Изложение основного материала. Лингвокультурный концепт *АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ* – многоуровневая ментальная константа, комплексность которой обусловлена многогранностью самого феномена английской коллективной идентичности. Последняя представляет собой квинтэссенцию образов Англии и англичан в представлении самих англичан и иных этнических общностей. Это вызывает необходимость обозначения описываемого сложного ментального образования дисциплинарным термином более объёмным, чем концепт, позволяющим включить в сферу исследования целые смысловые группы, которые сами состоят из концептов. Поэтому мы рассматриваем лингвокультурный концепт *АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ* как гиперконцепт, сложное семантическое образование гиперонимического типа, включающее в себя концепты и их антиподы - «бинарные, или оппозитивные концепты» [6, с. 9]. Данный гиперконцепт может быть охарактеризован как многогранная, многоуровневая и открытая концептуальная система, являющаяся единицей лингвокультурного пространства и имеющая широкое поле вербальных репрезентантов.

При изучении реализации ЛГК АИ в дискурсивном пространстве фокусом внимания является прежде всего когнитивно-семантическая составляющая наполнения ЛГК АИ, его признаковая и дефиниционная структура. Семантика данного гиперконцепта исследуется как совокупность идентифицирующих признаков и черт феномена английской идентичности. В этом русле изучение концентрируется на сущностном наполнении концепта и детальном анализе таких доминантных характеристик исследуемого гиперконцепта как его многогранность, гетерогенность и многопризнаковость, то есть на тех характеристиках концепта, которые позволяют с уверенностью отнести его к лингвокультурным концептам самой высокой степени абстракции.

В своем анализе концептуальных характеристик ЛКГ АИ мы базируемся на комбинаторном лингвокультурологическом подходе. Позволим себе отметить, что лингвокультурология – это наука, базирующаяся на своеобразных, «не *формализованных* бастионах научности», где, по словам Л.Микешиной, «определенная доля методологизма и аналитики успешно сочетается с *нарративностью, «рассказом»* (выделено нами – Е.М.) как свободным размышлением, и происходит это на пересечении различных горизонтов культуры, науки и искусства» [5, с. 500]. И поэтому такая потребность лингвокультурологии в «неопределенном дискурсивно-мыслительном пространстве между строгой научностью и вольной фантазией» обусловливает, по справедливому утверждению Н. Алефиренко, необходимость *комбинаторного* лингвокультурологического подхода к объектам исследования [1, с. 38].

В основании лингвокультурологической методологии лежат понятийные средства особого рода: не столько логические понятия, сколько «понятия-ключи» (Э. Ауэрбах), «концепты-словообразы» (Н. Алефиренко). Они представляют собой «культурные концепты»: не абстрактные или взятые по аналогии, а скорее конкретно-образные и точно не определяющие, но схватывающие своеобразие предмета или события. Последние способны актуализироваться в различных «контекстах» и обогащаться (благодаря живому, не «теоретизированному» повествованию) поиском смысла жизни в фактах культуры [там же].

Кроме того, в основе нашего исследования лежит лингвокультурологическая методология изучения лингвокультурных национально-маркированных семантических образований *высокой степени абстракции в различных видах дискурса,* которая апробирована в работах авторитетных учёных: С. Воркачева, В. Карасика, И. Приваловой и др. Так, например, С. Воркачев, анализируя идею патриотизма в лингвокультуре на материале научного дискурса, выделяет в семантике любого отвлечённого концепта, три ряда признаков: дефиниционные (позволяющие отделить этот концепт от близких и смежных семантических образований); сущностные («концепциеобразующие», т.е. лежащие в основе теории, объясняющей смысл этого концепта), и все прочие, дефиниционно избыточные и не входящие в теорию – энциклопедические, эмоциональные, праксеологические и т.д. [39, с. 22].

Анализируя особенности вербализации ЛГК АИ в документальном дискурсе английской коллективной идентичности неправомерно говорить о строго дефиниционных (в лексикографическом смысле) признаках, во-первых, поскольку *определений* **английской идентичности** в словарях пока просто не существует и, во-вторых, поскольку мы имеем дело с контекстами-*толкованиями* в документальном дискурсе. Поэтому следует говорить о дефиниционно-сущностных или просто сущностных признаках ЛГК АИ.

Признаковая наполняемость семантической структуры ЛГК АИ исследовалась с помощью сплошной выборки на материале 8000 дискурсивных фрагментов из текстов последнего десятилетия XX века и первого десятилетия XXI века различных типов англоязычного документального дискурса идентичности. Выделенные в результате анализа признаки ЛГК АИ дифференцируем на основные и второстепенные. *Основными* называем признаки, языковая экспликация которых частотна (зафиксированы в более 60% изучаемых фрагментов) как в самоидентифицирующем, так и во внешнеидентифицирующем дискурсах английской идентичности.

Анализ актуализации ЛГК АИ в различных дискурсивных идентифицирующих фрагментах позволил выделить два ряда семантических признаков. Во-первых, это признаки, соотносимые с предметной частью концепта – иными словами, какая у англичан идентичность и что в неё входит, и, во-вторых – это признаки, соотносимые с его эмоциональной частью – как англичане и не англичане относятся к английской идентичности. Данные наблюдения подтверждают сформулированную в предыдущих работах [3,4] гипотезу о необходимости выделения логико-понятийного и эмоционально-ценностного уровней в структуре *любой* идентичности. Таким образом, когнитивно-семантическое содержание ЛГК АИ образуется сочетанием *двух основных семантических блоков*: предметного, или логико-понятийного и эмоционально-оценочного.

Первый блок в свою очередь представлен двумя группами сущностных признаков: *характеризующих* (тех, которые конструируют черты английской идентичности как феномена) и

конститутивных (тех, которые конструируют ведущие идентифицирующие признаки современной английской общности).

Основными и тесно связанными друг с другом *характеризующими* признаками гиперконцепта в обоих типах дискурса идентичности являются: **ментефактность, герменевтичность, сложность, изменчивость, неуловимость, скрытость, векторность и элективность**. Признак утраченности (кризисности), входящий в когнитивно-семантическое содержание гиперконцепта, не является основным, поскольку актуализируется только в нескольких произведениях самоидентифицирующего дискурса и не подтверждается во всех произведениях внешнеидентифицирующего дискурса.

Среди *конститутивных* признаков исследуемого лингвокультурного гиперконцепта доминируют **психологический, ценностный, поведенческий, языковой, расово-этнический, символический и территориальный.** Их доминирование в концептуальной структуре, однако, не отражает значимости всех из них в качестве *ведущих* идентифицирующих признаков *современной* английской идентичности как феномена. Последние четыре из перечисленных, хотя и являются частотными по упоминанию в дискурсивных фрагментах, классифицируются говорящими как не актуальные, потерявшие свою значимость в качестве ведущих идентифицирующих признаков английской идентичности.

Уникальная ментальность с её системой ценностей (психологический и ценностный признаки) является сегодня основным конститутивным признаком лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ и, соответственно, ведущим идентифицирующим признаком английской идентичности как феномена, главным этнообразующим началом английской лингвокультурной общности. Терминопонятие «английская лингвокультурная идентичность», как и терминопонятие «лингвокультурная общность» в значительной степени решает проблему употребления таких дискуссионных терминов как «английская национальная идентичность» и «английская этническая идентичность» в современном научном и документальном дискурсах.

В исследовании лингвокультурного гиперконцепта «АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ» поэтому основное внимание должно быть направлено на ценностную составляющую современной английской лингвокультуры. Зафиксированность зависящих или не зависящих от времени культурных ценностей в определенных информационных структурах с их языковой экспликацией подтверждает существование современной английской общности как самобытного целого и её коллективной идентичности как синергетически возникшего сопряжения языка, культуры и сознания.

Квинтэссенция *современной* английской коллективной идентичности как феномена конструируется в документальном дискурсе идентичности следующими ценностно-смысловыми доминантами – выразителями таких ключевых лингвокультурных *констант* как **вежливость** *(courtesy*), **привязанность к дому** (*domesticity*), **честность** (*fair play*), **юмор** (*humour*), **гражданские права и свобода** (*liberty*), **умеренность** (*moderation*), **прагматизм** (*pragmatism*), составляющих ядро ценностного признака лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ.

Анализ актуализации лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ в дискурсивных идентифицирующих фрагментах также показал, что семантические признаки, соотносимые с эмоционально-оценочным компонентом гиперконцепта, не столь многочисленны. Отношение англичан к своей идентичности конструируется двумя основными концептуальными признаками: **неуверенность и лояльность** (благожелательное равнодушие). Подобная малочисленность признаков и сущность такого отношения объясняются английской умеренностью-сдержанностью (*English moderation)* – одной из ценностно-смысловых доминант английской лингвокультуры.

Выводы. Таким образом, анализ сущностных признаков лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ показал, что сегодняшнее понятие английской коллективной идентичности – это не столько национально-этнический конструкт, обеспечивающий тождественность общности на основе языкового, территориального, расово-этнического, символического, исторического, гражданско-правового (последние два признака

вообще не вошли в состав основных в дискурсе) идентифицирующих признаков, сколько лингвокультурный феномен, основанный на ментальном, ценностном и поведенческом единстве членов данной общности. **Перспективы** дальнейшего исследования видим в изучении признакового содержания лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ в других модификациях дискурса (художественном, научном, политическом и т.д.), а также в анализе междискурсной, речежанровой и идиостилевой вариативности указанного гиперконцепта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н.Ф. Алефиренко. – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2012. – 288 с.
2. Воркачев С.Г. Знаковая сущность лингвокультурного концепта / С.Г. Воркачев // Человек. Язык. Культура: сб. науч. статей, посв. 60-летнему юбилею проф. В.И. Карасика в 2 ч. – Киев: Изд. дом Д.Бураго, 2013. – Изд. 2-ое, испр. – Часть I. – С. 39-47.
3. Матузкова Е.П. Идентичность как объект изучения лингвистики: проблематика и перспективы / Е.П. Матузкова // Записки з романо-германської філології. / [ред. І.М.Колегаєва]. Одеський національний університет імені І.І.Мечникова: факультет романо-германської філології. – Одеса: КП ОГТ, 2012. – Вип. 28. – С. 90-97.
4. Матузкова Е.П. Идентичность как продукт взаимосвязи языка, культуры и коммуникации / Е.П. Матузкова // Новые парадигмы и новые решения в современной лингвистике; гл. ред. М.В. Пименова. – Кемерово, 2013. – Вып. 2. – С. 39-41.
5. Микешина Л.А. Философия познания. Полемические главы / Л.А. Микешина. – М.: Прогресс – Традиция, 2002. – 624 с.
6. Пименова М.В., Кондратьева О.Н. Концептуальные исследования. Введение: учебное пособие / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 176 с.

Матузкова О. Особливості актуалізації лінгвокультурного гіперконцепту АНГЛІЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ в документальному дискурсі.

У статті розглянуто концепт АНГЛІЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ як лінгвокультурний гіперконцепт вищого ступеня абстрагування, який є одиницею лінгвокультурного опису англійської колективної ідентичності. Когнітивно-дискурсивний аспект дослідження сутності англійської колективної ідентичності дозволяє розглянути особливості конструювання цього багатогранного феномену в сучасній англомовній документальній прозі. Стаття фокусується на описі семантичної структури лінгвокультурного гіперконцепту АНГЛІЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ, що актуалізується у різних типах документального дискурсу. Розглядаються два семантичних блока когнітивно-семантичного змісту лінгвокультурного гіперконцепту: логіко-понятійний та емоційно-оцінний.

***Ключові слова**: англійська ідентичність, лінгвокультурний гіперконцепт, когнітивно-дискурсивний аспект, семантична структура.*

Matuzkova O. Realization of linguocultural concept ENGLISH IDENTITY in non-fiction discourse.

The article describes the concept ENGLISH IDENTITY. It is viewed as a linguocultural hyperconcept of the highest abstraction degree and the unit of linguocultural description of English collective identity. Cognitive-discursive research into English collective identity character enables to outline the specific means of construction of this multifaceted phenomenon in current English non-fiction. The article describes the semantic structure of linguocultural concept ENGLISH IDENTITY, realized in various types of non-fiction discourse. It also singles out two semantic blocks of cognitive-semantic content of linguocultural concept: logic-conceptual and emotional-evaluative.

***Key words:** cognitive-discursive aspect, English identity, linguocultural hyperconcept, semantic structure.*

Олександр Мосейчук, Наталя Матушевська
(Житомир)

УДК 811.111:81’42

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ *СПОКУСА* (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)

Стаття присвячена дослідженню когнітивно-прагматичному аналізу комунікативної ситуації СПОКУСА на матеріалі англомовного кінодискурсу. Розглянуто поняття поверхневої та глибинної прагматичної структури висловлення, які співвідносяться з феноменами експлікатури та імплікатури. Обґрунтовано необхідність покрокової послідовної інтерпретації конкретного фрагменту комунікативної діяльності з урахуванням вербальних та невербальних чинників. У зазначеному дослідженні вказано на основні параметри когнітивно-прагматичного аналізу, а саме

стратегії і тактики, що реалізуються у конкретних комунікативних актах, та наголошено на важливості ролі контексту. Проаналізовано фрагмент із кінофільму "Ідентифікація Борна", в якому продемонстровано реалізацію комунікативної ситуації СПОКУСА. Виявлено провідну роль слоту приманка – гроші. Комунікативну ситуацію СПОКУСА представлено у вигляді концептуальної метафори СПОКУСА – ЦЕ ТОРГИ. Реконструйовано етапи спокуси у досліджуваному прикладі.

Ключові слова: *когнітивно-прагматичний аналіз, експлікатура, імплікатура, комунікативна ситуація, СПОКУСА, стратегія, тактика, мовленнєвий акт.*

Аналіз соціальних і мовленнєвих складових дискурсу передбачає вивчення прагматики широкого (соціального) та вузького (комунікативного) контекстів. Необхідним на сучасному етапі є вивчення шляхів формування дискурсів з урахуванням когнітивних процесів, що знаходять своє відображення в конкретній регулятивній діяльності в умовах конкретного комунікативного середовища. На жаль, жодна з існуючих у сучасному мовознавстві окремих методик не дозволяє максимально повно визначити взаємодію чинників формування дискурсу в когнітивно-прагматичній площині. У нашому дослідженні ми взяли на себе відповідальність застосувати когнітивно-прагматичний метод до аналізу дискурсу. Ця методика вже проходила апробацію на матеріалах різних типів дискурсу [3, с. 59–63; 4; 5; 6], проте ***метою*** статті є визначення методологічних параметрів та алгоритму аналізу, а також демонстрація його ефективності та валідності на матеріалі комунікативної ситуації СПОКУСА.

Дослідницькі методики, залучені до когнітивно-прагматичного аналізу, не є кардинально новими. Традиційні методики у системній взаємодії з новітніми підходами дозволяють максимально уникнути суб'єктивної інтерпретації шляхом формалізації та використання методологічного алгоритму аргументації висновків. Таким чином, ***об'єкт*** дослідження має дуалістичний характер: сам аналіз як методологічний прийом, з одного боку, і комунікативна ситуація спокуси – з іншого. ***Предмет*** дослідження, відповідно, складають параметри й алгоритм методики та власне її використання для аналізу чинників формування дискурсу в комунікативній ситуації СПОКУСА в когнітивно-прагматичній площині.

Нами введено поняття поверхневої та глибинної прагматичної структури висловлення за аналогією до поверхневої та глибинної синтаксичної структури Н. Хомського, який, у свою чергу, запозичив відповідні поняття в універсальній граматиці Пор-Рояль, розробленій Клодом Лансло та Антуаном Арно. Зазначені структури дотично співвідносяться з поняттями експлікатури [8, 16], імпліцитури [7], пресупозиції та імплікатури [13, с. 22–40], об'єднаних логічною операцією імплікації (якщо А…, то В).

Поняття поверхневої та глибинної прагматичної структури дозволили збагатити теорію імплікатур, теорію мовленнєвих актів, теорію мовленнєвого впливу та надають можливість практичній реалізації когнітивно-прагматичного підходу до вивчення комунікативної діяльності. Формалізація методики з опорою на логічний процес імплікації надає методу аргументативної валідності.

Звернення до когнітивних механізмів і процесів, залучення теорії концептуальної метафори/метонімії [14], елементів концептуального аналізу, визначення напрямків внутрішньо- та міжконцептуальної взаємодії виводять інтерпретативну методику на якісно новий рівень. Доказовість результатів забезпечується співвіднесеністю площини ментальних репрезентацій з конкретним мовленнєвим фрагментом та його елементами. Спроби поєднати зазначені площини вже мали місце у роботах представників концептуальної лінгвістики, але вони не мали успіху у вирішенні практичних завдань, спрямованих на аналіз конкретних мовленнєвих (або ширше – дискурсивних) фрагментів.

Когнітивно-прагматичний аналіз (далі КПА) вимагає покрокової послідовної інтерпретації конкретного фрагменту комунікативної діяльності з урахуванням вербальних та невербальних чинників, що формують контекстуальний фон. Складність використання когнітивно-прагматичного аналізу полягає у необхідності широкої фахової підготовки дослідника. На відміну від вузькогалузевих лінгвістичних методів, КПА вимагає поетапної реалізації традиційних та новітніх методик із залученням лінгвістичних та суміжних теорій, до яких, поміж інших, належать: компонентний, трансформаційний, дистрибутивний аналіз, методика аналізу безпосередніх складників (на лексичному, синтаксичному і текстовому рівнях), аналіз словникових дефініцій, стилістичний аналіз тексту та його компонентів на усіх рівнях, аналіз

просодичної структури висловлень, аналіз прагматично значущих комбінаторних та позиційних фонетичних процесів, деривaційний та етимологічний аналіз, методика фреймового моделювання значення, елементи концептуального аналізу, методика асоціативного аналізу, низка вузькопрагматичних методик тощо. КПА включає також аналіз невербальної складової поведінки суб'єктів дискурсу [1, 11, 2, 12, 6, 15], який здатний підсилити пояснювальний потенціал КПА поруч із аналізом вербальної складової. Аналіз вербальних та невербальних елементів проводиться суміжно з реконструкцією та моделюванням концептуальної площини конкретного комунікативного фрагменту.

Основними параметрами аналізу є стратегії і тактики, що реалізуються у конкретних комунікативних (з урахуванням вербальної та невербальної складових) актах. Стратегії та тактики визначаються на основі логічної операції імплікації з урахуванням пресупозиційного змісту. Підставою для кваліфікації мовленнєвих актів виступають отримані імплікатури, які формують глибинну прагматичну структуру висловлень (на відміну від поверхневої прагматичної структури, що реалізується в експлікатурі – значення висловлення без урахування конкретного контекстуального фону). В основу методу покладено фундаментальну для когнітивної прагматики тезу П. Грайса (what is said and what is meant) щодо значущості диференціації висловленого (озвученого, написаного тощо) і того, що малося на увазі (що реалізується за допомогою висловленого). Оскільки комунікація є середовищем регуляції поведінки, а мова виступає в якості інструмента регулятивної діяльності, інформація, що передається під час цього процесу, має конкретне прагматичне призначення. Це означає, що інформація виконує функцію регуляції, а не інформування. Метою КПА є встановлення структури глибинного прагматичного значення у вигляді імплікатур, які є фундаментальними одиницями формування конкретних дискурсів (комунікативних епізодів/фрагментів/подій).

Іншим параметром аналізу є розмежування комунікативних типів речення (ствердження, питання, заперечення) і комунікативних актів (вербальних, невербальних та гібридних). Ототожнення зазначених елементів призводить до хибної інтерпретації глибинних смислів або до неможливості їх встановлення та, відповідно, побудови ментальної моделі конкретного комунікативного епізоду чи абстрагованої комунікативної ситуації. Комунікативні типи речень мають формальний характер, тобто є лише формою комунікативних актів, і, по суті, не мають чіткої комунікативної мети і, відповідно, інтенції. Оскільки спілкування є не звичайною передачею інформації, а процесом регуляції поведінки шляхом обміну завжди прагматично призначеної інформації, суб'єкти дискурсу майже ніколи не стверджують заради ствердження, не запитують заради запитання і не заперечують заради заперечення. Комунікативні типи речень є лише формою існування вербальної інформації, що використовується з конкретною метою, задовольняючи потреби суб'єкта, які викликають відповідні інтенції. Якщо комунікативний тип речення визначається за формою, то комунікативний акт має кваліфікуватися відповідно до інтенціонального змісту з урахуванням контекстуального обмеження, яке відкидає нерелевантні смисли для аналізу конкретного фрагменту.

Різниця між сказаним і тим, що малося на увазі, свідчить про непрямий характер комунікації у середовищі людей. Через низку соціальних причин переважна більшість наших мовленнєвих дій постає у вигляді непрямих мовленнєвих актів, глибинний зміст яких потребує інтерпретації.

Особливе місце в КПА відіграє роль контексту. Під час розробки та апробації методики ми досить часто зустрічалися з критикою з боку колег щодо суб'єктивності отриманих імплікатур та валідності результатів аналізу. Є декілька шляхів усунення суб'єктивності аналізу і підвищення валідності отриманих результатів. В першу чергу, це об'єктивно присутні в конкретному фрагменті дискурсу контекстуальні рестриктори (обмежувачі), урахування яких не припускає виведення нерелевантних для певного контексту імплікатур. До контекстуальних рестрикторів, таким чином, належать Час, Місце, Обставини, Учасники (їх соціальні та комунікативні Ролі, Відносини та соціальний Статус, спільні та відмінні Знання/Переконання, Потреби, Наміри та Цілі), вербальні та невербальні Дії.

З іншого боку, суб'єктивність усувається шляхом детальної, послідовної аргументації на кожному етапі аналізу. Дослідник має розглядати і враховувати потреби суб'єктів дискурсу, які

породжують їх інтенції, формують стратегії та тактики, актуалізуючись у конкретній локальній комунікативній меті комунікативного акту. Суб'єкт ініціює комунікативну діяльність лише у випадку наявності потреби (усвідомленої або неусвідомленої), яка відображається в інтенціях та конкретизується в комунікативному (вербальному та/або невербальному) акті. Метою аналізу є встановлення імплікатур – глибинного прагматичного змісту, що керує діяльністю суб'єктів дискурсу та визначає структуру і послідовність мовного матеріалу. На кожному кроці аналізу дослідник повинен ставити питання, чому суб'єкт обирає певну інформаційну структуру і чого він прагнув досягти, вживаючи цю структуру. Тобто фокус уваги дослідника переноситься з "як побудовано висловлення та його компоненти" на "для чого висловлення та його компоненти побудовані таким чином". Відповідь на останнє запитання розкриває причини структурної (стильової, просодичної, морфологічної, лексичної, синтаксичної тощо) варіації висловлювань і дозволяє визначити структуру суб'єктивних когнітивних моделей (subjective mental models) [9, с. 57-66; 10, с. 5-6] комунікантів у конкретній ситуації.

Відповідно, будь-яка комунікативна діяльність є взаємодією, тобто взаєморегуляцією когнітивних (ментальних) структур суб'єктів дискурсу, де вербальні та невербальні засоби постають у вигляді інструментів. Продукуючи висловлення, мовець експліцитно чи імпліцитно демонструє і надає доступ до власних когнітивних моделей та одночасно апелює до когнітивних структур адресата (концептів та їх слотів, макроконцептів, міжконцептуальних зв'язків у вигляді концептуальних метафор, метонімій тощо) з метою здійснення регулятивного впливу.

Задля підтвердження вищенаведеної методології проаналізуємо фрагмент із кінофільму "Ідентифікація Борна" та скрипт кінострічки, в якому актуалізується комунікативна ситуація спокуси. Учасниками ситуації є два комуніканта Джейсон Борн і Марі. Спокусником у цьому прикладі виступає Джейсон Борн – колишній співробітник ЦРУ, за яким женеться поліція. Джейсон хоче дістатися Парижу. Жертвою спокуси є Марі – студентка з Німеччини, якій потрібні гроші.

Поверхнева прагматична структура (експлікатура)	**Глибинна прагматична структура (імплікатура)**
MARIE HELENA KREUTZ: What are you looking at?	**M.:** STOP LOOKING AT ME OR...
JASON BOURNE: I heard you inside.	**J.:** I KNOW YOUR NEEDS.
M.: What?	**M.:** I DIDN'T UNDERSTAND. EXPLAIN.
J.: The consulate. I heard you talking. I thought maybe we could help each other.	**J.:** I WAS PRESENT WHEN YOU WERE AT THE CONSULATE AND I HEARD ABOUT YOUR PROBLEMS. I CAN SOLVE YOUR PROBLEMS, AND YOU – MINE.
M.: How's that?	**M.:** EXPLAIN, DETALIZE.
J.: You need money. I need a ride out of here.	**J.:** YOU WILL GET MONEY IF YOU DRIVE ME OUT OF HERE.
M.: I'm not running a car service. Thank you.	**M.:** I WON'T DRIVE. I REFUSE.
J.: I'll give you $10.000 to drive me to Paris. *Jason shows a wad of notes*	**J.:** YOU WILL GET 10.000$ FOR THE JOB. NO SCAM. YOU'VE GOT THE MONEY RIGHT NOW AND HERE
M.: What, do you think I'm a fool?	**M.:** I DON'T BELIEVE YOU.
J.: You'd be a fool not to take it.	**J.:** THIS IS THE BEST OFFER. YOU ARE SMART ENOUGH TO ACCEPT IT. DON'T WASTE THE CHANCE.
M.: What is this, a joke? Some kind of scam?	**M.:** I STILL DON'T TRUST YOU. HOWEVER, I AM INTERESTED. PROVE THAT YOU WON'T CHEAT ME.
J.: No, it's no scam. And I'll give you another $10.000 when we get there. *Jason throws the money to Marie*	**J.:** EVERYTHING IS HONEST. THE MONEY IN YOUR HANDS WILL GET DOUBLED SOON.
(POLICE SIREN WAILING)	**M.:** I DON'T WANT ANY PROBLEMS WITH

M.: Jesus. Is that for you?	THE POLICE.
J.: Look. You drive, I pay. It's that simple.	**J.:** DON'T WORRY. DON'T BE AFRAID. I WON'T CHEAT YOU. THERE IS NO DANGER, YOU DO YOUR JOB, I PAY FOR IT.
M.: I got enough trouble, okay?	**M.:** I WOULD LIKE TO, BUT I STILL HEZITATE.
J.: Okay. Can I have my money back?	**J.:** THEN YOU HAVE WASTED YOUR CHANCE.
M.: All right, go.	**M.:** I ACCEPT.

Марі бариться біля машини і помічає, як за нею спостерігає незнайомець, що викликає у дівчини занепокоєння. Адресат використовує захисну стратегію, що реалізується непрямим мовленнєвим актом погрози із активацією тактики нападу (*What are you looking at?)* із імплікатурою STOP LOOKING AT ME OR... Адресант заспокоює адресата (*I heard you inside.*), що виражається імплікатурою I KNOW YOUR NEEDS. Реципієнт застосовує мовленнєвий акт здивування у формі запитання (*What?*) із імплікатурою I DIDN'T UNDERSTAND. EXPLAIN. Спокусник знову вдається до тактики заспокоєння (*The consulate. I heard you talking.*), використовуючи короткі речення, посилаючись на авторитетну установу, де він почув цю інформацію, що реалізується імплікатурою I WAS PRESENT WHEN YOU WERE AT THE CONSULATE AND I HEARD ABOUT YOUR PROBLEMS. Спокусник вживає тактику демонстрації потреб (стратегія торгівельних перемовин), що актуалізується ввічливим мовленнєвим актом пропозиції з метою заспокоєння завдяки використанню маркерів модальності *thought, maybe, could* (*I thought maybe we could help each other.*) із імплікатурою I CAN SOLVE YOUR PROBLEMS, AND YOU – MINE. Тактика, обрана адресантом, діє у правильному напрямку, оскільки апелює до когнітивної моделі потреб реципієнта.

Адресат використовує тактику уточнення, що реалізується у перепитуванні, це свідчить про зацікавленість реципієнта (*How's that?*) і виражено імплікатурою EXPLAIN, DETALIZE. Наведена деталізація експлікує про нагальну потребу в грошах. Реципієнт не відмовляє. Джейсон усвідомлює, що діє у правильному напрямку, оскільки Марі демонструє зацікавленість і просить уточнення. Адресант актуалізує непрямий мовленнєвий акт пропозиції *(You need money. I need a ride out of here.)* з імплікатурою умови IF: YOU WILL GET MONEY IF YOU DRIVE ME OUT OF HERE. Паралельні конструкції *You need ... I need* інтерпретуються як мовленнєвий акт пропозиції через конвенціалізовану в них імплікатуру опозиції та умови.

Адресат вдається до непрямого акту відмови, актуалізуючи захисну стратегію, тактику демонстрації статусу *(I'm not running a car service*), що має імплікатуру I WON'T DRIVE. Непрямий мовленнєвий акт відмови експлікується псевдоактом подяки (*Thank you*) з імплікатурою I REFUSE. Подяка у цьому контексті є нерелевантною ознакою і тому кваліфікується як непрямий саркастичний мовленнєвий акт відмови. Реципієнт уникає прямої категоричної відмови, що свідчить про можливість кооперації між комунікантами. З іншого боку, адресат, продукуючи висловлення *I'm not running a car service*, починає підсвідомо грати за правилами адресанта і реалізує тактику підвищення ставок у межах стратегії торгівельних перемовин.

У фрагменті експлікується ментальна модель спокуси у вигляді концептуальної метафори СПОКУСА – ЦЕ ТОРГИ. Джейсон дотримується стратегії торгівельних перемовин шляхом тактики максимального підвищення ставок за допомогою мовленнєвого акту пропозиції *I'll give you $10.000 to drive me to Paris.* Актуалізація концепту THE BEST OFFER у свідомості реципієнта є одночасно апеляцією до слоту MONEY, що виступає атрактором у концептуальній структурі комунікативної ситуації СПОКУСА. Слот MONEY безпосередньо пов'язаний зі слотом NEEDS. Міжконцептуальна взаємодія MONEY– NEEDS активізує концептуальну метафору ГРОШІ – ЦЕ СВОБОДА, яка має відіграти значну роль у прийнятті рішення.

Спокусник уникає умовного речення зі сполучником *if*, оскільки його наявність активізує можливість двох варіантів розв'язання ситуації: згоду і відмову (що невигідно для спокусника). Адресант структурує висловлення за допомогою інфінітиву із значенням умови, який експліцитно виконує синтаксичну функцію мети (пор. *I'll give you $10.000* ***if*** *you* ***drive*** *me to Paris vs I'll give you $10.000* ***to drive*** *me to Paris.*) з імплікатурою YOU WILL GET 10.000$ FOR THE JOB, що, на відміну від *if*, імплікує модальність впевненості. Це досягається переведенням

фокусу уваги з умови на результат, який задовольнить потреби. Таким чином, Джейсон зосереджує увагу Марі на реалізації її потреб і на поверхневому рівні усуває можливість вибору, що заважає реципієнту прийняти вигідне для адресанта рішення. Спокусник реалізує невербальний комунікативний акт – дістає пачку з банкнотами і показує її адресату, що актуалізується у комбінації тактик демонстрації і платоспроможності. Пропозиція Джейсона набуває більшої ваги, оскільки підсилюється імплікатурою NO SCAM. YOU'VE GOT THE MONEY RIGHT NOW AND HERE.

Реципієнт вдається до тактики демонстрації недовіри *(What, do you think I'm a fool?)*, що містить імплікатуру I DON'T BELIEVE YOU. Марі хоче дізнатися, наскільки обґрунтованою є пропозиція її співрозмовника, оскільки її зацікавленість значно зросла під тиском демонстрації грошей та наявністю потреб, які вони здатні вирішити. Адресант реалізує тактику порівняння, яка є елементом аргументативної стратегії (*You'd be a fool not to take it.*) і проявляється в обґрунтуванні своєї пропозиції, що засвідчує імплікатура THIS IS THE BEST OFFER. YOU ARE SMART ENOUGH TO ACCEPT IT. DON'T WASTE THE CHANCE. Адресат знову актуалізує тактику демонстрації недовіри, що реалізується мовленнєвим актом прохання надати гарантій у вигляді запитань: *What is this a joke? Some kind of scam?* Марія хоче підтвердження реальності намірів адресанта, що втілюється в імплікатурі I STILL DON'T TRUST YOU. HOWEVER, I AM INTERESTED. PROVE THAT YOU WON'T CHEAT ME.

Спокусник підсилює аргументативну стратегію тактикою демонстрації платоспроможності і тактикою плати наперед у вигляді невербального мовленнєвого акту запевнення-гарантії (кидає пачку із банкнотами на суму $10.000 адресату) і дублює його вербальним актом заспокоєння *(No, it's no scam.)*, а також підкріплює промісивом-гарантією (*And I'll give you another $10.000 when we get there)* із загальною імплікатурою EVERYTHING IS HONEST. THE MONEY IN YOUR HANDS WILL GET DOUBLED SOON. Такі дії адресанта демонструють щирість намірів, усувають, принаймні, експліцитну вірогідність шахрайства, можливість задовольнити потреби, долає страхи, а реальні гроші виконують роль інструмента спокуси і активізують концепт ВОЛОДІННЯ та СВОБОДА.

Адресант поступово змінює аргументативну стратегію на маніпулятивну з використанням сугестивної тактики: Марі, тримаючи гроші у руках, починає перевіряти, чи не підроблені вони, та відчуває себе їх власником. Але, якщо вона не погодиться на пропозицію Джейсона, вона їх втратить, що є неприпустимим з позицій власника. Цей маркетинговий прийом досить часто використовується в торгівлі, коли продавець пропонує покупцеві приміряти, скуштувати, випробувати товар і, таким чином, відчути його вплив на задоволення власних потреб. Спокусник використовує маніпулятивну стратегію, яка ставить реципієнта перед вибором: *віддавати чи не віддавати гроші*, які Марі так потрібні. Акцент переноситься з *їхати чи не їхати* на *віддавати чи не віддавати*. Віддавати означає *втрачати*, а концепт ВТРАТА суперечить складовим концепту ВЛАСНИК.

З іншого боку, спокусник використовує тактику гри на підвищення ставок, збільшуючи винагороду вдвічі. Джейсон вживає підрядне речення часу замість умови (*And I'll give you another $10.000 when we get there.*) з метою усунення сумнівів, що експлікує переконливість та впевненість шляхом асертивної (стверджувальної, що виключає інші варіанти) обіцянки-гарантії. Таким чином, у проаналізованому фрагменті актуалізується імплікатура THIS IS THE BEST OFFER. Сполучник IF має імплікатуру сумніву, а WHEN додає впевненості в отриманні результату (отримаєш не *якщо,* а *коли*). У наведеному прикладі застосовується агресивна (активна, наполеглива) спокуса, яка актуалізується через регулятивний вплив на концепт NEEDS та суміжні концептуальні утворення у вигляді постійного тиску на потреби адресата.

У цей час лунають сирени поліції. Марі здогадується, що розшукують її співрозмовника, і демонструє своє занепокоєння (*Jesus. Is that for you?*), виражене імплікатурою I DON'T WANT ANY PROBLEMS WITH THE POLICE.

Протягом усього фрагменту Джейсон посідає домінуючу позицію, тоді як Марі поступово підкоряється його діям. Зважаючи на дистрибуцію соціальних ролей, Джейсон виконує роль дорослого, а Марі – дитини, що відповідає слотам учасників (СПОКУСНИК і ЖЕРТВА) ментальної моделі комунікативної ситуації СПОКУСА. Адресант поводить себе впевнено і

намагається заспокоїти адресата (*Look.)*, що реалізується в імплікатурі DON'T WORRY. DON'T BE AFRAID. Спокусник використовує тактику ухиляння від відповіді через занепокоєння викликати підозри та налякати адресата. Тому Джейсон актуалізує тактику тематичного переключення, змінюючи тему розмови, і знову концентрує увагу Марі на легкості і вигідності пропозиції (*You drive, I pay.*). Застосовуючи розглянуту тактику, адресант вдається до часткової дезінформації, і хоча формально відповідь Джейсона не містить прямої брехні, але замовчання в цьому контексті свідчить про неповну щирість між комунікантами. Спокусника бентежить питання реципієнта, і він намагається ухилитися та мінімізувати об'єм невигідної для нього інформації.

Джейсон активізує глибинну ментальну структуру MONEY FOR JOB, яка реалізує простоту умови та статус замовника, що актуалізується в мові високочастотними одиницями *pay to play, pay for play, play as you play, you pay you play, if you don't pay you can't pay, he who pays the piper calls the tune,* використовуючи паралельні конструкції (*You drive, I pay.*), що мають імплікатуру I WON'T CHEAT YOU. THERE IS NO DANGER, YOU DO YOUR JOB, I PAY FOR IT. Джейсон одночасно демонструє вищий статус замовника роботи та апелює до логіки *(It's that simple.*) із імплікатурою ACCEPT.

Марі застосовує тактику непрямої відмови (*I got enough trouble, okay?*), що містить імплікатуру I WOULD LIKE TO, BUT I STILL HEZITATE. *Okay* вказує на невпевненість, що може бути інтерпретована як маніпулятивна стратегія торгів, тактика підвищення ставок.

Спокусник розуміє, що треба діяти агресивніше і категоричніше, та вдається до маніпулятивної тактики відмови від власної пропозиції і вимагає повернення грошей (*Okay. Can I have my money back?*), що реалізується в імплікатурі THEN YOU HAVE WASTED YOUR CHANCE. Тут чітко простежується апеляція до слоту атрактора MONEY та його потужний вплив на слот NEEDS вузла PARTICIPANT-VICTIM у складі концептуальної моделі комунікативної ситуації СПОКУСА.

В уяві Марі вже віртуально вирішила свої проблеми завдяки грошам. Відмовитися від пропозиції – означає розлучитися з грошима, які адресат вже вважає "своїми". Коли у людини забирають те, чим вона володіє, тоді вона набагато чіткіше і гостріше відчуває потребу. Відмова від грошей повертає адресата до колишніх проблем, до почуття тривоги та стану фрустрації. Залежність від грошей тисне на рішення реципієнта. Марі не може протистояти спокусі у вигляді тиску потреб та, як на це і розраховував спокусник, поступається (*All right, go*), що виражається імплікатурою I ACCEPT.

Спокусник завдяки послідовному використанню тактик досягає своєї мети. Легко помітити акцент на задоволенні потреб, що пронизує весь діалог. Провідну роль у розглянутій ситуації спокуси відіграє постійна активація слоту ПРИМАНКА у складі концепту СПОКУСА – гроші, що підсилюється невербальними і мовленнєвими актами зі збільшенням обсягу атрактора (приманки). Етапи спокуси у наведеному прикладі можна зобразити таким чином: (1) встановлення контакту, (2) пропозиція, (3) перемовини, (4) капітуляція.

Оскільки комунікативна ситуація спокуси активізується концептуальною метафорою СПОКУСА – ЦЕ ТОРГИ, найбільш активно використовується стратегія перемовин, що реалізується тактикою підвищення ставок, сугестивною тактикою демонстрації результату і маніпулятивними тактиками зміщення фокусу уваги та відмови від попередньої пропозиції. Спокусник апелює до ментальних структур, пов'язаних з концептом ПОТРЕБИ, і намагається активізувати інтенції, спрямовані на задоволення потреб шляхом постійного посилання на слот АТРАКТОР у ментальній моделі комунікативної ситуації СПОКУСА. Головним завданням спокусника є нейтралізація дії слоту ОПІР у суб'єктивній ментальній моделі жертви, що досягається вищевказаними тактиками у вигляді максимального тиску на потреби жертви шляхом демонстрації позитивного результату і мінімізації небезпек і страхів реципієнта.

Результати досліджень свідчать, що когнітивно-прагматичний аналіз є потужним інструментом вивчення чинників і принципів формування дискурсів, уможливлює дослідження когнітивної площини конкретного комунікативного фрагменту з урахуванням взаємодії вербальної і невербальної складових. Послідовний покроковий аргументативний алгоритм аналізу надає валідності отриманим висновкам і сприяє легкому виявленню помилок на різних

етапах інтерпретації дискурсу. Незважаючи на ефективність та валідність результатів, когнітивно-прагматичний аналіз вимагає доопрацювання, більшої формалізації, роботи над метамовою методики, апробації під час роботи з іншим матеріалом, що, відповідно, і визначає перспективу подальших досліджень у межах окресленого напряму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык [Текст] / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 584 с.
2. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика в ее соотношении с вербальной / Г. Е. Крейдлин : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 "Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика" / Москва, 2000. – 68 с.
3. Мосейчук О. М. Методи проведення лінгвістичних досліджень : Навчально-методичний посібник / О. М. Мосейчук. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 75 с.
4. Мосейчук О. М. Специфіка реалізації класової дискримінації в англомовному дискурсі / О. М. Мосейчук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, № 1124. – 2014. – С. 97–103.
5. Мосейчук О. М. Функціонально-прагматичні особливості реалізації іронії та сарказму в контексті бізнес перемовин / О. М. Мосейчук, К. С. Разгонова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 2. – С. 149–155.
6. Мосейчук О. М. Концептуальна структура англомовного трейлеру до кінофільмів у жанрі драма / О. М. Мосейчук, Д. Ю. Фекете // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – № 80. – С. 172–176.
7. Bach K. Conversational Impliciture / K. Bach // Mind and Language, # 9. – 1994. – P. 124–162.
8. Carston R. Thoughts and Utterances : The Pragmatics of Explicit Communication / R. Carston. – Oxford : Blackwell, 2002. – 418 p.
9. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Sociocognitive Approach / T. A. van. Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
10. Dijk T. A. van. Society and Discourse. How Social Context Influences Text and Talk / T. A. van. Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 287 p.
11. Ekman P. Emotions Revealed : Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life / P. Ekman. – 2nd ed., New York : Holt Paperbacks, 2007. – 288 p.
12. Ekman P. Unmasking the Face : A Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues / P. Ekman, W. V. Friesen. – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1975. – 212 p.
13. Grice H. P. Studies in the Way of Words. Cambridge / H. P. Grice. – Mass. : Harvard University Press, 1989. – 394 p.
14. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago and London : University of Chicago Press, 1980. – 177 p.
15. Pease A. Body Language : How to Read Other's Thoughts by Their Gestures / A. Pease. – Sydney : Camel / Pease Training International, 2002. – 229 p.
16. Wilson D. Meaning and Relevance / D. Wilson, D. Sperber. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 400 p.

Мосейчук А., Матушевская Н. Когнитивно-прагматический анализ коммуникативной ситуации СОБЛАЗН (на материале англоязычного кинодискурса).

Статья посвящена исследованию когнитивно-прагматического анализа коммуникативной ситуации СОБЛАЗН на материале англоязычного кинодискурса. Рассмотрены понятия поверхностной и глубинной прагматической структуры высказывания, которые соотносятся с феноменами экспликатуры и импликатуры. Обоснована необходимость пошаговой последовательной интерпретации конкретного фрагмента коммуникативной деятельности с учетом вербальных и невербальных факторов. В проведенном исследовании указано на основные параметры когнитивно-прагматического анализа, а именно стратегии и тактики, реализуемые в конкретных коммуникативных актах, и отмечена важность роли контекста. Проанализирован фрагмент из кинофильма "Идентификация Борна", в котором продемонстрировано реализацию коммуникативной ситуации СОБЛАЗН. Выявлено главную роль слота приманка – деньги. Коммуникативную ситуацию СОБЛАЗН представлено в виде концептуальной метафоры СОБЛАЗН – ЭТО ТОРГИ. Реконструировано этапы соблазна в исследуемом примере.

Ключевые слова: *когнитивно-прагматический анализ, экспликатура, импликатура, коммуникативная ситуация, СОБЛАЗН, стратегия, тактика, речевой акт.*

Moseychuk A., Matushevska N. Cognitive Pragmalinguistic Analysis of the Communicative Situation of TEMPTATION (a Case Study of the English Cinema Discourse).

The article investigates cognitive pragmalinguistic analysis of the communicative situation of TEMPTATION with the English cinema discourse being a case study. The research considers the notion of surface and deep pragmatic structures of the utterance that are relevant to the phenomena of explicature and implicature. The paper proves the necessity of a step-by-step sequential interpretation of the actual communication fragment with the verbal and nonverbal factors being taken into consideration. The investigations seek to provide the basic parameters of cognitive pragmalinguistic analysis including the strategies and tactics actualized in specific comunicative acts as well as emphasizes the significance of the context. The analyzed "The Bourne Identity" fragment explicates the communicative situation of TEMPTATION. The attractor slot proves to play a critical part in tempting. The communicative situation of TEMPTATION is presented in the form of the conceptual metaphor TEMPTATION IS BARGAINING. The stages of temptation are reconstructed in the example under analysis.

Keywords: *cognitive pragmalinguistic analysis, explicature, implicature, communicative situation, TEMPTATION, strategy, tactic, speech act.*

Марина Сальтевська
(Харків)

УДК 811.111-112

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ КРИЗА У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Англомовний газетний дискурс є інституціонально обумовленим інтерактивним розумово-мовленнєвим середовищем формування соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, одним з яких є концепт КРИЗА. Дослідження метафоризації концепту КРИЗА у сучасному англомовному газетному дискурсі передбачає, насамперед, з'ясування ознак концептуального референта КРИЗА, які потенційно можуть "висвітлюватися" у процесі метафоричного мапування, а також виокремлення доменів людського досвіду, що складають контекст для конкретизації цих ознак в аналізованому дискурсі.

Ключові слова: *концептуальний корелят, концептуальний референт, когнітивна метафора, англомовний газетний дискурс.*

Постановка проблеми. Дослідження метафоризації концепту КРИЗА у сучасному англомовному дискурсі визначається, по-перше, її відповідністю пріоритетним антропоцентричним тенденціям сучасного мовознавства, спрямованим на акцентуацію активності суб'єктів розумово-мовленнєвої взаємодії у формуванні смислів; по-друге, важливим місцем концепту КРИЗА в образі світу представників англомовних лінгвокультурних соціумів; по-третє, значущістю метафоризації як способу концептуалізації дійсності суб'єктом пізнаня.

Переважна більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення, як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливою увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, у тому числі й англомовних, і впливають на формування їх образу світу. До такого типу концептів відноситься і концепт КРИЗА, метафоричне втілення якого ще не було об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є з'ясування методик дослідження метафоричного втілення концепту КРИЗА у сучасному англомовному газетному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт КРИЗА набуває метафоричного втілення у численних дискурсивних контекстах. З огляду на тематичну орієнтованість сучасного англомовного газетного дискурсу, що висуває у фокус уваги його адресантів та адресатів концепт КРИЗА, а також функціонально-стилістичні характеристики цього типу дискурсу, що

реалізуються у широкому використанні конвенціональних та оригінальних метафор, уважаємо, що сучасний англомовний газетний дискурс є релевантним контекстом дослідження актуалізації концептуальних метафор КРИЗИ.

Концепт КРИЗА існує як неподільна структура взаємопов'язаних підструктур – інтенсіонального ядра й імплікативного потенціалу (когнітивного і прагматичного), що задається інтенсіоналом і становить периферію концепту.

Ознаки інтенсіоналу концепту КРИЗА встановлюються за допомогою ***дефінітивного аналізу*** імені концепту за даними тлумачних словників, що репрезентують усуспільнене знання про відповідний феномен.

Імплікаціональні ознаки з'ясовуються на основі аналізу дискурсивних контекстів актуалізації концепту із застосуванням *методики когнітивно-дискурсивної інтерпретації* [6, с. 6].

Методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації передбачає виявлення пресупозицій продуцента мовлення, що лежать у підґрунті експлікатур та імплікатур висловлень й спрямовують виведення інференцій інтерпретатора стосовно тих чи інших ознак концепту КРИЗА, а також оцінок цих ознак.

Експлікатури розуміємо як результат наповнення смислом логічної форми мовного виразу у відповідності з наміром мовця, тобто як експліцитно виражене у висловлюванні судження, що передає його буквальний смисл [5, с. 123], а *імплікатури* – як небуквальні аспекти смислу, що не визначаються безпосередньо конвенціональною структурою мовних виразів [5, с. 128].

Пресупозицію тлумачимо як спільний фонд знань і уявлень суб'єктів дискурсу, завдяки якому висловлювання є комунікативно доречним [1, с. 181-184; 2, с. 406-418], а *інференцію* – як когнітивну процедуру отримання вивідного знання в дискурсі та як результат такої процедури – вивідне знання інтерпретатора [3, с. 153-211; 5, с. 124-128].

Розглянемо застосування методики когнітивно-дискурсивної інтерпретації на прикладах:
(1) *At its root meaning a "**crisis**" is a separation. In our everyday lives we use the term **crisis** to designate a period of decision. A crisis is a moment of separation when one must make a decision about a direction. To make a **crisis decision**, a person needs some criteria or set of norms to guide the decisions that are made. Sometimes, at a moment of **crisis decision making**, there is chaos when one does not know which norm to use in making a decision. Without some norm **a crisis** is a significant loss of direction because there are different criteria for deciding which way to turn or how to decide. It is in this most fundamental sense that one can say that **contemporary medicine is in crisis*** (The Economist, Mar 14, 2001).

У фрагменті (1) есплікується значення лексеми *crisis*, що дозволяє вивести інференцію про те, що криза є *критичним періодом, який вимагає прийняття рішення стосовно подальшого напрямку розвитку певної царини людського досвіду* (у цьому випадку – медицини) *для виведення її з хаосу*. Такий поняттєвий зміст імплікує *негативну утилітарну оцінку* КРИЗИ "шкідливо" й *емоційну оцінку* "неприємно/страшно".

Фрагмент (2) імпліцитно розкриває зміст лексеми *crisis*:

(2) *In a way, **the crisis in Ukraine is less an economic one than a political one**," he told the Daily Telegraph. "The key political leaders do not understand how to lead the country out of crisis. If the political crisis continues, we could see the worst case scenario. The threat of sovereign default is there"* (The Telegraph, Mar 29, 2009).

У контексті не надається експліцитного визначення поняття КРИЗА. Натомість експліцитно стверджується, що криза в Україні більше схожа на політичну, ніж економічну, українські політичні лідери не розуміють, як вивести країну з кризи, і якщо політична криза продовжиться, країні загрожуватиме дефолт. На основі інтерпретації пресупозицій, на яких закорінена ця інформація, можна вивести такі інференції: *ознакою політичної кризи є "відсутність згоди між політиками"*; *політична криза пов'язана з економічною*; *економічна криза має наслідком дефолт країни*. Як і у фрагменті (1), ознаки концепту КРИЗА імплікують *негативні утилітарну* й *емоційну оцінки*.

Для встановлення метафор, які прояснюють зміст концепту КРИЗА на підставі уподібнення його іншим сутностям, використовуємо ***інструментарій теорії когнітивної метафори***. Наприклад:

(3) *Of course, just as it seems that* ***the economic crisis has helped boost Mr Obama's standing****, other events – such as* ***a foreign policy crisis*** *–* ***could help Mr McCain*** (The Herald, Sep 12, 2010).

У наведеному контексті предикації *the economic crisis has helped boost Mr Obama's standing* та *a foreign policy crisis – could help Mr McCain* репрезентують метафору КРИЗА є ЛЮДИНА. Концептуальний референт метафори представлений ім'ям концепту КРИЗА, лексемою *crisis*. Концептуальний корелят виводиться на основі інтерпретації значення предиката *to help* (допомагати), агенсом якого є референт *crisis*. Згідно з пресупозиціями продуцента й інтерпретатора, агенсом такої дії, як "надання допомоги", може бути лише людина. Відповідно, у референтній ситуації, відображеній аналізованим фрагментом, референту *crisis* приписується властивість ЛЮДИНИ.

Для структурування концептуального простору референтів і корелятів метафор КРИЗИ, актуалізованих у сучасному англомовному газетному дискурсі, використовується *методика моделювання багаторівневого концептуального простору* С. А. Жаботинської, розроблена на основі понять "домен" та "ієрархія доменів" Р. Ленекера [8, с. 147].

Концептуальний простір референтів і корелятів метафор становить собою складну ієрархію, що розгортається "вглибину" (концептосфера → домен → парцела → концепт) і забезпечує поступову "грануляцію" інформації [4, с. 5].

На кожному рівні ієрархії концептуальний простір упорядковується за моделлю *концептуальної сітки*, що фактично становить собою систему знань, у вигляді цілісного образу сітки, вузли якої відповідають окремим об'єктам або цілим ситуаціям, а дуги, тобто зв'язки між вузлами, – відношенням між об'єктами/ситуаціями [7, с. 230]. Будь-який вузол може бути пов'язаним з будь-якою кількістю інших вузлів і дуг, так що їх графічне зображення стає схожим на сітку ліній, що й обумовлює назву моделі.

Висновки дослідження. Побудова мережі на кожному рівні ієрархії здійснюється за допомогою універсального інструментарію – пропозиціональних схем, що входять до складу базисних фреймів [4, с. 5]. Універсальність фрейму дозволяє структурувати інтенсіональні й імплікаціональні ознаки концептуального референта КРИЗА й з'ясувати напрями його метафоричного осмислення, що визначають сполучуваність імені референтного концепту, лексеми *crisis*, з іншими лексичними одиницями у предикативних і непредикативних структурах, які втілюють концептуальні метафори КРИЗИ. Пропозиціональні схеми, які структурують ці метафоричні вирази, дозволяють виявити корелятивні концепти, що є складниками корелятивних доменів, необхідних для інтерпретації значення цих виразів й виокремити концептуальні метафори, утворені на основі цих концептів/доменів. Встановлені корелятивні концепти/домени упорядковуються у вигляді ієрархічно структурованого багаторівневого корелятивного концептуального простору. Застосування зазначених методик аналізу дозволяє здійснити дослідження метафоризації концепту КРИЗА у сучасному англомовному газетному дискурсі. **Перспективи подальшого дослідження.** Перспективним є здійснення компаративного аналізу метафор КРИЗИ в різномовних інституціональних і неінституціональних дискурсах з метою встановлення спільних та відмінних способів концептуалізації феномена КРИЗА представниками різних соціокультурних спільнот різних лінгвокультур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бейкер А. Пресуппозиция и типы предложений / А. Бейкер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 406-418.
3. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – С. 153-211.
4. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3-10.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
6. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англомовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 40 с.

7. Скрэгг Г. Семантические сети как модели памяти / Г. Скрэгг ; [пер. с англ. Т. С. Зевахиной] // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 12. Прикладная лингвистика. – М., 1983. – С. 228-272.
8. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar / R. W. Langacker. – Stanford : SUP, 1987. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – 516 p.

Сальтевская М. Методика исследования воплощения концепта КРИЗИС в современном англоязычном газетном дискурсе.

Англоязычный газетный дискурс является институционально обусловленной интерактивной средой формирования социально значимых аксиологически маркированных концептов, одним из которых является концепт КРИЗИС. Исследование метафоризации концепта КРИЗИС в современном англоязычном газетном дискурсе предусматривает, прежде всего, определение признаков концептуального референта КРИЗИС, которые потенциально могут "высвечиваться" в процессе метафорического картирования, а также определение доменов человеческого опыта, которые служат контекстом для конкретизации этих признаков в анализируемом дискурсе.

Ключевые слова: *концептуальный коррелят, концептуальный референт, когнитивная метафора, англоязычный газетный дискурс.*

Saltevska M. Methods of Investigation of the Concept CRISIS Metaphoric Instantiation in the Contemporary English Newspaper Discourse.

English newspaper discourse is an institutionally stipulated interactive environment where socially significant evaluative concepts are formed. One of them is the concept CRISIS. Investigation of the concept CRISIS metaphoric instantiation in the contemporary English newspaper discourse provides for the conceptual referent CRISIS features identifying. These schemas determine the network of properties of the constituents of the source domain which are projected upon the target domain and are compatible with the syntactic forms of phrases instantiating the CRISIS conceptual metaphors in the analyzed discourse.

Key words: *conceptual correlate, conceptual referent, cognitive metaphor, English newspaper discourse.*

Олеся Сидоренко, Любов Мацько
(Київ)

УДК 811.161.2 : 316.77

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ І ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ЛІДЕРА

У статті розглядається важлива проблема сучасної лінгвопедагогічної освіти – формування комунікативного лідерства: інноваційних креативних мовних особистостей з критичним мисленням, досконалим мовленням, позитивними морально-етичними стимулами до творчої професійної діяльності. До аналізу залучено окремі розділи Педагогічної Конституції Європи (23-15 травня 2013 року, Франкфурт на Майні). У розділі VI «Основні компетенції європейського вчителя»: комунікативна компетентність, компетентність самоідентичності, компетентність справедливості, лідерська компетентність, дослідницько-аналітична та інш. У VII розділі «Основні педагогічні стратегії»: автентичність, самобутність, діалогічність, лідерство, дослідництво, здатність до розвитку, співробітництво та інш. У VIII розділі «Основні педагогічні технології»: мовні стратегії та дискурсні прийоми, досконале володіння сучасною літературною рідною мовою, її функціональними стилями, підстилями і жанрами, особистісна багатомовність.

Ключові слова*: мовна особистість, комунікативне лідерство, мовнокомунікативна компетентність ,Педагогічна Конституція Європи.*

Актуальність теми дослідження проблеми культури формування мовленнєвої компетентності комунікативного лідера зумовлюється кількома чинниками як загально-суспільного, так і науково-педагогічного характеру. Серед них передусім це кардинальна зміна соціокультурної державницької парадигми розвитку українського сучасного суспільства, на яку нині орієнтується вища освіта, актуалізуючи нові наукові дослідження світоглядної моделі підготовки інтелектуальної еліти. В основі світоглядної моделі лежить відповідь на запит суспільства про формування *інноваційної креативної мовної особистості* з критичним

мисленням, досконалим мовленням, позитивними морально-етичними стимулами до творчої професійної діяльності.

Постановка проблеми в контексті сучасної лінгводидактики потребує з'ясування чинників і умов провідної риси інноваційної креативності мовної особистості лідерства.

Лідерство як узагальнена семантична ознака мовної особистості комунікатів походить від значень: «Лідер, - а ч. 1. Той, хто стоїть на чолі політичної партії або іншої певної суспільно-політичної організації; вождь (у 2 знач.) керівник. 2. Про того, хто посідає провідне місце серед інших подібних. 3. Особа чи група осіб, що йде першою в якому-небудь змаганні» [1, с. 489].

Комунікативне лідерство мовних особистостей передбачає, що його носії при вирішенні актуальних державних і суспільно-фахових завдань посідають у колективі і суспільстві провідне місце серед інших подібних мовних особистостей, вирізняючись серед них *вищим рівнем інтелекту, досконалішим професіоналізмом, стійкішою психікою і міцнішою волею до діяльності, вищою моральністю* й етичністю та високою культурою поведінки і мовної комунікації.

Сучасна амбітна молодь не задовольняється посереднім рівнем підготовки, хоче досягати високого і найвищого рівнів, щоб гарантовано забезпечити собі авторитетне місце у спільноті громадян-професіоналів і пристойний рівень життя. Але щоб цього досягти і все життя підтримувати на висоті, слід кожному, хто має таку амбітну мету, формувати й таку свою мовну особистість, яка могла б упродовж усього життя засвоювати через мову потрібні фахові й особливо актуальні суспільно-громадянські компетенції. Адже усі уже відомі знання є ословленими і омовленими. Використовуються вони мовними засобами, способами і шляхами: фоно-графічними, лексико-семантичними засобами, передаються граматичними формами, словосполученнями, реченнями, висловленнями і текстами.

Україна задекларувала побудову відкритого демократичного суспільства і успішно її реалізує. Відповідно це зобов'язує державні, соціальні, історико-культурні, освітньо-педагогічні інституції до інтенсивнішого формування і розвитку соціально-діяльнісної, ціннісно-орієнтованої, *креативної мовної особистості*, яка б відчувала реальний час, відповідні соціальні очікування суспільства і власні прагнення та планувала і готувала можливості для досягнення своєї мети.

Мовна особистість (мовний образ «Я») виростає з послідовного природного, в тому числі й цілеспрямованого, нанизування міжособистісних мовленнєвих контактів, зміст яких у процесі повсякденного мовного спілкування розширюється і трансформується в образно-смислові структури індивідуальної та групової мовосвідомості, когнітивні структури наукового пізнання і знання, формування *національної ідентичності* та соціально-культурних характеристик, утворення ідеологічних, наукових, літературних, побутово-культурних текстів.

Мовна самосвідомість особи розглядається як результат мовно-соціальної взаємодії – інтеракції, яка через символи – мовні одиниці – надає можливість мовцю побачити себе очима інших співрозмовників, бо в нього з ними одна спільна символічна система бачення і розуміння – мова.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що сучасні вчені вважають, що «Плідним напрямом сучасного розвитку соціологічної теорії особистості є символічний інтеракціонізм» [2, с. 258], тобто самосвідомість і особистість людини розглядаються як результат соціальної взаємодії – *інтеракції*, основним засобом і формою якої є мова спілкування.

Американські соціологи Вільямс Томас і Флоріан Знанецький запропонували емпірично обґрунтовану соціологічну типологію особистості, виділивши такі три типи: *представник богеми, філістер, творча людина*. Представник богеми пристосовується до ситуаційних умов («середовища творчих людей/життя, що живуть безладно [2, 58] і пливе за течією, не знаходячи в собі твердої опори для того, щоб щось змінити на краще. Філістер – це («самовдоволена, обмежена людина з міщанським світоглядом» [1, с. 1322] спирається на традицію, не виявляючи соціальної гнучкості і не знаходячи стабільної опори. Творча людина спирається на власні сили і здатна змінювати моделі поведінки відповідно до динаміки соціальної організації [2, с. 267]. А це означає, що доля творчої людини в її руках, вона завжди спроможна допомогти собі й іншим. Таким має бути комунікативний лідер.

У Педагогічній Конституції Європи, прийнятій Другим форумом Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи 23-15 травня 2013 року у Франкфурті на Майні, виписані

компетенції у розрахунку на творчу людину, педагога – творця. У шостому розділі «Основні компетенції європейського вчителя» названі основними компетентностями такі: «1) комунікативна компетентність…; 2) компетентність самоідентичності; 3) компетентність справедливості; 4) лідерська компетентність; 5) дослідницько-аналітична компетентність; 6) здатність навчатися протягом життя; 7) емпатія – здатність розуміти переживання учня чи студента у процесі спілкування» [5, с. 81]. Звертаємо увагу на те, що комунікативна компетентність названа першою, бо вона є необхідною умовою і засобом формування усіх інших компетентностей, зокрема і самоідентичності, справедливості, лідерської компетентності, дослідно-аналітичної, телепатичної здатності співпереживати.

У сьомому розділі «Основні педагогічні стратегії» головними стратегіями успішної діяльності педагога визначено: автентичність, самобутність, візуалізація знань, демократичність, діалогічність, дослідництво, інтегративність, конструктивізм, лідерство, особистісна зорієнтованість, послідовність, рефлективність, здатність до розвитку, соціальна спрямованість, опора на відповідний досвід, співробітництво, цілеспрямованість [5, с. 82].

Жодна з названих педагогічних стратегій не може зреалізуватися у практиці навчальної діяльності без мовнокомунікативної компетентності, зокрема без таких мовленнєвих стратегій як діалогічність, полілогічність, монологічність, текстотворення, рефлективність, автентичність, інтегративність мовознань, мовосвідомості.

У восьмому розділі «Основні педагогічні технології» зазначається «право вільного вибору учителя, заснованого на його педагогічній майстерності та творчості»; «з використанням власних наукових досліджень, …із застосуванням сучасних інформаційних засобів, мовних стратегій та дискурсних прийомів» [5, с. 82], які називаються високими педагогічними технологіями інноваційного характеру.

Високі педагогічні технології інноваційного характеру передбачають знання класичної і вітчизняної риторики та бездоганне володіння сучасною українською літературною мовою у всіх її основних функціональних стилях і підстилях: науковому (науково-технічному, науково-гуманітарному, науково-навчальному, науково-популярному); офіційно-діловому (законодавчому, дипломатичному, адміністративно-управлінському); публіцистичному (інформаційному, політико-ідеологічному, політико-агітаційному); художньому (проза, лірика, драма; колорити: книжний, розмовний, урочистий, офіційний, іронічний, гумористичний, сатиричний); розмовно-побутовий (діалог, полілог, монолог), епістолярний (листування: офіційно-ділове, виробниче, приватне, інтимне); конфесійний (віросповідання духовних традицій, проповіді, молитви, послання).

Педагогічна Конституція Європи акцентує основну увагу у педагогічній діяльності на формування особистості: «Вчителем, вихователем, наставником людина стає не тоді, коли вона освоїла певну суму знань, які має передати учню і навіть не тоді, коли вона оволоділа відповідними навчально-виховними методиками чи технологіями, а насамперед тоді, коли вона усвідомила себе як особистість, виховала в собі якості неприйняття, відторгнення фальшу, упевнилась у своїй правоті провідника життєвої справедливості» [5, с. 83].

Видатний лінгвофілософ Ю.М. Лотман писав, що «кожна культура витворює у своїй ідеальній моделі тип людини, чия поведінка цілковито зумовлена системою культурних кодів, і людини, яка володіє певною свободою вибору своєї моделі поведінки» [4].

Загальновідоме поняття життєдіяльності корелює з поняттям життєтворчості, тобто творенням своєї особистості, наповнення її осмисленими бажаннями, прагненнями, знаннями, досвідом, ідеями і улюбленостями, образами, роздумами, морально-етичними чеснотами – будуванням себе внутрішнього, своїх життєвих стратегій і світу навколо. Без внутрішнього будування *власного образу особистості* важко уявляти своє майбутнє і ще важче до нього успішно йти.

Мовна норма декларує традиційно усталені і кодифіковані правилами правопису та словниками естетично довершені мовні зразки, закріплені у свідомості мовців. Користуючись поняттям мовної норми, мовна практика реалізує кодифікований виражальний потенціал національної української літературної мови, закріплений у свідомості мовців у вигляді мовленнєвих зразків народно-розмовного і літературного мовлення. В той же час мовленнєва

практика позитивно реагує на глобалізаційні виклики сучасного суспільного життя, активні міжмовні контакти, взаємодію літературної мови з її професійними підсистемами, соціальними та територіальними діалектами.

Конкретна мовна норма: фонеми, орфограми, лексеми, граматичні словоформи, синтаксеми, стилістеми, текстеми, декларуючи мовну норму (стандартність вираження) – реально зазнає випадкових і ніби тимчасових змін звучання, написання, семантизації, якогось особливого функціонування під впливом соціальних і суспільних чинників.

У сучасному мовленні виявляються дві основні взаємопротидійні тенденції: а) тенденція до стандартизації літературної мови, спрощення висловів з метою економії засобів і пришвидшення спілкування; б) прагнення до індивідуалізації та естетизації авторського особистісного мовлення. Останнє потребує від мовної особистості великої пропедевтичної роботи: ґрунтовних знань конкретної мови спілкування, знання усіх систем мови: фонетичної, фонологічної, орфоепічної, орфографічної, лексичної, граматичної, морфологічної, словотвірної, синтаксичної, пунктуаційної, стилістичної. А також знань історії походження і періодизації літературної форми української мови та її риторичних традицій, міфології і фольклору, національної лінгвокультурології. Мовець повинен постійно працювати над розвитком мислення, запам’ятовуванням, відтворенням, згадуванням інформації, аналізом і синтезуванням матеріалу, володіти багатим лексиконом, комунікативними моделями, мовним слухом, мовним чуттям. Все це разом формує мовнокомунікативну компетентність і сприяє постійному оновленню засобів індивідуального мововираження.

Омовлюючи навколишній світ, людина називає осіб, предмети, явища, процеси, уявлення, творить образи, поняття, найперше все те, що характеризує її саму, як індивіда, суспільство і народ (націю) у певну епоху, добу розвитку. З індивідуального конкретно чуттєвого, минущого мовлення синтезуються, викристалізовуються, обростають додатковими, похідними та переносними значеннями (конотаціями) етнічні, національні, загальнолюдські уявлення, образи, поняття, теми й сюжети, що стають з часом і за певних історично-культурних умов вічними, світовими. Найбільшим доказом того, що слово, звернене до сучасників, «може стати вічним, а слово, звернене до певного народу – світовим, – є Святе Письмо. І якщо, з одного боку, це пояснюється авторитетом походження Святого Письма та його сакральним значенням, то з іншого – і його світоглядним та етичним змістом» [3, с. 614]. Світова, європейська і національна українська культура мають сакральні і літературні тексти за мотивами світового і вічного життя: Біблія, Євангеліє, «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона; літописи; «Іліада» та «Одісея» Гомера, «Енеїда» Вергілія, «Божественна комедія» Данте, драми Шекспіра; «Давидові псалми», поеми «Марія», «Неофіти» Тараса Шевченка, поема «Мойсей» Івана Франка; драматичні поеми «В катакомбах», «Касандра» Лесі Українки та інш. У лексико-семантичній сфері таких і аналогічних текстів виробляються і закріплюються ідеотворчі лексеми-культуреми сакрального, інтелектуального, морально-етичного змісту у опозиці до лексем протилежної суті: правда – кривда, добро – зло, любов – ненависть, свобода – неволя, закон – сваволя, друг – ворог, вірність – зрада, провина – покута, батьківщина, – чужина, істина – лжа, справедливість – несправедливість; Бог, мати, материнство, совість, слава, гідність, честь, доля, слово, пам’ять, ідеал, ідея, право, обов’язок, чин.

У текстовій тканині художнього твору талановитого автора їхня суть щоразу оновлюється і вивищується у вимірах нової епохи, актуальних завдань часу, лексико-граматичних потужностей національної мови, індивідуального стилю мовної особистості. На думку І.Дзюби, такі ідеотворчі лексеми – це «словник і семантика всіх великих поетів, та й не тільки великих» [3, с. 617]. Його дослідження лексики поезій Т.Шевченка показало, що в ній «потужно репрезентована більшість понять загальнолюдських моральних і духовних цінностей, універсальних категорій буття» [3, с. 615]. У цьому Шевченко для всіх нас є прикладом, він перевершує як своїх попередників, так і його сучасників та наступників, що й може свідчити про глибоку внутрішню загальнолюдську якість його творчості.

У процесі оволодіння текстотворенням публічного, художнього, уснорозмоного тексту можливі семантичні зрушення, зміни й доповнення, уточнення значень, компенсування, прирощення смислів, в результаті чого ідеотворче поле лінгвокультурем охоплює ширший

спектр загальнолюдських і національних духовно-культурних цінностей і надбань до яких має прилучатися сучасна українська атракційна молодь засобами і джерелами мовної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. - К. – Ірпінь, Перун. 2001. с. 489.
2. Головаха Є.І. Особистість як предмет соціологічного дослідження. // Соціологія. Навч. посіб. / За ред.. С.В. Макеєва. 4-те вид. перероб. і доп. – К.: «Знання, КОО, 2008. – 566 с.
3. Дзюба Іван. Тарас Шевченко. Життя і творчість. -К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008.- С. 614.
4. Лотман Ю.М. Литературная биография в историко-культурном контексте / Ю.М. Лотман // Уч. зап. Тартуского университета: Труды по русской и славянской филологии. - Вып. 683. – 1986 р.
5. Педагогічна Конституція Європи // Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. 180-річний поступ. К., 216. – С. 81.

Сидоренко О., Мацько Л.. Языковая личность и формирование речевой компетентности коммуникативного лидера

В статье рассматривается актуальная проблема современного лингвопедагогического образования – формирование коммуникативного лидерства: инновационных креативных языковых личностей с критическим мышлением, грамотной речью, позитивными морально-этическими стимулами к творческой профессиональной деятельности. К анализу привлечены отдельные разделы Педагогической Конституции Европы (23-15 мая 2013 г. Франкфурт на Майне). В VI разделе «Основные компетенции европейского учителя»: коммуникативная, компетентность самоидентичности, справедливости, лидерская компетентность, исследовательски-аналитическая и др. В VII разделе «Основные педагогические стратегии»: автетничность, самобытность, диалогичность, лидерство, исследовательство, способность к развитию, сотрудничество и др. В VIII разделе «Основные педагогические технологи»: языковые стратегии и дискурсивные приемы, совершенное владение современной литературной родной речью, ёё функциональными стилями, подстилями и жанрами, личностная многоязычность.

Ключевые слова: *языковая личность, коммуникативное лидерство, коммуникативная компетентность, Педагогическая Конституция Европы.*

Sydorenko O., Matsko L. Linguistic Personality and the Forming the Communicative Competence of the Leader's Speech.

The article focuses on the actual problems of modern linguistic and pedagogical education considering the forming of the communicative leadership. The latter is associated with the creative innovative language person with critical thinking, literate speech, positive moral and ethical incentives to creative professional activity. Some chapters of the Pedagogical Constitution for Europe (23-15 May 2013 in Frankfurt am Main) are analyzed. The 6th chapter "Basic competence for European teachers" deals with the communicative competence of self-identity, justice, leadership competence, research and analysis and others. The 7th chapter "Basic pedagogical strategies" deals with ethnical identity, dialogue, leadership, research abilities, the ability to develop cooperation and others. The 8th chapter "Basic pedagogical technologies" contains: language strategies and discursive techniques, mastery of modern literary native speech, functional styles, genres and sub-genres, personal multilingual.

Key words*: language personality, communicative leadership, communicative competence, Pedagogical European Constitution.*

Тетяна Храбан
(Київ)

УДК: 811.111'367

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ "ЖІНКА В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ" ЗА ДОПОМОГОЮ РЕЦЕПТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У статті аналізуються дані рецептивного експерименту, в якому брали участь носії російської, англійської та португальської мов, с метою побудови семантичної структури гендерного концепту «жінка в інтернет-комунікації» та виявлення сукупності лексичних одиниць, які є типовими для досліджуваних лінгвокультур. Стаття відзначає, що нове осмислення мовної картини світу пов'язано з появою Інтернету. Інтернет є найважливішим феноменом, який активно впливає на світоглядні та соціально-філософські концепції, що панують у сучасному суспільстві. Слід

також зауважити, що із входженням в лінгвістичну терміносистему поняття «концепт», особливий інтерес вчених викликають дослідження його проявів у дискурсивній практиці сучасного суспільства, в тому числі й мережевій. З метою описання змісту та структури гендерного концепту «жінка в інтернет-комунікації» у свідомості носіїв сучасної російської, англійської та португальської мови дане дослідження використовує експериментальні методики для вивчення концептів як сутностей, що розкривають світогляд народу. При цьому зіставлення концептів, які належать свідомості носіїв різних культур, дозволяє визначити їх універсальні та специфічні характеристики.

***Ключеві слова**: гендерний концепт, експериментальна методика, семантична структура, інтернет-комунікація, рецептивний експеримент.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Всесвітня інформаційна комп'ютерна мережа, що виникла спочатку для інформаційних цілей, у зв'язку з глобалізацією та збільшенням числа користувачів набула у теперішній час виражених особистісних характеристик. Оскільки людина стає невід'ємною частиною Мережі, особливий інтерес викликають дослідження його віртуальної жіночої та чоловічої складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом відзначається зростання публікацій, присвячених різним аспектам гендерної проблематики. Гендерні дослідження притягували увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: Дж. Батлер, О. Вороніна, О. Горошко, А. Кириліна, М. Китайгородська, М. Просекова, Н. Розанова, Г. Рубін, І. Сєрова, Е. Стебунова, О. Супрун, М. Томська тощо. Проблеми подальшого вивчення, удосконалення, пояснення та практичного втілення даної проблематики відображено у наукових роботах В. Ефремова [1] (досліджено ядерні та периферійні лексичні вербалізатори концептів «чоловік» і «жінка»); З. Резанової [3] (проаналізовано типи гендерних метафор образних іменувань чоловіків і жінок на основі переосмислень явищ інших понятійних сфер); І. Мясникової [2] (досліджено конкретні когнітивні механізми конструювання гендеру); О. Чернышової [4] (вивчено специфіку гендерної категоризації англійської мові).

Актуальність статті полягає у загальній антропоцентричній спрямованості сучасної лінгвістики, а також в особливостях сучасного стану дослідження інтернет-комунікації. Вибір концепту "жінка в інтернет-комунікації" для концептуального аналізу обґрунтовується тим, що він отримує нові значення, пов'язані із змінами в суспільстві.

Метою статті є аналіз даних рецептивного експерименту щодо тлумачення концепту "жінка в інтернет-комунікації" в концептуальних картинах світу відвідувачів соціальних мереж – носіїв російської, англійської та португальської мов.

Виклад основного матеріалу. Рецептивний експеримент – це експеримент на розуміння, сприяння концепту, його суб'єктивної дефініції носіями мови. Він здійснюється методами анкетування із запитаннями типу: «Що ви розумієте під …, дайте своє визначення …». Експериментальна методика дозволяє отримати численну інформацію про сприяння та інтерпретації концепту, що досліджується. В цьому дослідженні було запропоновано завершити текстову фразу: «Жінка в інтернет-комунікації – це …» – для російськомовних респондентів, «Woman on the Internet-communication is…» – для англомовних та «Mulher em Internet-comuniçăo é …» – для португаломовних респондентів.

Подальшим етапом дослідження стало виявлення сукупності лексичних одиниць, що формують номінативне поле концепту «жінка в інтернет-комунікації», і аналіз його семантичної структури за даними рецептивного експерименту, в якому брали участь носії російської мови.

За кількістю отриманих відповідей можна зробити висновок, що центральне значення номінативного поля концепту «жінка в інтернет-комунікації» є «людина жіночої статі», тобто два семантичних компонента, що лежать в основі цього значення – «людина», «жіноча стать» – представлені у вигляді ядерних. Конкретні варіанти: *человек; просто человек, который ничем не отличается от мужчины; противоположный пол; обычная женщина; обыкновенная женщина; женская особь*. При порівнянні отриманого результату з центральним значенням семантичної структури лексеми «жінка» спостерігається випадання семантичного компонента «вік».

Серед периферійніх лексико-семантичніх варіантів концепту «жінка в інтернет-комунікації» були виділені наступні:

1. Жінка в інтернет-комунікації – сучасна людина. В якості диференціальної семи виступає «адаптація». Конкретний варіант: *человек, идущий в ногу со временем; современный житель планеты Земля; продвинутое поколение; обычное явление; классика современности*. У даному випадку лексико-семантичний варіант відзначає ступінь адаптації жінки до технічного прогресу сучасного світу.

2. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка має професійні навички роботи з комп'ютерними технологіями. Диференціальна сема у даному випадку – «фахівець». Вона може нести негативний и зневажливій конотативний компонент: *юзер; киберугроза*. Слід зазначити, що негативний компонент був виявлений тільки у відповідях, які дали чоловіки. Диференціальна сема «спеціаліст», яка міститься у відповідях жінок, відрізняється нейтральністю: *человек, пользующийся Интернетом; внимательный пользователь*.

3. Жінка в інтернет-комунікації – особа, чиє джерело доходів пов'язано з комп'ютерними технологіями. В якості диференціальної семи виступає «кар'єра». Конкретний варіант: *человек, который может зарабатывать деньги; перспективная личность; успешная женщина; надежность и стабильность твоих доходов; женщина, которой нужно работать с помощью Интернета*.

4. Жінка в інтернет-комунікації – «жіноча природа». Диференціальна сема в даному випадку – «стереотипні уявлення». Вона відрізняється широким спектром конотативних компонентів. Конкретний варіант: *женская конкретика: смесь женской логики, рационализма, романтизма; немытые и голодные дети; иду туда – не знаю куда, иду за тем – не знаю за чем; потраченные деньги на покупки в интернете и разговоры в одноклассниках; создание, которое очень любит shop-сайты; нехозяйка*. Як видно з наведених прикладів, вони відображають стереотипні уявлення про соціальну роль жінки як матері, працівниці, яка виконує домашню роботу. Також вказуються якості, які стереотипи приписують жінкам: емоційність, романтизм, тринькання грошей на покупки та ін.

За даними рецептивного експерименту, в якому брали участь носії англійської мови, було виявлено сукупність лексичних одиниць, що формують номінативне поле концепту «woman in internet-communication», та був проведений аналіз його семантичної структури.

За кількістю отриманих відповідей можна зробити висновок, що центральним значенням номінативного поля концепту «woman in internet-communication» є «людина жіночої статі», оскільки найбільша кількість відповідей пов'язана з лексемами «human», «woman», «female», «girl», «lady».

Семантичний компонент «вік», який був за даними лексікографічніх джерел представлений в номінативному полі концепту «woman», є ірревалентним для концепту «woman in internet-communication», оскільки лексеми «woman», «female», «girl», «lady» містять вікові маркери, що визначають вік жінки від юного (girl) до зрілого (woman). Вибірка найбільш широко представлених лексико-семантичних варіантів концепту «woman in internet-communication» надала можливість виділити такі наступні периферійні варіанти:

1. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка постійно використовує Інтернет для різних цілей (робота, відпочинок, знайомства, покупки тощо). Диференціальну сему в даному випадку можно визначити як «житель Мережі». Як приклад можна навести: *habitual matter of the social web; habitant of a global village; the most valuable consumer internet and commerce companies; the router and amplifier of the social web; woman in her workplace; female blogger and online entrepreneur.*

2. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка є характерною рисою сучасності та бореться за рівноправність жінок і чоловіків у всіх сферах суспільства. В якості диференціальної семи виступає «феміністка». Конкретні варіанти: *striking evidence of social change; human right; woman of future; successful lady; woman who breaks into male-dominated crowd; woman invading male arena; undaunted girl.*

3. Жінка в інтернет-комунікації – «жіноча природа». Диференціальна сема в даному випадку – «стереотипні уявлення». Слід зазначити, що відповіді, які надані чоловіками, частіше

несуть негативний зміст. Конкретні варіанти: *predator; heart-broken; gossip; lady frightened in real life; divorced, separated lady; waste of time and money; lonely skate*. Як видно з прикладів, вони відображають стереотипні уявлення про залежність жінок від чоловіків, а також такі негативні якості жіночої природи, як марнотратство і схильність до пліток. Приклад *network angel* відображає стереотипні уявлення про жінку як про ангельське створення.

4. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка є рушійною силою прогресу сучасного суспільства. В якості диференціальної семи виступає «прогрес». Конкретні варіанти: *human evolution; the rocket fuel of e-commerce; the driving force of the Internet, especially the social web; unsung heroine; way to change our society; network opportunity; the most active Internet essential partner; considerable recognition of our age; force of nature; verge of big things.*

5. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка налагоджує та підтримує відносини через Інтернет. Диференціальна сема в даному випадку – «партнерка». Конкретний варіант: *interested in relationships and connections girl; your close friend; the best friend; the most active Internet essential partner*. Як видно з наведених прикладів, жінка розглядається не тільки як співрозмовник та емоційний партнер, але й як партнер по бізнесу.

Таким чином, диференціальні семи концепту «жінка в інтернет-комунікації» відрізняються в російській і англійській мовах. Наявність в концепті, який існує в англомовної лінгвокультурі, компонентів «житель Мережі», «прогрес», «фемінізм» вказує на національну особливість концепту як відображення політичного руху жінок за рівноправність, батьківщиною якого вважається Англія і Америка.

За даними рецептивного експерименту, в якому брали участь носії португальської мови, був проведений аналіз семантичної структури концепту «mulher em Internet-communição» та було виявлено сукупність лексичних одиниць, які є типовими для португаломовної лінгвокультури. За кількістю отриманих відповідей можна зробити висновок, що центральне значення номінативного поля концепту «mulher em Internet-communição» є «людина жіночої статі», оскільки найбільша кількість відповідей пов'язана з лексемами mulher, o belo sexo. Маркерами семантичного компоненту «вік» є лексеми: menina, mãe, avó. Тут слід зазначити, що перерахування різних вікових груп жіночої статі (дівчинка, мама, бабуся) свідчить, що користувачем Інтернету може бути жінка будь-якої вікової категорії і, таким чином, вік не є визначальним критерієм концепту «mulher em Internet-communição».

Вибірка найбільш широко представлених лексико-семантичних варіантів концепту «жінка в інтернет-комунікації» надала можливість виділити такі наступні периферійні варіанти:

1. Жінка в інтернет-комунікації – особа, яка є маркером сучасності. В якості диференціальної семи виступає «сучасність». Конкретные варіанти: *mulher moderna; mulher do XXI seculo; Eva moderna; ode de tempo*.

2. Жінка в інтернет-комунікації – особа, що використовує Інтернет для реалізації своєї діяльності (робота, навчання, відпочинок). Диференціальна сема в даному випадку – «діяльність». Конкретные варіанти: *mulher quem tem ajudante eterno na direcção de economia, educação de crianças, descanso*.

3. Жінка в інтернет-комунікації – «жіноча природа». Диференціальна сема в даному випадку – «стереотипні уявлення». Слід зазначити, що майже всі відповіді мають позитивну конотацію. Конкретний варіант: *as donas de casa; cultura, educação, suavidade, gentileza, amor-próprio e respeito pelas pessoas, a sabedoria; solução para todos os problemas do mundo; Dona de casa vida feliz*. Освоєння жінкою Інтернету, на думку португаломовних респондентів, не привело до зникнення таких традиційно приписуваних жінці якостей як ніжність, поступливість, мудрість. Також у свідомості респондентів жінка в інтернет-комунікації більше співвідноситися зі веденням домашнього господарства та навчанням на відміну від російсько- та англомовних респондентів, які більше співвідносять жінку в інтернет-комунікації з її трудовою діяльністю.

4. Жінка в інтернет-комунікації – особа, з якою спілкуються за допомогою Інтернету. Диференціальна сема в даному випадку – «комунікант». Конкретний варіант: *apoio emocional; fonte de fortalecer o espírito de apoio mútuo; oferta de ajuda; uma mulher que dá conselhos indesejados*.

Висновки. Таким чином, аналізуючи дані рецептивного аналізу щодо тлумачення концепту «жінка в інтернет-комунікації» в концептуальних картинах світу відвідувачів соціальних мереж – носіїв російської, англійської та португальської мов, слід відзначити, що семантичні структури концепту звичайно відрізняються. Деякі з них сформувалися під впливом особливостей інтернет-культури, а деякі під впливом соціальних змін. Виходячи з отриманих даних, можна передбачити, що швидше за все, образ жінки в інтернет-комунікації формувався більшою мірою на основі розуміння користувача Інтернету, в зв'язку з чим багаточисельні традиційно жіночі риси з нього пішли. **Перспективою подальших досліджень** вважаємо дослідження лінгвокультурологічніх факторів, що впливають на еволюцію концептів в інтернет-комунікації; виявлення центральних концептів, які структурують мовну свідомість і лежать в основі національної мовної картини світу користувачів Інтернету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефремов В. Динамика русской языковой картины мира: вербализация концептуального пространства "мужчина-женщина" : дис. ... док. филол. наук : 10.02.01 / В.А. Ефремов. – СПб.: Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена, 2010. – 406 с.
2. Мясникова И. Когнитивные аспекты конструирования гендера / И. А. Мясникова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2012. – № 3. – С. 52-57
3. Резанова З. Имя и миф в лингвофилософской и позитивно-лингвистической интерпретации XX в. / З.И. Резанова // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2009. – N 3 (7). – С. 32-48.
4. Чернышова Е. Гендер как основа категоризации объектов в английском языке / Е. А. Чернышова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2012. – № 2. – С. 61-66

Храбан Т. Исследование семантической структуры концепта «женщина в интернет-коммуникации» с помощью рецептивного эксперимента

В статье анализируются данные рецептивного эксперимента, в котором участвовали носители русского, английского и португальского языков. Цель эксперимента – выявление совокупности лексических единиц, формирующих номинативное поле гендерного концепта «женщина в интернет-коммуникации», и построение семантической структуры концепта. В статье отмечается, что новое осмысление языковой картины мира связано с появлением Интернета. Интернет является важнейшим феноменом, который активно влияет на мировоззренческие и социально-философские концепции, господствующие в современном обществе. Следует также заметить, что с вхождением в лингвистическую терминологическую систему понятия «концепт», особый интерес ученых вызывают исследования его проявлений в дискурсивной практике современного общества, в том числе и сетевой. С целью описания содержания и структуры гендерного концепта «женщина в интернет-коммуникации» в сознании носителей современного русского, английского и португальского языков. Данное исследование использует экспериментальные методики для изучения концептов как сущностей, раскрывающих мировоззрение народа. При этом сопоставление концептов, которые существуют в сознании носителей разных культур, позволяет определить их универсальные и специфические характеристики.

***Ключевые слова**: гендерный концепт, экспериментальная методика, семантическая структура, интернет-коммуникация, рецептивный эксперимент.*

Khraban T. Study of the Semantic Structure of the Concept WOMAN IN INTERNET COMMUNICATION by Means of the Receptive Experiment.

This article analyzes data of the receptive experiment. Russian, English and Portuguese informants took part in this experiment. The purpose of the experiment is to reveal set of lexical units forming the nominative field of gender concept «woman in Internet communications» and to construct the semantic structure of the concept. The article notes that the new interpretation of the language picture of the world and the emergence of the Internet are connected. The Internet is the most important phenomenon that actively impacts on the ideological and socio-philosophical concepts prevailing in contemporary society. As well it should be noted that emerging the notion «concept» in the linguistic terminology system induces a special interest of scientists in studying its manifestations in the discourse practices of modern society, especially in the network.

This study uses experimental techniques in order to describe the content and structure of the gender concept «woman in internet communication» in the consciousness of modern Russian, English and Portuguese native speakers. Experimental techniques help to explore the concepts as entities revealing

outlook of the people. Thus the comparison of concepts existing in the consciousness of different cultures makes it possible to identify their mutual and specific characteristics.

***Key words**: gender concept, experimental method, the semantic structure, online communication, receptive experiment.*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри іноземних мов
Воєно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка
І.А. Ломакіною

Мирослава Човганюк
(Вінниця)

УДК 811.111’38(73)

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ІНТЕРВ’Ю (на матеріалі ток-шоу Ларі Кінга)

У статті наведено докладний аналіз стратегій негативної ввічливості та висвітлено їх функціонування в межах дискурсивного простору ток-шоу Ларі Кінга. Автор вказує, що стратегії негативної ввічливості пов'язані з наданням свободи дій адресату, із задоволенням його потреби в недоторканності своєї території. Стратегії негативної ввічливості – це стратегії уникнення, тобто негативна ввічливість полягає в уникненні, а також у пом'якшенні тих мовних актів, які могли б загрожувати негативному обличчю людини, наприклад, накази, критичні зауваження, прямі прохання на адресу співрозмовника і т.д. Таким чином, стратегії негативної ввічливості охоплюють основні прийоми, які використовуються комунікантами в повсякденному спілкуванні і наочно показують, як діє механізм людських взаємин. Значна увага приділяється саме тактикам негативної ввічливості, які використовуються інтерв’юером та респондентом для досягнення поставлених цілей.

***Ключові слова:** дискурсивний простір ток-шоу, негативна ввічливість, стратегія негативної ввічливості, мовленнєвий акт, негативне «обличчя» адресата.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх років значну увагу лінгвісти зосереджували на вивченні норм і правил комунікативної поведінки учасників інтеракції у різних умовах спілкування. І хоча комунікативні норми не мають обов’язкового характеру, більшість мовців вважають за потрібне їх дотримувати, перш за все, щоб забезпечити ефективну комунікацію. Успішність комунікативної взаємодії визначається не тільки і не стільки знанням лінгвістичного рівня мови, а рівнем володіння правилами мовлення певної мовної спільноти. Мовленнєва поведінка та вибір засобів спілкування визначаються культурою, соціальними відносинами, моральними цінностями людей, які розмовляють цією мовою [2].

Особливу увагу привертає проблема функціонування негативної ввічливості, однією зі стратегій якої є використання непрямих мовленнєвих актів з метою уникнення прямого втручання в комунікативний простір адресанта та пом’якшення висловлювань, що загрожують його особі. Видається важливим проаналізувати з комунікативно-прагматичних позицій застосування мовцем непрямих вербальних конструкцій у процесі вербального спілкування та окреслити зазначений феномен в окремих дискурсивних практиках, зокрема, ток-шоу Ларі Кінга, що, власне, і зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В кінці ХХ ст. з’явилась велика кількість робіт, які присвячені питанню ввічливості і різним аспектам її вивчення як зарубіжними (Арндт Х., Блюм-Кулька Ш., Гуді Е., Каспер Г., Кульмас Ф., Кашер А., Кочман Т., Лакофф Р., Сіфіаноу М., Уотс Р., Фрейзер Б., Хаус Дж., Хванг Дж.-Р. та ін.) так і вітчизняними вченими (Бабич Н.Д., Білоус М. П., Богдан С. К., Литовченко В. Н., Мельничук О. С., Миронюк О. М., Плющ Н.П., Стельмахович М. Г., Телеки М. М., Чмут Т., Шинкарук В. Д.). На початку нового століття були опубліковані нові праці з даної проблематики і запропоновано інші погляди щодо подальшої розробки теорії ввічливості (Байрактароглу А., Дончева- Навратілова О., Ілен Дж., Кнап-Потхоф А., Ліч Дж., Лочер М., Мілз С., Повольна Р., Сіфіаноу М., Уотс Р., Ференчік М., Фукушіма С., Хелд Г., Холмз Дж. та ін.).

Метою даного дослідження є окреслення особливостей функціонування негативної ввічливості в межах масс медійного простору інтерв'ю, що у свою чергу ставить перед нами **завдання** висвітлити та охарактеризувати мовленнєву реалізацію стратегіій негативної ввічливості в англомовному дискурсі інтерв'ю (на матеріалі ток-шоу Ларі Кінга).

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи стратегії негативної ввічливості у дискурсивному просторі ток-шоу Ларі Кінга, ми спираємось на визначення негативної ввічливості П. Браун та С. Левінсона, за якими «негативна ввічливість – це корекція, спрямована на негативне обличчя адресата: його бажання, щоб не виникало перешкод його свободі дії, а його увагу не займали» [3, с. 129].

Негативна ввічливість як аспект глобальної стратегії ввічливості, за П. Браун та С. Левінсоном реалізується у десяти локальних стратегіях: «Висловлювайся у непрямий спосіб»; «Запитуй, будь ухильним»; «Будь песимістичним»; «Мінімізуй ступінь втручання»; «Стався з повагою»; «Вибачайся»; «Удавайся до імперсоналізації мовця і слухача»; «Представляй акт, що загрожує «обличчю», як загальне правило»; «Використовуй номіналізації»; «Дай зрозуміти, що слухач робить послугу мовцю, а не навпаки» [3, с. 131].

Стратегії негативної ввічливості лежать у площині надання свободи дій адресату і пов'язані з задоволенням його потреби в недоторканості власної території та передбачають уникнення й пом'якшення тих мовних актів, що загрожують негативному обличчю індивідуму, зокрема, критичні зауваження, накази тощо.

Стратегія 1 «Висловлюйся у непрямий спосіб» («Be conventionally indirect») полягає у зменшенні ступеню комунікативного тиску на адресата за рахунок опосередкованих засобів передачі інформації та зреалізовується в імпліцитних МА [3, с. 132].

Серед тактик, що актуалізують стратегію 1 в англомовному інтерв'ю на матеріалі ток-шоу, виокремлюємо тактику заохочення і тактику підготовчого запиту. До мовленнєвих засобів першої групи тактик відносимо питально-заперечне речення *Why don't you?*: *LARRY KING: **Why don't you do a little for us?** DION: I knew you were going to ask me to sing. But I'm certainly glad, because I love to sing for you and for the people* (One-on-One with Celine Dion; Aired December 22, 2010).

До першої групи також належить мовленнєвий засіб *How about + V + ing*: *LARRY KING: Thank you so much, Wolf. We're right on top of things. In a couple of moments, we'll talk with Senator John McCain. He got a nice referral tonight from the president. I have a suggestion though. **How about talking about** our first polls first and the effect of the polls will be on the people in that House tonight?* (Coverage of the Democratic Convention; Aired July 26, 2004).

Тактика підготовчого запиту зреалізовується засобами модального дієслова *could: LARRY KING: **Could you tell us about the start, please?** When and where did you learn guitar?* (Encore: Interview with Willie Nelson; Aired August 15, 2010).

Стратегія 2 «Запитуй, будь ухильним» («Question, hedge») частково пов'язана з попередньою стратегією, адже в результаті пряме питальне висловлювання трансформується в непряме і передбачає використання маркерів невпевненості (хеджів) [3, с. 142].

Однією із поширених у ток-шоу є тактика опосередкованого запиту інформації: *LARRY KING: All right. **Could you tell us** what you make of the Charlie Rangel matter? JOE BIDEN: Well, you know, I – ... LARRY KING: **Could you tell us** if he is a friend? JOE BIDEN: He is a friend. I give you my word, I don't know the detail, the charges, but when the Ethics Committee run – a bipartisan committee rules that he violated X number of rules of the House, then, you know, it's hard to argue against* (Interview with Joe Biden; Aired November, 18, 2010).

До зазначеного засобу додається також непряме питання, інтродуковане фразою *I was wondering*: *LARRY KING: **I was wondering** if you think Pelosi a great leader? JOE BIDEN: Well, I think she is. I think she's a very, very effective and competent person. She gets things done* (Interview with Vice President Joe Biden; Aired November, 18, 2010). Наступною в реалізації даної стратегії є тактика обмеження власною оцінкою та тактика припущення.

У дискурсивному просторі ток-шоу стратегія ухильності також актуалізується за допомогою тактики пом'якшення категоричності висловлювання, представленої різноманіттям мовних засобів: *LARRY KING: What do you mean by «Imperfect Angel» in the title? **Didn't you sort of want** the song to be in the album* (Encore: Interview with Mariah Carey; Aired November 8, 2009).

Поширеною в англомовному дискурсі інтерв'ю є тактика перепитування, яка передбачає уточнення, до складу якої входять лексичні одиниці із семою «правильність» типу *correct? right?* та ін. У реалізації стратегії ухильності в дискурсі значну роль відіграє тактика паузації [5, с. 175]. У дискурсивному просторі інтерв'ю тактика паузації містить такі коментарі невпевненості, як *you know, I mean, It's just*; фонетичні повтори: *er … er, um, hmm* а також багатокрапку, наприклад: *LARRY KING: You put the title in the title of the album, but* ***erm….*** *don't include the song. CAREY:* ***Um-hmm****. KING: So the obvious question is...CAREY: Why are you doing it?* (Interview with Mariah Carey; Aired November 4, 2009).

Смисл стратегії 3 «Будь песимістичним» («Be pessimistic») полягає у вираженні сумніву, невпевненості у доречності відповідного висловлювання [3, с. 171].

Вербалізація цієї стратегії відбувається за допомогою ключових фраз *Huh! Typical!, The country's going to the dogs, What did you expect?, I could have told you, There's always something, Mustn't grumble, Better make the best of it, Never mind* [4, с. 405].

Стратегія маніфестації песимізму є характерною для ток-шоу Ларі Кінга і реалізується найчастіше за все застосуванням тактики прояву сумніву: *WONDER:* ***If I could ask you a question****, how have you enjoyed? You have met so many different personalities. LARRY KING: I have enjoyed every minute of it. WONDER:* ***Really?*** (Encore: Interview with Stevie Wonder; Aired December 23).

Для мовної реалізації стратегії маніфестації песимізму вживаються основні засоби 1) заперечно-стверджувальні розділові запитання; 2) умовний стан дієслів; 3) лексичні одиниці на позначення сумніву (*doubt, not sure, possibly, maybe, probably, perhaps*).

Стратегія 4 «Мінімізуй ступінь втручання» («Minimize the imposition») пов'язується з пом'якшенням шкоди негативному «обличчю» адресата в комунікації [2, с. 176]. В межах стратегії мінімізації ступеню втручання вживаються тактика наголошення обмеженої квантитивності об'єкту дії та тактика зазначення недовготривалості дії: *SEINFELD: Speaking of food. LARRY KING: Wait* ***a second****. I'm going to get to that after this question* (Encore: Interview with Comedian Jerry Seinfeld; Aired December 26, 2010); *LARRY KING: Could we talk* ***a little bit*** *about your voice. Did you always know you had that voice? STREISAND: Well, when I was a young girl, I kind of – yes, I was the kid on the block with a good voice* (Encore: One-on-One with Barbra Streisand; Aired December 30, 2010) [2, с. 178].

Стратегія 5 «Стався з повагою» («Give deference») полягає у тому, що мовець принижує себе чи підвищує «обличчя» адресата.

Стратегія маніфестації поваги притаманна інтерв'ю Ларі Кінга з відомими політичними діячами сучасності, зреалізовується тактиками номінації соціального статусу адресата, демонстрації підвищеного емоційно-оцінного ставлення до нього і приниження компетенції адресанта у професійній галузі, на якій знається адресат: *LARRY KING:* ***Mr. Prime Minister****, we thank you for joining us. We know – let's start right off, we know that you're eligible to run again for the presidency in 2012. Are you thinking about doing that?* (Interview with Russian Prime Minister Putin Aired December 1, 2010); *LARRY KING: Mr. President, thank you for being with us on our 25th anniversary week. BARACK OBAMA, PRESIDENT OF THE UNITED STATES: Larry, congratulations on 25 wonderful years. KING: Thank you.* ***It's been a special honor****. OBAMA: Unbelievable. KING: And* ***an honor to be here and be with you****. OBAMA: Thank you* (Interview with President Obama; Aired December 16, 2010); *LARRY KING:* ***Little do I know about the grand design of the universe compared to you, Stephen****. Why is it important to find it? HAWKING: I believe everyone should have a broad picture of how the universe operates and our place in it. It is a basic human desire. And it also puts our worries in perspective* (Interview with Stephen Hawking; Aired September 10, 2010).

Стратегія ввічливості 6 «Вибачайся» («Apologise»), що полягає у визнанні провини за скоєння малефактивної дії, зреалізовується засобами декількох тактик, чотири із яких описані П. Браун та С. Левінсоном [2, с. 187-190]:

-тактика визнання завданої шкоди (admit impingement), в тому числі застосування номінацій принижування (humbly) : *STEWART: You know what you are? You're the last guy out of a burning building, my friend. (LAUGHTER) LARRY KING: Jon. STEWART: You are… LARRY KING: Stop. STEWART:* ***Oh, I'm sorry, am I – are we on CNN right now?*** *LARRY KING: You're on – yes.*

STEWART: I thought this was, like, the pre-show banter (Encore: Interview with Jon Stewart; Aired December 28, 2010);

-тактика визнання мовцем небажання зашкодити адресату (indicate reluctance): *LARRY KING: Guys, how does an animal commit suicide? O'BARRY: I think it's quite common. I believe it's quite common. They're not automatic air breathers like we are. They can end their life any time they want by not taking the next breath. And I think this happens quite often in captivity. LARRY KING: Oh, okay. O'BARRY: And you'll see some of this –* ***I'm sorry*** (Did SeaWorld Help Cause Death of a Killer Whale Trainer; Aired August 23, 2010);

-тактика надання всеохоплюючих пояснень (give overwhelming reasons) щодо причин малефактивної дії мовця: *DOBSON: I think it helped, because people began to understand. Cloning was involved. Rush said day after day after day it was not just stem cells, it's cloning, and that's what the point was. LARRY KING: Well, then,* ***I apologize for calling it ridiculous***. ***But it looked weird***. ***It just may be a bad word***. **(**Interview with Dr. James Dobson's; Aired November 14, 2010);

-тактика прохання про надання вибачення адресатом з метою елімінації почуття провини, яка полягає у повному визнанні своєї провини, що слугує запитом щодо отримання виправдання: *LARRY KING: Conan now wishes to publicly apologize. O'BRIEN:* ***I apologize to all the women out there and some of the men. Hope, my apologies are accepted.*** *LARRY KING: What was that? O'BRIEN: Do you know what those are? Those are jeggings. It's all the craze now, Larry.* O'BRIEN: But I wore jeggings. I have a motto on this new show. If I say I'm going to do something, I do it (Interview with Conan O'Brien; Aired December 13, 2010).

Стратегія 7 «Удавайся до імперсоналізації мовця і слухача» («Impersonalise S and H») спрямована на уникнення прямої загрози негативному «обличчю» адресата внаслідок відмови від особистісно-орієнтованого спілкування і переходу до більш безособистісного, абстрактного, що на лексичному рівні засвідчується уникненням учасниками ток-шоу вживання займенників *I, you, we* [2, с. 190]. Дана стратегія актуалізується у просторі програми за допомогою наступних різновидів тактик: тактики посилання на масові авторитети, тактики посилання на окремі невизначені авторитети, тактики маскування особистої думки, тактики виводу комунікантів з дискурсивного простору.

Прагматичний потенціал першої тактики може бути представлений наступним прикладом: *LARRY KING: Well, it's – how do you – you're an attorney, Pat? PATRICK TILLMAN, SR., PAT TILLMAN'S FATHER: I am. KING:* ***Any attorney would say****, I want to know – I want to get answers here. Why can't you get answers?* (Interview with Pat Tillman's Parents; Aired August 16, 2010).

Наступною є тактика посилання до окремих неозначених авторитетів. Таке апрелювання до неідентифікованих джерел, що пом'якшує категоричність думки і зменшує тиск на співрозмовника, засвідчується даним фрагментом інтерв'ю Л. Кінга: *DOBSON: Yeah.* ***Someone*** *said, «There are two German Shepherds in my chest fighting» and* ***somebody*** *asked, «Which one wins?» and he says «The one I feed»* **(**Interview with Dr. James Dobson's; Aired November 14, 2010).

У межах тактики посилання до неозначених авторитетів нами ідентифіковані випадки демонстрації плюралізму: *GORE:* ***Some countries*** *are coming to grips with addressing it effectively.* ***Others are still kind of circling the problem*** **(**Interview with Al Gore; Aired November 15, 2009*); KING: Should the president deploy 40,000 more troops, as General McChrystal wants?* ***There are other experts saying don't. Others say pull out*** **(**Interview with Al Gore; Aired November 15, 2009).

З метою запобігання небезпеки акцентування уваги на власному «я» у дискурсивному просторі ток-шоу використовується тактика маскування особистої думки, яка презентована на синтаксичному рівні безособовим реченням *it seems; appears*: *STREISAND:* ***It seems to be*** *so much easier to raise money for cancer than it is for heart disease, when it's the number one killer of women in the world, not even just in our country* (One-on-One with Barbra Streisand; Aired December 15, 2010. Іншим мовним засобом задіювання цієї тактики може виступати суб'єктна інфінітивна конструкція.

Тактика виводу комунікантів з дискурсивного простору зреалізовується за допомогою пасивного звороту, який зменшує категоричність висловлювання: *LARRY KING: But shouldn't, frankly, you have focused on jobs before the health bill? JOE BIDEN: Well look… LARRY KING: In*

retrospect. JOE BIDEN: In retrospect, ***that can be argued****, and* ***some argued that beforehand*** (Interview with Joe Biden; Aired November, 18, 2010).

Стратегія 8 «Представляй акт, що загрожує «обличчю», як загальне правило» («State the FTA as a general rule») [2, с. 206] застосовується коли мовець має бажання зняти з себе відповідальність за виконання акта, який загрожує «обличчю», посилаючись на загальноприйнятне з його точки зору правило, при цьому застосовується тактика маніфестації загальноприйнятих правил і вимог, що регулюють поведінку членів соціуму, характеру їх взаємовідношень, взаємодії і спілкування: *HARPER:* ***Obesity is pandemic now*** *which is why this show is so popular now. I believe that it's iconic. It's changing the face of America, if not the world. People are trying very hard to lose weight. LARRY KING: Wow!* ***You should try to feed the hungry at the same time.*** *HARPER: That's what we are doing now! We are teaming up with General Mills and Feeding America to not only get people to lose weight, but to also give food to the hungry. So we, right now – as of today, we have 1.3 million pounds of food that are going to be delivered to local food banks and over 51,000 pledges.* (The Biggest Losers; Aired January 12, 2009).

Стратегія 9 «Використовуй номіналізації» («Nominalize») передбачає використання так званого «іменникового стилю» [2, с. 207].

Як зазначає О. Малая, саме «іменниковий стиль з його абстрактністю, узагальненістю і об'єктивністю призводить до ефекту відсторонення мовця і адресата від змісту висловлювання, тому він пом'якшує іллокутивний смисл акту, що загрожує "обличчю"» [1, с. 171], що яскраво ілюструє дискурсивний фрагмент інтерв'ю зі Снупом Доггом: *COLBERT:* ***Smoking marijuana illegal****. You are aware of that,* ***sir.*** *SNOOP DOGG: I actually am under the influence of medical marijuana. Actually, a doctor prescribed. COLBERT: Was it Dr. Dre?* (Interview with Snoop Dogg; Aired April 10, 2010).

Нами не було виявлено приклади реалізації стратегії 10 «Дай зрозуміти, що слухач робить послугу мовцю, а не навпаки» (*Go on record as incurring a debt, or as not indebting*) у дискурсі англомовного інтерв'ю на матеріалі ток-шоу Ларі Кінга.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, вищезазначені стратегії негативної ввічливості сприяють зменшенню комунікативного тиску на співрозмовника, уникненню конфліктів, запобіганню комунікативним невдачам. Мовець вдається до різних тактик, наприклад, використання засобів пом'якшення категоричності висловлювання (модальні фрази, розділові запитання, прислівники, модальні дієслова, частки, мовні звороти) для досягнення підсиленого самозвинувачення, мінімізації вторгнення, вираження ввічливого песимізму та ін. У свою чергу, стратегії негативної ввічливості також підкреслюють бажання мовця соціально відсторонитися від співрозмовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малая О. Ю. Реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних Інтернет-форумів : Дис.канд. наук: 10.02.04 - 2009. – 231 с.
2. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Юрий Сергеевич Степанов. - [2-е изд.]. - М. : Просвещение, 1975. - 271 с.
3. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
4. Fox K.Watching the English, Second Edition: The Hidden Rules of English Behavior / Kate Fox. – New York: Nicholas Brealey America, 2014. – 600 p.
5. Hyland K. Stance and engagement : a model of interaction in academic discourse / K. Hyland // Discourse studies.– 2005. – Vol. 7 (2). – P. 173–192.
6. King L. "Larry King Live" on CNN / Larry King [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/lkl.html

Човганюк М. Реализация стратегий негативной вежливости в англоязычном дискурсе интервью (на материале ток-шоу Лари Кинга).

В статье приведен подробный анализ стратегий негативной вежливости и обозначено их функционирование в рамках дискурсивного пространства ток-шоу Лари Кинга. Автор указывает, что стратегии негативной вежливости связаны с предоставлением свободы действий адресату, и с его потребностью сохранить неприкосновенной свою личную территорию. Стратегии негативной вежливости - это стратегии избегания, то есть отрицательная вежливость заключается в избегании, а также в смягчении тех речевых актов, которые могли бы угрожать негативному лицу

человека, например, приказы, критические замечания, прямые просьбы в адрес собеседника и т.д. Таким образом, стратегии негативной вежливости охватывают основные приемы, используемые коммуникантами в повседневном общении и наглядно показывают, как действует механизм человеческих взаимоотношений. Значительное внимание уделяется именно тактикам негативной вежливости, которые используются интервьюером и респондентом для достижения поставленных целей.

Ключевые слова: *дискурсивное пространство ток-шоу, негативная вежливость, стратегия негативной вежливости, речевой акт, отрицательное «лицо» адресата.*

Chovhanyuk M. Strategies of Negative Politeness in the English Discursive Interview (based on Larry King's talk show).

The article deals with the detailed analysis of ten negative politeness strategies and highlights their operation within the discursive space of Larry King talk show. The author points out that the negative politeness strategies are connected with granting a freedom of action to the addressee, and with his requirement to keep the personal territory inviolable. Negative politeness strategies may be described as strategies of avoidance that also consist of mitigating those speech acts that could threaten negative face of a man, for example, orders, criticisms, direct requests to the interlocutor, etc. Thus, negative politeness strategies cover basic techniques used by communicants in everyday life and demonstrate how the mechanism of human relationships operates. Considerable attention is paid to the tactics of negative politeness that are used by the interviewer and respondent in order to reach their communicative goals.

Key words: *discursive space of the talk show, negative politeness, strategy of negative politeness, speech act, negative «face» of the recipient.*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри англійської філології
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
І.Є. Грачовою

Svitlana Chugu
(Vinnytsia)

УДК 821.111.367:81'22

REALISATION OF COMMUNICATIVE INTENTIONS IN DISCOURSE: COGNITIVE-PRAGMATIC PECULIARITIES OF PERSUASION STRATEGY

The article deals with the study of verbal representation of the communicative intention of persuasion in discourse/text. Linguistic characteristics and pragmatic instruments of speech interaction in the course of realization of speakers' communicative intentions are analyzed within the framework of the communicative situation of persuasion with the aim to research major functions of pragmatically relevant linguistic elements. The variety of the language means used to ensure communicative success and efficiency is believed to be predetermined by the conscious choice on the part of the communicants. Presuppositions in discoursive interaction are systematized to reveal their close connection with the communicative goals of the speakers in a concrete situation, that is modelled to reflect structural and parameter components of the real world situation in accordance with the knowledge structures arranged as familiar scripts. The author argues that the use of pragmatically charged and perlocutionary efficient persuasion strategy results in the effectiveness of communicative interaction.

Keywords: *verbal representation, knowledge structure, communicative strategy, communicative situation, persuasion strategy, perlocutionary efficiency.*

Introduction. Current linguistic theories that focus on the study of communication strategies used by the speakers to achieve their communicative goals and reach their intentions in discourse, take their roots in the researches done by H.P.Grice and G.N. Leech, A.D. Belova [8, 10, 2]. At present relevant understanding of effectiveness of communicative interaction is believed to be realized in accordance with communicative strategies of manipulation and convention, each aiming at different aspects of communication as manipulative strategies are based on the psychological influence on the emotional sphere of the speakers in accordance with communicative intentions while conventional strategies are meant to direct and guide interaction so that to avoid conflicts and misunderstanding with the ultimate goal of reaching consensus/compromise.

The topicality of the article is determined by the focus of linguistic research on the study of cognitive, pragmatic and communicative characteristics of linguistic elements in text and discourse to reveal their functions and role in reaching communicative effectiveness. The speakers engage in communication setting certain communicative intentions, this way predetermining the choice of pragmatically relevant strategies and tactics that are to be chosen so that to ensure successful communicative interaction. Linguistic representation of communicative strategies and tactics is intentional, not chaotic; the richness of the language offers a variety of linguistic means of different levels to help realize the pragmatic potential of the strategies and tactics to the full.

The aim of the article is to analyze pragmatic and communicative aspects of communicative interaction of persuasion, to study relevant strategies and tactics, that are used to realize communicative intentions, in order to achieve effectiveness of communication. Pragmatic and linguistic analysis of the factual material calls for the use of common linguistic methods of analysis, synthesis, hypothetic and deductive method, lexico-semantic, cognitive and contextual analysis.

According to N.D. Arutyunova, linguistic peculiarities of communication interaction are related to the concrete communicative situation and are peredetermined by the choice and meaning of reactive and responsive remarks in the dialogue [1]. Communicative interaction involves predicting or anticipating responses. Communicative predictions are based on the data from several levels: first is the cultural level that represents information about the culture, its dominant values and norms. The second level of information is sociocultural, that includes data about the group membership, societal and individual background, while psycho-cultural data contain information about the individuals' characteristics.

Communicative interaction is the process of social cognition that is a dialectical process which involves grouping particulars into categories based on their similarities, on categorization (stereotyping). Such stereotypes may be inaccurate, or may not apply to the present situation of communication but they are to be taken into account and studied carefully. Another important variable in discourse (text) deals with distinguishing individuals from other categories based on their differences, so conscious awareness to differentiate individuals from stereotypical categories is to be raised [3, 4].

Discussion. In the process of social and communicative interaction the speaker engages in the concrete situation as well as predicted situations on the basis of linguistic and extra-linguistic structures to achieve effective communication. Pragmatically oriented cognitive linguistic studies attempt to design effective mechanisms to study and explain the most essential notions, which ensure verbal representation, perception and interpretation of events and situations.

The process of perception being a structurally complex and multi-staged one, includes several variables, that are interrelated and interdependent, cognitive frames construing its core. Within the traditional approach to the study of language cultural knowledge is regarded to be part of general knowledge, represented in special models of the world, that reflect cultural specificity of the communicants [6].

Yu.S. Stepanov claimed that cultural models perform a number of functions, being shared by the members of a language community; they fix and store multiple experiences of the members of the language group, as they are specifically systemized structures of conventionally recognized shared presuppositions, that are based both on collective and individual experiences [7, p. 214].

The domains of knowledge include such basic components as societal and individual world models alongside physical, psychological and emotional parameters – all these are structured by a number of subcomponents (elements), which form a complex arrangement of schematic character, with complex connections between them, the elements themselves being schematizations of different domains of experience. The importance of the study of cultural models is conditioned by the fact, that besides representing culturally important knowledge, they serve as sources for direction for speakers in cross-cultural communication, providing ground for adequate interpretation of various actions, events and situations.

Language, being a universal means of verbal representation of thought and knowledge, constructs and communicates meanings that reflect peculiarities of complex cognitive processes, resulting in the correlation of communication with linguistic manifestations of thought [5]. Cognitive science is involved in intensive studying and modelling of thinking that lies behind language and goes far beyond

it, still language reflects the cognitive and thinking processes in certain ways, while cognition predetermines and supports the main spheres and dynamics of language use, language change and language organization.

When people are involved in any language activity they draw unconsciously on vast cognitive resources, numerous models and frames, multiple connections, huge bulks of information and engage in creative mappings, transfers, and elaborations. Application of the contextual analysis to the study of discourse and text reveals how such models predetermine social interaction that cannot be accounted for within the traditional approaches. Context models help provide an explicit theory of relevance and the situational appropriateness of discourse, and also serve a basis for theories of text and communication.

Unlike discourse or interaction, contexts are usually not 'observable' at all, whether traditionally defined as situational or societal constraints or as defined as mental constructs. Incidentally, text and talk are only 'observable' in a very specific sense of 'being public', presupposing shared members' knowledge, because obviously the grammatical and other discursive structures, including those of meaning, cannot be directly 'seen', but are also results of the interpretations of the participants [12, p.18]. Still contexts may be considered observable via their manifestation in discourse, or via the influence of discourse on social situations, in case of political or social/public events.

Traditionally, it is assumed that different cognitive and interpretation operations apply to various levels of linguistic analysis: syntax governs the sentence, and semantics provides it compositionally with a meaning; at a higher level, other operations are at work to produce implicatures, derived meaning, indirect speech acts; then rhetorical and figurative devices such as metaphor and metonymy are involved. Still it is argued that frames, schemas and prototypes account for word level and sentence level, syntactic/semantic properties in cognitive and construction grammar and they guide thought and action more generally [8, 10].

It is so due to a number of factors, namely the cultural, contextual, and cognitive, on which the language forms operate, is sufficiently uniform across cultures to allow interlocutors for a reasonable degree of consistency in the unfolding of the prompted meaning constructions. While studying context in relation to discourse all aspects of social situations, on the one hand, and all the variable structures of language, on the other, are revealed, thus the study of context forms an essential part in linguistic research. Adequate interpretation of the information that is shared in communication is possible due to the background knowledge of the speakers.

Rationale. Effective communication is based on the knowledge of the norms, rules and beliefs characteristic of the language group, but the complexity of general and cultural knowledge models calls for the interdisciplinary efforts aimed at the study of human cognition so that to use the results received for further research in the fields of pedagogy, psychology, sociology and linguistics. Moreover, it is necessary to study inherent characteristics of cultural knowledge, represented in special knowledge structures in the framework of cognitive and pragmatic paradigm to ensure adequate understanding and successful communication based of shared presuppositions about different domains of the world.

The theoretical assumption of this study is connected with the concept 'context model', that is a further elaboration of Teun A. Van Dijk's mental model [12]. It is the definition, interpretation, representation or construction by the participants of the social situation, in terms of subjective context models, that influences the way the speakers interact in the communicative situation, it being defined as subjective constructs designed and continuously updated in interaction by participants as members of groups and communities. A mental model is a subjective and socially based construct of the participants about the for-them-relevant properties of a social situation [6, p.48]. Thus, context models organize the way our discourse is strategically structured and adapted to the whole communication situation in the same way as more general mental models organize how language users adapt their action to the social situation and environment. Evidently, speakers communicate effectively using embodiments of many shared experiences, which they received throughout their lives. These actually often reflect their individual character traits, social (professional) identities or/and group memberships.

There is not yet generally accepted theory of meaning for human language and for the phenomena linguistic signs represent, though there are numerous popular assumptions related to the ideas that were formerly developed in syntax. All the theories regardless of the degree of their generalization deal with systems of elements of different status that are organized in a special way to explain the most typical

functions these elements perform in speech as well as the most characteristic meanings they have in their specialized areas [9, p.122].

The most basic level of meaning is believed to be cognitive (or descriptive), that is viewed as the aspect of meaning that is transferred from one competent speaker to the other in order to deliver the message adequately in every concrete speech situation. Concerning successful communication in terms of competence we have to address such important notions as language and cultural identity of the speaker as these are the determining factors to ensure their effective communicative performance.

The assumption of the dependence of the people's understanding, as well as the way they process information on their general knowledge of the world, is shared by the scientists who focus on the study of the peculiarities of knowledge structures. The complexity of the problem of interrelation between culture, language and cognition is conditioned by the fact that these entities are multifaceted by nature as they accumulate a large amount of knowledge the members of the culture or/and society acquire and share to behave adequately in their daily situations in accordance with the conventional behavioral patterns.

Cultural meanings are such conventional meanings of social nature that are recognized by a group of people and are used as directives for expected behaviour in various situations of communication in accordance with the norms accepted conventionally by the members of this group. Researches in the field resulted in the understanding of their nature as that of complex character, that includes both psychological and social aspects.

As for the knowledge structures these are dealt with in cognitive science based primarily on the anthropocentric principle that aims at the study of the language as the construct of the society at large, linguistic means being considered specially designed units to reflect the process and results of cognition. In this regard one of the fundamental problems for cognitive scientists to solve is to research the mechanisms and ways people master the vast amount of cultural experience and knowledge.

The research, focusing on the study of the forms and formats to represent knowledge structures, led to the development and wide recognition of such universal models as script, schema and frame, that represent typical events and situations in the most abstract and general way.

As cognitive processes and linguistic representation via language means, engaged in the objectivization of the situation, are revealed in discourse or in text fragments we will analyze several extracts from the novel 'A Tale for the Time Being' by Ruth Ozeki to analyze linguistic manifestation of the use of communicative strategies to send a message that is designed to attract and hold attention of potential communicants/ readers and to persuade them of the necessity to communicate further.

The author sets the context of make-believe situation, in which the main character Nao, whose manner of communication is that of appeal and direct address, that is meant to literally 'speak' across time, space and cultures with the other readers or speaker(s), just anybody in any temporal or special dimension. The extract under analysis is placed at the very initial position of the novel, the fact that emphasizes its semantic significance.

Hi!

My name is Nao, and I am ***a time being****. Do you know what a time being is? Well, if you give me a moment, I will tell you.*

A time being is someone who lives in time, and ***that means you, and me, and every one of us who is, or was, or ever will be****. As for me, right now I am sitting in a* ***French maid café*** *in* ***Akiba Electricity To****wn, listening to* ***a sad chanson*** *that is playing sometime* ***in your past, which is also my present****, writing this and* ***wondering*** *about you,* ***somewhere in my future****. And* ***if*** *you're reading this, then* ***maybe by now you're wondering*** *about me, too (Ozeki R., p.3).*

The context of the situation that contains a set of core components such as characters, actions and their attributes within the temporal, spatial, social, national, individual, emotional parameters that link to the context of perception and decoding of the message, the profile of the context of interpretation in the real situation of the reader.

You ***wonder*** *about me.*

I ***wonder*** *about you.*

Who are you and what are you doing?

Are you in ***New York subway car*** *hanging from a strap, or soaking in your hot tub in* ***Sunnyvale****?*

Are you sunbathing on ***a sandy beach in Phuket****, or having your toenails buffed in* ***Brighton****? (Ozeki R., p.3).*

The knowledge presented by familiar scripts and frames is present in all special, temporal or situational realia, that is words and expressions for culture-specific material things (*New York subway car, a sandy beach etc.)*.

Are you a male ***or*** *a female* ***or*** *somewhere in between?*

Is your girlfriend cooking you a yummy dinner, ***or*** *are you eating cold Chinese noodles from a box?*

Are you curled up with your back turned coldly toward your snoring wife, ***or*** *are you eagerly waiting for your beautiful lover to finish his bath so you can make passionate love to him?(Ozeki R., p.3).*

The monological format of the extract does not interfere with the realization of the potential dialogue, as Nao offers the choice of responses and guides the potential interlocutor to opting for the ones that are pragmatically charged and reveal the effectiveness of the manipulative strategy of persuasion.

Do you have a cat and is she sitting on your lap? Does her forehead smell like cedar trees and fresh sweet air?

Actually*, it* ***doesn't matter much****, because by the time you read this,* ***everything will be different****, and* ***you will be nowhere in particular****, flipping idly through the pages of this book, which happens to be* ***the diary*** *of* ***my last days on earth****, wondering if you should keep on reading. (Ozeki R., p.3).*

The extract is highly emotionally charged due to the description of the scene laid, it being actually the process of reading *the diary of the* girl's *last days on earth.* By now Nao has linked to the prospective reader compassionately, so she changes the strategy, demonstrating mock indifference (*no problem, you're not the one I was waiting for anyway*).

And if you decide not to read any more, hey, ***no problem****, because you're* ***not the one I was waiting for anyway****. (Ozeki R., p.3-4).*

Cultural knowledge constitutes a great part of general knowledge organization so it provides mechanisms for adequate understanding of social and ethnographic peculiarities of human cognition. The cultural dimension of the extract contains a number of components highlighted via a variety of geographical and national realia such as *French, Akiba Electricity Town, New York, Sunnyvale, Phuket, Brighton, Chinese noodles* and the like.

Linguistic means represented by a variety and choice of language units, use synonyms, descriptive adjectives etcetera), extensive number of stylistic devices and conversationally tuned tone (*hi, hey, a yummy dinner)* help model a most detailed situation, characterized by all compulsory components and parameters.

The syntactic organization, grammatical structures, morphological forms used characterize grammatical peculiarities of the extract. Pragmatic features are realized through the use of compositional arrangement of functionally diverse remarks of greeting, questioning, providing 'close' answers for responses.

Compositional structuring of the paragraphs as well as the use of a number of communication strategies of denying, wondering, empathic address, assuring, arguing enhance the effectiveness of the overall communicative situation of persuasion, finalized by the last remark of the extract '*But if you decide to read on, then guess what? You're my kind of time being and together we'll make magic*!'

References such as *Are you in New York* ***subway car hanging from a strap****,* ***having your toenails buffed****,* ***eating cold Chinese noodles from a box*** reinforce the effect of fiction reality especially while used in combination with other language devices. The way certain linguistic means are used and how they are arranged ensure that special intentions are realized in interaction effectively. The array of language elements includes lexical units, phraseological units, grammatical structures and devices, compositional structure, stylistic devices, register and format of speech.

The analyzed communicative situation of persuasion predetermines the use of certain patterns of communicative behavior that aim at the realization of manipulative effect. Repetitive use of questions has an additional function of persuasion, lexico-semantic repetition enhances successful manipulation.

The use of present progressive verb forms, modally charged questions intensify expectation of success of persuasion despite the if-clause '*And if you decide not to read…*' that is followed by '*But if you decide to read on …*'. Moreover, time orientation in the situation is multi-vector in the narrator's aspect in contrast to the past orientation of traditional storytelling.

The communicative persuasion strategy, realized in the situation analyzed, reflects the pattern of behavior of emotional engagement, while being based on the communicative intention of persuasion, represented with the help of various linguistic means.

Conclusions. Information, encoded in discourse (text), is of complex multi-layer character, so it is necessary to study the peculiarities of the whole scope of lexical and grammatical elements and means that represent and reflect different cultural and social events and situations.

The research of pragmatic and cognitive characteristics of the communicative strategy of persuasion proved the hypothesis that the system of diverse linguistic devices is to be used in accordance with the strategic scheme to ensure effectiveness of communicative interaction. The choice of certain linguistic means allows for the realization of special communicative intentions. The array of language elements, lexical and phraseological units, grammatical structures, composition, stylistic devices, register and format, create the possibility for successful realization of communicative intentions.

Pragmatic features are realized through the use of compositionally arranged remarks that perform different functions. In the analyzed communicative situation of persuasion the communicative intention predetermines the use of certain patterns of verbal behaviour that aim at the realization of manipulative effect on the reader.

The *prospects of research* in the field will help deepen scientific understanding of effective communication, based on the knowledge of the norms, rules and beliefs, characteristic of a language group. It calls for the interdisciplinary efforts aimed to study human cognition, linguistically realized in communicative interaction, to enhance further research of general and cultural knowledge formats.

REFERENCES

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
2. Бєлова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Бєлова // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – № 10. – С. 11-16.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание /А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1997. – 411 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, П.Г. Лузина //Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. – М. : Издательство МГУ, 1996. – 245 с.
6. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. XXIII. – С. 12-52.
7. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
8. Grice H.P. Logic and communication / H.P. Grice // Syntax and Semantics. / Eds. P. Cole and J. L. Morgan. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3. –.P. 41–58.
9. Larson Ch. U. Persuasion: reception and responsibility / Ch. U. Larson. – Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1995. – 449 p.
10. Leech G.N. Principles of Pragmatics / G.N. Leech. – L. : Longman Group Limited, 1983. – 250 p.
11. Ozeki R. A Tale for the Time Being / R. Ozeki. – Edinburgh : Canongate Books Ltd, 2013. – 422 p.
12. Van Dijk Teun A. Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 287 p.

Чугу С. Реалізація комунікативних намірів у дискурсі: когнітивно-прагматичні особливості стратегії переконання.

Стаття присвячена вивченню особливостей вербальної репрезентації комунікативного наміру переконання в дискурсі/тексті. Лінгвістичні характеристики та прагматичні інструменти комунікативної інтеракції в процесі реалізації комунікативних намірів мовців аналізуються з метою встановлення основних функцій прагматично релевантних лінгвістичних елементів у межах комунікативної ситуації переконання. Розмаїття мовних елементів, що використовуються для

досягнення комунікативного успіху і ефективності, детерміноване свідомим вибором співрозмовниками. Пресупозиції в дискурсі систематизовано для визначення кореляції між метою комунікації мовців у конкретній ситуації спілкування, яка моделюється як віддзеркалення структурних і параметральних компонентів реальної ситуації у відповідності до структур загальних знань та фреймів. Доведено, що прагматична ефективність комунікації забезпечується перлокутивно релевантною стратегією переконання.

Ключові слова: *вербальна репрезентація, структури знань, комунікативна стратегія, стратегія переконання, перлокутивна ефективність.*

Чугу С. Реализация коммуникативных намерений в дискурсе: когнитивно-прагматические особенности стратегии убеждения.

Статья посвящена изучению особенностей вербальной репрезентации коммуникативного намерения убуждения в дискурсе/тексте. Лингвистические характеристики и прагматические инструменты коммуникативной интеракции в процессе реализации коммуникативных намерений собеседников анализируются с целью установить основные функции прагматически релевантных лингвистических элементов в рамках коммуникативной ситуации убеждения. Разнообразие языковых элементов, используемых для достижения коммуникативного успеха и эффективности, детерминировано сознательным выбором коммуникантами. Пресуппозиции в дискурсе систематизованы для определения святи между целью коммуникации говорящих в конкретной ситуации общения, моделируемой как отображение структурных и параметральных компонентов реальной ситуации в соответствие со структурами общих знаний и фреймами. В статье доказано, что прагматическая эффективность коммуникации обеспечивается перплокутивно релевантной стратегией убеждения.

Ключевые слова: *вербальная репрезентация, структура знаний, коммуникативная стратегия, стратегия убеждения, перлокутивная эффективность.*

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Ольга Александрова
(Одеса)

УДК 811.161.1 +81'276

СОЦІОЛЕКТ МОЛОДІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ ТА ЙОГО СТИЛІЗАЦІЯ В КІНОДІАЛОЗІ

Стаття присвячена аналізу та систематизації понятійно-термінологічного апарату вгалузі вивчення соціальних діалектів в роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Проаналізовано і диференційовано поняття «соціолект», «сленг», «жаргон», «арго». Аналіз лінгвістичних дефініцій дозволив дійти висновку, що під терміном «соціолект» розуміється комплексна система, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами. Сленг, жаргон і арго було віднесено до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолектів. У статі зазначено, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Визначено, що художній діалог є моделлю найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення. Усне молодіжне мовлення, представлене в художніх фільмах, достовірно відображає «живе мовлення» і служить релевантним джерелом лінгвістичних досліджень.

Постановка проблеми. Однією з відмінних рис сучасної мовознавчої науки є послідовне переміщення уваги лінгвістів з вивчення мови як системи на вивчення її реального функціонування в різних комунікативних сферах і ситуаціях спілкування, звернення до аспектів озвученого мовлення. Соціальна варіативність мовлення, виявлення закономірностей розвитку соціолінгвістичних підсистем мови, комунікативно-прагматична зумовленість мовлення, що детермінує мовленнєву поведінку членів певного лінгвосоціуму, перебувають у ракурсі постійних лінгвістичних пошуків та піддані всебічному аналізу в наукових розвідках вітчизняних та іноземних мовознавців [1; 2; 4; 8; 9; 10; 13; 14; 15 та ін.]. Спроби лінгвістичного тлумачення та наукового опису різноманіття ненормативних шарів мови, зокрема соціальних діалектів, стикаються з проблемою відсутності точних лінгвістичних дефініцій релевантних термінів. Проте, можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. Доцільним вважаємо зазначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв'язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

Актуальність статті визначається загальною орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення мови в тісному зв'язку з індивідом, його мисленням і світоглядом. У цьому контексті саме с**оціолект молоді (СМ)** визнається благодатним ґрунтом для лінгвістичних досліджень. Варто відзначити, що актуальність даної статті також визначається недостатньою чіткістю понятійно-термінологічного апарату в галузі вивчення соціальних діалектів і його трактування.

Мета роботи полягає у аналізі питання термінологічного визначення поняття СМ у сучасній лінгвістиці та оцінки правомірності його стилізації в кіно діалозі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як «соціолект», «жаргон», «арго» та «сленг», термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і вживатися синонімічно. Деякі автори свідомо уникають уживання вищезазначених термінів і оперують поняттям «мова молоді» [11].

Термін «соціальний діалект» у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі. При широкому розумінні соціолекту до категорії соціальних діалектів вносять усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто під соціальним діалектом розуміється «територіальний, часовий або соціальний різновид мови, що вживається більш-менш обмеженим

числом людей і відрізняється за своїм ладом (фонетикою, граматикою, лексемним складом і семантикою) від мови стандарту, яка сама є соціально найбільш престижним діалектом» [10, с. 7].

Визначаючи соціальний діалект , В. Д. Бондалєтов закріплює за терміном позначення мовних варіантів, уживаних у побуті певних суспільних чи професійних груп. «Спільною рисою всіх мовних утворень, що входять до категорії соціальний діалект – підкреслює вчений, – є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-станових, виробничо-професійних груп і вікових колективів, а не всього народу (як літературна мова) і не всього населення регіону (як територіальні діалекти)» [4, с. 68].

Проте В. М. Жирмунський не визнає арго соціальним діалектом у строгому сенсі (у тому значенні, яке дає цьому поняттю В. Д. Бондалєтов), так як воно розвивається у межах тієї чи іншої мови і діалекту як «лексика і фразеологія спеціального призначення» [8, с. 25]. Такої ж думки стосовно професійної мови, жаргону й арго дотримується Б. О. Серебренніков, який називає їх не діалектами, а «соціальними варіантами мови» або «мовними стилями», через те, що «вони не мають специфічної фонетичної системи, специфічного граматичного ладу й існують на базі звичайної мови» [13, с. 496].

Розглядаючи арго та жаргон як види соціальних діалектів В. О. Хомяков вважає їх взаємозамінними. Проте, з метою уникнення термінологічної плутанини диференціює дані поняття і пропонує розуміти термін «арго» на відміну від терміну «жаргон» вужче, тобто як соціальний діалект, який використовується декласованими елементами [15].

Д. Н. Ушаков і О. С. Ахманова ідентифікують поняття «жаргон» і «арго», проте, О. С. Ахманова підкреслює, що арго, на відміну від жаргону «позбавлене пейоративного, принизливого значення» [1].

В. І. Бєліков і Л. П. Крисін називають соціолектом сукупність певних мовних особливостей, властивих конкретній соціальній групі – становій, професійній, віковій і т. п. у межах певної підсистеми національної мови. До соціолектів автори відносять мовні особливості солдат – солдатський жаргон, школярів – шкільний жаргон, кримінальний жаргон. На думку вчених, соціолекти не є цілісними комунікативними системами, оскільки їхні особливості лежать виключно у сфері слів, словосполучень і синтаксичних конструкцій, а їх словникова і граматична основа лише незначно відрізняється від основи відповідної національної мови [2, с. 47-48]. Тобто, автори, уводячи соціолекти до більших мовних підсистем, проте залишають їхнє трактування на лексичному рівні, зводячи їх до різних типів сленгу, жаргону, арго.

Враховуючи існуючі в лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартних систем, І. О. Соболєва [14] пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально-маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється «мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальної групою як засіб комунікації в процесі інтерного спілкування» і соціолектизм – «основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови». Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності наведених дефініцій, авторка вбачає в тому, що терміни жаргон, арго, сленг з самого початку мали і зберегли пейоративну оцінку, і, незважаючи на всі спроби «пом'якшення» або «реабілітації» даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж соціолект і соціолектизм зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, і, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні диференціації словникового складу будь-якої мови [14, с. 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарта, авторка водночас обмежує й обсяг поняття «соціолект» лексичним мовним рівнем.

Досліджуючи соціолект британських підлітків, Р. В. Боднар [3] виходить із припущення, що соціолекти – це некодифіковані форми існування національної мови, що функціонально закріплені за певною професійною чи соціально-демографічною групою мовців; соціолекти мають «специфічну лексичну систему й варіативний за якістю та кількістю інвентар граматичних і фонетичних засобів, використання яких визначається соціоантропонімічними характеристиками його носіїв», що й доводить на прикладі матеріалу дисертаційного дослідження.

Схожої думки дотримується В. П. Коровушкін [9], який виділяє «соціолектні нестандартні лексичні системи» (які є складовим компонентом комплексних лексичних систем відповідних підмов, до складу яких входять дані соціолекти), підкреслюючи той факт, що вони часто неправомірно ототожнюються з самими соціолектами. Під терміном «соціолект» В. П. Коровушкін розуміє «історично утворену, відносно стійку для даного етапу напівавтономну або неавтономну форму існування загальнонародної мови національного періоду, що має власну систему соціолінгвістичних норм другого рівня, функціонально та понятійно закріплену за певним соціальним професійно-корпоративним або антигромадським (антисоціальним і асоціальним) соціумом або соціалізованою субкультурою, що має специфічну просторічну лексичну систему, елементи якої можуть мати етнізований і локалізований характер, і варіюються за якістю та кількістю інвентарем позалітературних граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв» [9, с. 39].

В. П. Коровушкін розглядає соціолект як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами [9, с. 39].

Не позбавлюючи соціолекта власних характеристик, що зумовлені соціолінгвістичними характеристиками його носіїв, на кожному мовному рівні, під «соціолектизмом» автор розуміє елемент фонетичної, морфологічної, синтаксичної, лексичної і семантичної систем соціолекту, що має відповідні ознаки [9, с. 39-40].

Сленг, жаргон і арго автор зараховує до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолекту [9, с. 13].

Соціолект молоді обумовлений емоційно-психологічним запитом, оскільки виражає не стільки приналежність до певної соціальної групи, скільки емоційну надмірність, максималізм, особливе уявлення про життєві цінності, особливий стиль і манери поведінки, властиві молоді.

Доцільним вважаємо зазначити, що молодіжна мова знаходить своє відображення не лише в безпосередньому спілкуванні між носіями соціолекту молоді в реальних умовах комунікації, а й у мовленні кіногероїв художніх фільмів. Виходячи з цього, що, відповідно до теорії академіка В. В. Віноградова, мова художньої літератури має вивчатися в двох різних значеннях [5, с. 7], художній текст розглядається, по-перше, як словесний текст, що відображає загальну систему досліджуваних мов, по-друге, як часткове втілення загальної системи мови, оскільки відбір, узагальнення та загострення лежить в основі будь-якого художнього твору.

Слідом за В. В. Віноградовим у межах даної статті розглядаємо художній текст (та його кіновтілення) як стилізацію-прийом, який використовується сценаристами для створення ілюзії реальності, враження автентичності, природності спілкування.

У сучасній лінгвістиці вважається доведеною правомірність використання художнього матеріалу для вивчення розмовного мовлення: фактично загальновизнаними стали уявлення про його стилізацію та типізацію в художньому діалозі [7]. Як стверджує Г. О. Вінокур [6], художня література виявляється надійним джерелом при вивченні розмовної мови. Діалоги і монологи персонажів містять квінтесенцію типових рис усного діалогу. Згущення їх не тільки не суперечить справжній природі останньої, але, навпаки, концентрує її функціонально-стилістичну специфіку [6, с. 16]. У лінгвістиці діалог у художньому тексті розглядається як «стилізація» розмовного мовлення, при цьому підкреслюється, що в ньому знаходять втілення різні параметри образу персонажа [7].

Художній діалог, який створюється шляхом стилізації «імітаційної матриці», становить модель найбільш яскравих характеристик розмовного мовлення: безпосередній контакт між партнерами мовленнєвої взаємодії, спонтанність, маркованість розмовних елементів, інтенсивність вираження емоційно-оцінних характеристик, багатий арсенал аксіологічних засобів [12].

Слід підкреслити, що діалогічно оформлене молодіжне мовлення в художньому фільмі найбільш органічно виражає комунікативну функцію мови, яка природно проявляється в процесі діалогічної взаємодії людей.

Виступаючи у якості способу спілкування, діалог перетворюється на найважливіший компонент соціальної взаємодії, оскільки спілкування містить не лише конструювання міжособистісних відносин, а й актуалізацію соціальних відносин у комунікативно-пізнавальній

діяльності. Ціла низка ознак комунікантів, їхній життєвий досвід, а також ситуація спілкування мають величезний вплив і на добір мовних засобів під час діалогічного спілкування, і на всю мовленнєву поведінку учасників діалогу в цілому.

Висновки дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що концепція В. П. Коровушкіна уявляється такою, що повною мірою відображає лінгвістичну сутність соціалекту. Тлумачення соціолекту як системи підсистем дозволяє проводити комплексний аналіз соціолекту як лінгвістичного феномена. Доцільним також вважаємо зазначити, що усне діалогічне мовлення молоді, представлене в художніх фільмах, розглядаємо як стилізацію-прийом, який використовується для створення ілюзії автентичності спілкування, служить надійним і релевантним джерелом лінгвістичних досліджень СМ. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Результати наведеного аналізу лінгвістичного тлумачення соціолекту можуть слугувати теоретичною базою під час комплексного вивчення діалектів певних соціальних груп або на рівні окремих підсистем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / О. С. Ахманова. – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_51.htm
2. Беликов В. И. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : РГГУ, 2001. – 439 с.
3. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років XX – початку XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Р. В. Боднар. – Київ, 2007. – 20 с.
4. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие для студентов пед. Ин-тов по спец. № 2101 «Русский язык и литература» / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 159 с.
5. Виноградов В.В. Наука о языке художественной литературы и её задачи (на материале русской литературы) / В. В. Виноградов // Доклад на IV Международном съезде славистов. – М., Изд-во АН СССР, 1958. – с. 1-51.
6. Винокур Г. О. О языке художественной литературы: Учебное пособие для филол. спец. вузов / Винокур Г. О. – М. : Высш. шк., 1991. – 447 с.
7. Жданович М. А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге (на материале современной англоязычной прозы и драматургии) : автореф. дис… канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Жданович. – Самара, 2009. – 20 с.
8. Жирмунский В. М. Проблемы социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Язык и общество. – М. : Наука, 1969. – с. 22-38
9. Коровушкин В. П. Английский лексический субстандарт versus русское лексическое просторечие (опыт контрастивно–социолектологического анализа) : [Монография] / В. П. Коровушкин. – Череповец : Череповецкий государственный университет, 2008. – 167 с.
10. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) / М. М. Маковский. – М. : Высш. шк., 1982. – 135 с.
11. Польская Д. М. Язык молодёжи в словаре и тексте (на материале немецкой молодёжной литературы и прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Д. М. Польская. – Смоленск, 2013. – 22 с.
12. Сапожникова О. П. Соотношение естественной и литературной коммуникации / О. П. Сапожникова // Филологические науки 1998. – № 1. – С. 83-91.
13. Серебренников Б. А. Территориальная и социальная дифференциация языка / Б.А. Серебренников // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М. : Наука, 1970. – 607 с.
14. Соболева И. А. О семантико–понятийной соотнесенности и «конкуренции» понятий арго – жаргон – сленг – социолект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 24 (283). – С. 24-31.
15. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков / В. А. Хомяков // Вопросы языкознания. 1992. – № 3. – С. 94-101.

Александрова О. Молодежный социолект как объект исследования лингвистики и его стилизация в кинодиалоге.

Статья посвящена анализу и систематизации понятийно-терминологического аппарата в области изучения социальных диалектов в работах отечественных и зарубежных лингвистов. Проанализированы и дифференцированы понятия «социолект», «сленг», «жаргон», «арго». Анализ лингвистических дефиниций позволил сделать вывод о том, что под термином «социолект» понимается комплексная система, состоящая из определенных подсистем и совокупностей разноуровневых единиц, связанных иерархическими отношениями. Сленг, жаргон и арго отнесены к конкретных видам просторечных лексических подсистем социолектов. В статье отмечено, что

диалогически оформленная молодежная речь находит свое отображение не только при непосредственном общении между носителями молодежного социалекта, но и в речи киногероев художественнных фильмов. Выявлено, что художественный диалог является моделью самых ярких характеристик разговорной речи. Устная молодежная речь, представленнная в художественных фильмах достоверно отображает «живую» речь и является релевантным источником лингвистических исследований.

Ключевые слова: *социальная дифференциация языка, комплексная система, социолект, арго, жаргон, сленг, кинодиалог.*

Alexandrova O. Youth Sociolect as a Source for Linguistic Research and its Stylization in Feature Film Dialogue.

The article is dedicated to the sociolect apparatus criticus study and systematization in the studies of Ukrainian and foreign linguists. The concepts "sociolect", "slang", " jargon", "argot" are analysed and differentiated. The analysis of the linguistic definitions allowed to conclude that the term "sociolect" is used to denote a complex system that consists of definite subsystems and sets of hierarchically linked units of different linguistic levels. Slang, jargon and argot are defined as certain types of sociolects' colloquial lexical subsystems. The article stresses that the youth dialogical speech is revealed not only in the process of communication between the youth sociolect informants, but it is also presented in the characters' speech in feature films. It is pointed out that artistic dialogue is considered to be a model of the most distinctive features of spoken language. Being presented in feature films, youth spoken language represents real speech situations and proves to be a relevant source for linguistic research.

Key words: *social differentiation of language, complex system, sociolect, argot, jargon, slang, feature film dialogue.*

Ірина Аніщенко
(Хмельницький)

УДК 81'42. 811.111

СУБ'ЄКТНА ПЕРСПЕКТИВА ТА КОМУНІКАТИВНО-РЕГІСТРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Стаття присвячена розгляду взаємодії дискурсної зони наратора та персонажа в межах невласне-прямого персонажного мовлення. У дослідженні комунікативної структури невласне-прямого мовлення використано підіхід, що складається з двох взаємопов'язаних ідей: типології комунікативних регістрів і суб'єктної перспективи тексту оповідування. Розглянуто поняття суб'єктної перспективи як сукупності всіх проявів точки зору учасників акту комунікації, а також подано комунікативно-регістрову характеристику невласне-прямого мовлення. Пропонований підхід має тривимірний характер: невласне-пряме персонажне мовлення розглядається в плані вираження, змісту і функціональних позицій.

Ключові слова: *персонажний дискурс, перспектива, суб'єктна перспектива, комунікативний регістр, невласне-пряме мовлення.*

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві актуальним є дослідження комунікативних актів з погляду прагмалінгвістики, а також із залученням інструментарію когнітивної лінгвістики. Цікавим об'єктом дослідження вважаємо не тільки власне зовнішнє, а й персонажне мовлення художнього текста. Персонажне мовлення, як об'єкт мовознавчих студій, зазвичай було пов'язане з граматичними категоріями і формами, зазнає змін впродовж XX ст., що стало на початку XXI століття поворотом до розуміння його комунікативної сутності.

У дослідженні комунікативної структури невласне-прямого мовлення перспективним є підіхід, що складається з двох взаємопов'язаних ідей: типології комунікативних регістрів і суб'єктної перспективи тексту Пропонований підхід має тривимірний характер: невласне-пряме персонажне мовлення розглядається в плані вираження, змісту і функціональних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання типології комунікативних регістрів тексту були розглянуті у працях Г.А.Золотової [3]. Висвітленням питань суб'єктної перспективи тексту займалась Н.К. Онипенко [3]. Проблематиці невласне-прямого мовлення

приділялась увага у дисертаційних роботах останнього десятиліття І.А. Бехти, І.О. Безкровної, М.Т. Гарбової, Ю.М. Сергеєвої, М.М. Федорчук, Г.Г. Ярмоленко, де розглядавься інтракомунікативний процес у мовній та ідейній структурах художнього тексту. Проте дана категорія недостатньо досліджена з точки зору розгляду суб'єктної перспективи та комунікативних регістрів невласне прямого мовлення персонажів оповідування. У своїх попередніх дослідженнях ми розглядали особливості репрезентації невласне-прямого персонажного мовлення у художньому творі, проте його суб'єктна перспектива та комунікативно-регістрова характеристика були охарактеризовано тільки частково.

Мета статті. Метою статті є висвітлити сучасні погляди дослідників на комунікативно-регістрову характеристику невласне-прямого мовлення. Завдання статті: а) дати визначення поняттю перспектива; б) охарактеризувати поняття суб'єктної перспективи художнього тексту; в) описати комунікативно-регістрову характеристику невласне-прямого мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика явища авторського та персонажного мовлення має давню історію, і його розв'язок, під різними кутами зору, знаходимо в періоди панівних мовознавчих парадигм аж донині [Балли 2001; Бахтин 1972, 1986; Бенвенист 2002; Бехта, 2004, 2013; Гаибова 1986; Гончарова 1984; Кожевникова 1977; Лотман 2000; Максимова 2005; Чумаков 1977; Banfield 1982; Fludernik 1993; Short 1996; Tannen 1983]. На початку XXI ст. лінгвістика розширила свої межі щодо вивчення художнього тексту, що є рисою сучасної мовознавчої науки.

У сучасній лінгвістиці текст розглядається як «прояв властивостей мовної особистості» [2, с. 9]. В цьому зв'язку аналіз невласне-прямого мовлення з позицій суб'єктної організації співвідноситься з концепцією багатомірності особистості людини і враховує «множинність ідентичності» самосвідомості суб'єкта [4, с.132].

Щодо дефініції самого терміну "перспектива" в словниках, то в англомовному джерелі знаходимо таке значення цього поняття: perspective – a particular attitude towards sth; a way of thinking about sth – певне ставлення до чогось; спосіб мислення про щось [6, с. 983]. В енциклопедичному словнику І. Б. Штерн, маємо таке тлумачення: перспектива мовця, перспектива говорящего, speaker's viewpoint, die Sprecherperspektive – позиція мовця у мовній взаємодії щодо слухача та перебігу подій, про які йдеться у його мовному повідомленні; категорія теорії діалогу та теорії мовної комунікації [5, с.247]. У двомовному лексикографічному джерелі: perspective – перспектива [1, с. 716]. На думку Ґ. фон Вільперта, перспектива – це, в літературі, особливо в епіці, частково в ліриці, точка зору з якої сприймається та розповідається подія; ставлення оповідача, який не повинен ідентифікуватись із автором, як посередника, до того, що відбувається в творі; оповідна стратегія. За словами Ф. Штанцеля, перспектива направляє увагу читача на шлях сприйняття вигаданої реальності та класифікується на зовнішню та внутрішню [8, с. 49].

Суб'єкт розуміємо як «предицируємий компонент», суб'єктна сфера – як «сфера буття його (суб'єкта) референта», що знаходимо через конкретний предикат» [3, с.231]. Співвіднесення суб'єкта, що повідомляє факт і суб'єкта повідомлення дозволяють вибудувати суб'єктну перспективу висловлювання. Модель суб'єктної перспективи являє собою «потенційний набір суб'єктних сфер, результатом взаємодії яких є текст» [3, с.91]. З точки зору суб'єктної перспективи Г.А.Золотова виділяє наступні типи суб'єктів: суб'єкт базової моделі, каузатор, суб'єкт-авторизатор, суб'єкт мовлення, адресат-слухач [3, с.365].

Різні типи суб'єктів виділяються також у роботах О.В.Падучевої та І.Р.Уварової, де науковці виокремлюють наступні види суб'єктів мовця: суб'єкт мовлення, суб'єкт свідомості, суб'єкт сприйняття, суб'єкт дейксиса [2, с. 11]. Підхід Н.К.Онипенко [3, с. 125] нам здається більш перспективним в силу того, що серед суб'єктних сфер мовця виокремлено ще й сферу слухача. Суб'єктна перспектива вираховує всі суб'єктні сфери, задіяні при формуванні висловлення і ті, які взаємодіють у висловленні; схематично вона зображається як вісь, яка поєднує суб'єктні зони, що відповідають різним ролям суб'єкта. Отже, суб'єктною перспективою або суб'єктним планом називаємо скопус усіх виявів точки зору учасника акту художнього комунікування конкретного літературно-художнього твору.

Комунікативні регістри мовлення – це однорідні структурно-композиційні форми мовлення, об'єднані всередині і протипоставлені одне одному за способом сприйняття чи пізнання світу, за категорійним характером явищ, які сприймаються та за комунікативними інтенціями мовця [1, с. 29].

Якщо комунікативний регістр обумовлений ступенем дистанціювання мовця від зображуваної ним дійсності і комунікативною інтенцією мовця, що відображена в модусній рамці (де розрізняють суб'єкт сприйняття, суб'єкт знання, суб'єкт думки, суб'єкт волі і суб'єкт мовленнєвої реакції), то схема суб'єктної перспективи поєднує конкретну значиму одиницю мови з певною точкою зору, тобто виявляє можливість декількох суб'єктів сприйняття, знання чи волі, декількох мовців [3, с. 115].

Комунікативно-регістрова характеристика невласне-прямого мовлення полягає в тому, що в цій конструкції протиставляються одне одному за цілою низкою ознак, мовлення наратора та мовлення персонажів, однією із форм якого, є саме невласне-пряме мовлення.

Невласне-пряме мовлення є областю переключення комунікативних регістрів, що дозволяє вважати текстові фрагменти з невласне-прямим мовленням композитивами художнього тексту (термін Г.А. Золотової). Г.А.Золотова визначає композицію як ціле, що створюється співвідношенням частин, тобто мовленнєвих одиниць, що створюють текст.[3, с.284]. Композиція тексту являє собою організоване мовцем чергування і взаємодію комунікативних регістрів. Як правило, в невласне-прямому мовленні і відбувається зміна комунікативних регістрів: репродуктивний регістр, що є властивий оповідачу змінюється інформативним, генеретивним, волюнтивним, реактивним чи контамінацією регістрів. Отже, невласне-пряме мовлення безпосередньо приймає участь в формуванні композиції художнього твору, а конструкції з невласне-прямим мовленням можуть бути кваліфіковані, як «мовленнєві одиниці, що виступають як частина цілого в композиції тексту» [3, с.285]

У межах нашого дослідження актуальною є ознака регістрової приналежності, оскільки викривають спосіб сприйняття і відображення дійсності, джерело інформації, розрізнюють «своє» і «чуже» слово, визначають приналежність висловлювання тому чи іншому адресату. Г.А.Золотова виділяє п'ять комунікативних регістрів. Диференціюючими ознаками слугують: комунікативні інтенції мовця, спосіб сприйняття світу (тип ментального процесу), категоріальний характер явищ, що сприймаються, а також засоби, в яких виражаються ці відмінності (видочасові форми, синтаксичні моделі, референтний статус імен, модальні, дейктичні та інші показники).

Унашій базі є контексти, де слухач сприймає відтворене слухове чи зорове повідомлення, а пояснення йому дає персонаж, що знає і розуміє те, що відбувається. Між відтворенням і поясненням проходить регістрова межа.

(1) And the old woman as soon as Connie had gone rushed to the bit of mirror in the scullery and looked at her face. Seeing it she stammed her foot with impatience. "Of course, she had to catch me in my coarse arpon and a dirty face! Nice idea she'd get of me!" (Lawrence, 61).

Виокремимо характерні ознаки невласне-прямого мовлення з позицій суб'єктної перспективи і комунікативних регістрах на прикладах наведених нижче фрагментів творів В. Вульф, Д. Лоджа, Д.А.Мердок. Це дозволить нам визначити особливості комунікативної структури невласне-прямого мовлення, вияснити його функціональне навантаження.

(2)"He had escaped! Was utterly free – as happens in the downfall of habit when the mind, like an unguarded flame, bows and bends and seems about to blow from its holding. I haven't felt so young for years! thought Peter, escaping (only of course for an hour or so) from being precisely what he was, and feeling like a child who runs out of doors, and sees, as he runs, his old nurse waving at the wrong window (Lodge D, 59).

(3) "Connie's father, when he paid a flying visit to Wragby, said in private to his daughter: As for Clifford's writing, it's smart, but there's nothing in it. It won't last! ... Connie looked at the burly Scottish knight who had done himself well all his life, and her eyes, her big, still-wondering blue eyes became vague. Nothing in it! What did he mean by nothing in it? If the critics praised it, and Clifford's name was almost famous, and it even brought in money ... what did her father mean by saying there was nothing in Clifford's writing? What else could there be?" (Woolf V, 18).

(4) [It was beginning to rain when George arrived. Several people were standing looking down at the car…

The car was upright. Its white roof just breaking the surface. It must have settled in the mud since last night…

…As on similar accasions in the past, he felt a cleavage between himself and the George who did things. Yet he was that person and felt easy with him, chiding him gently.] What a damn stupid thing to do, he thought now… (Murdoch, 47).

Аналіз фрагменту (2) засвідчує існування синкретизму між формами внутрішнього та зовнішнього прямого і невласне-прямого мовлення. Звідси можна зробити висновок, що персонаж має власну структуру – сукупність текстових елементів різних рівнів, співвіднесених між собою і підпорядкованих провідній структурі, що позначає персонаж.

Наведений нижче фрагмент (3) має всі ознаки інтерперсональної взаємодії: мовленнєві акти різного інтенціонального спрямування почергово створюються мовцем та його внутрішнім партнером під час спілкування:

У прикладі (4) про наявність відокремленості адресата від цілісного "Я" суб'єкта сигналізує поява слова cleavage і пряма номінація актантів ІМА – he and the George, that person and he. Існування протиставлення негативного і позитивного у свідомості героя підкреслена негативною контекстною конотацією, якої набуває лексична одиниця things у сполученні the George who did things, та семантика дієслова to chide, що перетворює адресата (уособлення негативного) в об´єкт осуду з боку мовця (уособлення позитивного).

При відокремленості адресата ІМА в системі "Я–Я" суб´єкт мовлення веде розмову ніби з виділеним із себе "партнером", аналогічну тій, яка відбувається при реальному міжособистісному контакті і нагадує звичні соціальні форми вербального контакту між індивідами.

Аналіз текстових фрагментів з невласне-прямим мовленням з позицій суб'єктної перспективи і комунікативно-регістрової приналежності показує, що співпадіння зон суб'єкта базової моделі, авторизатора і суб'єкта мовлення можна вважати характерною ознакою невласне-прямого мовлення. Більш складною модифікацією є співпадіння зон суб'єкта базової моделі, авторизатора, суб'єкта мовлення і адресата-слухача, де невласне-пряме мовлення набуває ознак яскраво вираженої адресатності. Таким чином, суб'єктні зони персонажів в художньому творі стають відкритими для проникнення в них оповідача – відбувається суміщення суб'єктно-модальних сфер оповідача і персонажа.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Важливим висновком використання процедури визначення суб'єктної перспективи є можливість дворівневої організації персонажного мовлення: невласне-пряме мовлення другого рівня функціонує в рамках уже виокремленого фрагмента з невласне-прямим мовленням. В цьому випадку відбувається зміна суб'єкта мовлення, а значить, суб'єктна перспектива дублюється на новому рівні невласне-прямого мовлення. Комунікативно-регістрова характеристика невласне-прямого мовлення визначається низкою ознак, наявність котрих обумовлена динамічною взаємодією протипоставлених мовленнєвих форм. Перспективним є дослідження невласне-пряме мовлення як структурно-композиційної та комунікативної одиниці тексту художнього твору, яка володіє низкою ознак, наявність котрих обумовлена динамічною взаємодією протипоставлених мовленнєвих форм, що й визначає комунікативно-регістрову характеристику невласне-прямого мовлення або його безпосередню локацію у дискурсній зоні персонажа художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчик Н. В. Большой англо-русский словарь / Н.В. Адамчик. – Мн.: Литература, 1998. – 1168 с.
2. Бехта І. Дискурсна зона персонажа у спектрі ознак прямого мовлення // І. Бехта, Ю. Дев'ятих. – Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 8 – 11.
3. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А. Золотова, Н. К. Онипенко, М.Ю. Сидорова. – М., 2004. – 528 с
4. Синельникова Л.М. Лирический сюжет в языковых характеристиках : монография / Л.М. Синельникова. – Луганск : Редакционно-издательский отдел управления по печати, 1993. – 188с.

5. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теорет. гуманіт. дисциплін та гуманіт. Інформатики / І. Б. Штерн – К.: «АртЕк», 1998. – 336 с
6. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S.Horby. – London : Oxford University Press, 2000. – 1600 p.
7. Stanzel F. A Theory of Narrative / Transl. by Charlotte Goedsche / F.Stanzel. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 309 p
8. Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover / D. H. Lawrence. – L. : Penguin Books, 1997. – 314 p
9. Lodge D. The British Museum is Falling Down / D. Lodge. – N.Y. : Penguin Books, 1981. – 176 p.
10. Woolf V. Mrs. Dalloway / V. Woolf. – L. : Penguin Books, 1996. – 213 p.

Анищенко И. Субъектная перспектива и комуникативно-регистровая характеристика несобственно-прямой речи персонажев художественного произведения.

В статье рассматривается взаимодействие дискурсной зоны наратора и персонажа в рамках несобственно-прямой персонажной речи. При исследовании комуникативной структуры несобственно-прямой речи использован подход, который состоит из двух взаимосвязаных идей: типологии коммуникативных регистров и субъектной перспективы текста. Рассмотрено понятие субъектной перспективы как совокупности всех проявлений точки зрения учасников акта коммуникации, а также представлена комуникативно-регистровая характеристика несобственно прямой речи. Предлагаемый поход имеет триуровневый характер: несобственно-прямая речь рассматривается в плане выражения, смысла и функциональных позиций.

Ключевые слова: *персонажный дискурс, перспектива, субъектная перспектива, комуникативный регистр, несобственно-прямая речь.*

Anischenko I. Subjective Perspective and Communicative Registers' Characteristic of Characters' Indirect Speech in Bells Lettres.

The article is dedicated to the examination of narrator's discourse and characters' discourse interaction. While investigating the communicative structure of indirect speech, theauthor uses the approach consisted of two interconnected ideas: the idea of the typology of communicative registers and the idea of a subjective perspective of the text. The phenomenon of subjective perspective as a complex of all points of view of the participants of communicative act in narration is analysed as well as communicative and register characteristics of indirect speech. The approach has three-level nature: indirect speech is considered from the point of view of its expression, the content, and functions.

Key words: *narrator's discourse, characters' discourse, perspective, subjective perspective, communicative register, indirect speech.*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом,
завідувачем кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Р.М. Мельник

Юлія Артеменко
(Кременчук)

УДК: 811.111'37

ДИСКУРСОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКОНУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Пропонована стаття присвячена аналізу дискурсотвірного потенціалу стратегії переконування в англомовному діалогічному дискурсі. Запропоновано її визначення, наведено арсенал підпорядкованих їй тактик і прийомів, виявлених в емпіричному корпусі дослідження. Аналіз фактичного матеріалу доводить, що стратегія переконування є ефективним інструментом корекції моделі світу партнера по комунікації. Встановлено, що вона є локальною по відношенню до обох глобальних опозиційних дискурсивних стратегій консенсусу і полеміки, й здатна сприяти утворенню як конструктивного, так і деструктивного типів дискурсу, хоча й різною мірою – здобуті дані засвідчують, що переконування за своєї природою, у першу чергу, є полемічною стратегією. У статті також наведено визначення основних дотичних понять, роз'яснено принцип побудови власної типології дискурсивних задумів мовця і обґрунтовано доцільність їх вибіркового аналізу, що цілком залежить від завдань дослідника, одиниць його наукового інтересу та методології аналізу.

Ключові слова: *англомовний діалогічний дискурс, глобальні і локальні дискурсивні стратегії, дискурсотвірнтй потенціал, стратегія переконування.*

Постановка проблеми. Принцип антропоцентризму, що нині є основоположним у науці, зумовлює неминучу інтеграцію комунікативно-функціонального та когнітивного векторів лінгвістичного аналізу. Поєднання цих напрямків є аксіоматичним для сучасних студій дискурсу, під яким розуміють когнітивно-комунікативну діяльність, що являє собою сукупність процесу і результату й містить екстралінгвальний та власне лінгвальний аспекти [13, с. 38]. У такому трактуванні дискурс постає як інтегральний феномен, до складу якого входять три обов'язкових компоненти: комуніканти, дискурсивний контекст і текст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність цієї студії визначається інтересом лінгвістики до когнітивно-комунікативного ракурсу вивчення дискурсу на базі діяльнісно орієнтованої прагматики (Григорьева 2007; Морозова 2005, 2014; Приходько 2009; Фролова 2006; Шевченко 2005; Шевченко, Сусов, Безуглая 2008; Carston 2002). Її об'єктом є стратегія переконування, що аналізується на предмет дискурсотворчого потенціалу на матеріалі діалогічного розмовного дискурсу, який охоплює спілкування на американській англійській. Корпус вибірки сформовано з фрагментів скриптів телесеріалів і кінострічок, які містять висловлення з імплікативними предикатами. Під останніми розуміємо головні предикати речення, здатні відкривати актантну позицію для цілої пропозиції та пресупонувати її істиннісне значення [14]. **Метою** статті є визначення дискурсотворчого потенціалу стратегії переконування в англомовному дискурсі, що передбачає виконання таких **завдань**: окреслити сутність поняття «дискурсивна стратегія», побудувати типологію дискурсивних стратегій, знайти в ній місце стратегії переконування і визначити її потенціал у творенні дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Людина у дискурсі постає як індивід, який вступає до комунікації з певними знаннями про світ, думками, установками, цілями [8, с. 8]. Виходячи з цього, дискурс трактується як розумово-мовленнєва діяльність комунікантів, у межах якої вони спілкуються і впливають один на одного, що приводить дослідників до постановки проблеми стратегій і тактик, які мовці застосовують задля досягнення власних цілей.

Дії, вчинки та мовленнєва діяльність комунікантів скеровуються низкою їх потреб, бажань, інтересів – мотивами [2, с. 83], які зумовлюють формування ***стратегій*** [5, с. 56], під якими розуміємо когнітивно-прагматичні програми спілкування, що визначають характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [2, с. 83]. ***Тактику*** трактуємо як складову стратегії, що впливає на вибір мовцем засобів здійснення комунікативних дій [там само, с. 85]. Інструментами тактики є ***прийоми*** – різноманітні способи реалізації. Досліджуючи стратегії, які комуніканти розробляють для досягнення мети спілкування, характеризуємо їх як «дискурсивні», що дозволяє конкретизувати сферу, яку вони регулюють [1, с. 138].

Не зважаючи на значну кількість студій дискурсивних стратегій, проблема їх загальної класифікації залишається невирішеною з огляду на незліченну кількість ситуацій мовленнєвої інтеракції й кожного разу унікальну комбінацію людських мотивів, які є підґрунтям для їх розвитку. Очевидно, побудова універсальної типології дискурсивних задумів є практично нездійсненним завданням. У нашому дослідженні ми керувалися доцільністю вибіркового аналізу стратегій, відправним пунктом якого є фактичний матеріал, що містить одиниці, на які спрямовано наш науковий інтерес – висловлення з імплікативними предикатами. Ми виходили з того, що імплікативні предикати, що входять до складу певних висловлень поряд з іншими елементами лінгвістичного плану дискурсу, можуть трактуватися як маркери стратегічного задуму і тактичних завдань мовця [5, с. 129–130].

Аналіз емпіричного корпусу та відповідних студій дає підстави говорити про дві універсальні стратегії, виокремлені на основі характеру визначальної установки адресанта й адресата на спілкування, які реалізуються будь-якими комунікантами незалежно від їх етнічної, соціальної або гендерної приналежності – ***консенсусу*** та ***полеміки***.

Віддаємо перевагу терміну «консенсусна стратегія» над терміном «кооперативна стратегія» як такому, що підкреслює конструктивний характер установки комунікантів. Другий термін такої особливості не має – відкрита конфронтація – це також кооперація комунікантів, хоча й деструктивна [2, с. 50; 12, с. 70]. Реалізуючи стратегію консенсусу, комуніканти, кожен з

яких робить свій внесок для досягнення обопільно прийнятних цілей спілкування, знаходяться у зоні порозуміння [11, с. 18]. В опозиції до стратегії консенсусу перебуває полемічна стратегія. У випадку, коли як мінімум один з комунікантів реалізує цей дискурсивний задум, спілкування здійснюється у тональності незгоди, що призводить, як мінімум, до виникнення дружньої суперечки, або, як максимум, виливається у відкриту конфронтацію.

Ми визначаємо стратегії консенсусу й полеміки як глобальні дискурсивні стратегії (далі – ГДС), тобто як такі, що на визначеному етапі дискурсивної взаємодії є найбільш значущими з точки зору ієрархії мотивів та цілей. Стратегії, які сприяють оптимальному впливу на партнера по комунікації розуміємо як локальні дискурсивні стратегії (далі – ЛДС).

Будь-яке висловлення є суб'єктивним і покликане чинити певний вплив [9, с. 8]. Висловитися нейтрально неможливо, оскільки навіть неформальна бесіда впливає на сприйняття і структурування світу іншою людиною [3, с. 91]. Одну з найефективніших стратегій корекції моделі світу партнера по комунікації ми визначаємо як стратегію переконування. ***Переконування*** розуміємо як ЛДС мовця, що є спробою трансформувати модель світу партнера по комунікації, схилити його здійснити/не здійснювати певний вербальний/невербальний акт [4, с. 135].

Стратегія ***переконування*** є дієвим інструментом реалізації ГДС консенсусу, ефективність якої зумовлюється мінімізацією агресивного впливу на моделі світу адресата через дружній характер спілкування, а також тим, що необхідність вплинути на точку зору партнера виникає у мовця мимохідь, як логічне продовження бесіди, конкретизація власної думки.

Інтерпретація емпіричного масиву дає підстави говорити, що мовці реалізують консенсусну стратегію переконування за допомогою тактик пояснення та аргументації. Логічна архітектура дискурсивних ходів, у яких реалізовано ці тактики, виглядає як нашарування доказів на підтримку певної тези мовця.

Тактика ***пояснення*** у межах консенсусної стратегії переконування робить можливим досягнення мети мовця – переконати адресата у прийнятності його точки зору – шляхом роз'яснення певного незрозумілого фрагмента дійсності. За нашими даними, експланандом пояснення може бути асертив або експресив адресанта/адресата, чи невербальний сигнал партнера по комунікації – відповідний жест або погляд. Експлананс пояснення, як правило, складається з асертивів, заснованих як на епістемічній, так і доксальній установці мовця. Мовець використовує висловлення з імплікативними предикатами як прийом тактики пояснення, коли хоче пояснити адресату: а) певний стан речей; б) мотиви свого вчинку; в) мотиви вчинку третьої особи. У двох останніх йдеться про виправдання і збереження позитивного обличчя мовця/третьої особи. Найчастіше у нашому корпусі зустрічається прийом пояснення власного вчинку:

> Sebastian: *I'm in and out of town so much I really haven't had a chance to settle in. (+>> I haven't settled in) I hired a decorator, but she and I got into a thing and it got messy…*
>
> John: *Right* (Marley and me).

У цьому фрагменті експланандом пояснення є невербальний сигнал одного з комунікантів – погляд. Джон зайшов до товариша. Себастіан помічає, що друг дивиться на нерозпаковані коробки, і починає виправдовуватися. Висловлення з імплікативним предикатом заперечної каузації *have a chance* за задумом мовця має переконати адресата, що він не винний у перманентному дворічному безладі в оселі.

Вплив є характеристикою будь-якого мовленнєвого акту, але існує такий тип мовленнєвих актів, для яких він є провідною характеристикою [6, с. 49]. Йдеться про мовленнєві акти, що є прийомами реалізації тактики аргументації – раціональної складової процесу переконування. Тактику ***аргументації***, що координується з ГДС консенсусу, розуміємо як конструктивну інтелектуально-мовленнєву діяльність мовця, направлену на порозуміння з партнером, яка складається з системи мовленнєвих актів, націленої на трансформування бачення світу іншої сторони у прийнятний для обох спосіб. У нашому фактичному матеріалі мовці реалізують висловлення з імплікативними предикатами у межах застосування таких прийомів як наведення доказів на користь твердження, поради й пропозиції. Роль тези виконують асертиви, директиви й комісиви відповідно, наприклад:

Rory: *So, I hear you're doing the eulogy. <…> If you find yourself feeling, you know, unsteady about it, I can do it. I did a lot of reading about Gran for the obituary, and I think I can do her justice (+>> I read a lot about Gran > I know a lot about Gran > I can do the eulogy) <…>*

Richard: *Well, I thank you for your offer, but this is my responsibility. I will be fine* (Gilmore Girls, s. 4, ep. 16).

Річард збирається на церемонію поховання матері. Онучка Рорі пропонує виголосити панегірик замість нього, аргументуючи пропозицію за допомогою висловлення з імплікативним предикатом позитивної імплікації *do*. Вона застосовує прямий порядок аргументації – аргумент слідує за тезою, реалізованої через комісив. Адресат відмовляється, але у цьому контексті не можна говорити про неефективність тактики, оскільки вона була також покликана виконати функцію демонстрації моральної підтримки співрозмовника.

У випадку, коли комунікативні цілі партнерів не співпадають, вони реалізують дискурсивну стратегію полеміки, що визначається деструктивним характером їх установки на комунікацію. Останню вони можуть не осмислювати, а керуватися неусвідомленими мотивами самоствердження, зловтіхи, помсти, суперництва [7, с. 398]. Поняття стратегії, запозичене у військової справи, бере за основу не кооперацію, а перемогу, яка означає результативний вплив на адресата, тому, крім принципу Кооперації, маємо підстави говорити про принцип Некооперації [5, с. 70].

Переконування за своєї природою є полемічною стратегією. Це підтверджується нашими даними, згідно з якими висловлення з імплікативними предикатами стають засобами реалізації тактик, їй підпорядкованих, вдвічі частіше, ніж тактик, підпорядкованих аналогічній стратегії у рамках ГДС консенсусу.

Причиною, через яку мовець вдається до переконування адресата, є конфліктність у широкому смислі, тобто неспівпадіння між об'ємом «багажу» їх пропозицій. Для того, щоб хтось почав когось у чомусь переконувати, потрібно, щоб він виходив із того, що у співбесідника теж є певні переконання, що перебувають в опозиції, реальній або уявній. Незгода, виражена одним з комунікантів, стає відправною точкою переконування – його партнер здійснює спробу сформувати або реформувати когнітивні категорії, котрими співбесідник керується у повсякденному житті. Цей процес може бути тривалим, складним і призвести до виникнення конфлікту – люди, як правило, не схильні легко розлучатися з переконаннями. Таким чином, під стратегією ***переконування***, що координується з ГДС полеміки, розуміємо інтелектуально-мовленнєву діяльність мовця, направлену на трансформацію бачення світу адресата у ситуації протидії [10, с. 8]. Полемічній стратегії переконування у нашому корпусі підпорядковано чотири тактики: аргументації, заперечення, виправдання та наполягання.

Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє суперечку. Рорі покинула університет. Люк, друг її мами Лорелай, вважає, що та має вплинути на доньку, аби та повернулася до навчання. Лорелай думає, що Рорі має вчитися на власних помилках. Тезу *This is Rory's decision* вона ***аргументує*** за допомогою висловлень із контекстуальним імплікативним предикатом позитивної імплікації *choose*. Його триразовий повтор із різними пропозитивними дієсловами у трьох послідовних асертивах покликаний акцентувати увагу партнера і надати аргументам більш переконливого характеру:

Lorelai: *This is Rory's decision, okay? She knew exactly how I felt about the situation, and she chose to ignore me. (+>> She ignores me) She chose to move in with my parents. (+>> She moved in with my parents) She chose not to tell me about it. (+>> She didn't tell me about it)*

Luke: *She's a kid.*

Lorelai: *She's not a kid! She's twenty* (Gilmore Girls, s. 6, ep. 1).

Вербалізуючи думку, протилежну вираженій співрозмовником, або неприхильність до когось або чогось, мовець реалізує тактику ***заперечення***, яку визначаємо як невід'ємну складову ЛДС переконування, підпорядковану ГДС полеміки. У наступному дискурсивному фрагменті мовець заперечує асертив адресата, реалізований у попередньому дискурсивному ході:

Emily: *I think you took what your father said the wrong way.*

Lorelai: *The wrong way? How could I have taken it the wrong way? (+>> I could take it the wrong way > I didn't take it the wrong way > I took it right way) What was open to interpretation?* (Gilmore Girls, s. 1, ep. 1).

За нашими спостереженнями, мовець вдається до ***виправдання***, щоб пояснити мотиви свого/чужого вчинку у відповідь на обвинувачення або докір співрозмовника. Реалізація ним цієї тактики, на наш погляд, свідчить про те, що мовець таки прагне порозумітися з адресатом, як у цьому фрагменті:

George: *I didn't deserve what you did to me. You betrayed me!*

Ira: *When I got there, she was already kissing him. I never even had a chance to stop it. (+>> I didn't stop it > It was not my fault, that I didn't stop it) I didn't get to do anything! (+>> I didn't do anything > It was not my fault, that I didn't do anything)* (Funny people).

Мовець реалізує тактику ***наполягання***, якщо не бажає жертвувати власними поглядами або домагається здійснення вербальної/невербальної дії від партнера по комунікації, як у наступному дискурсивному фрагменті. Контекст цієї ситуації виглядає так: мати Джеса йде заміж. Джес на весілля не збирається, і його дядько Люк намагається переконати хлопця підтримати маму:

Luke: *You are gonna regret this.*

Jess: *I doubt it.*

Luke: *No, you are. If you ever manage to grow up and get yourself together and drop this selfish self-destructive behavior that you are so fond of, if that ever happens, you are gonna look back on this moment and you are gonna feel like a big steaming mound of crap that you missed this. (+>> If you grow up… > I doubt you can grow up…)* (Gilmore Girls, s. 4, ep. 20).

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок.** Таким чином, стратегія переконування є продуктивною, хоча й різною мірою, для творення як конструктивного, так і деструктивного типів дискурсу. Така своєрідна універсальність є унікальною і непритаманною іншим локальним стратегіям, які, як правило, демонструють виразну полярність, як і глобальні дискурсивні стратегії консенсусу й полеміки, яким вони підпорядковуються. Подальше вивчення дискурсотворчого потенціалу стратегії переконування може здійснюватися з позиції з'ясування тенденцій вибору мовцем вербальних засобів її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти / Р.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М., 1987. – С. 88–125.
4. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Изд. 6-е, доп. – М. : Издательство ЛКИ, 2012. – 288 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : «Перемена», 2002. – 474 с.
7. Куницына В.Н. Межличностное общение : учеб. для вузов / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольпа. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
8. Петров В.В. Вступительная статья / В.В. Петров, Ю.Н. Караулов // Дейк Г.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация [пер. с англ., изд. 2-е]. – М. : Эдиториал УРСС, 2015. – С. 5–11.
9. Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения : учеб. пособие / И.П. Сусов. – Калинин : Изд-во КГУ, 1980. – 51 с.
10. Тимофеев А.И. Аргументация: теория и практика: учеб. пособие / А.И. Тимофеев. – СПб. : СПбГУАП, 2005. – 80 с.
11. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Изд-во «Русский язык», 2002. – 216 с.
12. Фролова І.Є. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії / І.Є. Фролова. – Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 928. – С. 68–74.

13. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2003. – Вип. 586. – С. 33–38.
14. Karttunen, L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358.

Артеменко Ю. Дискусообразующий потенциал стратегии убеждения (на материале английского языка).

Статья посвящена анализу дискурсообразующего потенциала стратегии убеждения в англоязычном диалогическом дискурсе. Предлагается определение стратегии убеждения, приведен арсенал подчиненных ей тактик и приемов, выявленных в эмпирическом корпусе исследования. Анализ фактического материала доказывает, что стратегия убеждения – эффективный инструмент коррекции модели мира партнера по коммуникации. Было установлено, что она локальна по отношению к обеим глобальным оппозиционным дискурсивным стратегиям консенсуса и полемики и может способствовать образованию как конструктивного, так и деструктивного типов дискурса, хотя и в разной степени. Полученные данные свидетельствуют о том, что, по своей природе, убеждение, в первую очередь – полемическая стратегия. В статье также приводится определение основных смежных понятий, разъясняется принцип построения собственной типологии дискурсивных замыслов говорящего и обосновывается целесообразность их выборочного анализа, который полностью зависит от задач, которые ставит перед собой исследователь, единиц его научного интереса и методологии анализа.

Ключевые слова: *англоязычный диалогический дискурс, глобальные и локальные дискурсивные стратегии, дискурсообразующий потенциал, стратегия убеждения.*

Artemenko Y. Discourse Forming Potential of Persuasive Strategy (on the basis of the English language).

This paper deals with the analysis of persuasive strategy discourse forming potential. It defines the persuasive strategy, presents the arsenal of its tactics and techniques, detected in the empirical material. The factual analysis shows that persuasive strategy is an effective instrument of changing a communication partner's model of the world. It was established that it is local towards both global opposition discourse strategies of consensus and polemics, and has the ability to form either constructive or destructive type of discourse, though to a different extent. The findings show that persuasion is inherently and primarily a polemic strategy. The paper also defines the cardinal closely-related concepts, explains the principle of our own speaker's discourse intentions theoretical scheme, and grounds the expedience of their sampling analysis completely dependent on a problem set by a researcher, units of his or her scientific interest and research methodology.

Key words: *English language dialogical discourse, global and local discourse strategies, discourse forming potential, persuasive strategy.*

Ірина Веприняк
(Івано-Франківськ)

УДК 81`42

ЛІНГВОТЕКСТУАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ПТСР ПЕРСОНАЖА У РОМАНІ ДЖОНАТАНА САФРАНА ФОЕРА «EXTREMELY LOUD AND INCREDIBLY CLOSE»

Здатність людини перебувати у відмінних від звичайної притомності станах свідомості, наприклад у стані сну, медитативному стані, трансі, стані порушеної свідомості та ін., свідчить про багатовимірність та поліактивність психіки. Започатковані З. Фройдом та Ж. Лаканом текстоцентричне трактування психічних феноменів та лінгвістичний підхід до інтерпретації проявів несвідомої інстанції психіки на сьогодні не лише залишаються актуальними теоретичними засадами психоаналітичного дослідження, але й активно застосовуються науковцями у сфері лінгвістики, літературознавства, семіотики та онейрології. Сновидіння, фантазії, симптоми психічних розладів розглядаються як текст мовою несвідомого, мовою, у продукуванні якої несвідоме залучає вербальні та невербальні семіотичні ресурси для означування індивідуальних імпульсів та змістів суб'єкта психічної реальності. Стаття присвячена розгляду особливостей мовної об'єктивації когнітивної моделі посттравматичного стресового розладу персонажа у тексті роману Джонатана Сафрана Фоера «Extremely Loud and Incredibly Close».

Ключові слова: *лінгвокогнітивна модель психічної реальності, мовна особистість персонажа, когнітивна констеляція, пост-9/11 стресовий розлад*.

Постановка проблеми. Мова є універсальним засобом об'єктивації суб'єктивної психічної реальності людини, що спонукає науковців досліджувати індивідуальну *когнітивну модель сприйняття дійсності* мовної особистості з перспективи її вербальної маніфестації. Під когнітивною моделлю сприйняття дійсності ми розуміємо сукупність індивідуальних патернів функціонування психосемантичних механізмів, результатом чого є перетворення перцептивного досвіду індивіда у структуровану систему значень.

Дослідження лінгвокогнітивної моделі психічної реальності літературного персонажа виходячи з міметичного характеру її репрезентації (адже фікціональна психічна реальність персонажа імітує свій нон-фікціональний прототип у позахудожній реальності) передбачає дослідження мовної поведінки (як екстеріоризованої, так і інтеріоризованої) персонажа відштовхуючись від його статусу мовної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Симбіозні тенденції у вивченні суб'єктивної психічної реальності мовної особистості (автора і «господаря» мовної реальності) лінгвістикою, філологічними дисциплінами, психологією та психіатрією зумовили виникнення таких міждисциплінарних напрямів як *психіатричне літературознавство*, представники якого здійснюють психіатричний аналіз персонажів художнього твору (К. Леонгард, В. П. Руднєв, В. П. Белянін) та *патопсихолінгвістика*, що вивчає відхилення у формуванні та перебігу мовних процесів суб'єктів, перебуваючих у змінених станах свідомості (Д. Співак, Р. Кьолер, В. Еванс) або у патологічних психічних станах (А. А. Леонтьєв, Р. Рібер, Х. Веттер).

Зокрема, оригінальну концепцію психолінгвістичного аналізу тексту пропонує В. П. Белянін. Вводячи поняття *емоційно-смислової домінанти*, науковець досліджує художні тексти з точки зору превалюючих у них так званих «психолінгвістичних компонентів»: семантичних компонентів, що знаходять своє вираження у лексиці та синтаксисі тексту, стилістичні особливостях, психічному та емоційному станах персонажів тексту, особливості організації хронотопу [1, с. 50-55].

Схожий підхід до аналізу художнього дискурсу демонструє російський лінгвіст, психоаналітик та семіотик В. П. Руднєв, однак на противагу В. П. Белянінову, вчений досліджує не тільки тексти літературних творів, власне мовних фрагментів, але й тексти інших знакових систем: кінотексти, тексти мас-медіа, музичні, живописні тексти тощо. Серед адресантів (авторів, персонажів текстів) «психопатологічних» текстів науковець виділяє психотиків (наприклад, Рене Магрітт, автор картини «*La reproduction interdite*», 1937), шизоїдів (персонажі фільмів Д. Лінча, зокрема «*Lost Highway*», 1997, «*Mulholland Drive*», 2001), епілептоїдів (князь Мишкін, головний герой роману Ф. М. Достоєвського «*Идиот*», 1869) та інших персонажних психотипів [4, с. 78-162].

Тим не менш, теоретико-методологічну базу дослідження психічних феноменів на матеріалі художнього дискурсу становлять використовувані нейролінгвістами, психолінгвістами, психодіагностами та когнітологами принципи, засади та моделі аналізу мови та мовлення реальних «неперсонажних» мовних особистостей. Так, актуальними на сьогодні є роботи В. Е. Пашковського, який досліджує особливості формального вираження та семантизації патологічних текстів [3]. Згідно з викладеними науковцем положеннями, у випадку інтактності фізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності, у мові акцентуйованих осіб та осіб з порушеннями психіки та свідомості різного патогенезу простежується деструкція денотата, дефект конотата, збідніння словникового запасу, псевдозбагачення словникового запасу (надмірне вживання індивідуальних неологізмів) тощо [3, с. 34-47].

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає у розкритті когнітивної моделі суб`єктивної реальності персонажа перебуваючого у стані пост-9/11 стресового розладу (П-9/11СР) крізь призму специфіки її лінгвальної об'єктивації у тексті художнього твору. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідити лінгвальні маркери ідіосинкратичних психічних явищ, які відіграють домінантну роль у суб'єктивній ресеміотизації дійсності персонажа роману Дж. С. Фоера «*Extremely Loud and Incredibly Close*» (2005) Оскара Шелла (далі у тексті статті цитовано за джерелом [5], посилання на твір «*Extremely Loud and Incredibly Close*» подаються у дужках із зазначенням сторінки – (*ELIC*, с. …)); 2) на

основі виявленого патерну проявів та функціонування ідіосинкратичних психічних явищ реконструювати лінгвокогнітивну модель суб`єктивної психічної реальності персонажа.

Виклад основного матеріалу дослідження. У досліджуваному романі ідіосинкратичне сприйняття дійсності Оскара Шелла, зумовлене психологічною травмою – загибеллю батька під час серії терактів 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку, об'єктивується у першоособовій наративній формі. Виключно персонажна суб'єктивація подієвості дозволяє читачеві спостерігати як первинні враження Оскара, так і наступні міркування, роздуми та аналіз явищ та подій. Крім того, текст твору ампліфікований графічною візуалізацією перцептивного досвіду та процесу мислення персонажів (Рис. 1, 2):

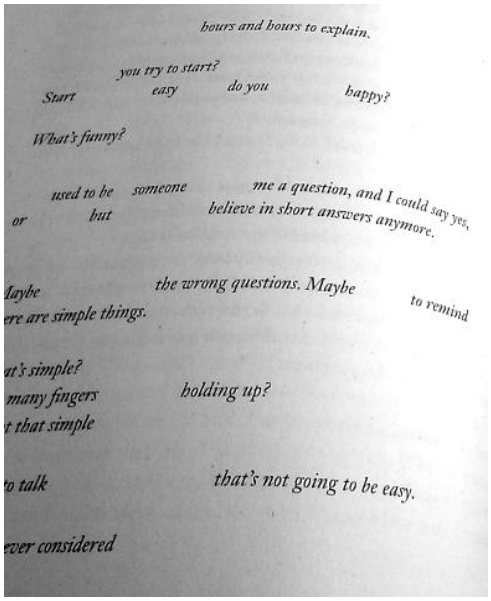

Рис.1. Візуалізація аудіоперцепції Оскара Шелла (*ELIC*, с. 204)

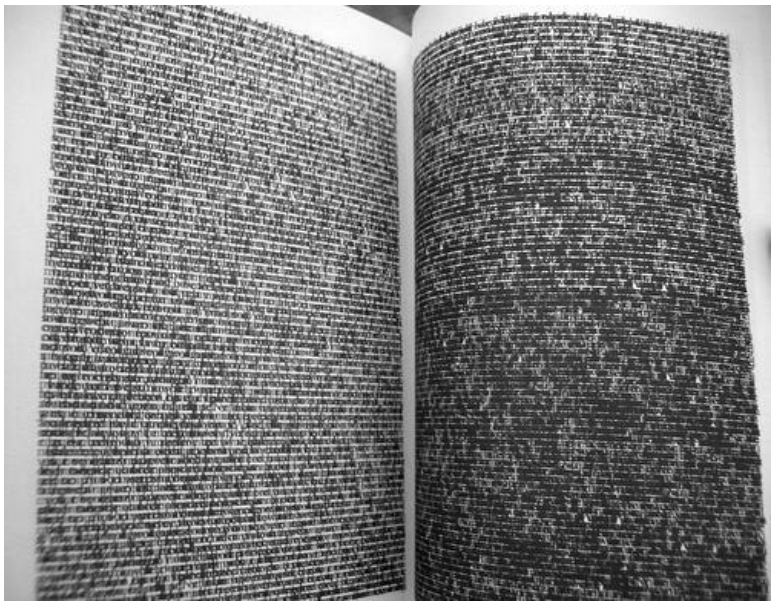

Рис. 2. Візуалізація прискореного напливу думок Томаса Шелла (*ELIC*, с. 282-283)

У першому факсиміле (Рис. 1) графіко-синтаксична еліптична організація фрагментів розмови матері Оскара з психотерапевтом доктором Фейном відтворює рецептивні прогалини у підслуханому ним діалозі: «***I couldn't hear a lot**, and sometimes I wasn't sure if **no one was talking or** if **I just wasn't hearing what they were saying***» (*ELIC*, с. 204).

У другому факсиміле (Рис. 2) поступове зменшення інтервалу між вербальними одиницями, а згодом і їхня палімпсестоподібна суперпозиція імітує прискорення напливу думок дідуся Оскара, Томаса Шелла. Така наративна стратегія автора дозволяє дослідити не лише вербальні, але й конвертовані у вербальну форму візуальні, аудіальні, кінестетичні інтерсуб'єктивні складники ментального лексикону (*lingua mentalis*) персонажа.

Інтроспективні ремарки Оскара Шелла свідчать про зосередження імагінативного та емоційного аспектів психічної сфери персонажа на переживаннях, пов`язаних з психічною травмою: «*If I could know how he* [Dad] *died, exactly how he died**, I wouldn't have to invent him dying inside an elevator that was stuck between floors*** […] *and **I wouldn't have to imagine him trying to crawl down the outside of the building**,* […] *or **trying to use a tablecloth as a parachute**, like some of the people who were in Windows on the World actually did*» (*ELIC*, с. 257); «***I cried so much** that everything blurred into everything else*» (*ELIC*, с. 257). Рекурентність травматичних переживань, нав`язливих думок та спогадів у лінгвотекстуальній репрезентації суб'єктивної психічної реальності Оскара дозволяють припускати авторську спробу імітувати явище, відоме у науковому обігу як *посттравматичний стресовий розлад* [2], а точніше ***пост-9/11 стресовий розлад***, яким найменовано коллективно-психологічну травму американської свідомості, пережиту 11 вересня 2001 року.

Лінгвотекстуальна проекція домінантних ментально-психологічних явищ експлікує ідіосинкратичну ***когнітивну модель сприйняття дійсності*** вищезгаданого персонажа, яка

являє собою суб'єктивну ресеміотизацію дійсності за патерном двох когнітивних комплексних констеляцій: (1) ***фобійної констеляції*** та (2) ***обсесивної констеляції***.

1) ***Фобійна констеляція.*** *Ісламофобія*, зокрема страх перед мусульманами, людьми у тюрбанах, чоловіками з вусами, страх перед висячими мостами (*гефірофобія*), напади паніки підчас користування ліфтом (*ліфтофобія*), боязнь диму, феєрверків (*пірофобія*), страх перед мікробами та брудом (*вермінофобія*) літаків (*авіафобія*), помостів, страх опинитися поблизу хмарочоса (*батофобія*) та інші страхи метонімічно віддзеркалюють подієвість терористичного акту 11 вересня: «*There was a lot of* ***stuff that made me panicky****, like* ***suspension bridges****,* ***germs****,* ***airplanes****,* ***fireworks****,* […] ***scaffolding****,* ***sewers*** *and* ***subway grates****,* ***bags without owners****,* ***shoes****,* ***people with mustaches****,* ***smoke****,* ***knots****,* ***tall buildings****,* ***turbans***» (*ELIC*, с. 36).

2) ***Обсесивна констеляція***. У внутрішньому та зовнішньому мовленні Оскара простежуються такі обсесивні мотиви: *проспективні та ретроспективні обсесії*. *Проспективні обсесії* Оскара полягають у домінувань нав`язливих ідей знайти, або хоча б «бути» якомога ближче до оголошеного померлим батька. Обравши на одному з вебсайтів фото людини, що падає з Північної вежі ВТЦ після атаки першого літака, Оскар збільшує зображення сподіваючись розпізнати у рисах невідомого риси свого батька, однак роздільна здатність зображення не дозволяє ідентифікувати навіть предметів одягу: «*I printed out the frames from the Portuguese videos and examined them extremely closely.* ***There's one body that could be him****. It's dressed like he was, and when I magnify it until* ***the pixels are so big that it stops looking like a person****, sometimes I can see glasses. Or I think I can. But I know I probably can't.* ***It's just me wanting it to be him***» (*ELIC*, с. 257); *Ретроспективні обсесії* Оскара маніфестують нав`язливі думки та фантазії про те, яким чином можна було відвернути смерть батька: «*What about* ***frozen planes****, which could be* ***safe from heat-seeking missiles****? What about* ***subway turnstiles*** *that were* ***also radiation detectors****? What about* ***incredibly long ambulances*** *that* ***connected every building to a hospital****? What about* ***parachutes in fanny packs****? What about* ***guns with sensors in the handles that could detect if you were angry****, and if you were, they* ***wouldn't fire****, even if you were a police officer? What about* ***Kevlar overalls****? What about* ***skyscrapers made with moving parts****, so they could rearrange themselves when they had to, and even* ***open holes in their middles for planes to fly through****?*» (*ELIC*, с. 259). Метафоричною акцентуацією бажаної Оскаром зворотності подій слугують наведені у кінці роману ілюстрації (Рис. 3), у семантизації якої важливу роль відіграє анафоричний вербальний контекст: «*I found the pictures of the falling body. Was it Dad? Maybe. Whoever it was, it was somebody. I ripped the pages out of the book.* ***I reversed the order****, so the last one was first, and the first was last. When I flipped through them, it looked like* ***the man was floating up through the sky***» (*ELIC*, с. 3).

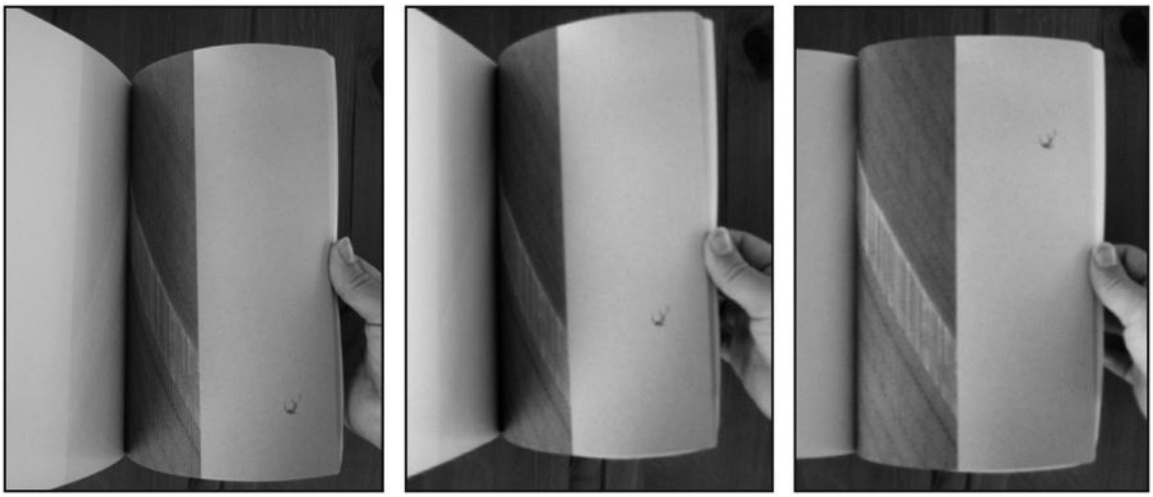

Рисунок 3. Метафора оптативно-зворотнього розвитку подій у романі Дж. С. Фоера *«Extremely Loud and Incredibly Close»* (*ELIC*, с. 327-329)

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових **розвідок.** Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про переваги когнітивного підходу до мови у розкритті

лінгвістичних і семантичних механізмів продукування висловлювань перебуваючого у порушеному стані свідомості персонажа.

Поліпарадигмальність когнітивної лінгвістики, зокрема примат психосемантичних методів аналізу у виборі інструментарію дослідження індивідуальної системи значень мовної особистості дає можливість здійснити ґрунтовний усебічний аналіз мовної репрезентації когнітивної моделі сприйняття дійсності персонажа художнього твору. Спроба емпіричної верифікації обраної концепції на прикладі аналізу ідіосинкратичної лінгвокогнітивної моделі інших станів свідомості персонажів (наприклад, інсомнії, марення, сп'яніння тощо) у англомовній художній прозі становить перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : монография / В. П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
2. Блейхер В. М. Толковый словарь психиатрических терминов [Електронний ресурс] / В. М. Блейхер, И. В. Крук. – Воронеж : НПО "МОДЭК", 1995. – Режим доступу : http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12
3. Пашковский В. Э. Психиатрическая лингвистика : монография / В. Э. Пашковский, В. Р. Пиотровская, Р. Г. Пиотровский. – СПб. : Наука, 1994. – 161 с.
4. Руднев В. Новая модель бессознательного / Вадим Руднев. – М. : Гнозис, 2012. – 288 с.
5. Foer J. S. Extremely Loud and Incredibly Close / Jonathan Safran Foer. – Boston, New York : Houghton Mifflin, 2005. – 330 p.

Веприняк И. Лингвотекстуальная экспликация ПТСР персонажа в романе Джонатана Сафрана Фоера «Extremely Loud and Incredibly Close».

Способность человека пребывать в отличных от обычного бодрствования состояниях сознания, например в состоянии сна, медитативном состоянии, трансе, состоянии нарушенного сознания и др., свидетельствует о многоизмеримости и полиактивности психики. Предложенные З. Фрейдом и Ж. Лаканом текстоцентрическая трактовка психических феноменов и лингвистический подход к интерпретации проявлений бессознательной инстанции психики на сегодня не только остаются актуальными теоретическими основами психоаналитического исследования, но и активно применяются учеными в области лингвистики, литературоведения, семиотики и онейрологии. Сновидения, фантазии, симптомы психических расстройств рассматриваются как текст на языке бессознательного, языке, в продуцировании которого бессознательное использует вербальные и невербальные семиотические ресурсы для означивания индивидуальных импульсов и смыслов субъекта психической реальности. Статья посвящена рассмотрению особенностей языковой объективации когнитивной модели посттравматического стрессового расстройства персонажа в тексте романа Джонатана Сафрана Фоера «Extremely Loud and Incredibly Close».

Ключевые слова: *лингвокогнитивная модель психической реальности, языковая личность персонажа, когнитивная констелляция, пост-9/11 стрессовое расстройство.*

Vepryniak I. Linguo-textual Explication of the Personage`s PTSD in «Extremely Loud and Incredibly Close», the Novel by Jonathan Safran Foer.

Human ability to experience states of consciousness other than just the ordinary waking state, e.g. a state of sleep, a meditative state, trance, a state of impaired consciousness, etc., is evidence of multidimensionality and multiactivity of our psyche. Nowadays pioneered by S. Freud and J. Lacan textocentric vision of mental phenomena and linguistic approach to interpretation of the unconscious psychic instance manifestations not only remain relevant principles within psychoanalytic theory and practice, but are also actively used by scientists in the field of linguistics, literary theory, semiotics and oneirology. In this respect dreams, fantasies, symptoms of mental disorders are regarded as a text in the language of the unconscious, the production of which involves verbal and nonverbal semiotic resources for signifying individual inclinations and concepts of the subject of psychic reality. The article examines the peculiarities of linguistic manifestation of the character`s cognitive model of posttraumatic stress disorder in the novel by Jonathan Safran Foer «Extremely Loud and Incredibly Close».

Key Words: *linguo-cognitive model of psychic reality, linguistic personality of a personage, cognitive constellation, post-9/11 stress disorder.*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Я.В. Бистровим

Ольга Дорош
(Київ)

УДК 81'42=133.1

МОВЛЕННЄВА ТРАНСАКЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Текст уособлює собою когнітивний бік мовної особистості, але також утілює її інтенції, щодо структурного оформлення текстової тканини. Оскільки зображення спілкування засобами художнього слова передбачає відтворення процесу реальної комунікації, то автор використовує мовленнєвий матеріал для створення правдивого "малюнку" діалогу, який включає як вербальні, так і невербальні компоненти комунікації. У діалогічній взаємодії мовленнєві ходи, які вміщують мовленнєві акти, поєднуються в мовленнєві трансакції, останні являють собою інтеграцію вербальних та позамовних елементів. До позамовних елементів діалогу відносять місце і час спілкування, фізичний шум. Текстова репрезентативність та акцентування цих елементів залежить від автора і відображає його систему цінностей. Розрізнюють внутрішні та зовнішні елементи трансакції. Серед останніх у романах М.Дюрас суттєву роль відіграє комунікативний шум: фізичний впливає на плин бесіди в якості темпорального маркеру і задає часові межі комунікації; семантичний спровокований, як правило, жіночими персонажами, призводить до комунікативного цейтноту.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєва трансакція, мовленнєвий крок, мовленнєва взаємодія, комунікація, персонаж, діалог.

Тексти романів містять два основних антропоцентри: авторське та персонажне мовлення. Спілкування діалогуючих сторін художнього тексту відтворює картини мовної пам'яті автора та виносить на поверхню конкретні комунікативні фрагменти, які автор зустрічав в усному мовленні [4, с. 84].

У даній статті, спираючись на метод конверсаційного аналізу [7, с. 273-276], який дозволяє комплексне бачення ситуації спілкування, ми зосередимо нашу увагу на дослідженні діалоговів кроків, мовленнєвих трансацій, де враховується значення позамовних факторів та ступінь ініціативності кожного. **Проведене дослідження ґрунтується на аналізі останніх наукових розвідок** [2; 3; 5, 8], які свідчать про те, що у структурі мовленнєвого акту реалізуються різні умови його здійснення, які власне і впливають на успіх комунікації. У діалогічній комунікації мовленнєві ходи, виражені одним або декількома мовленнєвими актами, об'єднуються в мовленнєві взаємодії, які, в свою чергу, поєднані в мовленнєві трансакції [1, с. 74]. Вважається доцільним застосовувати поняття "трансакція", оскільки воно об'єднує не лише вербальні дії персонажів – мовленнєві ходи, але й зовнішні умови протікання діалогу, і позамовні чинники, які неминуче впливають на діалогічну комунікацію. Діалог, таким чином, набуває єдності: його складові частини неподільні та доповнюють одна одну. Отже, в структурі діалогічного спілкування трансакція є фундаментальним елементом, в якому поєднані мовленнєві та позамовні частини комунікації. Представимо це у вигляді рис. 3.2:

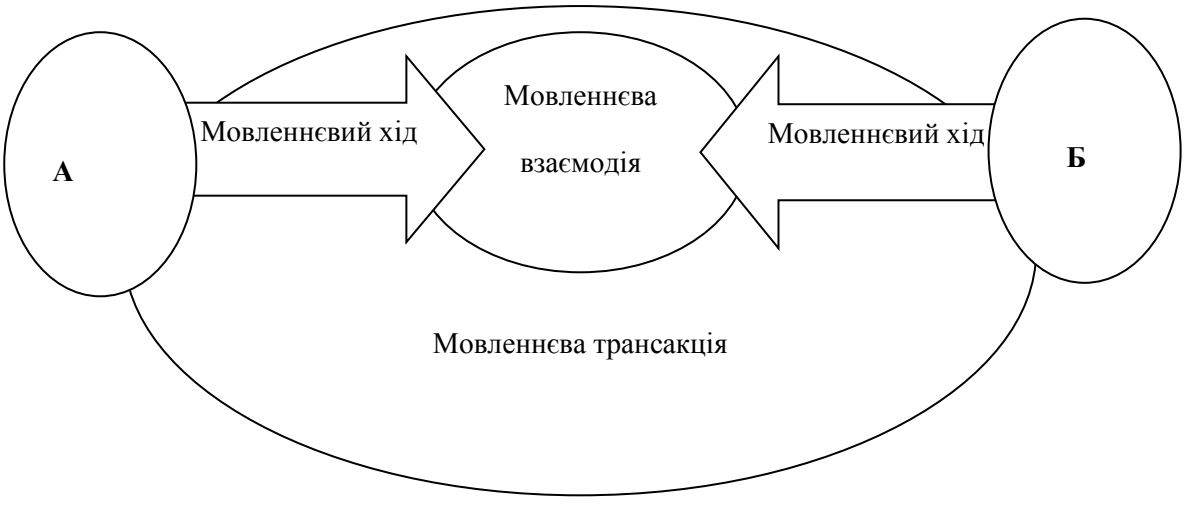

Рис. 3.2. Комунікативно-вербальна взаємодія діалогічних елементів

Центральне коло, що позначає мовленнєву взаємодію, поєднує мовленнєві ходи діалогуючих сторін А і Б. Проте на породження та сприйняття мовленнєвих ходів упливають не лише вербальні дії співбесідників, але й позамовні чинники, присутні у даній комунікативній ситуації. Таким чином, акт діалогічного спілкування має ніби внутрішнє ядро, виражене мовленнєвою взаємодією, а поняття трансакції задає зовнішні межі, в які входять не лише мовні особливості комунікативного акту, виражені мовленнєвою взаємодією, але і зовнішні чинники. Членування діалогу на трансакції уможливлює цілісність бачення процесу міжособистісної вербальної взаємодії.

Постановка проблеми: цілісність естетичного впливу художнього тексту зумовлена гармонійним поєднанням авторського та персонажного мовлення, у структурі роману мовлення персонажів представлене двома шарами: внутрішнім та діалогічним мовленням – саме останнє є предметом нашого дослідження. Діалогічне мовлення характеризоване комунікативною спрямованістю, яка включає низку необхідних компонентів. Комунікативна взаємодія є складною гештальтною структурою, оскільки не існує можливості досліджувати одні елементи безвідносно до значення інших. Контекст і ситуація спілкування складають фактори зовнішнього впливу на внутрішню організацію діалогу. Мета статті: зрозуміти як комунікативна ініціативність, тактики та стратегії спілкування визначають внутрішній зміст. Останній формує та формується під впливом типу комунікативної поведінки, що визначає застосування комунікативного кодексу в даному конкретному діалозі. Отже, поєднані в неподільне ціле, ці елементи відповідають авторським уявленням про міжособистісне спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекст і ситуація спілкування складаються з місця і часу спілкування, комунікативного шуму, каналу комунікації та зворотного зв'язку. Місце і час спілкування мають опосередкований уплив на комунікацію. Персонажі можуть перебувати під дією зовнішніх деталей, і це відобразиться на характері їхнього спілкування, час спілкування так само має скоріше психологічний уплив на комунікантів. Але інтенсивність художнього ефекту цих елементів визначає саме автор, отже, їхнє наголошення та систематичне підкреслення має значення для його системи цінностей**.**

Серед проаналізованих романів ситуація спілкування визначає великою мірою характер вербальної взаємодії. Так, опрацьований матеріал довів, що в спілкуванні в офіційній та напівофіційній обстановці (представленій у вигляді дипломатичних зустрічей, балів, званих вечорів) комунікація має чітку та прозору структуру, простежується менша емоційність мовлення, відсутність спрямування на інтимізацію розмови. Проілюструємо це на прикладі:

— *Je pensais qu'il demanderait lui-même sa révocation, dit l'ambassadeur, mais il ne l'a pas fait.*

— *Quand le verrez-vous?*

— *Je ne sais pas encore. L'ambassadeur regarde Charles Rossett avec bienveillance.*

— *Je n'ai pas le droit de le faire mais je le prends, je vous demande de m'aider à voir clair dans cette pénible affaire* (Duras, VC, 39).

Кожен із комунікантів суворо дотримується всіх вимог щодо граматично коректної побудови речення. Суб'єктивованість мовлення виражена використанням займенника першої особи однини ***je***, який зустрічається в кожному реченні, окрім запитального. В той же час комуніканти обмежуються безпосереднім викладенням інформації. Отже, хоча комуніканти й наголошують на власній позиції, вони обговорюють лише об'єктивні факти, не спромагаючись сформулювати особистісне ставлення. Навіть єдиний епітет ***pénible*** ("обтяжлива"), який стосується обговорюваної справи, який зустрічається у фрагменті, покликаний знівелювати необхідну за даної ситуації характеристику події ("обтяжливою справою" називають масові вбивства прокажених) та подати її у більш нейтральному вигляді. Отже, ситуація спілкування існує як зовнішній фактор, який має безпосередній уплив на мовленнєву взаємодію комунікантів.

Комунікативний шум, під яким ми, слід за О.О.Селівановою [6, с. 9], розуміємо елемент дискурсу, який являє собою перешкоди, які знижують ефективність комунікації та можуть призвести до її припинення (комунікативного цейтноту), буває трьох видів: фізичний, психологічний та семантичний. Фізичний шум є реальною перешкодою для спілкування –

акустично забруднене середовище унеможливлює комфортне та якісне спілкування. В досліджених текстах М.Дюрас використовує ефект фізичного шуму в якості: комунікативної трансформації (припинення розмови, зміна теми тощо). Наведемо приклад подібної організації тексту: *La sirène retentit, égale et juste, assourdissant la ville entière. [...] Chauvin parla aussi calmement que s'il n'avait pas entendu* (Duras, MC, 61). Щоб підкреслити занурення персонажа в комунікацію та його небажання її переривати, авторка використовує опис потужного звуку сирени – ***La sirène retentit***, де дієслово retentir v.intr. ("se faire entendre avec force" [9]) виказує інтенсивність звуку. На реакції незадіяних у комунікацій людей наголошує дієприкметник теперішнього часу – ***assourdissant*** (походить від дієслова assourdir v. tr. – "rendre comme sourd" [там само]), тобто решту людей цей шум оглушав, тоді як Шовен продовжував говорити, ніби нічого не почувши (***Chauvin parla aussi calmement que s'il n'avait pas entendu***). Отже, акустичний шум опосередковано описує психологічний стан персонажа та впливає на умови комунікації, також він виступає в якості темпорального маркеру в діалозі, тобто він нагадує персонажам про час, який спливає протягом їхньої комунікації. У текстах романів автор описово вказує на присутність фізичного шуму. Так, в одному з діалогів фізичний шум виявляється в звуках гри на скрипці, які доносяться з іншого крила будинку і свідчать про те, що чоловік Лол зайнятий і не увійде раптово до кімнати. Коли коханці перестають чути музику, вони припиняють бесіду (див. фрагмент 3.37): ***Le violon cesse. Nous nous taisons. Il reprend*** (Duras, RLVS, 115). Поновлення звуків скрипки уможливило подальшу розмову. Таким чином, фізичний шум уповільнює і пришвидшує темп бесіди, отже, має серйозний уплив на організацію та протікання діалогу.

Вплив психологічного шуму на комунікацію зумовлений психологічними особливостями комунікантів. Його дія розповсюджується на психологічні упередження (завищення / заниження самооцінки, гіпертрофованість / відсутність критичного сприйняття співбесідника, або вплив психологічного закону про сприйняття співбесідника "з чужих слів"), різноманітні психічні травми. Наприклад:

— Vous allez de quel côté?
Elle fit un effort, regarda de l'autre côté du boulevard.
— C'est-à-dire... dit-elle (Duras, RLVS, 27).

У даному разі ситуація максимально наближена до комунікативного цейтноту, оскільки жіночий персонаж в силу психологічних розладів не може адекватно вербально реагувати на мовленнєвий хід співбесідника: квеситив, сформульований чоловічим персонажем, викликає хезитативну репліку жінки, яка унеможливлює нормальне спілкування. У романах М.Дюрас наявні психологічні шуми зумовлюються психічним станом жіночих персонажів.

Семантичні шуми часто можуть бути наслідками психологічних або виникають як комунікативне непорозуміння співбесідників, викликане зайвою метафоризацією та асоціативністю, нерозумінням комунікантами окремих слів, економією мовленнєвих засобів, наявністю надлишкової інформації, порушенням граматичної зв'язності мовлення, алогізмами, парадоксальністю мовлення, незбігом концептосистем комунікантів [6, с. 7-9]. Наявність цього виду комунікативного шуму може проявлятися або безпосередньо в мовленні персонажів, або в авторських ремарках. Так, наприклад, після довготривалого обміну репліками персонаж-фокалізатор доходить висновку: ***Je m'ennuie brusquement à la traduire*** (Duras, RLVS, 118), що було спровоковано абсолютним нерозумінням чоловіком бажань його співбесідниці, після чого бесіда сходить нанівець.

У разі, коли фізичний шум унеможливлює повноцінну комунікацію, співбесідники користуються іншими каналами зв'язку. Розрізняють вокальний, візуальний, тактильний, нюховий та смаковий канали комунікації [1, с. 173]. Значення останнього носить досить обмежений характер і не є суттєвим для даної роботи. Художній текст, який є предметом нашого дослідження, за своєю природою належить до візуальних каналів комунікації, але його особливістю є те, що в його межах автор відтворює вокальний, тактильний, нюховий та смаковий канали комунікації засобами художнього слова. Проте провідним каналом комунікації виступає вокальний, на його використанні побудоване майже все людське спілкування в художньому тексті зокрема. Візуальний, тактильний та нюховий канали комунікації використовуються в

художньому тексті в якості допоміжних, залежно від авторських намірів. Зустрічається використання одного з вищеназваних каналів комунікації в якості провідного у разі, коли вокальний канал комунікації, з певних причин, є недосяжним. Наведемо приклад:

Elle est chauve, une bonzesse sale. Elle agite le bras, elle rit, elle continue à l'appeler arrêtée à appeler arrêtée à quelques mètres de lui. Elle est folle. Son sourire ne trompe pas. Elle montre la baie, répète un mot, toujours le même, comme: — Battambang.

Il prend de la monnaie dans sa poche, va vers elle, s'arrête. Elle doit sortir de l'eau, elle est trempée, ses jambes sont laquées d'une vase noire, celle des berges de la lagune de ce côté-ci de l'île qui est tourné vers l'embouchure et que la mer n'arrache pas, la vase du Gange. Il ne s'approche pas, la monnaie dans sa main. Elle répète le mot, c'est comme Battambang. La peau du visage est sombre, du cuir, les yeux sont au fond des nids de rides de soleil. Le crâne est recouvert d'une crasse brune comme un casque. Dans la robe trempée le corps maigre est dessiné. Le sourire sans fin effraie.

Elle cherche dans sa robe, entre ses seins, elle sort quelque chose qu'elle lui tend: un poisson vivant. Il ne bouge pas. Elle reprend le poisson et, lui montrant, elle croque la tête en riant davantage encore. Le poisson guillotiné remue dans sa main. Elle doit s'amuser de faire peur, de donner la nausée. Elle avance vers lui. Charles Rossett recule, elle avance encore, il recule encore, mais elle avance plus vite que lui et Charles Rossett jette la monnaie par terre, se retourne et fuit vers le chemin en courant (Duras, VC, 204-205).

У наведеному фрагменті наявні всі ознаки комунікативної інтеракції: комунікативна мета чоловічого персонажу збігається з предметною та полягає у встановленні контакту з загадковою божевільною. Вихід на контакт демонструється його діями: ***Il va vers elle, s'arrête*** ("він підходить до неї, зупиняється"). Тобто комунікативне наближення здійснюється через фізичне наближення: тут логічний наголос припадає на дієслово aller v.intr. ("marque le déplacement d'un lieu dans un autre" [9]), яке є ознакою переміщення з одного місця в інше. Встановлення контакту сигналізує про досягнення мети. З боку жіночого персонажу, в силу його психічних особливостей, досить важко встановити комунікативну, відтак і предметну, мету; комунікативна ініціатива належить божевільній та проявляється у дієсловах, спрямованих на привертання уваги: ***agiter*** ("помахати") – рух рукою для здійснення знака ("agiter les bras pour faire signe" [там само]), продовження речення вказує на те, що помахування рукою носило саме такий смисл: *elle rit, elle continue à l'****appeler*** ("inviter qqn à venir en prononçant son nom, par un mot, un cri, un bruit" [9]) – "вона сміється, вона продовжує його кликати". Жінка утримує ініціативу протягом усієї "розмови". Саме вона своїми діями підтримує спілкування та заохочує до нього віце-консула. Вона ніби розігрує пантомімічну виставу, через це текст є насиченим дієсловами, що позначають дію: вона вказує на затоку (***elle montre la baie***), протягує йому живу рибу (***elle lui tend: un poisson vivant***), демонстративно відкушує їй голову (***elle reprend le poisson et, lui montrant elle croque la tête***), наближається до нього (***elle avance vers lui***). Ознакою діалогічного спілкування виступають займенники *le*, *lui*, *elle* (***l****'appeler*, *arrêtée à quelques mètres de* ***lui***, *il [...] va vers* ***elle***, *elle* ***lui*** *tend*, ***lui*** *montrant*, *elle avance vers* ***lui***), які унаочнюють, що йдеться саме про комунікативну взаємодію, тобто всі дії мають конкретного адресата, а не відбуваються самі по собі; комунікативна стратегія жіночого персонажу полягає в залякуванні адресата своїми діями, а особливістю є те, що божевільна насолоджується почуттям безпорадності співрозмовника, яке виникає в останнього внаслідок комунікативної активності жіночого персонажу; автор указує на це коментарем: ***Elle doit s'amuser de faire peur, de donner la nausée*** ("здавалось, вона забавляється тим, що лякає, викликає почуття огиди"). Для характеристики комунікативної поведінки персонажу письменниця використовує прийом контрасту, оскільки поєднує мало сумісні поняття: жінка приємно розважалась ***s'amuser*** ("se distraire agréablement" [там само]) тим, що провокувала почуття небезпеки *faire peur* ("provoquer le phénomène psychologique à caractère affectif marqué, qui accompagne la prise de conscience d'un danger réel ou imaginé, d'une menace" [9]) та нудоти ***de donner la nausée*** ("sensation de dégoût insurmontable" [там само]). Стратегію чоловічого персонажа можна охарактеризувати як "стратегію напруженого спостерігача": він лише спостерігає за діями божевільної і, відчувши небезпеку, негайно припиняє комунікацію – *elle avance plus vite que lui et Charles Rossett jette la monnaie par terre, se retourne et fuit vers le chemin en courant* ("вона рухається швидше за нього, Шарль Росет кидає

монету на землю, розвертається і прудко біжить до дороги"), лінгвістично небезпека відображена у порівнянні – ***plus vite que lui*** ("швидше за нього"); тактика спілкування жіночого персонажа полягає у здійсненні завідомо огидних та непристойних дій з метою вплинути на емоційну сферу співрозмовника: ***Elle cherche dans sa robe, entre ses seins, elle croque la tête en riant.*** Для досягнення афективного впливу письменниця подовжує дію використанням Présent de l'indicatif, яке не обмежує часу дії. Отже, "співрозмовник" не фіксує початку і закінчення дії, він спостерігає, не насмілюючись зробити зайвий рух – ***Il ne bouge pas***. Чоловік використовує тактику "задобрювання" – ***Il prend de la monnaie dans sa poche*** ("він витягає монету з кишені") з метою подовжити спостереження за божевільною.

Психологічне напруження чоловічого персонажу відображене синтаксично односкладовими реченнями, тоді як для опису дій божевільної М.Дюрас використовує розгорнуті складні речення. Відповідно до виявлення комунікативної ініціативи та вміння її утримувати сильну позицію займає жінка, тоді як слабка належить чоловічому персонажу.

Специфічність візуального каналу комунікації у художньому тексті визначається тим, що автор описує дії персонажів, тобто наполягає на особливостях застосування в комунікації позамовних засобів спілкування. У художньому тексті взаємодія персонажних антропоцентрів максимально вербалізована, при цьому маркерами позамовної взаємодії героїв стає авторський опис їхньої зовнішності, манери поведінки, мовлення [7, с. 96], тобто невербальні засоби спілкування, відображені в художньому тексті, є віддзеркаленням авторських уявлень про відповідну поведінку людей в тих чи інших умовах.

Візуальний, тактильний та нюховий канали комунікації у романному мовленні мають супровідну специфіку. Тактильний канал систематично застосовується в міжособистісному спілкуванні та підкреслює якість стосунків між людьми – добрі товариші (обійми, похлопування), коханці (інтимізовані тактильні жести) тощо. Нюховий канал комунікації найчастіше впливає на атмосферу спілкування та слугує додатковим засобом характеристики персонажа: *Il embrassa cette main, elle avait une odeur fade, de poussière. [...] — Vous êtes Mlle. Stein, n'est-ce pas?* (Duras, RLVS, 28). Здогадавшись, ким була незнайома дівчина, та пригадавши її історію, почуття чоловіка загострюються настільки, що він відчуває навіть запах руки, який видається йому безбарвним – ***une odeur fade*** ("qui manque de saveur, de goût" [9]) і нагадує запах пилу – ***poussière***. Заслуговує на інтерес факт, що в досліджених діалогах М.Дюрас описує запахи як такі, що належать жіночим персонажам та слугують додатковим фактором їхньої характеристики.

Висновки дослідження: у діалогічній взаємодії мовленнєві ходи, які вміщують мовленнєві акти, поєднуються в мовленнєві трансакції, останні являють собою інтеграцію вербальних та позамовних елементів. До позамовних елементів діалогу відносять місце і час спілкування, фізичний шум. Текстова репрезентативність та акцентування цих елементів залежить від автора і відображає його систему цінностей. У перспективі **подальші наукові розвідки** сприятимуть розумінню питання про те які чинники впливають на продуктивність та успішність певного акту комунікації, що, у свою, чергу має значення не лише для лінгвістичної науки але і для широкого практичного застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Булыгина Т. В. О границах и содержании прагматики / Т. В. Булыгина // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1981. – Т. 40, №4. – С. 333-342.
3. Корчажкина О. М. Что такое аутентичное речевое поведение / О.М. Корчажкина // Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. – С. 33-38
4. Кравченко А. В. Феноменология значения и значение феноменологии в языке / А. В. Кравченко // Категоризация мира: пространство и время: Материалы науч. конф. МГУ им. М.В.Ломоносова. – М, Диалог-МГУ, 1997. – С. 61-72
5. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. 17. – С. 22-130
6. Селиванова. Е. А. Коммуникативный шум: к постановке проблемы / Е. А. Селиванова. // Вісник Черкаського університету. – Серія філологічні науки. – 2000. – Вип. 153. – С. 9-11.
7. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
8. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. 17. –. 195-222

9. Dictionnaires Le Robert. Version électronique du Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française © Dictionnaires Le Robert [Електронний ресурс]. – 1996-1997.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Duras, MC: Duras M. Moderato cantabile. – P.: Les Editions de Minuit. – 2001. – 165 p.
Duras, RLVS: Duras M. Le ravissement de Lol V. Stein. – P.: Gallimard. – 2002. – 191 p.
Duras, VC: Duras M. Le Vice-Consule. – P.: Gallimard. – 2003. – 212 p.

Дорош О. Речевая трансакция как компонент диалогического взаимодействия.

Текст представляет собой когнитивную сторону языковой личности, в тоже время проявляя ее интенции относительно структурного оформления речевой канвы. Поскольку представление общения средствами художественной речи предусматривает отображение процесса реальной коммуникации, то автор использует речевой материал для создания "зарисовки" диалога, включающей как вербальные, так и невербальные компоненты коммуникации. В диалогическом взаимодействии речевые ходы, вмещающие речевые акты, объединяются в речевые трансакции, последние представляют собой интеграцию вербальных и экстравербальных элементов. К экстравербальным элементам относится место и время общения, физический шум. Тестовая репрезентативность и акцентирование названных элементов зависит от автора и отображает его систему ценностей. Различают внутренние и внешние элементы трансакции. Среди последних в романах М.Дюрас важную роль играет коммуникативный шум: физический влияет на течение беседы в качестве временного маркера, семантический, как правило спровоцированный женскими персонажами, производит до коммуникативного цейтнота.

Ключевые слова: *речевая трансакция, речевой шаг, речевое взаимодействие, коммуникация, персонаж, диалог*

Dorosh O. Speech Transaction as an Element of Dialogic Interaction.

Text represents the cognitive side of author's linguistic personality *but also includes its intentions about the structural design of text material. The reconstitution of communication by literary way involves the reproduction process of real communication, the author uses verbal material to create true "pictures" of dialogue, which includes both verbal and nonverbal communication components. In dialogical interaction the conversational move that contains speech acts are combined in transactions, which embraces verbal and extra-linguistic elements. As extralinguistic elements of the dialogue we understand the place and the time of communication, physical noises. Text representation and accentuation of these elements depends on the author and reflect its value system. We discern internal and external elements of transaction. In M.Duras' novels we note that the most important external elements of transaction is communicative noise: physical noise influences temp of conversation as temporal marker and make time limits to communication; semantic noise (usually causes by female characters) results in communication time trouble.*

Key words*: Speech transaction, conversational move, speech interaction, communication, character, dialogue.*

Інеса Єрмоленко
(Київ)

УДК 811.133.1’38’42

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНІВ ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА

У статті окреслено наукові методи, які були застосовані для лінгвопоетичного дослідження детективних текстів Даніеля Пеннака. Особлива увага зосереджена на методиці трирівневого лінгвопоетичного аналізу художнього тексту, яка полягає у поетапному розкритті функціонування стилістично маркованих одиниць у текстовій тканині детективних творів Даніеля Пеннака на семантичному, метасеміотичному і метаметасеміотичному рівнях. Наведено приклади застосування прийомів компонентного, контекстуально-ситуативного, й інтерпретаційного аналізу лексичних одиниць у детективному тексті. Описано методику лінгвостилістичного аналізу на прикладі дослідження авторської модальності і тональності тексту, зокрема для ідентифікації тропів при визначенні засобів творення іронічної тональності детективних текстів, а також для розкриття модальних імпліцитних смислів, закладених у тексті. Окреслено принципи комплексного

лінгвістичного аналізу, який полягає в інтеграції різних технік та прийомів дослідження тексту для досягнення найбільш ефективного аналізу.

Ключові слова: *тривівневий лінгвопоетичний аналіз, детективний текст, компонентний аналіз, контекстуально-ситуативний аналіз, інтерпретаційний аналіз, лінгвостилістичний аналіз.*

Постановка проблеми. Детективні романи Даніеля Пеннака належать до французької постмодерністичної літератури останніх десятиріч XX століття і користуються популярністю серед західних читачів. Вони, однак, не підлягали ґрунтовному аналізу. Вітчизняні науковці не зверталися до дослідження детективних творів автора Даніеля Пеннака. Серед зарубіжних дослідників детектив Даніеля Пеннака розглядали у своїх публікаціях Д. Платтен, К. Стот [7, 8]. Проте ці наукові розвідки стосувалися літературознавчої проблематики. Саме цим зумовлена актуальність звернення до дослідження "чорного детективу" Даніеля Пеннака з лінгвопоетичних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві лінгвостилістичний аналіз й інтерпретація художнього тексту є одними з найактуальніших питань, які впродовж тривалого часу привертають увагу лінгвістів багатоплановістю дослідження [1, 2, 3, 4, 5]. Художній текст залишається об'єктом їх вивчення, оскільки мова художнього твору як відбиття мовлення демонструє прагнення, змістову різноманітність, модальність та аксіологічність намірів автора.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні методологічної бази лінгвістичного дослідження детективного тексту Даніеля Пеннака.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвопоетична парадигма дослідження передбачає аналіз стилістично маркованих мовних одиниць, використаних у художньому тексті, у зв'язку з їхніми функціями і значимістю для передачі ідейно-художнього змісту твору і створення естетичного ефекту [6, с. 10]. Лінгвопоетична методика уможливлює аналіз різних відтінків значень стилістично маркованих одиниць у контексті романів Пеннака і визначення їх ролі у виникненні естетичного ефекту і розкритті авторського наміру.

Наше дослідження структурно-композиційних і комунікативно-прагматичних особливостей детективних творів Даніеля Пеннака базується на **трирівневому лінгвопоетичному аналізі,** який передбачає вивчення мовного матеріалу на семантичному, метасеміотичному і метаметасеміотичному рівнях.

На **семантичному рівні** дослідження мовної тканини детективних текстів Пеннака ми аналізуємо семантичне значення мовних одиниць, опираючись на словникові визначення. На цьому етапі роботи ми широко застосовували такі прийоми структурного методу дослідження як ***компонентний або семний аналіз*** лексичних одиниць, націлений на опис семантичної структури слова. Цей метод ґрунтується на тому, що лексичне значення слова ділиться на мінімальні одиниці змісту, що знаходяться в системних відносинах. Структурно-семантичний аналіз пов'язаний із аналізом мовних одиниць із погляду їх змістово-смислового значення в мікроконтексті чи в тексті загалом. Так, наприклад, при дослідженні заголовку роману Даніеля Пеннака « Au bonheur des ogres » визначємо ключову лексему *ogre* n.m. – « 1) géant des contes de fées qui, selon la tradition, se nourrit de la chair fraîche des enfants, 2) homme méchant, cruel» [6]. Опираючись, на словникові значення виділяємо такі семи: "велетень, харчується дітьми, казковий персонаж, погана людина".

Подальший перехід на **метасеміотичний рівень** дослідження передбачає аналіз емоційно-експресивно-оцінних конотацій мовних, що викликає необхість залучення таких прийомів стилістичного аналізу, як ***контекстуально-ситуативний*** й ***інтерпретаційний аналіз***. Ми констатуємо, що у тексті роману іменник ogre багаторазово повторюється і розглядаємо, яким чином слово актуалізує виділені нами компоненти значення. Так у фрагменті наведено розмову між братами про чергову казку на ніч:

– *[...] ce soir je vous raconte une nouvelle histoire.*

– *Une histoire **d'ogre** ? (Pennac, BO, 27)*

Такий контекст побутової розмови з дитиной актуалізує значення казкового персонажа, велетня («géant des contes de fées» [6]).

Далі у романі читач дізнається про секту чоловіків, які заманювали малих дітей у своє лігво, вбивали їх і харчувалися їхньою плоттю адресат дізнається про секту чоловіків, які заманювали малих дітей і тварин у своє лігво, вбивали їх і харчувалися їхньою плоттю:

C'était le temps de cette éternité fulgurante que vivaient les six ***ogres*** *de la « Chapelle des 111 » […] ils étaient l'âme de leur époque, une âme* ***qui se nourrissait de chair vive***.

– *D'enfants ?*

– *Et d'animaux parfois, dont un chien que Léonard égorgea de ses propres dents [ibid., 251].*

У контексті йдеться про людожерів, які харчувалися живою плоттю (*qui se nourrissait de chair vive*) дітей (*D'enfants*), а також іноді тварин (*d'animaux parfois*). У такому контекстуальному оточенні лексема ogre актуалізує семи "той, що харчується дітьми" і "погана людина". Отже, упродовж розгортання тканини тексту іменник ogre, заявлений у заголовку, підлягає семантичним перетворенням під впливом конкретного контексту і актуалізує усі можливі словникові значення. Таким чином заголовок « Au bonheur des ogres » водночас конкретизує і узагальнює значення. Конкретизація відбувається поетапно, різні компоненти значення іменника, ужитого в заголовку. Узагальнення значення заголовка пов'язане з тим, що до його тлумачення входять значущості різних елементів художнього тексту, що дозволяє значенню, пройшовши конкретизацію, набути узагальнюючого характеру.

На **метаметасеміотичному рівні** аналізу, маючи необхідні результати, отримані у ході семантичного і мета семіотичного аналізу, доходимо висновку, що заголовку « Au bonheur des ogres » характерна семантична неоднозначність, яка сприяє виникненню інтриги і зацікавленості читача, спонукає його до прочитання, обумовлює те, що осягнути глибинний смисл заголовків і прагматичний намір автора можливо тільки ретроспективним шляхом.

Метод лінгвостилістичного аналізу текстової тканини детективів Пеннака було залучено при дослідженні авторської модальності і тональності тексту. Особливо доцільним було застосування методу лінгвостилістичного аналізу, а саме ідентифікації тропів при визначенні засобів творення іронічної тональності детективних текстів, а також для розкриття імпліцитних смислів, закладених у тексті. Так наприклад, віднаходимо стилістично маркований елемент у фрагменті:

Quand je retourne dans ma chambre, ***le téléphone cherche toujours l'identité de ma mère...*** (Pennac, BO, 25).

Оповідач повідомляє, що, коли він повертається до кімнати, "телефон все ще займається пошуком ідентичності його матері" (*le téléphone cherche toujours l'identité de ma mère*). У цьому реченні предикат *cherche l'identité* ("займається пошуком ідентичності") передбачає суб'єкта, що позначає істоту, здатну до розумової діяльності, проте в цьому разі суб'єкт виражений іменником *téléphone* n.m. – « installation de téléphonie ; réseau téléphonique ; appareillage téléphonique » [6], який позначає телефонний апарат, котрий є неістотою. Таким чином, телефону надається здатність до мислення, яка притаманна людині. Саме на наданні людських якостей неочікуваним та оригінальним предметам заснований стилістичний прийом персоніфікації. Користуючись цим прийомом, оповідач підкреслює те, що мати не помічає його відсутності, у той час, коли він відходить від телефону, вона без упину виражає свої думки в телефонний апарат, передаючи йому функції співрозмовника. Отже, оповідач іронізує над матір'ю, яка регулярно йому телефонує задля того, щоб виговоритися, і кожного разу розповідає йому одне й те саме, не вимагаючи відповіді. Дійшовши до метаметасеміотичного рівня аналізу, робимо висновок, що стилістичний прийом персоніфікації є одним із способів вираженню іронії у тексті, яка слугує створенню іронічної тональності, а також націлена на характеристику персонажів і оповідача, як людини, здатної до іронічного переосмислення дійсності, а також його матері, якій властиво піклуватися, перш за все, про власні потреби і бажання.

У наступному фрагменті ідентифікуємо прийом синекдохи:

[…] ***une longue blouse blanche au visage chevalin*** *se penche sur moi. […]La blouse blanche en réfère à* ***une blouse encore plus blanche, tendue par un ventre rond*** (ibid., 64).

Так, під час перебування у лікарні оповідач для номінації лікарів уживає іменник *blouse* n.f. – « vêtement de travail porté par-dessus les autres vêtements pour les protéger » [6] – на позначення елементу одягу. Таким чином, автор звертається до синекдохи, тобто використовує

частину замість цілого – у нашому разі предмет робочого одягу лікаря замість назви професії. Зазначимо, що іменник *blouse* уживається з предикатом se pencher, v.p. – « courber son corps en avant » [6], який позначає дію, виконувану суб'єктом істотою, переважно людиною. Також іменнику *blouse* надаються характеристики зовнішності, які притаманні людині, – *au visage chevalin* ("з кінським обличчям") і *tendue par un ventre rond* ("витягнутий круглим животом"). Ці характеристики деталізують лише зовнішній вигляд лікарів, а і мають негативне навантаження, оскільки вирази *au visage chevalin* та *un ventre rond* у контексті характеристики людини за західноєвропейськими канонами краси містять компонент значення «негарний». Таким чином виражається негативне ставлення мовця до описуваних персонажів, а також розкривається суб'єктивна модальність оповідача відносно лікарів, сумніви у їхній компетенці, оскільки він використовує для їх номінації лише предмет професійного одягу та звертає увагу на зовнішні характеристики, при цьому відсутня характеристика людських або професійних якостей медичних працівників. Їхнє зображення зводиться до суто зовнішніх атрибутів професії і і некрасивого вигляду.

Для досягнення найбільш ефективного аналізу специфічних особливостей структури детективних текстів Даніеля Пеннака, які сприяють реалізації ідейного задуму автора, ми застосовуємо комплексний лінгвістичний аналіз, тобто інтеграцію різних технік та прийомів. Так, наприклад, при дослідженні художнього простору детективних романів Даніеля Пеннака аналізуємо специфіку репрезентації міського середовища. У фрагменті з роману « Monsieur Malaussène » темний і диявольчний характер міського простору експлікується через антифразис у назвах перелічених містечок: *Vers quel destin nous poussent ses chandeliers jaillis de la pierre ? Quelle route miraculeuse ponctue cette brochette des saints dont nous avons traversé les villages :* ***Saint-Nazaire***, ***Saint-Thomas***, ***Saint-Laurent***, ***Saint-Jean***, ***Saint-Eulalie***, *saintes sentinelles de Vercors, où nous conduisez-vous ? Dans les entrailles du diable ? [...] On entendait un torrent groner sous nos rues. Un petit chemin descendait vers ces abysses : «* ***très dangereux*** *», annonçait une pancarte* (Pennac, MM, 374). Наведені топоніми мають алюзивне відношення до релігійних текстів і містять компонент *saint* adj. – « se dit de Dieu en tant qu'il est souverainement **pur**, **parfait** » [6], у якому виділяємо семи « pur », « parfait ». Проте антитеза у наступному риторичному запитанні, виражена лексемою з протилежним значенням diable n.m. – « l'esprit du **mal** » [6], актуалізує антифразис завдяки семі « mal », який виражає істинне негативне ставлення мовця до міського середовища. Точка зору мовця підтверджується далі у тексті введенням словосполучення «*très dangereux*», яке мовець бачить на дорожньому знаку. Прикметник *dangereux* adj. – « qui peut nuire, qui constitue un danger, qui expose à un risque, à un mal » [6] – є попередженням адресату про приховану небезпеку, яку може містити міське середовище, незважаючи на зовнішню надійність та цілковиту безпечність. На підставі отриманих результатів аналізу доходимо висновку, що для текстів Даніеля Пеннака характерна репрезентація міського середовища, заснована на опозиції між зовнішнім виглядом і внутрішньою сутністю.

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок.** Комплексний підхід до вивчення мовної тканини художнього тексту є важливим принципом лінгвістичного аналізу. Лінгвопоетичне дослідження детективних текстів Даніеля Пеннака базувалося на застосуванні методики трирівневого аналізу, яка полягає у поетапному розкритті функціонування стилістично маркованих одиниць у текстовій тканині творів Даніеля Пеннака на семантичному, метасеміотичному і метаметасеміотичному рівнях. Подальше дослідження планується проводити у напрямку більш детального вивчення структурно-композиційних та комунікативно-прагматичних особливостей детективних романів Даніеля Пеннака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Семантика, стилистика, интертекстуальность / Ирина Владимировна Арнольд. — М. : Либроком, 2010. − 200 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Долинина]. — 2-е изд., стереотипное. — М. : Едиториал УРСС, 2001. — 392 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М. : Наука, 1981. – 137 с.
4. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. – М. : Высшая школа, 1990. – 151 с.
5. Липгарт А. А. Методы лингвопоэтического исследования / А. А. Липгарт. – М. : Московский Лицей, 1997. – 78 с.

6. Dictionnaire Larousse : définitions, expressions, synonymes & antonymes, difficultés, citations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm
7. Platten D. The impact of the contemporary roman noir [Електронний ресурс] / Michael Bishop, Christopher Elson // French prose in 2000. – Rodopi, 2002. – 272 p. – Режим доступу до книги: http://books.google.ru/books?id=7XXnRMw1qqMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false
8. Stott C. A. Belleville rouge, belleville noir, belleville rose : réprésentation d'un quartier parisien depuis le Moyen Age jusaqu'à l'an 2000 / Carolyn Anne Stott. – The univ. of Adelaide. South Australia. – 2008. – 376 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *BO :* Pennac D. Au bonheur des ogres / D. Pennac. – P. : Editions Gallimard, 1985 – 288 p.
2. *FC :* Pennac D. La fée carabine / D. Pennac. – P. : Editions Gallimard, 1987 – 340 p.
3. *MM :* Pennac D. Monsieur Malausène / D. Pennac. – Paris : Editions Gallimard, 1995. – 648 p.

Ермоленко И. Применение методов лингвопоэтического анализа художественного текста на примере анализа детективный романов Даниэля Пеннака.

В статье обозначены научные методы, которые были применены для лингвопоэтического исследования детективных текстов Даниэля Пеннака. Особое внимание сосредоточено на методике трехуровневого лингвопоэтического анализа художественного текста, которая заключается в поэтапном раскрытии функционирования стилистически маркированных единиц в текстовой ткани детективных произведений Даниэля Пеннака на семантическом, метасемиотическом и метаметасемиотическом уровнях. Приведены примеры применения приемов компонентного, контекстуально-ситуативного, и интерпретационного анализа лексических единиц в детективном тексте. Описана методика лингвостилистического анализа на примере исследования авторской модальности и тональности текста, в частности для идентификации тропов при определении средств создания иронической тональности детективных текстов, а также для раскрытия модальных имплицитных смыслов, заложенных в тексте. Определены принципы комплексного лингвистического анализа, который заключается в интеграции различных техник и приемов исследования текста для достижения наиболее эффективного анализа.

Ключевые слова: *трехуровневый лингвопоэтический анализ, детективный текст, компонентный анализ, контекстуально-ситуативный анализ, интерпретационный анализ, лингвостилистический анализ.*

Yermolenko I. Application of the Methods of Linguopoetic Aanalysis of a Literary Text on the Example of the Analysis of the DetectiveNnovels of Daniel Pennac.

The article describes the scientific methods that have been applied to the linguopoetic investigation of the detective texts of Daniel Pennac. Particular attention is focused on the three-level procedure of the linguopoetic analysis of a literary text, which is the gradual disclosure of the functioning of stylistically marked units in the text tissue of the detective novels of Daniel Pennac on the semantic, metasemiotic and metametasemiotic levels. Are given the examples of application of the techniques of the componential, contextual-situational and interpretive analysis of lexical units in the detective text. It is described the technique of the linguostylistic analysis on the example of the study of the author's modality and tonality of the text, in particular in order to identify the tropes for determining the means of creating the ironic tonality of the detective texts, and to uncover the modal implicit meanings set forth in the text. Are defined the principles of complex linguistic analysis, which involves the integration of various techniques and methods of the text study in order to achieve the most effective analysis.

Key words: *three-tiered analysis linguopoetic analysis, detective text, componentsal analysis, contextual-situational analysis, interpretative analysis linguostylistic analysis.*

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, завідувачем кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету
О.М. Кагановською

Ірина Зорницька
(Житомир)

УДК 811.111-26

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ФАНТАСТИЧНИХ ПІДЖАНРІВ У ОПОВІДАННІ Н. ГЕЙМЕНА "A STUDY IN EMERALD"

У статті аналізуються лінгвостилістичні особливості оповідання Н. Геймена "A Study in Emerald", які уможливлюють гібридизацію художніх традицій альтернативної історії та «лавкрафтівських жахів» як піджанрів фантастичної літератури, а також, меншою мірою, канонів детективного оповідання в межах єдиного тексту. Стверджується, що в ході такого

процесу відбувається взаємне збагачення та поглиблення кожної з вищезгаданих жанротворчих складових, яке в більшості випадків досягається за рахунок одночасної актуалізації вживаних автором лінгвостилістичних засобів у кількох системах жанрово-поетичних координат. Серед конкретних типів лінгвостилістичних засобів, які найчастіше використовуються письменником із цією метою, дослідниця особливо виокремлює оніми, алюзії, графо-фонетичні засоби стилістики, гру слів, а також вживання звичних лексичних одиниць у прямому значенні в максимально нетипових, «неможливих» контекстах.

Ключові слова: *фантастика, гібридизація, альтернативна історія, детектив, онім, алюзія, гра слів.*

Постановка проблеми. Актуальність теми даного дослідження детермінована об'єктивним зростанням ролі та місця фантастичної літератури в сучасному літературному процесі. При цьому характерною ознакою такої еволюції статусу сучасної фантастики, на нашу думку, є переінтерпретація усталеної ієрархії її піджанрів. На відміну від традиційного підходу до оцінки художнього значення конкретних фантастичних творів, у межах якого лише наукова та «соціальна» фантастика розглядалися як складові «високої» літератури, починаючи з останньої третини минулого століття саме «низькі» піджанри фантастики несподівано голосно заявили про себе та здобули велику популярність серед найширших кіл читачів. Зокрема, у якості конкретних проявів вищезгаданої тенденції можна розглядати твори Дж. Р. Р. Толкіна, Г. Ф. Лавкрафта, С. Кінга, Дж. Роулінг, У. Ле Гуїн, Р. Желязни, М. Шейбона, С. Лук'яненка, М. і С. Дяченків та багатьох інших авторів.

Одним із наслідків такої раптової зміни пріоритетів стала деяка неготовність відповідних дисциплін літературознавчого циклу відреагувати на неї з належною вичерпністю та оперативністю. Зокрема, попри наявність численних праць таких вітчизняних та зарубіжних науковців як Д. Лопухов, Н. Макшеєва, В. Беренкова, О. Лугова, Н. Ткаченко, Т. Чернишова, В. Чумаков, R. Nagel, Z. Shavit та багатьох інших, значна кількість рис, які властиві фантастичній літературі, описані лише «в першому приближенні». Це особливо стосується проблеми класифікації численних піджанрів сучасної фантастики, у тому числі в контексті їх нерідкої гібридизації, а також сукупності лінгвостилістичних засобів, які переважно притаманні кожному з них.

З огляду на це, **об'єкто**м нашого дослідження є вищезгадана гібридизація піджанрів сучасної фантастичної літератури, а **предметом** дослідження - лінгвостилістичні особливості конкретного фантастичного твору, за допомогою яких вона реалізується. **Матеріалом** дослідження слугує текст оповідання Н. Геймена "A Study in Emerald".

Виклад основного матеріалу дослідження. У жанровому відношенні досліджуваний твір являє собою виразно гібридне утворення, яке водночас відповідає художнім канонам детективного оповідання, альтернативної історії та «лавкрафтівських жахів» (міфи Ктулху), які, на нашу думку, можуть водночас розглядатися і як піджанр літератури жахів, і як піджанр фантастики. Сюжет оповідання розгортається у «вікторіанській» «Англії» XIX ст., в альтернативній реальності, специфіка якої детермінована фактом перемоги Великих Древніх (the Great Old Ones) над людством за сімсот років до того та узурпації ними влади шляхом утворення власних королівських династій. Як і передбачають порівняно реалістичні жанрові традиції детективу і альтернативної історії, така відверто фантастична картина постає перед читачем не відразу, а поступово. Автор змушує створюваний ним текст немов повільно «мутувати» прямо на очах у читача, - адже почавши читати черговий детектив холмсівського циклу, який, до того ж, містить упізнавані деталі злочинів Джека-Різника, він поступово розуміє, що насправді читає альтернативну історію, а ще згодом усвідомлює, що, врозріз із канонами останньої, реалістичність оповіді мінімізується, «альтернативність» зображуваних подій стає досить умовною, а серед персонажів з'являються виразно фантастичні типи, що, у своїй сукупності, перетворює текст на зразок «лавкрафтівських жахів» і лише наприкінці оповідання всі вищезгадані жанрові елементи зливаються в єдиний акорд. Така специфічна трансформація уможливлюється з огляду на використання письменником значної кількості лінгвостилістичних засобів, які - за своєю природою або внаслідок специфіки їх контекстуального вживання - водночас співвідносяться з більш ніж одним жанром з-поміж вищезгаданих, а також з огляду на підпорядкування всього масиву таких засобів завданню максимального посилення ефекту обманутого очікування [1, с.89].

Серед конкретних лінгвостилістичних засобів, уживаних автором із вищезгаданою метою, виокремлюємо:

1) Оніми. Як слушно зазначають дослідники альтернативної історії, «альтернативно-історичний світ лише частково вигаданий, його базова частина повинна бути впізнаваною напряму або з незначними видозмінами» [2, с. 144]. Один із найбільш розповсюджених способів «прив'язки» вигаданої частини художнього світу до реальності в її авторському сприйнятті («базової частини») полягає у використанні численних різновидів справжніх та вигаданих онімів, які дозволяють досить наочно і переконливо змоделювати ту чи іншу версію альтернативної реальності. Інакше кажучи, оніми задають загальну просторово-часову (назви країн, уживаних способів літочислення, історичних подій тощо) та ідеологічну (імена божеств, вождів, назви священних книг або основоположних праць) парадигму створюваного автором світу, на тлі якої в подальшому розгортається відповідний сюжет. При цьому, однак, навіть вигадані конкретним автором оніми здебільшого так чи інакше перегукуються зі справжніми, у такий спосіб підкреслюючи альтернативність, однак не абсолютну «інакшість» змальовуваного світу - так, у класичному псевдодокументальному фільмі "CSA: the Confederate States of America" фігурують, у тому числі, такі оніми як the Cotton Curtain на противагу реальному the Iron Curtain, вигадана реклама цигарок "Niggerhair" використовує ковбойські мотиви реальної реклами бренду "Marlboro" тощо.

Натомість у досліджуваному тексті спостерігаємо дещо іншу ситуацію, коли поряд із реальними (в т. ч. «вторинно-реальними» - запозиченими з широко відомих реальних та реалістичних літературних творів) або лише частково вигаданими «альтернативно-історичними» онімами, які задають первинні просторово-часові та сюжетно-жанрові координати, читач через деякий час стикається із повністю фантастичними онімами, які запозичені з міфів Ктулху та ніяк не співвідносяться з реальністю у вищезгаданому розумінні. Наприклад, реальні оніми: Afghanistan, England, London, Whitehall, Her Majesty Victoria, Prince Albert, Scotland Yard, the East End, Baker Street, Inspector Lestrade та ін.; «альтернативно-історичні» оніми: New Albion (державне утворення, яке виникло як альтернативне щодо Британської імперії), the Star of Albion (назва газети), Queen Victoria *Gloriana* (пор. справжнє ім'я королеви - *Alexandrina* Victoria, а також пропоновану автором мотивацію імені: "She was called Victoria, because she had beaten us in battle, seven hundred years before, and she was called Gloriana, because she was glorious, and she was called the Queen, because the human mouth was not shaped to say her true name" [3]); повністю фантастичні оніми: the Black One of Egypt, the Ancient Goat, Parent to a Thousand, He Who Presides over the New World, the White Lady of the Antarctic Fastness тощо.

2) Контекстуально «неможливе» слововживання, яке продукує ефект обманутого очікування. Специфіка даного різновиду застосовуваних автором лінгвостилістичних засобів полягає в тому, що вживання відповідних лексем у «неправильному» контексті активізує не так мислення читача, який намагається зрозуміти авторський натяк (у цьому випадку маємо осмислене вживання слова у переносному значенні), як його фантазію, оскільки певним чином «зрозуміти» специфіку авторського слововживання з позицій здорового глузду видається за неможливе. Оскільки, як зазначалося вище, піджанр альтернативної історії не пориває з зовнішньою реалістичністю, поступове накопичення прикладів такого типу поступово створює ефект повного відриву від логіки та реальності, як і передбачають канони «лавкрафтівських жахів». Наприклад: "The place that *leech-like mouth* had touched me was tattooed forever, *frog-white*, into the skin of my now-withered shoulder"; "There was a word, written in capitals, *in green blood*, on the faded yellow wallpaper, some little way above Lestrade's head"; "My dear Lestrade. Please give me some credit for having a brain. The corpse is obviously *not that of a man - the colour of his blood, the number of limbs, the eyes, the position of the face*, all these things bespeak the blood royal"; "The Queen's consort, Prince Albert, was a big man, with an impressive handlebar moustache and a receding hairline, *and he was undeniably and entirely human*" [3] тощо.

3) Алюзії, у тому числі й специфічні «альтернативно-історичні» алюзії, під якими ми розуміємо не відсилання читача до певного загальновідомого літературного чи історико-культурного факту, який дає ключа до розуміння чого-небудь, а, навпаки, своєрідне «очуження алюзії», тобто використання автором відповідних онімів, відвертих або прихованих цитат,

стилізацій тощо по суті безвідносно до змісту тих творів, образів або ідей, з якими вони асоціюються. При цьому, як і в попередньому випадку, така невідповідність викликає здивування та генерує потужний ефект обманутого очікування.

Алюзії традиційного типу переважно використовуються письменником з метою створення та підтримання стилізації під детектив вікторіанської доби, а також при зверненні до міфології Ктулху. Найбільш завуальованими є «вайтчепельські» алюзії: так, опис місця злочину, де в чому нагадує картину вбивства останньої «канонічної» жертви лондонського маніяка, Марі Джейн Келлі, контраст між високим титулом та хворобливими пристрастями Франца Драго натякає на одного з гіпотетичних підозрюваних у справі Джека-Різника, божевільного аристократа з хворобливими потягами, натомість справжній убивця, "the good doctor … with his knives", асоціюється з іншим гіпотетичним підозрюваним, лікарем-хірургом, наявна в тексті Геймена і згадка про "catch-me-if-you-can taunt", які у великій кількості отримувала поліція в період активності історичного вбивці, тощо. Натомість алюзії конан-дойлівського та лавкрафтівського циклів представлені значно ширше та відіграють набагато важливішу роль у досліджуваному тексті. Особливо ефектною є кінцівка оповідання, коли алюзії починають різко суперечити позірній логіці сюжету. Так, виявляється, що в альтернативній реальності роль детектива та його помічника-літописця перебрали на себе професор Моріарті та полковник (у Геймена - «майор») Моран, а злочинцями (чи, скоріше, борцями проти тиранії Великих Древніх) є Шерлок Холмс і доктор Вотсон. Про це свідчать численні авторські натяки, які є досить очевидними для любителів «холмсіани»: так, змальовуваний Гейменом детектив є автором праці "The Dynamics of an Asteroid", яку, за Конан-Дойлом, написав професор Моріарті [4 : 308], його помічник неодноразово згадує про те, що в минулому був улучним стрільцем, у розмові з підозрюваним він фігурує під іменем "Mister Sebastian", а текст оповідання підписаний ініціалами SM, натомість їхній головний опонент носить - імовірно, вигадане - прізвище Vernet (у Конан-Дойла бабуся Холмса була сестрою французького художника Vernet [4 : 785]), він колись вів листування з Моріарті під прізвищем Sigerson (згадується в оповіданні "The Empty House" як один із псевдонімів героя [4 : 855]), тоді як його напарник виявляється "tentatively identified as a former military surgeon named John (or perhaps James) Watson". Крім того, заключні рядки оповідання містять згадку про "the recent events in Russia", під якими, з огляду на вигадану дату написання тексту - 1881 р., слід, імовірно, розуміти вбивство борцями за свободу людства (пор. «народовольцями») ще одного з Великих Древніх - the Czar Unanswerable, Олександра II.

«Альтернативно-історичні» алюзії переважно репрезентовані згадками про відомих історичних або вигаданих осіб, які у створеній автором реальності діють не зовсім так, як їхні прототипи, причому алюзії такого типу, фактично, виконують суто декоративну функцію та не відіграють жодної ролі в розгортанні сюжету. Так, текст досліджуваного оповідання оздоблений стилізованими оголошеннями, які у формі постмодерністської гри натякають на стівенсонівського доктора Джекіла, валаського князя Влада Цепеша (Дракулу), Віктора Франкенштейна з відомого роману Мері Шеллі, Джека-стрибунця з вікторіанського фольклору тощо. Наприклад: "At Long Last Doctor Henry Jekyll is proud to announce the general release of the world-renowned **"Jekyll's Powders"** for popular consumption. No longer the province of the privileged few. **Release the Inner You!** For Inner and Outer Cleanliness! **TOO MANY PEOPLE**, both men and women, suffer from **CONSTIPATION OF THE SOUL!** Relief is immediate and cheap - with Jekyll's powders! *(Available in Vanilla and Original Mentholatum Formulations.)*" [3].

4) Графо-фонетичні засоби, специфіка застосування яких у досліджуваному тексті детермінована двома взаємовиключними жанротворчими тенденціями. З одного боку, застосовувані автором графо-фонетичні засоби слугують для посилення ефекту реалістичності тексту (оформлення сторінок електронного видання як стилізованих шпальт старої газети з характерними заголовками, логотипами, рекламними повідомленнями тощо, імітація німецького акценту принца Альберта тощо), а з іншого боку вони ж використовуються для передачі характерної «нелюдської» вимови міфологічних персонажів. Наприклад: "The Queen is most upset," he said. He had an accent. He pronounced his S's as Z's: Mozt. Upzet" [3] та, відповідно: "*Thizsz muzzst be zsolved*. The words came from the shadows. "Indeed ma'am," said my friend. A limb squirmed and pointed at me. *Zstepp forward*" [3].

5) Гра слів, яка вибудувана довкола різних можливих значень напису Rache, що, як і у випадку з конан-дойлівським «Етюдом у багряних тонах», посідає важливе місце в розгортанні сюжету. Як і у вищезгаданому тексті, найпростіша версія, яку висуває інспектор Лестрейд, полягає в тому, що "Rache" слід читати як "Rachel": "Obviously he was going to write Rachel, but he was interrupted. So - we must look for a woman…" [3]. Натомість неофіційний помічник інспектора, на відміну від конан-дойлівського Холмса, пропонує не одне, а декілька альтернативних тлумачень: "Inspector. Your quest for Miss Rachel may prove fruitless. Among other things, Rache is a German word. It means revenge. Check your dictionary. There are other meanings" [3]. Урешті правильними виявляються одразу декілька інтерпретацій ("The Prince was killed by a rache - it's an old term for a hunting dog, Inspector, as you would know if you had looked in a dictionary. It also means revenge. And the hunter left his signature on the wallpaper in the murder-room, just as artist might sign a canvass" [3]), що немов іще раз фокусує в єдиній точці весь спектр жанрового різноманіття аналізованого тексту.

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок.** Таким чином, у результаті гібридизації художніх канонів детективного оповідання, з одного боку, а також альтернативної історії та «лавкрафтівських жахів» як піджанрів фантастичної літератури, з іншого боку, в системі поетики твору Н. Геймена "A Study in Emerald" відбувається взаємне збагачення та поглиблення кожної з вищезгаданих жанротворчих складових, що в більшості випадків досягається за рахунок одночасної актуалізації вживаних автором лінгвостилістичних засобів у кількох системах жанрово-поетичних координат. Серед конкретних типів лінгвостилістичних засобів, які найчастіше використовуються письменником із цією метою, варто особливо виокремити оніми, алюзії, графо-фонетичні засоби стилістики, гру слів, а також вживання звичних лексичних одиниць у прямому значенні в максимально нетипових, «неможливих» контекстах. Продовження досліджень із систематизації конкретних лінгвостилістичних засобів, які застосовуються різними авторами в контексті гібридизації численних нових та порівняно малодосліджених піджанрів сучасної популярної літератури, є, на нашу думку, одним із актуальних завдань сучасної філологічної науки. До розгляду окремих аспектів цієї проблеми ми плануємо звернутися в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. - М.: Прогресс, 1980. - С. 69 - 97.
2. Полухина Я. П. Авторская модель альтернативной картины мира и ее языковая реализация в произведениях Хольма ван Зайчика / Я. П. Полухина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – №1 (31) : в 2-х ч. – Ч. 1. – С. 143–147.
3. Gaiman N. A Study in Emerald [Digital Resource] / N. Gaiman. - Access mode: http://www.neilgaiman.com/mediafiles/exclusive/shortstories/emerald.pdf
4. Conan Doyle A. The Complete Stories of Sherlock Holmes / A. Conan Doyle. - London: Wordsworth Editions, 2007. - 1408 p.

Зорницкая И. В. Лингвостилистические средства гибридизации фантастических поджанров в рассказе Н. Геймена "A Study in Emerald". *В статье анализируются лингвостилистические особенности рассказа Н. Геймена "A Study in Emerald", делающие возможной гибридизацию художественных традиций альтернативной истории и «лавкрафтовских ужасов» как поджанров фантастической литературы, а также, в меньшей степени, канонов детективного рассказа в рамках единого текста. Утверждается, что в ходе подобного процесса происходит взаимное обогащение и углубление каждой из вышеупомянутых жанровых составляющих, которое в большинстве случаев достигается за счет одновременной актуализации используемых автором лингвостилистических средств в нескольких системах жанрово-поэтических координат. Среди конкретных типов лингвостилистических средств, чаще всего используемых писателем с этой целью, исследователь особенно выделяет онимы, аллюзии, графо-фонетические средства стилистики, игру слов, а также употребление привычных лексических единиц в прямом значении в максимально нетипичных, «невозможных» контекстах.*

Ключевые слова: *фантастика, гибридизация, альтернативная історія, детектив, оним, аллюзия, игра слов.*

Zornytska I. V. The Linguostylistic Means of the Hybridization of Fantastic Sub-Genres in N. Gaiman's Short Story "A Study in Emerald". *The article analyses the linguostylistic peculiarities of N. Gaiman's short story "A Study in Emerald" allowing to carry out the hybridization of the artistic traditions of alternate history and 'Lovecraft's horrors' as sub-genres of fantastic literature and, to a lesser extent, the canons of detective story within a single text. It is maintained that in the course of such a process the mutual deepening and enrichment of each of the above-mentioned genres is accomplished resulting, in the majority of cases, from simultaneous actualization of the linguostylistic means employed by the author in several 'coordinate systems' of genres and corresponding poetic manners. As particular types of the linguostylistic means most frequently used by the author to this end, the researcher specially singles out onyms, allusions, phonetic and graphical stylistic means, puns as well as the use of ordinary lexical units in their direct meanings in most untypical, 'impossible' contexts.*

Key words: *fiction, hybridization, alternative history, detective story, onym, allusion, pun.*

Сергей Панченко
(Днепропетровск)

УДК 070: 004 + 392 + 175 / 177

РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫЙ ДИСКУРС И ЕГО СВОЙСТВА

В данной статье в общем виде ставится проблема выделения такого особого вида дискурса, как дискурс развлекательный в аспекте описания его свойств. Данная проблема находится в русле важнейших лингвистических исследований, поскольку развлекательный дискурс важен не только для сферы досуга, но и как средство воздействия на общество. Изучение проблем развлекательной коммуникации представляет интерес для социальных наук, психологии и лингвистики. На сегодняшний день развлекательный дискурс исследован, на наш взгляд, недостаточно глубоко, что связано в первую очередь с не так давно начавшимся развитием области разнообразия его форм на телевидении и в сети Internet. Развлекательный дискурс имеет определенных коммуникантов и определенные темы, то есть представляет собой совокупность текстов, объединенных архитемой развлечение и реализованных в телевизионном пространстве, предполагающем интерактивное общение коммуникантов. В рамках развлекательного дискурса можно выделить организующую коммуникативную стратегию, стратегию социализации и стратегию карнавализации. Развлекательный сегмент телевидения состоит таких групп: игровые программы, музыкальные и юмористические программы, среди признаков которых наиболее яркими являются интерактивность, полижанровость, политемность, значение профессионализма ведущего, стремление удовлетворять психологические потребности аудитории и соответствовать ее лимиту времени. Типичные свойства развлекательного дискурса ярко проявляются в дискурсе КВН.

Ключевые слова*: дискурс, развлекательная функция, телевизионный дискурс, языковая игра, стратегия, жанр.*

Постановка проблемы. В данной статье в общем виде ставится проблема выделения такого особого вида дискурса, как дискурс развлекательный в аспекте описания его свойств. Данная проблема находится в русле важнейших лингвистических исследований, поскольку развлекательный дискурс важен не только для сферы досуга, но и как средство воздействия на общество. Изучение проблем развлекательной коммуникации представляет интерес не только для социальной философии и психологии, но и лингвистики (в частности, для социолингвистики, прагмалингвистики и лингвистики текста).

Анализ последних публикаций. На сегодняшний день развлекательный дискурс исследован, на наш взгляд, недостаточно глубоко, что связано в первую очередь с не так давно начавшимся развитием области разнообразия его форм на телевидении и в сети Internet. В большей степени с позиций психо- или социолингвистического подхода исследуются отдельные жанры развлекательного дискурса: КВН, различные шоу – теоретическая же часть представлена в ряде диссертаций либо разрозненно в отдельных статьях, зачастую существующих только в электронном виде. Среди русскоязычных исследователей, занимающихся проблемами изучения развлекательного дискурса можно выделить С. Н. Ильченко, О. Н. Косюк, В. З. Санникова и

других лингвистов. Возможной причиной слабых теоретических разработок в данной области также является вопрос о выделении развлекательного дискурса как отдельной разновидности.

Целью данной статьи является описание важнейших свойств развлекательного дискурса. Для достижения данной цели нужно решить такие **задачи**, как определение самого понятия развлекательного дискурса, его темы, коммуникантов, стратегий и лингвистических средств. Этот дискурс представляет собой определенную среду общения, в которой существуют определенные коммуниканты. В качестве коммуникантов выступают реальные личности, конструирующие адресата при помощи воображения и жизненного опыта с дополнением психологических проблем и стереотипов, а телевидение может рассматриваться как техническое средство связи между участниками общения аналогично виртуальному общению, мы можем говорить о развлекательном дискурсе как об отдельном явлении, требующем более глубокого теоретического исследования.

Изложение сути исследования. С позиций лингвистического подхода мы можем говорить о развлекательном дискурсе как о лингвистической категории, сочетающей в себе признаки личностно-ориентированного и статусно-ориентированного дискурса, вне зависимости от того, идет ли речь о развлекательных передачах, викторинах, квизах и т. п. Термин «развлекательный» в данном случае предполагает наличие особого пространства, целенаправленно создаваемого при помощи технических средств, в котором существует возможность интерактивного общения собеседников. Таким образом, отталкиваясь от общего определения дискурса мы определяем развлекательный дискурс как *совокупность текстов, объединенных архитемой развлечение и реализованных в телевизионном пространстве, предполагающем интерактивное общение коммуникантов.*

Своеобразие речевого общения участников развлекательного дискурса заключается в использовании определенных стилистических приемов, в комбинации лексических единиц, относящихся к разным стилям и регистрам, образованным в соответствии с прагматическими установками и целями общения. Хронотоп развлекательного дискурса ограничен техническими возможностями телевидения и человеческим фактором. Стратегии развлекательного дискурса, как и любого другого, определяются его целями и реализуются в жанрах. В рамках развлекательного дискурса можно выделить организующую коммуникативную стратегию, стратегию социализации и стратегию карнавализации.

Организующая коммуникативная стратегия заключается в совместных действиях участников развлекательного дискурса, направленных на поддержание стабильности данной системы. Стратегия карнавализации (термин М. М. Бахтина) [1] – это самопрезентация личности в развлекательном дискурсе с использованием различных коммуникативных средств. Присутствие определенных поведенческих типов характерно практически для всех жанров развлекательного дискурса.

Условная, знаковая форма развлекательного дискурса обусловливает введение в его структуру элементов языковой игры. Активно используя разнообразные языковые средства, коммуниканты стремятся к акцентированию внимания других участников речевого общения на высказывании путем усиления его выразительности или создания комического эффекта. Нередко один или несколько часто используемых приемов языковой игры становятся характерной чертой коммуниканта или дискурса в целом.

Стратегия социализации развлекательного дискурса состоит в стремлении собеседников принимать активное участие в обсуждении актуальных тем и обмениваться собственным практическим опытом. Будучи личностно-ориентированным, этот дискурс направлен на расширение и углубление коммуникативных связей между участниками.

Классифицируя жанры развлекательного дискурса, следует разграничивать жанры собственно развлекательного дискурса и жанры других дискурсов, использующих телевизионную коммуникацию как одну из форм представления. С. Н. Ильченко приводит обширную классификацию подобных жанров, выделяя их по аналогии с жанрами других сфер общения и объединяя в соответствующие группы. Современная практика телевидения фиксирует трансформацию информационной функции в направлении развлекательности (явление «инфотейнмента») [3]. С развитием оригинальных технологий фиксации и передачи изображения

телевидение все более отрывалось от «старой» жанровой системы. Визуализация информационной составляющей в деятельности телевидения определяла коррекцию жанровой идентичности журналистской практики. Общий контекст развития мировой культуры формировал в XX веке вектор развития интересов массовой аудитории с учетом наиболее востребованных каналов коммуникации, по которым воспринималась и воспринимается информация. Доминирующим в этом перечне оказался визуальный канал с его выявленной игровой природой, что дает нам основание определять существующую систему связей в социуме как «шоу-цивилизацию», смысл которой формулирует афоризм: «Ничто не существует реально, пока это не показали по телевидению» (Д. Бурстин) [2].

Исследование телевизионной практики показывает, что расширение принятой классификации жанровых групп происходит за счет игрового (развлекательного) телевидения. Факты и события, демонстрируемые в программах подобного рода, являются фактами и событиями, значимыми непосредственно для самих участников, но они лишены подобного статуса для телеаудитории. Объективно игровой контент не несет в себе сколь-нибудь значимой социальной информации. Единственная новость, которую узнает при просмотре такого типа передач зритель: кто оказался победителем или кто выбыл из игры («Поле чудес», «Кто хочет стать миллионером?», «Десять миллионов», «Минута славы», «Своя игра», «Танцы со звездами» и т. п.). Главнейшая функция СМИ – информационная, оказывается невостребованной в подобной эфирной телепродукции. Ее игнорирование может считаться жанрообразующим фактором для игрового телевидения, в природе которого доминируют экономическая и развлекательная функции.

Новая жанровая группа телепрограмм, определяемых как «игровые», имеет следующие устойчивые жанровые признаки: присутствие в завершенном эфирном продукте (или единице вещания) ситуации игры, наличие соревновательного момента как драматургически структурирующего элемента содержания программы или передачи, практически нулевое наполнение завершенного эфирного продукта социально значимой информацией, тем более новостями, высокая степень вмешательства авторов и создателей эфирного продукта в развитие хода игры, использование выразительных средств телевидения для манипуляции как непосредственными участниками игры, так и воспринимающей аудиторией.

Жанровые признаки игрового телевидения формировались параллельно с тем, как происходила трансформация и перераспределение в практике электронных СМИ их имманентных функций. При этом новые в практике отечественного телевидения игровые форматы и жанры оказывают мощное воздействие на традиционные жанры. Налицо ситуация диффузии жанров, которая носит односторонний характер, так как жанровой трансформации подвергаются устоявшиеся формы и виды телевещания.

Развлекательный сегмент телевидения состоит из трех больших типологических групп: игровые программы, музыкальные и юмористические программы. Дискурс телешоу обладает рядом оригинальных признаков, среди которых наиболее яркими являются интерактивность, полижанровость, политемность, значение профессионализма ведущего, стремление удовлетворять психологические потребности аудитории и соответствовать ее лимиту времени

Позитивная тональность развлекательной программы достигается благодаря включению в нее юмора, использование которого связано, как правило, со стремлением ведущих «сократить дистанцию и критически переосмыслить в мягкой форме актуальные концепты» [4, с. 252]. В более широком плане позитивная тональность обеспечивается сквозной гедонистической коммуникативной стратегией речевого поведения модераторов, ориентированной на минимизацию отрицательной и максимизацию положительной информации.

Среди речевых приемов, создающих позитивную тональность шоу, большое значение имеют приемы создания комического эффекта, к которым относят различные типы языкового обыгрывания (прагматический, лексико-семантический, стилистический, фонетический, лексический, морфологический, словообразовательный), а также языковую игру. В обоих случаях комический эффект связан с отклонением от нормы, которое, по мнению В. З. Санникова, должно удовлетворять двум следующим условиям: 1) приводить к возникновению двух содержательных планов (от исходной точки совершается внезапный

переход к конечному результату, резко отличающемуся от этой исходной точки); 2) быть ни для кого в данный момент не опасным, а для воспринимающих шутку даже приятным, поскольку это отклонение способно вызвать в них чувство превосходства или же (в случае «интеллектуальных» шуток) довольства по поводу исправности их интеллекта [6].

Как считает О. Н. Косюк, «колишня і новітня релаксація постають у вигляді ієрархічної структури певних комунікативних блоків, які обов`язково присутні у будь-якій з окреслених у дисертації ігрових форм. Отже, подібна структура не нав`язується сучасним медіапрограмам, а пов'язана з самою природою жанру, тому її слід вважати одвічною, архетипною, універсальною;

– демонстрація сміхових аспектів серйозного задовольняє одвічну потребу-необхідність релаксаційного дублювання, як вислід – більшість програм (навіть політико-ідеологічні та інші проекти) на сьогодні творяться журналістами і сприймаються реципієнтами з відтінком розважальності [5].

Типичные свойства развлекательного дискурса ярко проявляются в дискурсе КВН. Этот вид масскультурного текста возник из сатирических стендап-шоу, юмористических передач советского периода с внесенным в него компонентом состязательности. Материал этой игры был удачно переосмыслен, обработан в соответствии с социальными и политическими чаяниями интеллигентского дискурсивного пространства 1960-х годов. В телевизионной культуре стилистика, структура, система сюжетного исполнения, принцип отбора актеров, сама система актерского мастерства, школа импровизации и изменчивости плавно преобразилась в структуру современных юмористических сериалов и программ.

Текстообразующими факторами этого типа шоу является специфическая система персонажей, в которой находятся системно завершенные образы-маски, обладающие признаками изменчивости и импровизированности. Создание образов, структурирование сюжета, параметры конфликтообразования строятся только по одному принципу — неподготовленность, экспромт, непредсказуемость, провокация. Если сюжет или образ этим критериям не соответствуют, они не соответствуют «типологии смешного» по версии КВН-игры как нового типа искусства, новой мифологии. Этот тип повествования семиотически витальный, то есть живой, непрерывный, меняющийся. Фундаментальный принцип «нового творчества» (КВН) — изменчивость, проявляющаяся на сюжетном, образном, конфликтообразующем уровнях. Явление, кажущееся естественным и предсказуемым, потом демаскируется как абсурд или ошибка. В КВН такой прием называют «обманкой». По этому типу строится значительное количество шуток КВН. Например:

- *Знаете ли вы, что экономная хозяйка режет мясо для праздничного стола очень тонкими ломтиками? А хитрый гость жрет их сразу по пять.*

В приведенном примере реплика, формально подтверждая положительную характеристику персонажа, фактически тут же заменяет ее отрицательной. Приведем еще пример: *Каждый раз, когда я пытаюсь погладить кота, прибегает жена и отбирает у меня утюг.*

Признаки этого типа текстовой реальности — относительная автономность, целостность организации, деятельностное начало, провоцирующее повторение сюжета и героя на различных уровнях, сочетание устойчивости и изменчивости целесообразного развития, обладающее свойствами организации и самоорганизации, иерархичности, открытости.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Проведенное нами исследование позволяет прийти к выводу о том, что термин «развлекательный дискурс» имеет право на существование, обозначая особый лингвистический феномен, функцией которого является развлечение и определенное манипулирование; к числу наиболее типичных свойств данного дискурса принадлежит широкое использование языковой игры, карнавализация, обилие своеобразных лексико-стилистических приемов. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в более подробном анализе жанровой палитры развлекательного теледискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / Бахтин М. М. // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 237–280.
2. Бурстин Д. Американцы: демократический опыт. − М. : Прогресс, 1993. – 832 с.

3. Ильченко С. Н. Трансформация жанровой структуры современного отечественного телеконтента: актуализация игровой природы телевидения : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филол. наук. − Спец. 10.01.10 – журналистика / С. Н. Ильченко. – М., 2012. − 36 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – 2–е изд. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Косюк О. М. Розважальна функція електронних засобів масової комунікації: світовий контекст та національні особливості: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. − Спеціальність 10.01.08 – Журналістика / О. М. Косюк. − Львів, 2006. – 22 с.
6. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 547 с.

Панченко С. А. Розважальний дискурс і його властивості.

У статті у загальному вигляді ставиться проблема виділення такого особливого виду дискурсу, як дискурс розважальний в аспекті опису його властивостей. Ця проблема знаходиться в руслі найважливіших лінгвістичних досліджень, оскільки розважальний дискурс важливий не тільки для сфери дозвілля, але і як засіб впливу на суспільство. Вивчення проблем розважальної комунікації представляє інтерес для соціальних наук, психології та лінгвістики. На сьогоднішній день розважальний дискурс досліджений недостатньо глибоко, що пов'язано в першу чергу з тим, що розвиток цієї галузі почався не так давно на телебаченні та в мережі Internet. Розважальний дискурс має певних комунікантів і певні теми, тобто являє собою сукупність текстів, об'єднаних архітемою розвага і реалізованих в телевізійному просторі, який передбачає інтерактивне спілкування комунікантів. У межах розважального дискурсу можна виділити організуючу комунікативну стратегію, стратегію соціалізації і стратегію карнавалізації. Розважальний сегмент телебачення складається з таких груп: ігрові програми, музичні та гумористичні програми, серед ознак яких найбільш яскравими є інтерактивність, поліжанрова, політемность, значення професіоналізму ведучого, прагнення задовольняти психологічні потреби аудиторії і відповідати її ліміту часу.

***Ключові слова**: дискурс, розважальна функція, телевізійний дискурс, мовна гра, стратегія, жанр.*

Panchenko S. Entertainment Discourse and its Properties.

In this article the problem of the allocation of a special kind of discourse, as a discourse in the entertainment aspect of the description of its properties is generally raised. This issue is in line with the most important linguistic research as entertaining discourse is important not only for the sphere of leisure, but also as a means to influence society. The study of communication entertainment problems is of interest to the social sciences, psychology and linguistics. Today entertaining discourse is studied not deep enough, which is due primarily to recent development of its forms of diversity on television and the Internet. Entertaining discourse has certain communicants and certain topics, that is, is a collection of texts, combined by the architheme of entertainment and implemented in the television space, which assumes interactive communication and certain communicants. The originality of the voice communication between members of entertainment discourse is to use certain stylistic devices, lexical units belonging to different styles and registers formed in accordance with the pragmatic attitudes and communication purposes. As part of the entertainment discourse can be distinguished by organizing communications strategy, the strategy of socialization and strategy of carnivalization. Entertainment TV segment consists of groups: game programs, musical and humorous programs, among which the most striking features are the interactivity polygenre and polythematicform, the value of professionalism leader, striving to meet the psychological needs of the audience and fit its time limit. Typical properties entertaining discourse are pronounced in the discourse of KVN.

***Key words:** discourse, entertaining function, television discourse, language game, strategy genre.*

Тамара Пивоварчик
(Гродно, Республика Беларусь)

УДК 070:81’38

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПРИТЯЖАТЕЛЬНОГО МЕСТОИМЕНИЯ *НАШ* В ЯЗЫКЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ГАЗЕТЫ

В статье анализируется притяжательное местоимение наш в его вторичных прагматических функциях инклюзивного и эксклюзивного значений. Описаны регулярные в языке региональной газеты адъективно-субстантивные сочетания, в структуру которых входит местоимение наш. Выделены тематические группы существительных, с которыми чаще всего употребляется местоимение наш в языке региональных газет. Исследование подтвердило значимость притяжательного местоимения наш как дискурсивного маркера, усиливающего важные для медиадискурса социальные смыслы, в том числе идентичности, ответственности, идейной солидарности, эмпатии. Местоимение наш имеет коммуникативную нагрузку: выступает одним из средств организации и фактором успешности социального взаимодействия и взаимопонимания журналиста и его читательской аудитории. Притяжательные местоимения как средства, входящие в поля двух категорий – личной персональности и атрибутивной посессивности, участвуют в формировании картины мира читателя газеты.

Ключові слова: *притяжательное местоимение, персональность, посессивность, дискурсивный маркер, язык региональной газеты.*

Постановка проблемы. Интерес к функционированию притяжательных местоимений в языке газеты объясняется, с одной стороны, дуалистическим характером семантики притяжательных местоимений, позволяющим рассматривать их одновременно в связи с двумя универсальными понятийными категориями – персональности и посессивности [9, с. 192-195], обладающими значительным текстообразующим и коммуникативно-риторическим потенциалом, а с другой стороны, способностью местоимений выступать в качестве дискурсивных маркеров, реализующих свое значение через употребление, усиливающих важные для дискурса социальные (в том числе идеологические) смыслы, актуализирующих соотношение коммуникативных и социальных ролей и позиций всех участников описываемой ситуации [3; 7]. В последнем случае можно говорить о притяжательных местоимениях как средствах актуализации в текстах «прагматических связей между лингвистическими структурами и социальными действиями» [4, с. 119], как средствах прагматического измерения лингвосемиотических категорий «свой – чужой», «много – мало» и др.

Анализ последних исследований и публикаций. В лингвистике категории посессивности посвящены многочисленные исследования, однако до сих пор объём и содержание категории, как и статус притяжательных местоимений, трактуются неоднозначно. В последние годы особое внимание исследователей уделяется конструкциям с притяжательными местоимениями как средствам концептуализации и репрезентации различных взаимоотношений субъекта с окружающим миром (см. работах А.Е. Кибрика, Н.Н. Болдырева, М.В. Миловановой, Е.А. Селивановой, О.С. Горицкой и др.). Дейктическая сущность местоимения *наш* обусловливает такие его характеристики, как ситуативность, эгоцентризм, субъективность, мгновенность и эфемерность актуального значения [8, с. 40-41]. В медийном дискурсе эти характеристики проявляются прежде всего в степени и характере присутствия авторского начала в тексте, где «изменчивая субъективность эгоцентрических слов» может при необходимости заменяться «нейтральными общественными терминами» [12, с. 119-120]. Значение местоимения «конкретизируется в результате сложного взаимодействия явлений разных уровней – непосредственного речевого контекста употребления, коммуникативной характеристики речевой ситуации в целом и статуса ее участников, а также механизмов его референции» [5, с. 206].

Цель статьи – установить набор основных значений и функций, в которых используется притяжательное местоимение *наш* в языке региональных газет. Особый интерес представляет рассмотрение того, как притяжательные местоимения в той или иной степени осознанно и намеренно используются журналистами для конструирования межличностного и социального пространства, для установления границ между «своей» и «чужой» территориями:

«диалогический подход возможен… даже к отдельному слову, если оно воспринимается не как безличное слово языка, а как знак чужой смысловой позиции, как представитель чужого высказывания, то есть если мы слышим в ней чужой голос» [2, с. 213]. Концептуально-методологическую основу статьи составляют лингвопрагматический и дискурсивный подходы. Материалом для наблюдений послужили номера 2007-2015 гг. двух региональных газет: газеты «Рабочий путь» (далее – РП), издаваемой в Смоленской области Российской Федерации, и газеты «Гродненская правда» (далее – ГП), издаваемой в Гродненской области Республики Беларусь. Корпус фактического материала несплошной выборки составили 897 контекстов с высказываниями, включающими в свою структуру местоимение *наш* (субстантивированные местоимения не рассматривались).

Изложение основного материала исследования. Местоимение *наш* обнаруживает прочную взаимосвязь с семантикой личного местоимения *мы*: наличие семантических различий в местоимении *мы* (в его лексико-семантических вариантах) влечет за собой тот же набор значений и в местоимении *наш*. Обзор различных научных, учебных, лексикографических источников, а также анализ языкового материала исследованных номеров газет позволяет выделить значения местоимения *наш*, актуальные для дискурса региональных газет.

Особенно важным для региональных газет, содержание которых окрашено идеей региональной идентичности, является значение расширенного (корпоративного) инклюзива: *наш* – ‘имеющий отношение к автору и его читателям и тем третьим лицам, которые объединены с ними общим отличием от иных третьих’; такими общими признаками могут быть место жительства, одинаковые убеждения и т.д.; в тексте при необходимости актуализируется идея замкнутости в пределах интересов некоторой группы, ее противопоставленности другой группе: *В* ***нашем регионе*** *знают противоядие от государственных реформ в образовании* (РП. 07.02.2007); *Когда же* ***наши мастера шпаги, сабли и рапиры*** *смогут выйти на российскую и мировую авансцену?* (РП. 01.02.2012). Именно расширенный инклюзив оказывается способным к реализации множества выводимых значений, например: ‘родной, близкий’, ‘современный’, ‘состоящий из нас’, ‘общий для нас’ и т. д. Значение обобщенного инклюзива: *наш* – ‘имеющий отношение ко всем людям, в том числе автору и его читателям’ – востребовано в дискурсе газеты в силу сентенционального и пафосного потенциала высказываний, включающих данное притяжательное местоимение: *Стыдно забывать свои культурные истоки – всегда найдется кто-то, кто обратит* ***наше духовное невежество*** *против нас же самих* (РП. 05.12.2011); *Рано или поздно* ***в нашей жизни*** *наступает момент, когда организм дает сбой, сигнализируя, что пора остановиться и заняться собственным здоровьем. А очутившись на больничной койке, испытывая панический страх за собственную жизнь, понимаешь: не так живешь, не тем живешь, мало времени уделяешь себе и близким…* (ГП. 25.06.2015). Значение корпоративного эксклюзива обычно в речи героев публикаций, в жанре интервью и цитатах: наш – ‘имеющий отношение к говорящему и другим, подобным ему, за исключением лиц, не подобных адресанту по данному признаку’); такое значение всегда порождается общим контекстом сопоставления или противопоставления *мы:вы*: *На региональном рынке кредитования* ***наша доля*** *достигла 4,9%* (РП. 17.04.2012); *В других странах нет аналогов* ***нашему фестивалю*** *по масштабности и красочности* (ГП. 29.05.2012).

Следует отметить случаи использования местоимения *наш* при реализации общей стратегии диалога журналистов и читателей. Во-первых, это элемент в реализации мы «авторского», подразумевающего и автора текста, и редакцию газеты, от имени которой как коллективного субъекта выступает журналист, например: *Так философски закончилось* ***наше интервью*** *с председателем Ивьевского райисполкома Михаилом Волчецким* (ГП. 13.12.2010); *С ее генеральным директором Михаилом Разживиным* ***наш сегодняшний разговор*** (РП. 28.09.2011); ***Наши журналисты*** *готовы разобраться в каждой конкретной ситуации* (ГП. 18.08.2010). Во-вторых, таким образом журналисты подчеркивают значимость взаимоотношений с читательской аудиторией, близость к ней и ее проблемам, свою готовность участвовать в улучшении жизни читателей: *Что касается директора Алины Бахарь, то представлять ее* ***нашим читателям*** *особо не надо* (ГП. 23.08.2010).

В языке региональной газеты преобладают атрибутивные сочетания «подчеркнутой, окрашенной притяжательности» [11, с. 38], притяжательные местоимения развивают качественно-оценочный компонент своего значения, в результате чего возникает дополнительная, неявно выраженная информация о том, с чем адресант (журналист или герой публикации) себя идентифицирует, что он определяет для себя приоритетным, чему / кому он готов отдать часть себя, с чем / кем сравняться, соединиться: *Агитпоезд символизирует Великую Победу, которую в 1945 году принесли* ***наши*** *отцы, деды, прадеды* (ГП. 28.04.2015). Эта идея присоединения особенно заметна в высказываниях, где местоимение *наш* занимает синтаксическую позицию сказуемого: *44 золотые медали из 45 возможных –* ***наши!*** (РП. 24.11.2008), *Всё «золото» –* ***наше!*** (РП. 18.11.2008); *Самые отдохнувшие дети –* ***наши*** (РП. 16.08.2007). «Благодаря притяжательному местоимению *наш*, местоимению *мы*, мифологеме *народ и власть* и другим языковым средствам происходит экспликация интегративной функции, в результате актуализируется квантор всеобщности как идеологически ориентированное понятие» [1, с. 13].

Местоимение *наш* становится одним из средств организации социального взаимодействия журналиста и читателя, фактором успешности которого является «установление и поддержание социальных отношений; сигнализирование о своей принадлежности к определенной группе в обществе; утверждение о своей идентичности и личности» [6, с. 22]. Ожидаемый эффект воздействия на аудиторию связан с тем, что читатель газеты включается в личную сферу журналиста или исключается из нее по социальным, национальным, личностным и др. характеристикам. Если местоимения *я* и *мой* подчеркивают субъективность высказываемого мнения и во многих контекстах оказываются каузально связанными с высокой степенью личной ответственности журналиста или другого субъекта речи за его мнения и поступки, то местоимения *мы* и *наш* распределяют эту ответственность и на других лиц, в том числе на адресата, в роли которого выступает читатель газеты, напр.: *Где же* ***наше уникальное образование****, которым* ***мы*** *так гордились, начиная с 60-х годов?* (РП. 26.01.2011); *Чтобы привлечь в* ***нашу страну*** *иностранного туриста, нужно* ***нам*** *самим начать по ней путешествовать* (ГП. 05.02.2014). В результате усиливается апелляция к личной сфере адресата и к обязательствам адресата правильно исполнять свою роль по отношению к объекту посессивного отношения, что в контексте может поддерживаться эксплицитными или имплицитными алетическими, деонтическими, аксиологическими модальными значениями: ***Мы,*** *христиане, прекрасно понимаем, что самое дорогое, что у нас может быть на земле, – это* ***наши*** *родители,* ***наши*** *братья и сестры* (ГП. 05.07.2011); *Фужерами, стаканами, вазами, салатниками березовчан пользовались* ***наши бабушки и мамы, мы*** *сами и, уверена, будут пользоваться* ***наши дети*** (ГП. 05.12.2014). Таким образом местоимение *наш* подчеркивает принадлежность субъекта речи к группе и готовность соблюдать ее требования и предписания групповой солидарности, используется для демонстрации поддержки действий той группы лиц, с которой говорящий идентифицирует себя через идейную или эмоциональную связь.

Семантический компонент ‘совместная ответственность’ особенно явствен в тех случаях, когда аналогом сочетания с местоимением *наш* могло бы выступать сочетание с местоимением *мой*. На прагматические ограничения в использовании сочетаний типа *моя семья, мой отдел, мой дом* и т.п. обратил внимание Л.П. Крысин, отметив, что такие сочетания «могут нормально пониматься и употребляться при условии, что говорящий занимает главенствующее положение в той или иной группе по отношению к другим ее членам» [10, с. 315-316]. Ср. также в речи работника предприятия: *на нашем предприятии – на этом предприятии*.

Как известно, в советский период член общества часто идентифицировал себя и адресата с общей для всех властью и партией, что проявлялось в почти обязательном использовании при их наименованиях местоимения *наш*: *В нашей школе…* (хотя возможно *В моей школе…*), *В нашей деревне…* (хотя возможно *В моей деревне…*). В таких контекстах адресант представляет себя не индивидуально, а в отождествлении с социальным коллективом, что показывает значимость для него включенности в общую социальную сферу и значимость взаимных обязанностей, устанавливаемых в этом коллективе: *В* ***нашей деревне*** *Казимирово не было радио, поэтому мы не знали, что фашисты напали на* ***нашу страну*** (РП. 27.09.2014). В языке региональных газет замена лексических, более точных и конкретных, наименований местоимением наш обусловлена

чаще не его анафорической функцией, а возможностью автора одновременно актуализировать оценочно-субъективный компонент в содержании высказывания, вызвать у читателей чувство сопричастности к описываемым событиям, сравните, как меняется фокус эмпатии в следующих высказываниях: *Секрет успеха* ***нашей области*** *не случаен* (ГП. 02.07.2015) – *Секрет успеха Гродненской области не случаен*; *Ведь эти беззаботно порхающие летуны, как выяснилось, настоящее бедствие для* ***наших лесов*** (РП. 30.07.2014) – *Ведь эти беззаботно порхающие летуны, как выяснилось, настоящее бедствие для смоленских лесов*. Такое сочетание в качестве дискурсивного маркера позволяет «выразить идеологическую позицию автора статьи в отношении определенного события» [15, с. 22].

Все, что определяется как *наше* (с корпоративно-инклюзивным значением), в речи героев публикаций оценивается позитивно: *наш* – ‘хороший’, ‘правильный’, ‘такой, каким должен быть’, при этом часто качества и действия гиперболизируются, обобщаются: ***Наши заставы*** *оснащены всем необходимым для того, чтобы держать границу на замке для нарушителей* (ГП. 28.05.2014); ***Наши старосты*** *очень ответственные, талантливые, замечательные и добрые люди, – с удовольствием отметил Виктор Шайбак* (ГП. 16.04.2012). Сравните подобный оценочный компонент в оценочных речевых актах с субъектно-локативной синтаксемой *у нас*: *Так у нас не положено!; У нас так не делают!; А вот у нас говорят…*

Анализ языкового материала позволил выделить ряд тематических групп существительных, с которыми чаще всего употребляется местоимение *наш* в языке региональных газет:

1) административно-географические наименования: *страна, дом* (в значении ‘страна’), *государство, область, земля* (в значениях ‘страна’, ‘область’), *край* (в значении ‘область’), *родина* (в значениях ‘страна’, ‘область’), *регион* (в значении ‘область’), *город, деревня, территория, поселок* и т. д., напр.: *Сегодняшнее важное событие – пример того, как* ***наше*** *государство заботится о людях* (ГП. 02.08.2014);

2) названия учреждений, предприятий и т.п.: *департамент, банк, образовательные учреждения, театр, магазин, сырзавод, клуб, предприятие, вуз, организация, магазины, компания, клиника*: *В первую очередь* ***наш клуб*** *работает для болельщиков* (РП. 10.04.2013);

3) названия видов и сфер деятельности, действий, занятий: *работа, дело, деятельность, медицина, футбол, экономика, туристическая отрасль, служба, действия, тренировки, выступление*: ***Наша «страусиная» командировка*** *в Темкинский район была весьма рискованным предприятием* (РП. 11.08.2011);

4) наименования совокупностей лиц, объединенных каким-либо признаком – *народ, люди, человек, девушки, ребята, дети, подростки, потомки, отцы, деды, прадеды, молодежь* и т.д.;

5) наименования социальных, профессиональных и других объединений лиц – *фракция, коллектив, делегация, группа, сборная, ледовая дружина, хоккейная сборная, команда*; *На этот раз* ***нашей команде*** *удалось отчасти решить кадровые проблемы* (РП. 11.03.2015);

6) наименования лиц по их отношению к территориальным, профессиональным, производственным, родственным коллективам (сообществам) – *земляк, землячка, соотечественник, коллега*: ***Наш земляк*** *из Волковыска возглавил район на ханты-мансийской земле* (ГП. 27.04.2011);

7) наименования лиц по их социальной, функциональной роли: *читатели, потребители, клиенты, производители, слушатели, эксперты, активисты, гостья, гид, партнер, болельщики, собеседник, оппонент*;

8) наименования лиц по профессии и роду занятий: *президент, строители, рабочие, артисты, студенты, депутат, спортсмены, гонщики, пилоты, вратарь, борцы, легкоатлеты, игроки*.

Следует отметить, что в сочетаниях с местоимением *наш* преобладает позитивная лексика, что полностью отвечает выстраиваемой в текстах стратегии поляризации «своих» и «чужих». Благодаря сочетаемости с притяжательным местоимением *наш* в семантике большей части указанных лексем актуализируется идеологический компонент, они начинают функционировать как значимые для данного текста идеологемы.

Притяжательные местоимения реализуют квалификативно-поссесивное значение, понятное читателям в контексте использования адъективно-субстантивного сочетания. Так, регулярные сочетания местоимения *наш* со словом *время* чаще актуализируют одинаковые поколенческие оценки установки, в основном это структурно-семантические модели с импликатурой противопоставления, которая может быть выведена читателем: *К счастью, нашлись* ***в наше время*** *люди, проникнувшиеся пониманием ценности всего того, что осталось в Королино от прошлого* (ГП. 17.10.2012) – импликатура ‘наше время – это время, когда не ценят прошлое’; *Поэтому и* ***в наше время*** *проведение балов – это продолжение доброй традиции* (ГП. 21.01.2012) – импликатура ‘наше время – это время, когда не проводят балы’. В высказываниях с данным сочетанием явно прочитывается апелляция к норме, эталону, стандарту (как должно быть), что соответствует задаче публицистики в распространении убеждений и мнений: *Жанр* ***в наше время*** *довольно редкий на театральной сцене* (ГП. 11.10.2010); ***В наше время*** *нечасто встретишь такие добрые отношения между родственниками* (ГП. 19.11.2009); ***В наше время*** *люди забыли о чуде. Почти все считают, что это сказки* (ГП. 18.01.2011). В ряде случаев в таком атрибутивном сочетании используется дополнительно в качестве конкретизатора прилагательное, а сами сочетания представляют собой публицистические клише и штампы, например: *Для них труд – реальная возможность не выпасть из социума и выжить* ***в наше непростое время*** (ГП. 25.08.2014); ***В наше нелегкое время*** *вы совершаете подви*г (РП. 08.07.2013); *И отрадно, что в* ***наше экономически непростое время*** *власти нашли средства на его возведение* (ГП. 09.07.2012).

Сочетание «местоимение *наш* + прилагательное + существительное» нередко используется как структурный компонент высказываний лозунгового характера, при этом прилагательное выражает высокую степень какого-либо признака, выделяет определяемый предмет из ряда подобных: *Надежное теплоснабжение –* ***наша главная задача*** (РП. 14.05.2015), *Работа с детскими, юношескими и молодежными командами –* ***наше приоритетное направление*** (РП. 14.12.2014); *В канун праздника хотелось бы поблагодарить за труд весь* ***наш дружный коллектив*** (РП. 08.10.2014), *Быть в Смоленске –* ***наша святая обязанность*** (РП. 29.05.2007). *Огромное спасибо за ваш труд, за прославление* ***нашей замечательной Смоленской области*** (РП. 18.03.2014).

Нередкими в языке региональной газеты являются прецедентные тексты с местоимением *наш,* используемые без изменений, с частичной или полной трансформацией и размещаемые в том числе в сильной позиции заголовка: *Это наша с тобой биография* (ГП. 08.01.2014); *Почтальон нашего времени* (РП. 25.11.2014); *Вот настоящие герои нашего времени, для которых человеческая жизнь – самое главное* (ГП. 26.12.2012); *Наши люди в Голливуде* (РП. 15.03.2012); *Не всё так мрачно в нашем королевстве!* (РП. 05.06.2007); *Наша служба и опасна, и … ха-ха* (РП. 29.04.2015); *Казна тревоги нашей* (РП. 11.11.2013); *Что наш детсад? Театр!* (ГП. 08.10.2012); *Наш огурец испанскому не товарищ* (ГП. 09.06.2011). В таком случае несомненную силу имеет изобразительно-выразительный потенциал местоименно-посессивных сочетаний, позволяющий выполнять рекламную функцию «выдвинутым» элементам текста – заголовкам, лидам, врезкам и т.п.

Высокой частотностью отличается местоимение *наш* в текстах спортивной тематики, где соответствующие атрибутивные сочетания выступают в качестве элемента общего текстового фрейма-метафоры сражения «своих» и «чужих» и подчеркивают эмпатию автора по отношению к «своим», например: ***Наша*** (‘смоленская’) ***паралимпийская делегация*** *привезла домой десять медалей* (РП. 02.11.2007); *Впервые* ***наши*** (‘российские’) ***спортсмены*** *завоевали такое количество наград* (РП. 27.09.2008); *Очередная победа* ***наших*** (‘смоленских’) ***борцов*** (РП. 04.05.2008); *А в финале* ***наши*** (‘гродненские’) ***баскетболисты*** *не смогли ничего противопоставить такому сильному сопернику, как «Цмокі-Мінск»* (ГП. 26.12.2013). При этом противоположная сторона спортсменов «обычно именуется «по национальности» – для обозначения их географической чуждости, ср.: *“наши” – “французы”*» [13, с. 191].

Особенность региональной и местной прессы в «привязке» любого события к потребностям территории и территориального сообщества: даже если журналисты пишут не о местных событиях, а о событиях общегосударственного или мирового масштаба, все равно

придают им местное измерение или рассматривают в местных координатах. Не случайно такие атрибутивные сочетания выступают в качестве названий региональных и местных общественно-политических газет: белорусских «*Наш час*», «*Наш край*», «*Наш Магілёў*», «*Наша Талачаншчына*» и т.д., российских «*Наш Краснодарский край*», «*Наша Вологда*», «*Наша жизнь*», «*Наши Мытищи*», «*Наше время*», «*Наше слово*» и т.д., а также названий ведущих рубрик в газетах: «*Наши консультации*», «*Наши семинары*», «*Наши знаменитые земляки*», «*Наш современник*», «*Наши дети*», «*Наши люди*», «*Наши интервью*», «*Наши новости*», «*Наш край*» и т.д.

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных разработок. Благодаря местоимению *наш* может устанавливаться в соответствии с интенцией журналиста фокус эмпатии воспринимающего информацию читателя, поскольку читателю таким образом предлагается роль не стороннего наблюдателя, а вовлеченного участника, неким образом причастного к описываемому событию или явлению. При этом событие маркируется по принципу принадлежности к системе ценностей определенной социальной группы, и именно с ценностями связан эффект идентификации как автора, так и читательской аудитории. В том числе и по этой причине притяжательные местоимения в языке региональных газет демонстрируют избирательность в сочетаемости с существительными. Активное использование притяжательного местоимения наш в языке региональной и местной прессы связано с такой особенностью данного типа изданий, как «привязка» события любого масштаба к потребностям территории и территориального сообщества. Появление местоимения *наш* в заголовке часто сигнализирует о доминантной роли этой лексико-грамматической единицы в тексте и ее влияниий на восприятие содержания текста и на интерпретацию его отдельных элементов. **Перспективы дальнейших исследований** видятся в выявлении особеннстей реализации лингвопрагматического и дискурсивного потенциала притяжательных местоимений от таких факторов, как тип издания, жанр текста, логика дискурса и т.д. Можно предположить, что частотность употребления местоимения и актуализация тех или иных значений связаны как с индивидуальными характеристиками языковой личности автора, так и с особенностями социально и этнокультурно обусловленной картины мира редакционного коллектива и читательской аудитории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барбашов В.П. «Останови вторжение!» Мифологема «враг» и коллективная интенциональность (на примере информационной войны против М.С. Евдокимова) / В.П. Барбашов // Речевая коммуникация в средствах массовой информации: матер. II Междунар. науч.-практич. семинара, Санкт-Петербург, 17–19 апреля 2013 г. / под ред. В.В. Васильевой, В.И. Конькова. –СПб.: С.-Петерб. гос. ун-т, 2013. – С. 13-15.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин / Сост. С.Г.Бочаров. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Болдырев Н.Н. Семантика притяжательности в когнитивном аспекте / Н.Н. Болдырев //Английский лексикон в когнитивно-дискурсивной парадигме. Вып. 457. – М.: Изд-во МГЛУ, 2001. – С. 10-19.
4. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Гранева И.Ю. О референтном и нереферентном употреблении местоимения *мы* / И.Ю. Гранева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2008. – № 4. – С. 206-209.
6. Демьянков В.З. Тайна диалога / В.З. Демьянков // Диалог: теоретические проблемы и методы исследования. – М., 1992. – С. 10-44.
7. Карамова А.А. Грамматические средства идеологичности политического дискурса / А.А. Карамова // Политическая лингвистика. – 2014. – № 2 (48). – С. 143-148.
8. Кацнельсон Р.Д. Содержание слова, значение и обозначение / Р.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1965. – 186 с.
9. Киклевич А.К. Персональность и другие семантические категории / А.К. Киклевич // Personalitat und Person / Unter Mitarbeit von Sabine Donninghaus. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1999. – P. 173-202.
10. Крысин Л.П. Социальные ограничения в семантике и сочетаемости языковых единиц / Л.П. Крысин // Семиотика и информатика. – М., 1997. – Вып. 35. – С. 299-318.
11. Николаева Т.М. «Скрытая память» языка: попытка постановки проблемы / Т.М. Николаева // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 25-41.
12. Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы. Пер. с англ./ Б. Рассел. – М.: Иностранная литература, 1957.– 234 с.
13. Снятков, К.В. Телевизионный спортивный дискурс: аспекты коммуникативно-прагматического анализа / К.В. Снятков // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2007. – № 37. – Т. 14. – С. 189-194.
14. Ученова В.В. У истоков публицистики / В.В. Ученова. – М., 1989. – 227 с.

15. Шевченко А.Ю. Дискурс-анализ политических медиа-текстов / А.Ю. Шевченко // Политические исследования. – 2002. – № 6. – С. 18-23.

Pivavarchyk T. The Functioning of the Possessive Pronoun OUR in the Language of Regional Newspapers.

The article analyzes the possessive pronoun OUR in its secondary functions, inclusive and exclusive values. Described regular adjective-substantive combination with pronoun OUR in language of regional newspaper. Allocated thematic groups of nouns, which often combines the pronoun OUR. The study confirmed the significance of possessive pronoun OUR as a discourse marker, reinforcing the important social meaning in the media discourse (identity, responsibility, ideological solidarity, empathy). The pronoun OUR has a communicative meaning: is one of the resources of the organization, and factor in the success of social interaction and understanding of the journalist and his audience. Possessive pronouns as a means of entering into the field of two categories - personality and attributive possessive – are involved in shaping the world view of the reader of the newspaper.

***Key words**: possessive pronoun, personality, possessive, discourse marker, language of regional newspaper.*

Інна Редька
(Київ)

УДК 811.111+81’38

ПОЛІЖАНРОВА АНГЛОМОВНА БАЛАДА (НА ПЕРЕХРЕСТІ ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО ТА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ПІДХОДІВ)

У статті розглядаються особливості формування поліжанрової балади, поетичного тексту, який фіксує взаємодію домінант двох жанрових форм. З’ясовано, що поліжанрова балада характеризується специфічною композицією тексту та організацією жанрозумовленої образності, яка на вербальному рівні твору маркується стилістично забарвленими засобами. В результаті аналізу поліжанрових балад виділено чотири моделі їх формування: модель позиціонування-приховування жанрових ознак, модель жанрової добудови, модель реверсивного подвоєння жанрових ознак та модель жанрового бленду. Виявлено, що спільним композиційним прийомом для кожної з моделей є прийом антитези, який структурує поетичну образність тексту, яка є виявом лінгвокогнітивних механізмів творчого мислення автора (аналогових та контрастивних мапувань) і несе інформацію про особливості осмислення ним поняття трагедійності. Крім того, з’ясовано, що процеси жанрового зближення балади з іншими поетичними формами уможливлюються усталеними художніми засобами або універсальними концептуальними метафорами типу ARGUMENT IS WAR*, що набувають в текстах рис авторської інтерпретації.*

***Ключові слова:** поліжанрова балада, жанрова домінанта, жанрові зближення, жанрозумовлений поетичний мовленнєвий засіб, мапування.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій: поліжанровий поетичний текст, у якому поєднуються ознаки двох і більше жанрів (наприклад, *елегійний сонет*, *сонет-балада*, *лімерик-хайку* тощо), є малодослідженим явищем у поетиці. Сучасна вітчизняна філологія, а точніше її літературознавча парадигма, лише констатує існування такого феномену (Копистянська Н.Х., Тихолоз Н.Б.), у той час, як у зарубіжній філології зафіксовані поодинокі дослідження концептуальних особливостей поліжанрового тексту (Robinson D.). Втім з’ясування закономірностей формування та функціонування поліжанрових поетичних текстів дозволяє виявити приховані особливості жанрового мислення автора (у напрямі зближення жанрових форм), розкрити специфічні механізми конструювання текстової емотивності та окреслити способи її втілення у вербальній тканині поетичного твору. Розв’язання вищезгаданих завдань видається можливим за поєднання сучасних методик лінгвопоетики (Неборсіна Н.П.) та лінгвокогнітології (Бєлєхова Л.І., Воробйова О.П., Цур Р., Стен Г.).

Об’єктом дослідження цієї статті є поліжанрова балада, а **предметом** – особливості формування поліжанрового баладного конструкту. Дослідження поліжанрового баладного тексту проводиться у площині *жанрове мислення – жанрове мовлення* і має на **меті** виявити моделі

формування поліжанрового конструкту балади на основі стилістично забарвлених жанрово маркованих мовленнєвих засобів, наявних у межах такого різновиду текстів. Серед **завдань** дослідження є 1) сформулювати визначення поліжанрового поетичного тексту, 2) простежити наявність специфічних жанрозумовлених поетичних мовленнєвих засобів та з'ясувати їх роль в організації образності поліжанрового тексту, 3) виявити залежність авторського творчого мислення від особливостей мислення епохи на матеріалі поліжанрових текстів. **Матеріалом** дослідження слугують англомовні поліжанрові баладні тексти, що входять у часові межі XVIII-XXI століть.

У дослідженні поліжанрового поетичного тексту ми виходимо із наступних положень: 1) жанр є поетичною матрицею, яка структурує художнє мислення автора та вербальному рівні твору знаходить вияв у засобах, що визначають образні інваріанти художнього текстосвіту [2, с. 259; 16, 188; 14, p. 4]; 2) кожен жанр має свою домінанту, необхідну для створення цілісності художнього твору, якій підпорядковуються інші жанротвірні елементи [8, с. 207]; 3) твір ліричного жанру несе інформацію про внутрішній стан адресанта у певний відрізок часу [3, с. 286]. Урахування цих положень надає можливість підійти до визначення **поліжанрового поетичного тексту** (термін «поліжанр» запропонований С.В.Овчаренко [5, с. 21–22]) як комплексного конструкту, що поєднує доконцептуальний, концептуальний та вербальний рівні й формується за відповідною моделлю взаємодії домінант двох (або більше) різних жанрів, характеризується смисловою завершеністю і втілює особливості поетичного світовідчуття автора.

Поліжанрові поетичні тексти лежать на перехресті груп літературних творів, які об'єднуються сукупністю формально-змістових ознак. Поєднання жанрових елементів, які належать до різних поетичних матриць, у межах поетичного тексту можна пояснити змінами в світогляді певної епохи, що знаходять вияв і в просторі поетичного дискурсу.

Впродовж свого існування **жанр балади** (*chanson balladee* або *ballade* < MdFrench *ballares* < L: *ballare, to dance*) рухався від безособистісної поетики до акцентуації в ньому індивідуально-авторського світовідчуття. Зокрема у мовленнєвому аспекті балади акценти змістилися від однотипних мовленнєвих засобів, що створювали ескізний стиль та безособовий тон такого поетичного тексту, до зображувально-виражальних засобів, які фіксують особливості авторського світовідчуття [15, с. 42; 9, p. 19–20]. Наразі термін «балада» використовується для позначення (1) середньовічної поетичної та текстомузичної форми [6, с. 56, 3, с. 325]; (2) ліроепічного жанру англо-шотландської народної поезії XIV – XVI ст. [6, с. 56, 7]; (3) поетичного і музикального жанру епохи Романтизму [6, с. 56]; (4) ліричного вірша із ознаками жанру балади (відзначеного посиленим ліризмом / драматизмом та послабленою сюжетикою) [4]. Кожна з історичних баладних модифікацій має свою нюансовану домінанту, проте зберігає риси **баладного прототипу**, який втілює наратив (часто із діалогічними вставками), сфокусований на специфічній низці тем (надзвичайні політичні, соціальні, міжособистісні події, катастрофи, які нерідко супроводжуються утаємниченими ірреальними дійствами), що створює текстову напругу через протиставлення аксіологічно навантажених понять (таких як ДОБРО::ЗЛО, КРАСА::ПОТВОРНІСТЬ, ВІРНІСТЬ::ЗРАДА, ЖИТТЯ::СМЕРТЬ) і реалізує мотив трагізму в динаміці та відзначається фабульними замовчуваннями.

Поліжанрова балада відноситься до групи поетичних текстів, у межах яких поєднуються домінанти балади та одного або декількох інших ліричних жанрів. В англомовній поетиці поліжанрова балада представлена такими віршованими текстами як елегійна балада, сонет-балада, хайку-балада тощо. На особливу увагу також заслуговує поетичний текст із помноженими баладними елементами, або «подвійна» балада, як феномен поетичного простору вікторіанської доби. Аналіз поліжанрових балад дозволив виділити декілька моделей їх формування.

Модель формування поліжанрового конструкту – це схема, яка відтворює процес взаємодії домінант двох і більше жанрових форм, що позначається на всіх рівнях поетичного тексту, включаючи передконцептуальний (архетипний), концептуальний (організацію образного простору) та композиційний. Жанрові домінанти при цьому можуть *позиціонуватися-приховуватися*, *змінювати* одні одних, *помножуватися, змішуватися / перехрещуватися*.

Розглянемо для прикладу декілька поліжанрових баладних текстів, що представляють поетичний простір таких культурфілософських напрямів як сентименталізм, романтизм, реалізм у межах Вікторіанської епохи та постмодернізм.

Суть **моделі позиціонування–приховування жанрових ознак** у межах поліжанрового поетичного тексту полягає у взаємодії домінант двох жанрових форм, які створюють цілісну картину поетичного текст освіту, акцентуючи або виносячи на передній план елементи одного жанру і в той же час приховуючи або витісняючи елементи іншого жанру. Цю модель можна простежити в поетичному тексті анонімного автора, визначеного ним як «Elegiac Ballad» («елегійна балада») (анонімний автор [11]). Цей поетичний текст написаний за панівних часів літературного напряму сентименталізму (1764), який акцентує чуттєву особистість, що протиставляється розсудковій особистості Просвітництва. Тематично аналізований поетичний текст відноситься до групи ліричних балад про кохання. Баладний прототип простежується в скомпресованій сюжетиці твору: героїня не поділяє почуттів ліричного героя, чим змушує його страждати і зрештою наштовхує його на думку про самогубство. Баладний сюжет у цьому поетичному тексті генерує елегійний настрій, який втілюється в елегійній частині вірша (перша та друга строфи), що зрештою витісняє жанрові елементи балади на другий план (третя строфа). Таким чином, жанр балади з огляду на представленість небагатьма елементами на вербальному рівні аналізованого тексту набуває рис так званого «*haunted*» *genre* (дослівно «*жанрового привиду*»), ознаки якого присутні на рівні текстових імплікатур [14, p. 13].

Перші дві строфи вірша носять медитативний стилістичний тон, який створюється внутрішнім монологом ліричного героя. Риси такої форми презентації позначені використанням риторичних запитань, звернень до неживих предметів та абстрактних понять: «*Ye Grottoes, who hear me complain / Say* […] *my breast must for ever retain / What only destroys my repose?*» Елегійні роздуми ліричного героя над почуттям кохання у другій частині поетичного тексту протиставляються поняттям категорії RATIO і в дусі часу таке протистояння є не на користь останнього: «*O, Reason! Presumptuously vain, / How idly dost thou disapprove; / And affect to look down on a pain, / Which thou never canst hope to remove: / Can Reason extinguish the fire, / Which those nameless sensations impart, / Or Wisdom subdue the desire, / Which Nature has stampt on my heart*». Абстрактні поняття сфери RATIO *Reason* та *Wisdom*, що позиціонуються у вірші як вищі сили, не здатні протистояти почуттям, які навіть не мають для ліричного героя назви і образно осмислюються ним у термінах природної стихії *fire* (*вогонь*), що є виявом аналогового мапування (= проектуванні ознак одного концепту на інший [1, с. 41]) КОХАННЯ – ЦЕ ВОГОНЬ. Домінанти елегії можна простежити у конвергенції мовленнєвих засобів, що позначають душевний дискомфорт ліричного героя і є актуалізацією парадоксального образу, який на концептуальному рівні базується на контрастивному мапуванні КОХАННЯ – ЦЕ СТРАЖДАННЯ: «*Whence the **madness** arose, **my breast must for ever retain what only destroys my repose**, distractedly doat on the maid, / Who has doom'd me for **life to despair**.*» «*Can reason extinguish **the fire** / which nameless sensations impart / Or Wisdom subdue the desire, which Nature has stamt on my heart*». Елегійна частина вірша відображає світобачення сентименталізму. Опозиція понять КОХАННЯ::БАЙДУЖІСТЬ, ЕМОЦІЯ::РАЦІО на концептуальному рівні твору знаходить вияв у двох парадоксальних образах: *destroying love* та *useless reason*, протистояння яких створює текстову напругу, що доходить кульмінації у межах скомпресованих баладних елементів (третя строфа). Трагедійна подія імплікується наприкінці поетичного тексту. Нерозділені почуття ліричного героя трансформуються у трагічні установки, а мотиви танатосу знаходять вияв у символічному образі входження ліричного героя до гроту, куди він несе свій вогонь кохання «*thus to your tenantless shade / Her fatal idea I bear*», та метафоричному вислові, який містить антиномічну конструкцію: «*The arrow of Death is more kind / Than the dart of unpitying Love*», яка є типовою для стилістики балади. Тож скомпресовані баладні елементи (історія про нерозділене кохання) мають потужний потенціал для подальшого моделювання образу почуття – кохання. Цікавим є моделювання образу кохання впродовж вірша, де тональність елегії змінюється на тональність балади. Так, проаналізувавши іменники, які знаходяться в асоціативних зв'язках із лексемою *love*, яка з'являється лише наприкінці вірша, отримуємо змогу реконструювати низку мапувань, що моделюють концепт КОХАННЯ: КОХАННЯ – ЦЕ БОЖЕВІЛЛЯ > СТРАЖДАННЯ > БІЛЬ > ВОГОНЬ. Контрастивні мапування витісняються у вірші аналоговими, а сам образ при цьому набуває деструктивних рис.

Іншою моделлю формування поліжанрової балади є **модель жанрової добудови**, що зумовлює появу перехідного жанру, якому властивий «плавкий» перехід / перетікання однієї

поетичної форми в іншу. У випадку аналізованих жанрових зближень такий перехід відбувається у напрямі балада→елегія. Розглянемо для прикладу баладу «Anna Bullen» анонімного автора [10]. Достеменно не відомо коли саме цей текст був написаний, але його уперше опублікували в 1810 році за панівних позицій напряму романтизму в літературі, духові якого він і відповідає. В цей час процеси жанрового зближення балади із іншими жанровими формами та формування поліжанрового поетичного тексту набувають особливої популярності, коли руйнуються канони поетичного текстотворення і поетичний текст стає потенційно відкритим для взаємодії із елементами інших ліричних жанрів. Епоха Романтизму, яка висунула концепцію безсмертя зла і вічності боротьби із ним, характеризується розчарованістю людства відносно неможливості побороти те саме зло. Це також породжувало дух розчарування, що поклало початок «світовій жалобі» як глобальному концептуально-значимому світовідчуттю. В цей час панівні позиції серед поетичних форм займає елегія. Вона прагне до проникнення в інші жанри. У ліричній баладі XVIII століття панує ліричний суб'єкт, рух емоцій якого і вимагає жанрових переходів. Таким ліричним суб'єктом є свідок трагічних подій, нещасливий коханець і т.д.

Поліжанрові характеристики аналізованого поетичного тексту визначені автором: elegiac ballad. У вірші оспівується життя неоднозначної історичної постаті – англійської королеви Анни Болейн (1501/7? – 19.05.1536), яку привселюдно стратили, та описуються болісні переживання ліричного героя стосовно її смерті. Вірш логічно ділиться на дві частини, які б могли представляти два окремі ліричні жанри: баладу – фабульний вірш, який подає трагедію в динаміці, та елегію, що присвячується поетичним переживанням ліричного героя незворотної втрати жінки. Текст побудований на низці опозицій, які ведуть головну героїню від її високого статусу в суспільстві й до страти: «***High thee sat*** *in regal state* / *Lovely Anna Englande's queene*» до «*Friendlesse (tho an empresse)* ***falle****, / Lambe destynd'de for butcherye*». Жанрозумовленим композиційним прийомом цієї балади є також антитеза. Вона організовує всю образність поетичного тексту, створює текстову напругу і надає текстові композиційної завершеності. Образ королеви Анни створюється низкою поетичних засобів, які акцентують наступні її риси: 1) (велич) «*high thee sat in regal state / Lovely Anna Englande's queene*»; 2) (краса) «*Dressede in robes of royalte, /* ***She appeared in some form divine*** */* ***glorious*** *in that forme to see, / Beautye's throne and virtue's shrine*»; «*Lillyes so transcendent fayre, / Roses of the Tyrian dye, / could not with her compare / Could not with her blushes vie*»; 3) (щедрість) «*bounteous gifts she did bestowe, / Generous queene as good as fayre*»; 4) (чуйність) «*Pitye form'de her softe and mild, / Apt to weepe at woe severe*»; 5) (милосердя) «*Manye a miscreant, snatch'de from deathe, / Gratefulle blesse her bounteous name*». Усі з наведених поетичних засобів (епітети та художні порівняння) носять гіперболічні риси. Вони ідеалізують образ королеви (*lovely / glorious / milde / generous / softe / sweet Anna*) та протиставляють її позитивні риси людським бідноті, порокам, що імплікуються в тексті. Возвишеність створеного образу Анни різко контрастує з її падінням – безглуздою кривавою тиранічною розправою: «*But sweet Anna* […] *was the* ***lambe destin'd to bleede.*** *Must our* ***lovelye queene be slayne****? Yes, hapless Anna!* ***Thou must falle****; 'Gainst such tyrants what defence?*» «*friendlesse (tho an empresse) falle,* ***Lambe destyn'de for butcherye***». Конвергенція поетичних засобів у кульмінації баладного наративу (художні порівняння, що обрамляють риторичні питальне та окличне речення), які націлені на вираження ситуації приреченості та неспроможності перешкоджати злу, співзвучні духові епохи Романтизму. Перша частина тексту містить усі ознаки баладного прототипу: наратив, який через протиставлення аксіологічно навантажених образів (ідеалізування протагоніста на фоні приземленого народу), репрезентує трагедію в динаміці, та містить необхідні недомовки, типові для балади. З іншого боку, включення в текст категорії ліричного суб'єкта – свідка трагічної події – у поетичний текстосвіт трагедії уможливлює елегійне продовження балади. Усталене художнє порівняння *lambe destin'd to bleede*, що є біблійною алюзію (жертвоприношення ягняти), як мікрожанр містить у собі потужний генеративний потенціал для розбудови як баладного сюжету із притаманному йому трагедійністю, так і елегії – скорботи за невинно страченим індивідом. Цей образ приховує мотив жертвопринесення і натомість акцентує мотив жертви обставин, що склалися.

Трагедійність балади, яка створюється мотивом смерті одного з героїв, плавко змінюється емоцією скорботи ліричного героя, що привносить елегійний поворот у вірші. Домінанти балади

(трагедійна історія) змінюється домінантами елегії (скорботні роздуми очевидця трагедії). Сам момент страти є випущений із баладного наративу. Балада лише підводить до нього. Натяк на неминучість трагедії підсилений двома паралельними образами-алюзіями. Лакуна в тексті щодо подієвості страти створює раптову пустоту в наративі й переключає текст на жанровий регістр елегії. Елегія своєю чергою фіксує вибух змішаних емоцій ліричного героя: душевне сум'яття, несамовитість, горе, гнів на винних у смерті королеви.

Антитези, задані баладним наративом, не втрачають своїх ведучих позицій і є опорами формування елегійної емотивності тексту. Таким чином, напруга, створена антиномічними конструкціями баладної частини тексту, досягає другої кульмінації наприкінці ліричного твору, яка актуалізується в метафоричному протиставленні пророкувань подальшої долі для Анни (життя на небесах): «*Charmes, whose lustre bright hath shone, Nowe, Alas! Shalle shyne no more; Transient charmes – for ever flow'ne – Pompe and power – for ever over. E'en on earth thy flame shall bloome / brighter for th'opposing shade; And thy name, in tymes to come / Pure and virtuous be display'de. / There shall come the numerous thronge / of the wretched thou'st reliev'd, Tale to tell, as sweet as longe, / Of the goode works thou'st atchiev'de*» та для короля Генріха VIII (земне життя у муках): «*Tyrant Henrye, bloodye kyng, / Darke thy future years shall roll: conscience, with her venom'd styng, / Longe shall lash thy guilty soule*».

Модель реверсивного подвоєння жанрових ознак являє собою схему використання баладного прототипу і подальшого його повторення у протилежних рисах. Ця модель формування поліжанрового тексту може бути ілюстрованою віршем «Double Ballad of Life and Death», написаним британським поетом вікторіанської доби Вільямом Ернестом Хенлі. Цей поетичний текст віддалено нагадує баладу в традиційному розумінні цього жанру. Він радше є ліричним віршем із вкрапленнями баладних елементів. Серед текстових елементів, які вказують на генетичну спорідненість аналізованого вірша із баладою, є боротьба мотивів добра і зла, наявність гри контрастів, поданих специфічним мозаїчним наративом, а також трагедійність, подану в іронічній тональності. Мотивами вірша є логіка вищих сил, котрим підпорядковується людське життя, що актуалізується у рефрені «*Fate's a fiddler, Life's a dance*». Вірш має тристрофну будову. У першій строфі можна простежити ознаки баладного прототипу: мозаїчний наратив, який ескізно і в той же час досить глобально репрезентує суєтну подієвість людського життя, швидкі та неочікувані зміни в якому яскраво передають дух Вікторіанської епохи: «*Fools may pine, and sots may swill / Cynics gibe, and prophets rail, / Moralists may scourge and drill, / Preachers prose, and fainthearts quail*». Трагічна кінцівка, описана в аналізованій строфі, виникає не як логічна розв'язка напруженої подієвості, а як ситуативна іронія, створена прийомом ошуканого очікування: «*Let them whine, or threat, or wail! / Till the touch of Circumstance / Down to darkness sink the scale*». Кульмінація в межах цієї строфи є трагічною, оскільки дії людини знецінюються у межах логіки вищого порядку. Друга строфа конструюється за реверсивним до баладного прототипу принципом. Фонова подієвість постає у якості антагоніста діям людини і показує її абсолютно безсилою проти фатальних подій: «*What if skies be wan and chill? / What if winds be harsh and stale? / Presently the east will thrill, / And the sad and shrunken sail / Bellying with a kindly gale, / Bear you sunwards, while your chance / Sends you back the hopeful hail*». Ця строфа завершується іншим випадком ситуативної іронії: драматичні події виносять людину на гребінь слави. Образність тексту організована за метафорою терезів, на шальках яких САМОВПЕВНЕНІСТЬ та БЕЗСИЛІСТЬ врівноважуються ПАДІННЯМ та УСПІХОМ відповідно.

Ще одною моделлю формування поліжанрової балади є **жанровий бленд**. Жанровим блендом є конструкт, який органічно поєднує домінанти двох різних жанрів, які притягуючись, взаємодіють і видозмінюють одні одних. Проаналізуємо модель жанрового бленду на основі вірша «A Ballad about Bullets (Haiku)»: «Some words are bullets / some mouths resemble barrels / certain tongues triggers (Haymanali N.E.) Мініатюрна форма хайку подає динаміку трагедії у надскомпресованому вигляді. Образність цієї поетичної мініатюри розгортає універсальну концептуальну метафору ARGUMENT IS WAR. За кожною вербалізованою метафорою, яка як художній засіб є нетиповою для класичного канону хайку, криється прийом балади, де імплікована взаємодія реплік комунікантів нарощує текстову напругу трагізму. Остання репліка імплікує постріл, який наділений руйнівною силою. Натяк як художній прийом у цьому випадку,

хоча і створюється метафорою, є жанровою ознакою хайку. Таблиця, подана нижче, вміщує інформацію про взаємодію домінант двох жанрів у створенні хайку-балади.

Формування моделі жанрового бленду хайку-балади «A Ballad of Bullets (haiku)»

ХАЙКУ (традиційна стилістична перспектива)	**ХАЙКУ-БАЛАДА (the poem by** N.E.Haymanali**)**	**БАЛАДА (традиційна стилістична перспектива)**
Змістовні ознаки жанру: поетичний текст **мінімалістичної форми** (3 рядки); об'єктивізм форми презентації.	поетична мініатюра, що в сконденсованому вигляді подає динаміку руйнівної сили спілкування та натякає на його драматичні наслідки	Змістовні ознаки жанру: наратив, який фіксує **трагізм у динаміці**; **наявність недомовок**
Адресант: ліричний герой-споглядач	Адресант: ліричний герой-споглядач	Адресант: ліричний герой-оповідач
Адресат: безособовий	Адресат: безособовий або множинний	Адресат: безособовий
Образність: **Концентровані образи**, що поєднуються технікою суположення; відсутність тропіки в японському каноні та її наявність в англомовному каноні; **наявність натяків**	Образність ущільнена; згенерована універсальною концептуальною метафорою ARGUMENT IS WAR; імплікує мотив танатосу	Образність: антитеза, яка організовує всю тропіку поетичного тексту; **тропіка, що актуалізує мотиви танатосу**
Функції мовленнєвих засобів: референтна, емотивна	Функції мовленнєвих засобів: Емотивно-експресивна	Функції мовленнєвих засобів: емотивно-експресивна

Роблячи **висновки**, виділимо декілька ключових позицій: 1) поліжанрова балада формується на основі однієї з наступних моделей: а) модель позиціонування-приховування жанрових ознак, б) модель жанрової добудови, в) модель реверсивного подвоєння жанрових ознак, г) модель жанрового бленду, кожна з яких конструює відповідний образ емоції ліричного героя (що може відповідати духові часу); 2) жанрові зближення балади із іншими поетичними формами неминуче впливають на організацію образності поліжанрового поетичного тексту, що фіксуються у вербальній тканині вірша; 3) жанрові зближення балади із іншими поетичними формами фіксують особливості авторського осмислення поняття трагедійності; 4) жанрові зближення балади з іншими поетичними формами уможливлюється завдяки інкорпоруванню в поетичний текст усталених поетичних засобів, що функціонують як алюзії, а також завдяки авторському переосмисленню універсальних концептуальних метафор. У **перспективі** залишається з'ясування особливостей формування моделей поліжанрових текстів, у яких задіяні інші поетичні форми, а також виявлення закономірностей фіксування таких жанрових зрощень мовленнєвими засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєхова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики: [науково-методичний посібник] / Л.І. Бєлєхова. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с.
2. Борев Ю.Б. Эстетика / Юрий Борисович Борев. – [4-е изд., доп.]. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.
3. Галич О. Теорія літератури: підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
4. Короткова О.К. Особенности жанра баллады и его развитие в европейской литературы XVIII–XIX веков / О.К. Короткова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://festival.1september.ru/articles/594159/ .
5. Овчаренко С.В. Проблема жанру в класичній і некласичній естетиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філос. наук: спец. 09.00.08 "Естетика" / С.В. Овчаренко. – Київ, 1999. – 36 с.
6. Поэтический словарь / [Квятковский А.П.]. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 367 с.
7. Сергеева В.С. Английская баллада XIV – XVI вв.: жанровое своеобразие и поэтика: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 «Литература стран зарубежья (литература Европы и США)» / В.С. Сергеева. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова. – 26 с.

8. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика / Б.В. Томашевский. – [Учеб. пособие] [Вступ. статья Н.Д. Тамарченко]. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 334 с.
9. A Dictionary of Literary Terms / [Barnet S., Berman M., Burto W.]. – London, 1964. – 159 p.
10. Anna Bullen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ілюстративного матеріалу: https://books.google.com.ua/books?id=Anna+Bullen.
11. Elegiac Ballad. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ілюстративного матеріалу: http://spenserians.cath.vt.edu/TextRecord.php?&action=GET&textsid=38690.

Редька И.А. Полижанровая англоязычная баллада (на пересечении лингвопоэтитического и лингвокогнитивного подходов).

В статье рассматриваются особенности полижанровой баллады, поэтического текста, который фиксирует взаимодействие доминант двух жанровых форм. Выяснено, что полижанровая баллада характеризуется специфической композицией текста и организацией жанрообусловленной образности, которая на вербальном уровне стиха маркируется стилистически окрашенными средствами. В результате анализа полижанровых баллад выделено четыре модели их формирования: модель позиционирования-скрытия жанровых характеристик, модель жанрового добавления, модель реверсивного удвоения жанровых характеристик и модель жанрового бленда. Общим композиционным приемом для каждой из моделей является прием антитезы. Он структурирует поэтическую образность текста, которая является проявлением лингвокогнитивных механизмов творческого мышления автора (аналоговых и контрастивных картирований) и содержат информацию об особенностях авторского осмысления понятия трагедийности. Также установлено, что процессы жанрового сближения баллады с другими поэтическими формами становятся возможными благодаря стертым художественным средствам или универсальным концептуальным метафорам типа ARGUMENT IS WAR, *которые приобретают в текстах признаки авторской интерпретации.*

Ключевые слова: *полижанровая баллада, жанровая доминанта, жанровое сближение, жанрообусловленное поэтическое речевое средство, картирование.*

Red'ka I.A. Multi-genre English Ballad: a Linguopoetic and Cognitive Sstudy.

The article considers the peculiarities of formation of a multi-genre ballad, the poetic text which appears due to the interaction of dominant features of two (or more) genre forms. It has been revealed that the multi-genre ballad is characterized by a specific composition and system of genre-bound imagery that is marked stylistically. The analysis of multi-genre ballads has singled out four models of their formation: the model of highlighting-and-hiding of the genre features, the model of genre changing, the model of the reversed doubling of genre features and the model of the genre blend. The article proves an antithesis to be a common compositional device for each of the models. It structures the verbal imagery which is regarded as a manifestation of the author's poetic thinking – analogous and contrastive mappings – which carry the information about the author's interpretation of the notion of tragedy. Apart from this it was proved that the processes of genres binding may be conditioned by the stale figurative means and the universal metaphors like ARGUMENT IS WAR *that acquire in texts indiosyncratic features.*

Key words: *multi-genre ballad, genre dominant feature, genre synthesis, genre-bound poetic means, mapping.*

Дмитро Чистяк
(Київ)

УДК 811.133.1'42'37:82-2

ЛІНГВОПОЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗНО-СЕМАНТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті висвітлюються закономірності функціонування у мові художнього тексту основних елементів образно-семантичної ізотопії, з акцентом на нуклеарних структурах міфопоетичної семантизації. Вводиться поняття міфічно конотованого вербалізованого образу, що виступає мінімальною значущою одиницею міфопоетичної концептуалізації, яка на вищих рівнях узагальнення простежується на рівні міфопоетичних метаобразів і міфопоетичних концептів, що постають нуклеарними елементами в структурі текстових концептів різноманітних рівнів. Розробляються основи аналізу образно-семантичної ізотопії шляхом інтеграції методів структурної семантики А.Ж. Ґреймаса і школи інтерпретаційної семантики Ф. Растьє зі

здобутками лінгвопоетичного підходу (В. Виноградов, Г. Винокур, В. Задорнова, З. Хованська). Обґрунтовується потреба у детальнішому розгляді ідейно-естетичного рівня художнього тексту, що передбачає залучення елементів лінгвосеміотичного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходів до аналізу структури образно-семантичної ізотопії у художньому тексті.

Ключові слова: *художній текст, лінгвопоетика, текстовий концепт, художній образ, міфопоетика, семантична ізотопія.*

Постановка проблеми. Питання про структуру та види мовного значення і передусім – лексичного – на сьогодні одне з дискусійних у філологічній науці. З 50-х рр. XX ст. спостерігається тенденція до посилення інтересу до студій його різноманітних імплікацій. Сюди відносимо «дальше значення», згідно з О. Потебнею й Б. Плотниковим, пов'язане зокрема з країнознавчою інформацією [16, с. 84], тезу про наявність у слові «похідних сем», що притаманні денотату й генерують переносні значення в Й. Стерніна [18, с. 63], або «надденотативних сем» у Н. Купіної [12, с. 9], поняття «семантичного варіанту» у В. Звегінцева як «сполучуваності латентного значення з контекстом» [9, с. 224], конотації як будь-якого латентного значення в К. Кербрат–Орекйоні [22, с. 186] тощо. Такі спостереження обґрунтовуються численними семними комбінаціями у мовному й мовленнєвому контекстах, що породжують, за А.Ж. Ґреймасом, ізотопії («низки семантичних категорій, що лежать в основі мовлення» [20, с. 10]). У такому ракурсі слушно пристати до думки Ф. Растьє [21, с. 68], який замість поділу на денотативне і конотативне значення, пропонує увести поняття семної поліізотопії на мікрогенетичному, мезогенетичному та макрогенетичному рівнях семантики. Однією з невирішених проблем у філологічній науці постає виявлення закономірностей міфопоетичної конотації в структурі образно-семантичній ізотопії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт, присвячених міфічно-текстовій взаємодії, фіксує наявність у художньому тексті міфопоетичного рівня, який виступає структурно-семантичним ядром прото-концептуальних дієсхем (Л. Бєлєхова) і вербалізованих образів-міфологем (В. Копиця) та моделює міфопоетичну картину світу автора (Н. Слухай, О. Киченко), котра становить архетипову модель авторської картини світу. Гіпотеза про функціонування міфічних рудиментів як структурно-семантичного субстрату в художньому тексті підтверджується концепціями внутрішньої форми слова О. Потебні, спостереженнями над первообразами символічної школи, О. Веселовського та А. Бєлого, ідеями про міфічну аналогію у Ф. Буслаєва та О. Афанасьєва, про сталі ритуальні схеми у Дж. Фрейзера, кембриджської школи та Н. Фрая, про сталі функції наративу у В. Проппа, сталі теми і мотиви у міфологічній компаративістиці, інваріантні образи-архетипи у І. Зварича, ідеєю тлумачення художнього образу як онтологічно міфопоетичного Н. Слухай, методикою розгляду системи міфічних сценаріїв як мегафрейму в О. Колесника тощо. Водночас невирішеним у філологічній науці залишається питання про структуру міфопоетичної конотації в образно-семантичній ізотопії художнього тексту, чому присвячена дана стаття.

Мета статті. Метою статті є розгляд нуклеарних структур образно-семантичної в лінгвопоетичному аспекті з метою вироблення методики дослідження міфопоетичної семантизації у мові художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова художнього тексту характеризується підвищеною ентропією денотативного значення. Це пов'язувалося з явищем авторської «індивідуальної конотації» [6, с. 12], «наявністю підтекстових зв'язків», «незводимістю значення цілого до суми значень його складових» [11, с. 25], тенденцією мовного знаку до «розширення своїх семантичних можливостей» (В. Задорнова) внаслідок макросемантичних потенцій на рівні тексту [8, с. 115], функціонуванню «кількох семантичних сіток» [23, с. 29], нових денотативних значень завдяки авторському словнику (П. Ґіро: «кожен ідіостиль являє собою автономний вербалізований світ, і слово набуває в ньому нової значимості» [5, с. 51]) тощо. На сучасному етапі структурна (А.Ж. Ґреймас) та інтерпретаційна семантика (Л. Ебер, Ф. Растьє, К. Шольє), семіотичні студії (Б. Гаспаров, Ю. Лотман, Ю. Степанов) та інтертекстуальна теорія (Р. Барт, Ю. Крістева, Н. Кузьміна) дійшли висновку, що художній текст є динамічною інтерсеміотичною структурою. Так, Ю. Лотман, визначаючи художній текст як «вторинну моделювальну систему» над первинною – мовною, виділяв її як «ієрархію мов, взаємно співвіднесених, та не

однакових» [15, с. 33]. Суголосний йому й А.Ж. Ґреймас: «текст завжди виявляє декілька систем» [20, с. 93] та З. Тураєва, яка відзначила, що «асоціативні зв'язки, в які вступає текст практично нескінченні й імпліцитні» [19, с. 14–15].

Водночас попри те, що розгляд самого поняття художнього образу провадився представниками різноманітних філологічних підходів: мовно-філософського (С. Аверінцев, О. Лосєв, О. Потебня), мовно-психологічного (В. Бєлянін, Л. Виготський, Л. Новіков), мовно-семіотичного (В. Зарецький, Ю. Лотман, Н. Павловіч), мовно-когнітивного (Н. Арутюнова, Л. Бєлєхова, О. Кагановська), мовно-стилістичного (К. Долінін, О. Єфімов, І. Смущинська, Ю. Степанов), інтертекстуального (Н. Кузьміна, Ю. Степанов, Н. Фатєєва), лінгвопоетичного (В. Виноградов, Г. Винокур, В. Бурбело), серед інших, воно не набуло у філологічній науці остаточного визначення. Така ситуація пов'язана з широкою дискретністю поняття «художній образ», яке виступає загальним терміном на позначення структур різних рівнів тексту: від фонічного до сюжетно-композиційного, від концептуального до рівня семіозису культури.

Для нашого аналізу ми пропонуємо уточнити поняття «образ» робочим терміном «міфічно конотований вербалізований образ» (МКВО). Ним слушно окреслити групу лексем із номінативною функцією, яка реалізується на обмеженому текстовому матеріалі (в межах однієї пропозиції) і виявляє здатність до актуалізації рудиментів міфічного світовідчуття. На відміну від поняття «мовленнєвого образу», уведеного О. Єфімовим [7, с. 93] на позначення різних видів фігур стилю, стилістична функція МКВО – міфічна конотація – виступає імпліцитно маркованою й реалізується в текстовому оформленні лише на рівні більших текстових структур. Слушно припустити, що МКВО виступатиме гіпертекстуальним аналогом міфеми і за такої постановки питання може частково актуалізувати образні парадигми, генеровані міфемами: міфопоетичні метаобрази СВІТЛО, ТЕМНЕ, БІЛЕ, ВОЛОГЕ можуть виявлятися в його структурі й генерувати відповідні семантичні ізотопії структур вищого рівня. Ці структури вищого рівня можна означити по-різному. Так, їм може відповідати термін «мета образ», запропонований Ю. Степановим на позначення «загальнішого – безпосередньо невираженого образу», що відповідає «кільком або навіть багатьом словесним образам» [17, с. 290]. За такої тези, слушно зауважити, що індикторами імені МКВО будуть повторювані елементи у значенні. Так, метаобраз БІЛЕ імплікуватиме цілу низку МКВО і виступатиме гіпертекстуальним корелятом міфопоетичного метаобразу БІЛЕ як маркера міфологічного концепту *ДОЛЯ* доби неоліту. О. Кагановська [10] відзначала наявність структур вищого рівня відносно метаобразів – текстових концептів різних рівнів, які синтезують ментальний образ дійсності автора твору у мовленнєвій реалізації. Аналіз семантичної ізотопії має підтвердити гіпотезу про функціонування у тексті структур вищого порядку – міфічно конотованих метаобразів і текстових концептів, які виступають значущими елементами міфопоетичної картини світу автора. При цьому семантична актуалізація значення відбувається як на рівні сем, так і на рівні груп однакових класів сем – семем (термін відповідає «класемі» в К. Бейлона й К. Міньйо та «таксемі» Ф. Растьє, що є взаємозамінними). Натомість метод інтерпретативної семантики Ф. Растьє пропонує розглядати семантичну ізотопію й на тематичному рівні узагальнення, через обґрунтування наявності «таксемічних тем», «тем галузі», «тем виміру» й «архітем» [21, с. 124]. Таксемічні теми охоплюють спільні теми для кількох таксем; теми галузі фіксують приналежність груп таксем до певної галузі дійсності; теми виміру імплікують характеристики модального простору як низку типологічних класів-ізотопів; архітема групи семантичних сполук, що передбачають «розподіл семантичних світів тексту» [21, с. 126]. Приміром, лексична одиниця «комета» може актуалізувати таксему /тьмяне світло/, таксемну тему «світло на тлі темряви», тему галузі «небесне світило», теми виміру «темрява» та «світло» й архітеми «життя» та «смерть».

Класифікація тематичних рівнів семантичної ізотопії за Ф. Растьє дозволяє поширити методику компонентного аналізу на ідейно-тематичний і концептуальний рівні художнього тексту. За такої постановки питання ідентифікована нами текстова одиниця МКВО постане нуклеарною семою у структурі певної таксеми, а міфічно конотований метаобраз – нуклеарною таксемою у структурі таксемних сем і – на вищому рівні узагальнення – тем виміру, тоді як міфопоетичний концепт у гіпертексті виявиться у структурі архітеми (зіставної з текстовою

одиницею мегаконцепту). Водночас варто зауважити, що подібні спостереження не виключають полівалентності у сполучуваності означених текстових структур у процесі образно-семантичної ізотопії, тож гіпотеза про детермінованість нуклеарних сем міфічно конотованими структурами має пройти детальну верифікацію в процесі компонентного аналізу структур обраних уривків тексту (згідно з методами інтерпретації тексту, викладеними у працях В. Виноградова, З. Хованської, В. Кухаренко, З. Тураєвої та ін.) із подальшим зіставленням із даними інтертекстуального аналізу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Єдиної методики лінгвопоетичного аналізу на сьогодні не існує. В. Виноградов визначав поетику як «науку про форми, види, засоби і способи словесно-художньої творчості, про структурні типи і жанри літературних творів» [2, с. 206], пов'язану з естетичним фактом. Естетичний вимір художнього тексту Г. Винокур окреслював як низку структур авторської свідомості як складової «нової дійсності» [3, с. 28] – власне, авторської картини світу. Вочевидь, саме в такому плані слушно визначати функціонування запропонованої Р. Якобсоном поетичної функції як «інтровертного відношення до вербалізованих знаків як єдності означального і означуваного» [1, с. 35], хоча сам дослідник збивався на пошуки структур паралелізму, що лежали в основі «естетичної цінності». Таким чином, при лінгвопоетичному аналізі виявляються саме макросемантичні структури тексту, що беруть участь у концептуалізації нової дійсності, з огляду на суспільно-історичний, жанровий, загальнокультурний (сюди слушно віднести й міфічний) та інші контексти художнього твору. Справді, як відзначила В. Задорнова [8, с. 127], роботи В. Виноградова фактично виявляли проблему образу автора, тобто моделі людського відношення до світу, або в новітній термінології – «авторську картину світу» (О. Кагановська, Ф. Растьє та ін.), «авторське розуміння відносин між явищами» [4, с. 28]), «ідейно-художню основу творчості письменника» (З. Хованська), «авторську інтенцію» (З. Тураєва) як складову «ідейно-тематичного змісту тексту» [19, с. 57] тощо. Саме ці категорії або їхні кореляти на інших рівнях узагальнення (концептуальна картина світу, міфопоетична картина світу) видаються нам релевантними для прояснення естетичної складової художнього тексту, що потребує інтеграцію лінгвопоетичного, лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходів. Для виявлення ідейно-естетичного рівня авторського тексту слушна побудова міфопоетичної картини світу автора як моделювальної системи міфопоетично конотованих метаобразів, що виникають шляхом інтертекстуальної взаємодії між міфопоетичним образом світу першого рівня (античні міфеми і міфологеми доби залізного віку як кореляти семантичних тотожностей доби неоліту та анімізму) та міфопоетичним образом світу другого рівня (гіпертекст художніх творів), виступаючи фрагментом асоціативно-інтенсіонального каркасу авторського образу світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбело В.Б. Лінгвопоетика французької словесності IX–XVIII ст. / / Валентина Броніславівна Бурбело. – К.: Київський університет, 1999. – 251 с.
2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 3–201.
3. Винокур Г.О. Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / / Григорий Осипович Винокур. – М. : Наука, 1990. – 452 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
5. Гиро П. Разделы и направления стилистики и их проблематика / Пьер Гиро // // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. IX. [под ред. И.Р. Гальперина]. – М.: Прогресс, 1980. – С. 35–68.
6. Говердовский В.И. Теоретический и практический аспекты лексической коннотации (морфологический подход): автореф. дисс. на соискание научн. ступени докт. филол. наук: спец. 10.02.12 «теория языкознания» // В. И. Говердовский. – М., 1990. – 46 с.
7. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / Александр Иванович Ефимов. – М.: Изд-во Московского гос. ун-та, 1959. – 447 с.
8. Задорнова В.Я. Восприятие и интерпретация художественного текста / Велта Яновна Задорнова. – М. : Высшая школа, 1984. – 152 с.
9. Звегинцев В.А. Контекстная семантика / Владимир Андреевич Звегинцев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1957. – 324 с.
10. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя) / Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.

11. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / Ирина Михайловна Колегаева. – Одесса: Областное правление по печати, 1991. – 122 с.
12. 12.Купина Н.А. Структурно-смысловой анализ художественного произведения/ / Наталья Александровна Купина. – Свердловск: Уральский гос. ун-т, 1981. – 93 с.
13. 15.Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера / / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
14. 16.Плотников Б.А. О форме и содержании в языке / Бронислав Александрович Плотников. – Минск: Вышэйшая школа, 1989. – 254 с.
15. Степанов Ю.С. Французская стилистика / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Высшая школа, 1965. – 355 с.
16. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. – 156 с.
17. Тураева З.Я. Лингвистика текста (Текст: семантика и структура) / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
18. Greimas A.J. Sémantique structurale / Algirdas Julien Greimas. – Paris: PUF, 2002. – 264 p.
19. Hébert L. Introduction à la sémantique des textes / Louis Hébert. – Paris: Honoré Champion, 2001. – 232 p.
20. Kerbrat-Orecchioni C. La connotation / Catherine Kerbrat-Orec-chioni. – Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1977. – 256 p.
21. Molinié G. Eléments de stylistique française / Georges Molinié. – Paris : PUF, 1997. – 215 p.

Чистяк Д. Лингвопоэтический анализ образно-семантической изотопии в художественном тексте.

В статье рассматриваются закономерности функционирования в языке художетсвенного текста основных элементов образно-семантической изотопии, с акцентом на нуклеарных структурах мифопоэтической семантизации. Вводится понятие мифически коннотированного вербализованного образа, который выступает минимальной значимой единицей мифопоэтической концептуализации, которая на высших уровнях имплицирует мифопоэтические метаобразы и мифопоэтические концепты, которые становятся нуклеарными элементами в структуре текстовых концептов разных уровней. Разрабатываются основы анализа образно-семантической изотопии путем интеграции методов структурной семантики А.Ж. Греймаса и школы интерпретирующей семантики Ф. Растье в русле лингвопоэтического подхода (В. Виноградов, Г. Винокур, В. Задорнова, З. Хованская). Обуславливается необходимость детального рассмотрения функционирования идено-эстетического уровня художественного текста, что предусматривает интеграцию лингвосемиотического и когнитивного подходов для анализа структуры образно-семагнтической изотопии в художественном тексте.

Ключевые слова: *художественный текст, лингвопоэтика, текстовый концепт, художественный образ, мифопоэтика, семантическая изотопия.*

Chystiak D. The Linguo-Poetic Analysis of Images in Semantic Isotopy of Literary Text.

The article deals with the analysis of functioning of the most important elements of semantic isotopy of images in the literary text. The accent is made on the nuclear structures of mythically connoted semantics. We suggest to implant the notion of mythically connoted verbalized image that should function in the text as the minimal element of mythopoeic conceptualization that also implicates the structure of mythopoeic metaimages and mythopoeic concepts that should be nuclear elements in the structure of concepts of different levels. The article proposes to delimitate bases of analysis of semantic isotopy of images by the contamination of methods of structural semantics by A.J. Greimas, those of the school of interpretative semantics by F. Rastier and those of the tendencies of linguistic poetics represented by V. Vinogradov, G. Vinokur, V. Zadornova, Z. Hovanskaya. It is outlined that during this research the analyst of the cognitive and aesthetic processes in the literary text should pay more attention to the integration of such approaches as the linguistic semiotics, the cognitive linguistics and linguistic cultural studies.

Key words: *literary text, linguistic poetics, textual concept, artistic imagery, mythopoeic, semantic isotopy.*

Тамара Ямчинська
(Вінниця)

УДК 81’42’246.2

ІНТЕРЛІНГВАЛЬНІ ВКЛЮЧЕННЯ ЯК НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ

Інтерлінгвальні включення є вербальним засобом, через який автор доносить свій задум, інтенцію в найприйнятнішій для нього формі. Для цього він укладає його в певну іншомовну оболонку. Завдання читача – побачити цю оболонку в тексті й розкрити ідею, яка в ній укладена, приховану інформацію, яку вона в собі таїть. Вибір шляхів зображення дійсності в художньому тексті, в тому числі використання інтерлінгвальних включень, здійснюється автором свідомо і є елементом особливого авторського стилю.

Ключові слова: *інтенціональність, інтерлінгвальність, етнічна література, лінгвокреативність.*

Постановка наукової проблеми. Інтерлінгвальні включення являють собою актуалізацію механізму інтерлінгвальності, який скеровує вибір та введення іншомовного компоненту як у спілкування білінгвів, так і в художній текст. В лінгвістиці неодноразово піднімались питання вивчення зміни кодів з позицій семантики і прагматики [2; 8; 10; 11]. Детальний розгляд отримали особливості проблеми багатомовності в художньому тексті [1; 6; 9]. На важливість дослідження інтерлінгвальних включень вказують фахівці в галузі перекладу тексту, лінгвокультурознавства [4; 7]. Лінгвістична література свідчить про підвищений інтерес до комплексного опису функціонально-семантичних характеристик інтерлінгвальності та її ролі в інтерпретації художніх текстів.

Для розкриття принципу дії механізму інтерлінгвальності необхідно подати всебічний опис особливостей його включення в художній текст. **Мета** ж цієї роботи – розкрити інтенціональну природу інтерлінгвальних включень в художній текст. Матеріалом для аналізу служить текст вірша Дженіс Мірікітані «Ламаючи традицію» (Janice Mirikitani. Breaking Tradition).

Виклад основного матеріалу. Темою вірша є вивільнення жінки з кола обов´язків, які на неї покладаються сім´єю, набуття нею власного «голосу», бажання довести силу її духу. У вірші змальовано три покоління жінок – бабуся, мати й дочка. Мати переконує, що її життя відрізняється від життя бабусі, і передбачає, що життя її дочки не таке, як у неї. Лейтмотивом звучать слова «I deny I am like my mother» та «My daughter denies she is like me». В даному творі особливо посилені мотиви змінності життя і різниці між поколіннями. Все більшого значення набуває тема відходу від традицій. Конфлікт між традицією та сучасністю стає настільки актуальним, що його винесено в найсильнішу позицію тексту – його назву «Breaking Tradition».

Характерною для вірша є метафора кімнати (this room we lock ourselves in), яка представляє життя жінки, регламентоване традиціями сім´ї, правилами виховання і поведінки, усталеною, звичною роллю. Жінка пам´ятає, яке життя вела її мати:

She kept her room neat with silence,
defiance smothered in requirements to be otonashii;
passion and loudness wrapped in an obi,
her steps confined to ceremony,
the weight of her sacrifice she carries like
a foetus. Guilt passed on in our bones [12].

Два інтерлінгвальних включення, введені автором до тексту вірша, вказують на етнічну приналежність героїнь: вони є представницями японо-американської сім´ї і культури. Слово *otonashii* означає «слухняний, покірний, спокійний» і вживається для характеристики дорослої людини, в даному випадку жінки.

Мораль і побут японського народу говорять про те, що жінка ніколи не належить собі: народившись, вона є власністю батька, потім чоловіка, потім старшого сина. Тисячоліття панівного світу чоловічої культури докорінно перевиховали жінку, не тільки в побутовому і психологічному плані, а навіть в антропологічному: японська жінка типово вся в м´якості, покірності, в красивості, у повільних рухах і сором´язливості, цей тип жінки, схожої на метелик фарбами, на кролика – рухами.

Оннадайгаку, велике вчення для жінок, – японський домострой – вчить назавжди підкорятися батьку, чоловіку, сину, ніколи не ревнувати, нікому не перечити, нікому не дорікати.

Обмеженість життя японської жінки, скутої традиціями сім´ї, підкреслюється вживанням ще одного інтерлінгвального включення *obi*, яке є назвою широкого, важкого поясу, що підперезує жіноче традиційне плаття-кімоно. Обі сягає 30 см. в ширині й 4 м. в довжині, зав´язується великим декоративним бантом на спині. Існують складні правила японського етикету про те, які обі можна носити в яких ситуаціях і яким бантом їх слід зав´язувати.

Жінка не бажає повторювати життя своєї матері, не хоче займати принизливе становище, де її можливості і здібності зводяться до функції орнаментальності (our possibilities must be compressed to the size of pearls, displayed only as passive chokers, charms around our neck). Вона хоче, щоб почули про її біди, страждання, пройдені випробування. Вона заявляє про свою нескореність і право на свободу:

I want to tell my daughter of this room
of myself
filled with tears of shakuhachi,
the light in my hands,
poems about madness,
the music of yellow guitars…[12]

Наступне інтерлінвальне включення *shakuhachi* є назвою бамбукової флейти для духовної практики – виконання медитативних мелодій та класичних японських творів. Мелодії *сякухаті* передають найтонкіші ефекти в інтонації, в тому числі і такі барвисті звукові нюанси, як шурхіт, шелест та ін. Головний же характерний звук вражає м´якістю й густотою тембру. Гра на сякухаті може передати навіть людське дихання, яке стає начебто диханням самого життя.

Інтерлінгвальні включення у вірші створюють не просто японську культурну атмосферу – вони стають квінтесенцією мотивів традиційних сімейних стосунків і регламентованих ролей, а також неминучого конфлікту поколінь.

Крім того, японські включення вказують на автобіографічність вірша. Для його правильної інтерпретації як історико-культурного та індивідуально-авторського феномена необхідно розуміти і сприймати текст «як живий, такий що розгортається у своєму часі і своєму просторі» [3, с. 54]. Утримання при осягненні змісту тексту авторської антропології, онтології, естетики та іншого в їхній єдності, тобто в їх представленості в авторській інтенції, є умовою прочитання тексту в його повноті й цілісності, адже явлене в тексті є пережите й осмислене автором, а потім відтворене ним [5, с. 222].

Дженіс Мірікітані є представницею азіато-американської етнічної літератури. Вона народилася у сім´ї японо-американців напередодні Другої світової війни і разом із сім´єю була інтернована до концтаборів із 110 000 інших японо-американців. Гіркий досвід переміщення і другосортності (sounds shaken from barbed wire and goodbyes and miracles of survival) сильно вплинув на її формування як письменниці, яка намагається своєю творчістю зруйнувати стереотипи азіато-американців. Зрозуміло, що через дослідження історії своєї сім´ї письменниця знаходить свою ідентичність в деталях японо-американського досвіду. Їй вдається уникнути ностальгічних нот і культурної сентиментальності. Автор віршу відкидає мовчання і пасивність старших поколінь жінок, особливо їхню згоду з обмеженими поглядами на самих себе.

Мірікітані покінчила зі своєю етнічною традицією, написавши сильні, навіть сердиті, вірші про досвід японського життя «by breaking tradition». Але вона визнає, що цикл не закінчується. Вже дочка дивиться на життя матері критично, а мати визнає, що вона не знає, чим живе її дитина: I do not know the contents of her room.

Творчість письменника, його авторська особистість, його герої і теми втілені в його мові й можуть бути осягнуті тільки в ньому і через нього.

Висновки дослідження. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що інтерлінгвальні включення є особливою формою лінгвокреативного мислення, результатом запрограмованого порушення мовної схеми і усвідомленим відхиленням від мовної норми з метою досягти певного ефекту. Інтерлінгвальні включення – це вербальний засіб, через який автор доносить свій задум, інтенцію в найбільш прийнятній для нього формі. Для цього він якби

укладає його в певну іншомовну оболонку. Завдання читача – побачити цю оболонку в тексті і розкрити ідею, яка в ній укладена, приховану інформацію, яку вона в собі таїть. Вибір шляхів зображення дійсності в художньому тексті, в тому числі використання інтерлінгвальних включень, здійснюється автором свідомо і є елементом особливого авторського стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В.Семантика, стилистика, интертекстуальность / И.В. Арнольд. – СПбГУ, 1999. – 443с.
2. Бернацкая А.А. Антропонимы в аспекте межкультурной коммуникации / А.А. Бернацкая // Лингвистическое образование и межкультурная коммуникация: проблемы, концепции, пути решения. Сб. статей. Красноярск, СибГТУ, 2003. – С.3-9
3. Валгина Н.С. Теория текста / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 159с.
4. Воробьев В.В. Лингвокультуролгия: теория и методы / В.В. Воробьев. – М., 1997.
5. Гагаев П.А. Русские философо-педагогические учения XVIII-XX веков: культурно-исторический аспект / П.А. Гагаев. – М. : Русское слово, 2002. – 462с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. - М. : Наука, 1981. — 138 с.
7. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Генозис», 2003. – 288 с.
8. Красных В.В. Язык, сознание, коммуникация Сб. статей / В.В. Красных. - М. : «Филология». - Вып. 4. – С. 128-129.
9. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. – М.: Просвещение, 1972. – 271с.
10. Myers-Scotton Carol. An Introduction to Bilingualism // Language and Cognition. Cambridge University Press: 8 (3). – 2005. – P. 277-284.
11. Gumperz John . Discourse Strategies. – Cambridge University Press: 1982. –240 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Mikiritani J. Breaking Tradition // The heath anthology of American literature. Vol.2, 1994. – P. 3095-3096.

Ямчинская Т. Интерлингвальные включения как неотъемлемая составляющая авторского замысла.

Интерлингвальные включения являются вербальным средством, с помощью которого автор доносит свой замысел, интенцию в наиболее подходящей для него форме. Для этого он укладывает его в определенную иноязычную оболочку. Задача читателя – разглядеть эту оболочку в тексте и раскрыть заложенную в ней идею, скрытую информацию, которую она в себе таит. Выбор средств изображения действительности в художественном тексте, в том числе использование иноязычных вкраплений, осуществляется автором сознательно и выступает элементом особенного авторского стиля.

Ключевые слова: *интенциональность, интерлингвальность, этническая литература, лингвокреативность.*

Yamchynska T. Interlingual Incorporations as an Integral Part of the Author's Intention.

Interlingual incorporations are linguistic means which serve to fulfill the author's intention in the most appropriate form. For this purpose the author uses foreign incorporations. The reader's task is to recognize them in the text and identify the idea, the information hidden in them. The choice of expressive means, as well as the use of interlingual incorporations, the author realizes deliberately. It serves as a dictinctive element of the author's style.

Key words: *intentionality, interlinguality, ethnic literature, linguocreativity.*

V. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Виолетта Вуколова
(Винница)

УДК 811.161.1'42

К ВОПРОСУ О ФЕНОМЕНЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО БИЛИНГВИЗМА В. НАБОКОВА

В статье анализируется феномен художественного билингвизма русско-американского писателя, литературоведа, переводчика Владимира Набокова. Обращение к проблемам индивидуального (литературного) билингвизма как редкого и недостаточно изученного явления представляется актуальным о своевременным. В. Набоков реализовал в художественных русскоязычных и англоязычных текстах высшие уровни лингвистической компетенции. Кроме того, статус художественного двуязычия писателя подтверждается комплексом взаимосвязанных критериев: функционально-стилевым, предусматривающим принадлежность произведений к зоне художественных текстов; собственно лингвистическим, предполагающим включение в произведение всех форм языкового существования; социолингвистическим, связанным с определенным возрастом и образованием автора, его социальным статусом, языковой средой обитания. Двуязычие писателя реализовано как в оригинальных произведениях, созданных на разных языках, так и в сфере художественного перевода (в т. ч. автоперевода). В статье определены перспективы дальнейших научных исследований в этой области.

Ключевые слова: *билингвизм, двуязычие, художественный билингвизм, В. Набоков, художественный текст, перевод, автоперевод, лингвистические компетенции.*

Постановка проблемы. Вопросы билингвизма вот уже более полувека остаются актуальными и своевременными. Культура третьего тысячелетия — это культура синтеза, культура невиданного до сих пор по своему масштабу смешения народов, языков, знаний. Широчайший культурный обмен, разнообразные сферы межкультурной коммуникации, условность границ в современном мире только способствуют дальнейшему распространению такого явления, как билингвизм.

Билингвизм как способность и возможность индивида попеременно применять навыки владения двумя языками в зависимости от требований конкретной коммуникативной ситуации - явление, существующее издревле и обусловленное, в первую очередь, экстралингвистическими факторами. В последние десятилетия «билингвизм вполне решительно заявил о себе как об условии интеллектуально-профессионального выживания в современном мире» [4, с. 87]. Однако, феномен билингвизма пока еще изучен недостаточно, неполно. Кроме того, до недавнего времени еще продолжались споры о правомочности употребления самого термина «билингвизм». Некоторые ученые настаивали на использовании русских терминов «двуязычие», «одноязычие» и т. д., подчеркивая наличие у них четкой внутренней формы, ясности значения (Ю. А. Жлуктенко). Мы, разделяя точку зрения С. Г. Николаева, считаем возможным использовать оба термина - двуязычие и билингвизм - как равнозначные и не имеющие заметных ограничений по идеологическим, или историческим, или стилистическим, или каким-либо иным показаниям [4, с. 88].

Анализ последних исследований и публикаций. Ко второй половине XX века в лингвистической науке обозначились две заметные тенденции: с одной стороны, двуязычие противопоставляется одноязычию, с другой стороны, билингвизм связывается с мультилингвизмом (полилингвизмом). В теории языка, развиваемой западными исследователями, отдается предпочтение точке зрения, согласно которой «неизбежным результатом языковых контактов является мультилингвизм, который у говорящего индивида чаще всего приобретает форму билингвизма» [4, с. 88].

Двуязычие проявляется в двух основных своих типах, какими являются билингвизм социальный (массовый) и билингвизм индивидуальный (литературный). Литературный билингвизм не оставался обойденным вниманием филологов. Ценные замечания и заключения

содержат труды В. В. Виноградова, Б. А. Ларина, Ю. М. Лотмана, А. А. Потебни, Л. В. Щербы. Из числа теоретиков литературы вопросами творческого «переключения» с одного национального языка на другой, т. е. создания полноправных литературных произведений на «неродном» языке, весьма плодотворно занимались Б. Дадье, Р. Ю. Данилевский, Ю. Д. Левин, М. И. Рыжова и др. Из числа авторов, в разное время предпринявших исследования по творческому билингвизму, воплощенному в автопереводах, следует упомянуть И. В. Пермякова, А. М. Финкеля. Вопросы билингвизма в своих диссертациях освещали К. В. Балеевских, М. Ю. Кириенко, С. Г. Николаев и др.

Нам известны имена значительного числа двуязычных (а также многоязычных) писателей. Большинство из них в качестве второго языка, зачастую основного языка своих произведений, выбирали европейские языки - английский, французский, немецкий; другие блестяще владели иностранными языками, но практически не использовали их в творчестве. Несмотря на то, что писателей, создававших свои произведения не только на родном языке, было немало, те, кто действительно с успехом писал на неродном языке, остаются скорее исключением. Это Ч. Айтматов, С. Беккет, Р. Гари, Ж. Грин, Дж. Джойс, Е. Ионеско, А. Макин, В. Набоков, А. Труайя, Э. Триоле. Многие из них получили за свое творчество на неродном языке престижные литературные премии и всемирное признание. Однако, следует отметить, что в наши дни писательский билингвизм – редкое и недостаточно изученное явление. Нам представляется актуальным обращение к исследованию индивидуального билингвизма В. В. Набокова с позиций творческого литературного контекста и с точки зрения художественных текстов, созданных на им разных языках, поскольку до сих пор нет единого системного, многоаспектного, всеохватывающего исследования лингвистических особенностей творческого билингвизма В. В. Набокова как уникального феномена.

Цель нашего исследования – определить особенности художественного билингвизма В. В. Набокова, что предполагает решение следующих **задач:** а) определение основных теоретических позиций с учетом имеющейся информации по изучаемой теме; б) выяснение влияния билингвизма на литературное творчество; в) анализ творческой личности писателя В. В. Набокова.

Изложение основного материала исследования. Вопрос о том, каких писателей можно называть двуязычными и какие произведения являются билингвальными, остается нерешенным в современном языкознании. Р. О. Туксаитова отмечает, что художественное двуязычие проявляется на уровне эксплицитного и имплицитного совмещения элементов языков и культур. В обоих случаях совмещение основано на синтагматическом соположении разноструктурных элементов двух языков [5, с. 204].

Можно создавать художественный текст, используя в качестве постоянной основы лишь один из языков, а эффект билингвизма проявляется в самом тексте независимо от того, написано ли данным автором произведение на другом языке. Под ситуацией двуязычия нередко понимается и наличие в структуре художественного текста инонациональных средств отражения действительности. В этой связи художественный билингвизм определяется как творчество с использованием для создания художественных произведений инонациональных языковых средств. Однако, такое определение нельзя признать исчерпывающим.

Л. П. Крысин выделяет уровни владения вторым языком в контексте изучения билингвизма: 1) собственно лингвистический: умение строить тексты на данном языке и преобразовывать их друг в друга; 2) ситуативный: умение применять языковые знания сообразно с ситуацией; 3) лингвострановедческий: владение национально обусловленной спецификой использования языковых знаков, в частности владение системой коннотаций, сопровождающих употребление языковых единиц [2, с. 186]. Несомненно, В. В. Набоков – признанный мастер слова – реализовал в художественных русскоязычных и англоязычных текстах высшие уровни лингвистической компетенции.

С определением статуса художественного двуязычия связан комплекс следующих взаимосвязанных критериев: функционально-стилевой, собственно лингвистический и социолингвистический [5, с. 202]. В соответствии с функционально-стилевым критерием определяющей является принадлежность текста к зоне художественных текстов. Вне сомнения, произведения В. Набокова характеризуются подлинной литературностью. Собственно лингвистический критерий предполагает включение в произведение всех форм языкового

существования, что предполагает владение писателем двумя (или более) языками. В.Набоков в одинаковой степени хорошо владел русским, английским и французским языками, окружавшими его с детства. «Моя голова говорит по-английски, сердце – по-русски, а ухо предпочитает французский», – любил говорить о себе писатель. Он прекрасно писал на каждом из известных ему языков, но ведущими в его творчестве стали русский и английский языки. По словам З. А. Шаховской, «история литературы не знает другого примера писателя, достигшего мастерства, создавшего персональный стиль и своеобразный ритм на двух разных языках» [6, с. 99]. Интересны замечания самого В. Набокова относительно структурных различий между русским и английским языками: «По количеству слов английский гораздо богаче русского. Это особенно заметно на примере существительных и прилагательных. Нехватка, неясность и неуклюжесть технических терминов – одна из самых неудобных черт русского языка... Русский, во всяком случае его вежливая форма, более официален, чем вежливая форма английского... С другой стороны, русский более богат средствами выражения определенных нюансов движения, человеческих жестов и эмоций... Синтаксически английский язык чрезвычайно гибкое средство, но русскому доступны еще более тонкие изгибы и вариации» [3, с. 146-147]. Социолингвистический (демографический) критерий связан с определенным возрастом и образованием автора, его социальным статусом, языковой средой обитания. Классическое английское образование, полученное в Кембриджском университете (Тринити Колледж), статус преподавателя мировой и русской литературы в университетах США, долгое пребывание в англоязычной среде позволяют утверждать, что художественный билингвизм В.Набокова полностью соответствует социолингвистическому критерию, более того, может быть признан эталонным.

А. А. Гируцкий предлагает схему художественного билингвизма, в соответствии с которой выделяются два вида художественного двуязычия - оригинальное творчество и художественный перевод. Исследователь отмечает, что оригинальное творчество, в свою очередь, может быть представлено творчеством на неродном языке и творчеством на двух языках; художественный перевод — авторским переводом и профессиональным переводом [1, с. 175]. Рассмотрим особенности оригинального литературного творчества В.Набокова. Первые свои произведения, как стихи, так и прозу, В. Набоков создает на русском языке. Его авторству принадлежат восемь русскоязычных романов: «Машенька», «Король, дама, валет», «Защита Лужина», «Подвиг», «Камера обскура», «Отчаяние», «Приглашение на казнь», «Дар». Начиная с 1940-х годов, переехав в Америку, В. Набоков пишет по-английски. Лингвистически, по его собственному признанию, переход на новый язык был не очень тяжелым, но эмоционально он оказался мучительным для писателя: «Моя личная трагедия ... состоит в том, что мне пришлось оставить свой родной язык, родное наречие, мой богатый, бесконечно богатый и послушный русский язык, ради второсортного английского» [3, с. 122]. Были опубликованы восемь англоязычных романов: "The Real Life of Sebastian Knight", "Bend Sinister", "Lolita", "Pnin", "Pale Fire", "Ada or Ardor", "Transparent Things", "Look at the Harlequins" и мемуары «Другие берега». Уже после смерти писателя, вопреки его желанию, был издан неоконченный роман "The Original of Laura". Такое большое творческое наследие, созданное на обоих языках, характеризует Набокова как неординарную литературную личность. Несмотря на критическое отношение самого В. Набокова к собственному английскому, для представителей англоязычной культуры писатель стал непререкаемым авторитетом в области словесного искусства.

Относительно следующей характеристики художественного билингвизма, описанной А. А. Гируцким, переводческой деятельности, то и здесь В.Набоков оставил свой неординарный след: он не только свободно писал на двух языках, но и талантливо переводил произведения английской литературы на русский язык и русской классики на английский. Первый опыт В. Набокова в этой сфере - перевод стихотворений ирландского поэта С. О'Салливана (1921 г.). Далее появляются переводы Р. Брука, А. Теннисона, У. Б. Йетса, Дж. Г. Байрона, Дж. Китса, У. Шекспира и др. Переехав в США, В. Набоков начинает переводить русскую поэзию на английский язык. Появляются переводы стихотворений В. Ходасевича, А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, Ф. И. Тютчева. Разрабатывая курс лекций по русской литературе, писатель обнаруживает, что многое из русских классиков или вообще не переведено, или переведено настолько плохо, что не пригодно к использованию. В 1950 г. В. Набоков начинает работу над переводом «Евгения Онегина» на английский язык, которая продолжалась в течение десяти лет.

Среди наиболее значительных работ Набокова-переводчика следует отметить переводы на английский язык романа М. Ю. Лермонтова «Герой нашего времени» (в соавторстве с сыном Дмитрием) и «Слова о полку Игореве». Перевод собственного романа «Лолита» на русский язык стал для В. Набокова последним его русским произведением.

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных поисков. Таким образом, мы приходим к выводу, что билингвизм В. В. Набокова представляет собой классический, «эталонный» вариант художественного билингвизма, демонстрирующий высшую степень лингвистической компетенции автора. Двуязычие писателя реализовано как в оригинальных произведениях, созданных на разных языках, так и в сфере художественного перевода (в т. ч. автоперевода). Кроме того, мы отметили соответствие художественного билингвизма автора функционально-стилевому, собственно лингвистическому и социолингвистическому критериям. Виртуозное владение несколькими языками ставило перед писателем сложнейший вызов – достичь подлинной достоверности при создании или передаче на другой язык как собственных произведений, так и творений классической литературы. Дальнейшее изучение феномена билингвизма (полилингвизма) В. В. Набокова и его воплощения в художественных произведениях и авторских переводах, на наш взгляд, интересно и перспективно с точки зрения лингвистики текста, когнитивной лингвистики, социолингвистики и психолингвистики, теории перевода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гируцкий А. А. Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы / А. А. Гируцкий; Под ред. П. П. Шубы. – Минск : Университетское, 1990. – 175 с.
2. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.
3. Набоков о Набокове и прочем : Интервью, рецензии, эссе [Сост., коммент. Н. Г. Мельникова]. – М. : Независимая Газета, 2002. – 704 с.
4. Николаев С. Г. Феномен билингвизма: проблематика и исследовательские перспективы / Сергей Георгиевич Николаев // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. – 2013. – № 3. – С. 86-96.
5. Туксаитова Р. О. Художественный билингвизм: к определению понятия / Р. О. Туксаитова // Известия Уральского государственного университета. – 2005. – № 39. – С. 198-206.
6. Шаховская З. А. В поисках Набокова. Отражения / З. А. Шаховская. – М. : Книга, 1991. – 319 с.

Вуколова В. До питання про феномен художнього білінгвізму В. Набокова.

У статті проаналізовано феномен художнього білінгвізму російсько-американського письменника, літературознавця, перекладача В. Набокова. Звернення до проблем індивідуального (літературного) білінгвізму як рідкісного та недостатньо вивченого явища є актуальним і своєчасним. В. Набоков продемонстрував у художніх російськомовних і англомовних текстах найвищі рівні лінгвістичної компетенції. Статус художньої двомовності письменника засвідчує комплекс взаємопов'язаних критеріїв: функціонально-стильовий, який передбачає приналежність твору до сфери художніх текстів; власне лінгвістичний, який обумовлює використання усіх форм існування мови; соціолінгвістичний, який пов'язаний з певним віком і освітою автора, його соціальним статусом, мовним оточенням. Двомовність письменника реалізовано як в оригінальних творах різними мовами, так і в галузі художнього перекладу (у т.ч. автоперекладу). В роботі визначено перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Ключові слова: *білінгвізм, двомовність, художній білінгвізм, В. Набоков, художній текст, переклад, автопереклад, лінгвістичні компетенції*

Vukolova V. The Question of V. Nabokov's Literary Bilingualism Phenomenon.

The article analyzes the literary bilingualism phenomenon of V. Nabokov, the Russian and American writer, literary critic and translator. The scientific research of individual (literary) bilingualism as rare and understudied phenomenon seems to be important and relevant. V. Nabokov showed in his Russian-language and English-language texts the highest levels of linguistic competences. The status of two-language writer is also proved by the specific set of criteria: the functional-stylistic criterion presumes writings to be literary works; linguistic criterion means usage of all existing forms of the language; and sociolinguistic factor is associated with the author's age and education, his social position, linguistic environment. V. Nabokov's bilingualism is realized in his original literary works in different languages and in the sphere of literary translation (incl. autotranslation). The article defines future trends in scientific development of this problem.

Key words: *bilingualism, literary bilingualism, V. Nabokov, artistic text, translation, autotranslation, linguistic competences.*

Оксана Герасімова
(Хмельницький)

УДК 81’25:811.111’373

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНИХ РЕАЛІЙ ЯК ОДИНИЦЬ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті досліджено особливості перекладу мовних реалій на основі аналізу матеріалів художніх творів англомовних та українських письменників, публіцистичних текстів, статей сучасних періодичних видань, та лексикографічних джерел. Також з’ясовано проблеми адекватного перекладу реалій українською та англійською мовами та визначено шляхи їх подолання. У процесі роботи було з’ясовано, що реалії порівняно широко застосовуються в усному і писемному мовленні (публіцистичних текстах, художніх творах), але незважаючи на це їхні структурно-семантичні особливості є недостатньо вивченими. Автором досліджено класифікацію реалій з історико-семантичного та структурного погляду, а також визначено різні перекладацькі прийоми, які застосовуються при перекладі художніх текстів та публіцистичних матеріалів. Було вивчено, проаналізовано наукову літературу, статті, художні твори англомовних та українських письменників, а також реферати з вищезазначеної теми.

Ключові слова: *реалія, безеквівалентна лексика, художній текст, класифікація, способи перекладу.*

Постановка проблеми. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що перекладач зустрічається з проблемою перекладу реалій дуже часто, оскільки реалії відносяться до незбіжних елементів мови, позначаючи поняття, які є далекими для інших культур. Вони завжди становлять неабияку складність в процесі перекладу. Ці складнощі, з іншого боку забезпечують інтерес до даної проблеми. Реалію як перекладознавчий термін, як компонент етнокультурного контексту вивчено ще недостатньо. Не досліджено лінгвістичної сутності реалії, не розроблено чітких критеріїв її ідентифікації. На даний момент в лінгвістиці не встановлені всі способи перекладу такої лексики на іншу мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питаннями слів-реалій займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, такі як: Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорин, Л. Бархударов, Є. Верещагін, У. Костомаров, А. Федоров, О. Ахманова, та інші, але зміст поняття «слів-реалій» трактується по-різному у всіх дослідників.

Метою статті є визначити місце реалії в системі безеквівалентної лексики, визначити зміст поняття «реалія», структуру та типи реалій, охарактеризувати засоби та особливості перекладу реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час – час стрімкого розвитку, що постійно відбувається і виявляє значний вплив на будь-яку сферу людської діяльності, час, коли обмін інформацією став, можливо, як ніколи грандіозним, прямо пропорційно ростуть і вимоги до перекладу, а саме до його якості. Важливе місце займає переклад реалій. У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх при перекладі буває досить непросто. Адже реалії – специфічні слова або назви предметів в духовній та матеріальній культурі, що притаманні тільки певному народу. Реалії виступають означеннями предметів, понять, типових особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально – історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Такі слова не мають точних відповідників в інших мовах. [1, с.75]

Ми погоджуємось із думкою Зорівчак Р.П., яка стверджує про те, що реаліями слід позначати не лише слова та словосполучення на рівні мовлення, а й фразеологізми, що за семантикою є історичними, побутовими чи етнографічними. Прикладом можуть правити автоматизовані звороти: *дбати про скриню, подати рушники, на панщину ходити (гонити), піднести (дати) гарбуза; to go blue with cold.* [3, с.86]

З історико-семантичного погляду виділяють:

1. ***власне реалії*** (при існуючих референтах): укр. *коломийка, трембітяр, постоли, яворівка, коливо, китайка, перебудова*; англ. *a baby-sitter, Boxing Day, the Central lobby, Poppy*

Day, Halloween, Harley Street doctor, a gifted child («у США особливо здібна дитина, для якої, з дозволу батьків, опрацьовується спеціальна шкільна програма») та ін.; [3, с.70]

2. ***історичні реалії*** – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Вони вміщають фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр.: *щезник, смерд, копний майдан, свячений, згінні дні, медведиця* («група жінок, що, переодягнувшись, ходила по селу під час косовиці»), *зелені хлопці* («опришки»), *підбрехач* («другий сват у давніх українських весільних обрядах»), *тарниця* («дерев'яне сідло гуцулів»); англ. *the Black and Tans* («чорно-руді» – англійські каральні загони в Ірландії в 1920-1923*), a priest's hole* («іст. «нора», пристанище священника; таємна кімната, звичайно в церкві або в замку, де переховувалися католицькі священники в Англії під час переслідування католиків") та ін. [3, с.71]

У структурному плані виділяють:

1) **реалії-одночлени:** укр. *вечорниці, криничар, денцівка, кобзарювати, валило;* англ. *a sheriff, a threepence, a maypole* («травневе дерево» – «стовп, прикрашений квітами, різнобарвними прапорцями, довкруги якого танцюють в першу неділю травня у Великобританії») та ін.;

2) **реалії-полічлени номінативного характеру:** укр. *курна хата, разовий хліб, троїста музика, братська могила, дзвінкова криниця* («назва спеціальної радіопередачі про народну пісню»); англ. *a banana split, St. Valentine`s Day, a Sussex pudding, a ticket day, a toffee apple, a soup- opera, garden seats, a means test man* та ін.

3) **реалії-фразеологізми:** укр. *лоби забрити, коло печі поратися, дбати про скриню, стати під вінок, на панщині бути;* англ. *to reach the woolsack, to enter at the Stationer's hall* та ін. [3, с.73]

Переклад реалій – це частина великої і важливої проблеми передачі національної і історичної своєрідності, яка сходить до самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни. Реалії входять до складу безеквівалентної лексики, але належать до найменш вивчених лінгвістичних одиниць.

Як лінгвістичне явище реалії відносяться до категорії безеквівалентної лексики. Вони є частиною фонових знань і являють собою значний інтерес при дослідженні взаємодії мови і культури. Основна проблема, з якою стикається перекладач при передачі референціальних значень, виражених у вихідному тексті, – це розбіжність кола значень, властивих одиницям вихідної мови і мови перекладу.

Характерною рисою безеквівалентних лексем є неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійного еквівалента, їхня неспіввіднесеність з деяким словом іншої мови. Проте, це не означає, що їх зовсім не можна перекласти.

Основних труднощів передачі реалій при перекладі є дві: 1) відсутність в мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, що позначає реалія (референта); 2) необхідність, разом із предметним значенням (семантикою) реалії, передати і колорит (конотацію) — її національне та історичне забарвлення.

Їх можна, узагальнюючи, звести в основному до двох: транскрипції та перекладу. [1, с.28]

I. ***Транскрипція (транслітерація). Транскріпція*** реалії передбачає механічне перенесення реалії з мови оригіналу в мову перекладу графічними засобами останнього з максимальним наближенням до оригінальної фонетичної форми: анг.: *lend-lease – лend-ліз* (постачання військової техніки під час II світової війни з поверненням після закінчення війни, "американська допомога") [4, с.36], *whig – віг, Shakespeare –Шейкспір, brain-drain – брейн-дрейн;* укр.: *характерник – kharacternyk, мамалига – mamalyga, затірка* («страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою») – *zatirka.* Транскрипція, зв'язана з точною (наскільки це можливо) передачею звучання іноземного слова (примат вимови), – не єдиний спосіб передачі. Можливий і примат графіки – транслітераційна передача: англ. *Lincoln – Лінкольн*; укр. *Калина – Kalyna.* Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності (правда, – не більше). [3, с.93]

II. ***Переклад реалії*** (або заміна, субституція) як прийом передачі її на мову перекладу застосовують звичайно в тих випадках, коли транскрипція з тих чи інших причин неможлива або

небажана. Перш ніж говорити про ці причини, наведемо використовувані прийоми передачі реалії при перекладі. [1, с.79]

1. ***Гіперонімічне перейменування*** – це такий спосіб перекладу, при якому видове поняття мови-джерела передається родовим мови-сприймача. Гіперонім не відтворює усього обсягу семантики гіпоніма, а лише наближає до неї. Наприклад: укр. *старенька свитка – an old coat, проводи – a holiday, кожух – a sheepskin.* [3, с. 104]

2. ***Дескриптивна перифраза*** застосовується тоді, коли потрібний високий ступінь експліцитності у процесі перекладу (еквівалентність різних висловів та можливість їхньої заміни)*: гривеничок – some money, четвертак – twenty-five kopecks, полонина – a mountain meadow, староста – the county chief.* [3, с.109]

3. ***Комбінована реномінація –*** найчастіше транскрипція з описовою перифразою – досить ефективний, хоча й багатослівний спосіб максимальної передачі семантики реалій. Наприклад: *трембіта – trembita (a ten-foot-trumpet), бабка – babka (fruit bread), вечорниці – the Vechornytzi (the evening gathering and revel of youths and maidens).* [3, с.122]

4. ***Калькування*** – запозичення шляхом буквального перекладу (зазвичай по частинах) слова або звороту. Класичний приклад – скальковані з англ, (ам.) *Skyscraper* укр. *хмарочос* (на відміну від «висотної будівлі»; завдяки цьому протиставлення відчувається «західний колорит» кальки); укр. *сільрада – the Village Soviet*. Кальок-слів в роботі з реаліями зустрічається в загальному набагато менше, ніж кальок-словосполучень. (Влахов) В англійських перекладах з мов народів СРСР калькування застосовують найчастіше при відтворені радянізмів: *секретар парткому – The Party committee secretary, ревком – the revolutionary committee*. [3, с.128]

5. ***Напівкалька*** – часткове запозичення, теж нові слова або (стійкі) словосполучення, але «складаються частково зі свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова»: англ.: *carpet-bagger – северянин, що добився впливу та багатства на Півдні (після війни 1861-1865 рр*.; укр. *червона агітація – the red agitation campaign* і т. д. [3, с.129]

6. ***Транспозиція на конотативному рівні*** – заміна української реалії реалією англомовного світу (чи просто англійською лексемою з місткою конотативною інформацією) з іншим денотативним, але рівно вартним конотативним значенням: *калина – guilder-rose, snowball tree, orchard, cranberry*. [3, с.132]

7. ***Метод уподібнення –*** відтворення семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом – реалією мови-переймача: *борщ – beetroot soup, пироги – dumplings.* [3, с.135]

8. ***Контекстуальне розтлумачення реалій –*** роз'яснення суті реалій у найближчому контексті: *копний майдан – kopa,* а також *the centre of the common; свати – relatives, pretty thick after their children's marriage.* [3, с.137]

9. ***Ситуативний відповідник*** – відтворення на рівні мовлення (в поодинокому ситуативному контексті) оказій ним відповідником, семантичний континуум якого поза контекстом не має нічого спільного із семантикою реалії мови-джерела: *пан – owner, gentry, noble, lord, master*. [3, с.139]

Реалії кожен раз ставлять перекладача перед альтернативою: транскрибувати або перекладати? Транскрипція або переклад приведуть до кращого сприйняття тексту і його колориту? Транскрипція або переклад дозволять найбільш м'яко і ненав'язливо розкрити перед читачем нове для нього поняття, не розірвавши канви розповіді? Нарешті, транскрипція або переклад приведуть до мінімальних втрат і максимальним шансам їх компенсувати.

Вибір шляху залежить від декількох передумов:

1) від характеру тексту;
2) від значимості реалії в контексті;
3) від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах мови-джерела і мови-сприймача;
4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традиції;
5) від читача перекладу (у порівнянні з читачем оригіналу). [1, с.90]

Вибір залежно від характеру тексту роблять з урахуванням жанрових особливостей відповідної літератури: в науковому тексті реалія найчастіше є терміном і перекладається відповідним терміном. У публіцистиці, де, за даними деяких дослідників, частіше вдаються до транскрипції, і в художній літературі вибір залежить від самого характеру тексту. Наприклад, у

звичайній прозі, транскрибуючи, можна розраховувати дати пояснення у зносках, що в принципі неможливо для драматичного твору; при перекладі оповідання рішення може бути іншим, ніж при перекладі роману; в дитячій повісті слід було б максимально утримуватися від транскрипції або, вводячи в текст чужу реалію, тут же пояснювати її; в пригодницькому романі транскрипція може виявитися гарним рішенням – елемент екзотики, притаманний цьому жанру, але знову-таки, це не повинно бути самоціллю; в науково-популярному творі доречні були б і досить вичерпні коментарі відповідно до пізнавальної спрямованістю твору.

Спостереження показали, що в «гладкому» художньому тексті, в авторській мові, в описах і міркуваннях транскрипція приймається легше, ширше можливості розкриття змісту реалії, в той час як в прямій мові, у діалозі, краще шукати інших рішень. [2, с.108]

Висновки дослідження. Таким чином, розглянувши різні точки зору з проблем класифікації та перекладу реалій, можна зробити наступні висновки: переклад реалій – досить складний процес, адже слова-реалії відносять до безеквівалентної лексики. Вони є одними з багатьох «підводних каменів» для перекладача. Тому треба говорити не про переклад у буквальному розумінні, а про вибір семантико-стилістичного відповідника або трансляційне перейменування реалій. Адекватно перекласти реалію досить нелегко, саме тому перекладач стикається з двома основними труднощами: відсутність у мові перекладу відповідника через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія та необхідність, разом з предметним значенням реалії, передати колорит, національне та історичне забарвлення. Отже, перекладач повинен передати не лише зовнішню форму реалії, але і її сенс, а також дотримуватися колориту оригінального твору в мові перекладу. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Дослідження способів перекладу реалій на основі художніх творів сучасних американських письменників та розробка практичних рекомендацій щодо їх передачі українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе/ под ред. Вл. Россельса. - М.: Международные отношения, 1980. – 342с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчих аспект. – Львів: Іноземна філологія., 1994 – 286 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (На матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів, ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Томахин Г. Д. Реалии – американизмы: Пособие по страноведению / Томахин Г. Д. – М.: Высш. школа, 1988. 239 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ»», 2002. – 416 с.

Герасимова О. Особенности перевода языковых реалий как единиц безэквивалентной лексики.

В данной статье исследованы особенности перевода языковых реалий на основе анализа материалов художественных произведений англоязычных и украинских писателей, публицистических текстов, статей современных периодических изданий, и лексикографических источников. Также выяснено проблемы адекватного перевода реалий на украинском и английском языках и определены пути их преодоления. В ходе работы было установлено, что реалии сравнительно широко применяются в устной и письменной речи (публицистических текстах, художественных произведениях), но несмотря на это их структурно-семантические особенности недостаточно изученны. Автором исследована классификация реалий с историко-семантической и структурной точки зрения, а также определены различные переводческие приемы, применяемые при переводе художественных текстов и публицистических материалов. В ходе работы были изучены, проанализированы научная литература, статьи, художественные произведения англоязычных и украинских писателей, а также рефераты по вышеупомянутой теме.

Ключевые слова: *реалия, безэквивалентная лексика, художественный текст, классификация, способы перевода.*

Herasimova O. The Peculiarities of Realia Translation.

The current article studies the peculiarities of realia translation on the basis of the analysis of the belles-lettres texts of English-speaking and Ukrainian writers, newspaper articles, and lexicographical sources. The problems of the adequate translation of realia from English into Ukrainian and vice versa were found out and the ways to overcome them were determined. In the course of investigation it was ascertained that realia are widely used in oral and written speech but despite this, their structural and semantic peculiarities are studied not enough. The author has investigated the realia classification from the historic,

structural and semantic point of view as well as has determined different ways of their translation in belles-lettres texts and newspaper articles. Within the research, the articles, summaries and belles-lettres texts on the current topic were studied.

Key words: *realia, nonequivalent vocabulary, belles-lettres texts, classification, ways of translation.*

Артур Гудманян
(Київ)

УДК 81’255.4’28:81’342 (045)

ФОНОГРАФІЧНІ АНОМАЛІЇ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Статтю присвячено дослідженню фонографічних особливостей перекладу діалектного мовлення у творах американського письменника М. Твена. Проаналізовано та осмислено шляхи відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в українських перекладах творів М. Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» та «Пригоди Тома Сойєра», виявлено новаторські риси творчого пошуку перекладачів як визначальних ознак створення прийомів і способів їх перекладу. Уперше проведено цілісний аналіз особливостей фонографічних аномалій діалектного мовлення. Виявлено частотність використання фонографічних аномалій у творах М. Твена та наголошено на доцільності їх відтворення у вторинних текстах. Здійснено зіставний аналіз цитат оригіналів та перекладів на фонографічному рівні та виявлено на цій основі неправомірність використання стандартної мови та просторіччя мови перекладу. Виокремлено такі прийоми і способи перекладу фонографічних аномалій, як-от: пропуск букв у словах, вилучення кінцевих літер, фонетичне ковтання, фонетичне опущення.

Ключові слова: *переклад, художній переклад, діалект, аномалія, прийоми і способи перекладу, афро-американський вернакуляр.*

Постановка проблеми. Одним із головних напрямків розвитку сучасного перекладознавства є розробка питань, пов'язаних з проблемами перекладу художньої літератури, і зокрема, передачі діалектів. Аномалії діалектного мовлення є особливістю територіальних та соціальних діалектів, асоціюються з певною групою носіїв. Зважаючи на різні чинники в культурі мови перекладу діалект слід розглядати як соціолінгвальне явище, функціонування якого пов’язане насамперед з питанням розуміння, оскільки діалект – це унікальне мовне явище, котре виникає у результаті різних історичних і мовних процесів, відповідно не має сталих, закріплених традицією відповідників. Завдання перекладача ускладнюється, коли аномалія діалектного мовлення використовується в ролі носія стилістичної інформації, що обов’язково передбачає збереження смислового навантаження першотвору.

Діалектизми входять до складу чинників, які формують ідіостиль письменника, розкривають сутність персонажа, його соціальний статус, рівень культурного розвитку, територіальну приналежність. У літературному творі аномалії діалектного мовлення виконують важливу роль в утворенні семантичної композиції художнього тексту поряд з іншими стилістичними авторськими засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У перекладознавчій науці наразі ще не дійшли згоди щодо шляхів відтворення одиниць фонографічного рівня, оскільки «українська мова не має усталеної системи засобів фонографічної стилізації на відміну від англійської» [6, с. 148], а отже, імовірна фонетична реальність писаного тексту, здатна відтворити лише «вірогідні позиційно зумовлені варіації та варіанти. Натуральне варіювання за таких умов передати неможливо» [7, с. 67]. Невідповідність критеріїв як мовних, так і культурних ставить перед перекладачем майже неможливе завдання, й вимагає творчих здібностей, гнучкості, професійного вміння та майстерності.

У рамках сучасного вітчизняного і зарубіжного перекладознавства все більше практиків та теоретиків перекладу (до прикладу, А. Л. Борисенко, М. М. Моріні, О. В. Ребрій, А. Л. Фізарді,) схиляються до думки, що «альтернативною можна вважати стратегію, скеровану на відтворення фонографічних засобів мовленнєвої стилізації в мові оригіналу паралельними/аналогічними засобами мови перекладу» [6, с. 149].

Так, сучасний американський перекладач А. Фізарді, пропонує використовувати музичне транскрибування, яке реалізується за допомогою діакритичних знаків [10, с. 19]. Такий підхід

робить можливим експлікацію авторського прийому і його емотивної сутності, оскільки «графічний (зоровий) образ завжди конкретніший за образ, створений мовою, а відповідно конкретнішим виявляється і його етнокультурний компонент» [4, с. 25].

Інші дослідники (до прикладу, А. Л. Борисенко, М. М. Моріні) пропонують відтворювати фонографічні аномалії за рахунок створення «мови у мові» або «віртуального» образу первинних фонографічних стилізацій, що складаються з неправильних або підлаштованих під місцевий колорит слів і фраз, фонетично адаптованих до правил цільової мови [11, с. 130].

Спорадичні, однак вдалі прийоми і способи перекладу ФАДМ свідчать про нову традицію, яка руйнує стереотипи радянської перекладознавчої школи про цілковиту не відтворюваність фонографічних аномалій.

Мета статті. Метою нашої розвідки є аналіз особливостей відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення творів М. Твена у перекладах українською мовою, що також передбачає фонографічну кваліфікацію аномалій мовлення художнього твору із вказівкою на соціокультурний аспект. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати особливості фонографічних аномалій афро-американського діалекту, вказати на можливість/неможливість їхнього відтворення у перекладі та виокремити можливі прийоми і способи їх перекладу.

Виклад основного матеріалу. Діалекти несуть у собі важливу соціальну інформацію, котра є надбанням її користувачів. Перекладознавство, у цьому особливому випадку, має виконувати місію не «слова», а «значення», тобто переклад розглядаємо як ключ до розуміння діалекту, а не як засіб його бездумного відтворення у тексті. Хоча інколи реальність може вимагати підлаштованого перекладу діалектів з метою їх розуміння більшою кількістю населення, проте, як зазначає російський науковець М. К. Грабовський, читачеві «уже нецікаво знати про що пише автор оригіналу. Йому цікаво знати, як це «звучить» мовою оригіналу» [2, с. 411]. Спорадичні спроби пошуку шляхів еквівалентного перекладу, свідчать про те, що «передача фонетичних особливостей мови персонажа – завдання технічно вирішуване» [1, с. 61–62].

Інше питання – як бути з фонографічними аномаліями конкретного діалекту, до прикладу афро-американського вернакуляру. Оскільки, відомо, що афро-американським варіантом англійської мови виражає себе ціла раса із своєю історією, культурним досвідом, щастям, горем, суворою життєвою правдою. Цією мовою пишеться проза та поезія, яка найбільш яскраво відображає менталітет носіїв мови, і переклад якої викликає певні труднощі у перекладачів. На плечі яких, лягає відповідальність за адекватне відтворення художнього тексту. Їхня майстерність полягає не лише у вмінні передати текст без порушень узуальних норм мови перекладу, але й у максимальному відображенні культурних особливостей мови оригіналу.

Як ілюстрацію ми обрали приклади із романів М. Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» і «Пригоди Тома Сойєра» та їх україномовні переклади. З точки зору мови, діалектизми поділяються на фонетичні, які відрізняються від літературної норми вимовою певних звуків, граматичні, які різняться від літературної норми оформленням певних граматичних форм, і лексичні, що в діалекті мають значення, відмінне від загальномовного.

Основними показчиками аномалій мовлення героїв у романах М. Твена є фонетичні та лексичні особливості, котрі характеризують акустичнуприроду мовлення персонажів творів. До характерних фонетичнихрис афро-американського діалекту в цілому відносяться такі: (**1**) вилучення закінчення, котре попри емоційно-почуттєвий фактор «ковтається» мовцем. Характерне вилучення кінцевого звука має два розгалуження, котре включає у себе

a1) приголосні звуки редуковані апострофом, як наприклад: **t**(*los'*) [19, с. 60], **d**(*len'*) [19, с. 35]**, f**(*o'*) [19, с. 182], (**b1**) слова із зазначеним кінцевим звуком, котрий вказує на фонетичну аномалію, серед них ми розрізняємо закінчення **t**(*acrost*[19, с. 33] → *across*),**x**(*ax*[19, с. 34] → *as**k***),**e**(*behine*[19, с. 79] → *behin**d***), **n**(*hearn*[19, с. 193] → *hear**d***), **k** (*hunk*[19, с. 36] → *hun**ch***), (**2**) редукція звуків на початку та в середині слова**:** *b'long*[19, с. 31] →*b**e**long, ca'm* [19, с. 100]→ *ca**l**m, 'bout* [19, с. 77] → ***a**bout,di'monds*[19, с. 11]→ *di**a**monds, m'lasses*[19, с. 194] →*m**o**lasses, w'y* [19, с. 32] → *w**h**y*, (**3**) вилучення звука [r] та шва [ə], наприклад: *asho'* [17, с. 31] → *ashore, fo'*[19, с. 33] → *four, mo'* [19, с. 33] → *more, po'* [19, с. 110] →*poor, sho'* [19, с. 33] →*shore, und'* [19, с. 175] →*under, yo'* [19, с. 15] →*your, whah* [19, с. 6] →*where, fust* [19, с. 34] →*first.*

Варто відмітити, що вилучення або вокалізація [r] здійснюється після голосного звука, що є рисою афро-американського вернакуляра. Це правило переважно застосовується, якщо [r] стоїть в кінці слова, а наступний склад починається не з голосного, а приголосного (*hea**hn**ow* [19, с. 165] → *hearnow*), (**4**) підміна кінцевого *ng* на *n*, особливо часто зустрічаються з герундієм, наприклад: *talkin'* [19, с. 33] →*talking* [12, с. 5].

Прикметно, що вилучення в англо-американському варіанті мови відбувається після голосних звуків, проте звукова система мови персонажа побудована таким чином, аби художній твір мав більш яскраве фонетичне забарвлення. Як наслідок, констатуємо редукцію у словах *hund'd* [19, с. 174] → *hund**re**d*, *fum* [19, с. 15] → *f**ro**m, f'm* [19, с. 100] → *f**ro**m*, *pooty* [19, с. 33] → *p**re**tty*, (**5**) заміна голосного звуку іншим голосним – e/o (*f**e**r*[19, с. 33] → *f**o**r*), o/e (*o**n**kore* [19, с. 96] → *e**n**core*), e/i (*s**e**nce* [19, с. 42] → *s**i**nce*), i/e (*forg**i**t* [19, с. 66] → *forg**e**t*), u/a (*f**u**st*[19, с. 194] → *f**a**st*), e/u (*s**e**ch* [19, с. 118] → *s**u**ch*), u/e (*t**u**rrible*[19, с. 60] → *t**e**rrible*), i/u (*j**i**st*[19, с. 49] → *j**u**st*), (**6**) редукція двох останніх приголосних (тобто, двох або більше приголосних підряд), особливо тих, що закінчуються на [d] або [t]: *lan'*[19, с. 33]→ *lan**d**, wouldn'*[19, с.182]→*wouldn'**t*** [12, с. 4].

З-поміж загальних форм фонологічного вираження спостерігається (**7**) заміна фрикативного [ð] на вибуховий [d], та (**8**) підміна негативного префіксу un- на on-, наприклад: ***d**ah* [19, с. 6] → ***th**ere, **d**at* [19, с. 31] → ***th**at, **d**ar* [19, с. 165] →***th**ere, de* [19, с. 15] → ***th**e, **on**easy* [19, с. 32] → ***un**easy*. (**9**) Лабіалізація інтердентальних фрикативів [θ] на [f], є ще однією визначальною рисою афро-американського вернакуляру, проте, у аналізованих творах зустрічається досить рідко: *bofe* [19, с. 66] → *bo**th**, breff* [19, с. 110] → *bre**ath**, sumfn* [19, с. 31] → *s**ome**th**i**ng*.

(**10**) Афро-американський діалектний континуум характеризується частотним використанням «Eye dialect», що означає допущення невірного написання з метою відтворення регіональних особливостей мови, наприклад: *alwuz* [19, с. 31] – *always* ['ɔ:lwəz], *bekase* [19, с. 35] – *because* [bɪ'kɔz], *bleeve* [18, с. 72] – *believe* [bɪ'li:v], *foteen* [19, с. 35] – *fourteen* ['fɔ:'ti:n], *ketch* [19, с. 35] – *catch* [kætʃ], *gal* [18, с. 144] – *girl* [gə:l], *weepon* [19, с. 35] – *weapon* ['wepən] тощо.

(**11**) Використання апокопа. Спроба закінчити слово на голосний звук супроводжується відсіканням кінцевого приголосного звука: *chil**d*** стає *chil**e*** [19, с. 56], *fou**r**→ **fo**'*[18, с. 80], *miste**r**→mist**o*** [19, с. 165] тощо.

Маркувальними рисами афро-американського вернакуляру є (**12**) палаталізація, наприклад: *k'yer* [19, с. 56] → *care,* (**13**) gwyne (рідко gwineter) [19, с. 66] як дієприкметник теперішнього часу від go, (**14**) заміна послідовного *thr*на *th*, особливо перед [u] або [o], наприклад: *thoo* [θo] → *through* [19, с. 181].

У творі Мара Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна» також зустрічаються риси південно-західного діалекту, наприклад: (**15**) унікальна дефісна форма *that-air* [19, с. 193] → *thatthere*, (1**6**) архаїчна графема *kiver* [18, с. 194] → *cover,* (1**7**) унікальна медіальна редукція *s'I* [19, с. 193] → *saysI, **s'e***[19, с. 194]→ *sayshe,* (**18**) ритмічний повтор звуків *sh-she* [19, с. 194] → *saysshe* (**19**) подвійна редукція *'n'* [19, с. 34]→*and* [9, с. 323], (**20**) опущення ненаголошеного звуку, наприклад: *'bove* [17, с. 33] → *above, 'way* [19, с. 33] → *away, b'longs* [17, с. 35] → *belong, b'lieve* [16, с. 190] → *believe, k'leck* [19, с. 35] → *collect,* (**21**) дифтонгізація голосного звуку [e] → [ei], наприклад: *one-laigged* [19, с. 35] → *one-legged,* (**22**) збереження архаїчної вимови oi→ [aI], наприклад: *p'int* [19, с. 45] → *point* [13, с. 174], (**23**) вилучення ненаголошеного складу на початку та в середині слова, наприклад *fraid* [19, с. 195] → *afraid*. Соціологічні дослідження свідчать, що частотність використання цієї фонографічної аномалії залежить від віку людини. Зокрема, американський науковець Р. Рікфорд наголошує, що ті особи, яким за шістдесят, використовують мовну аномалію частіше, ніж в молодшому віці [12, с. 5]. Звідси, зрозумілим є факт використання фонографічної стилізації письменником лише у мові дорослих персонажів твору, зокрема в мові тітки Саллі.

Кількісний аналіз частотності фонетичних кластерів унаочнює домінування таких особливостей діалекту, як вилучення звуків та використання героями творів слів з префіксом «a-». Проте, перекладні фрагменти свідчить про те, що вторинні комуніканти, здебільшого, їх перекладають за допомогою стандартного лексичного стратуму цільової мови. Що, безумовно, є свідченням неоковирного руйнування головної ідеї закладеної автором. Наприклад:

– *I was* ***a-studying*** *over my text in Acts Seventeen before breakfast* [19, с. 117]; – *Перед сніданком я* ***читав*** *сімнадцяту главу «Діянь апостолів»* (І. Стешенко) [15, с. 456]; – *Перед сніданком я сидів і* ***читав*** *«Діяння апостолів»* (В. Левицька) [16, с. 177]; – *Перед сніданком я* ***читав*** *«Діянь апостолів»* (І. Базилянська) [17, с. 490].

Перекладачі одностайно обирають спосіб перекладу фонографічної аномалії *a-studying*, словниковим відповідником. Таким чином позбавивши читача можливості отримати текст у тому вигляді, у якому він постав у межах іншої культури. Такий переклад, безумовно, є не дуже вдалим, оскільки, слова з префіксом «а-» – це застарілі лексеми, поширені у мовному вжитку першої половини XVI століття. Відповідно переклад таких мовних відхилень має відбуватися за допомогою альтернативної пасивної лексики друготвору, яка стала такою внаслідок екстралінгвістичних чинників. Вдалим на нашу думку є такий переклад: «…*we* ***a-watching*** *all the time, mind you*» [19, с. 195]; – «*І* ***завважте*** *собі – ми* ***вартували*** *весь час*» [17, с. 519]. Слово «завважте», сучасна дослідниця Л. М. Підкуймуха відносить до «лексеми, що мають ремарку те саме, що», тобто слово «зауважити» залишилося у рамках української мови, а його наближений варіант «завважити» виступає радше як розмовна, рідковживана лексема [5, с. 92]. Наступний варіант «вартувати» – це дієслово недоконаного виду, яке як правило також рідко використовується у стандартній (звичайній) мові. Такі вторинні номінації дозволяють наслідувати авторський принцип та вдало відтворюють соціально-територіальну особливість цільової аномалії. Тому, інколи доцільним є проявити свою креативність шляхом добору «функціонального аналога» [6, с. 150]. На прикладі вище поданого уривку бачимо, що перекладачі цього не зробили, обравши більш простий варіант.

Серед поширених способів перекладу усіченого мовлення спостерігаємо підміну акустичної аномалії діалектним словом. Наприклад:

– *Bekasewhy: would a wisemanwant to live in de* ***mids'*** *er sich a* ***blim-blammin'*** *all de time?* [18, с. 56]; – *І знаєш чого? А того, що мудра людина нізащо не житиме в такому* ***пеклі.*** (І. Стешенко) [15, с. 286]; – *Ну от скажи, хіба буде розумна людина жити в такому* ***бедламі****?* (В. Левицька) [16, с. 112]; – *І ось чому. Хіба розумна людина стане жити в такому* ***розгардіяші****?* (І. Базилянська) [17, с. 314].

Складність перекладу фонографічних аномалій полягає в тому, що вони складаються із відмінних мовних особливостей, які автор використовує для передачі кількох діалектів: афро-американського, південно-західного та «Пайк-Каунті». Звідси, просторіччя мови перекладу ***не завжди є кращим*** рішенням для відтворення фонографічних особливостей цільового тексту. Оскільки, фонетична система української мови, як правило, не має прямих відповідників у МО, а відтак «знижує контрастність мовних характеристик і обумовлює значні стилістичні і прагматичні втрати при перекладі» [3, с. 6].

Фактичний аналіз множинних перекладів творів Марка Твена свідчить про те, що зберегти окремі діалектні риси, як наприклад, вилучення звуків, можливо за допомогою таких способів і прийомів перекладу, як-от: (1) пропуск букв у словах *(«hy'rogliphics» – «ірогліфи»*). Відхилення від норми слова оригіналу покликане визвати у читача образ дитячої необізнаності, що полягає у недоладному користуванні важким для вимови словом, звідси перенесення орфографічної помилки першотвору на площину першотвору вважаємо вдалим перекладацьким рішенням.; (2) вилучення кінцевих літер (*you're****s'rp*** *– «я вас* ***див...****»*). Такий прийом перекладу вдало відтворює емоційність та простакуватість мови персонажа (тітки Саллі) у художньому творі. Сучасний український дослідник О. В. Ребрій на основі аналізу окремих художніх творів з елементами фонографічних стилізацій виділяє такі прийоми: (3) фонетичне пропущення («ковтання») (*fewddany' de-ooty – «я'бив''го»*); (4) фонетичні опущення («*нічо»* замість *«нічого», «ска'еш»* замість *«скажеш», «тре»* замість *«треба»* тощо) [6, с. 156].

Зазначені прийоми і способи перекладу супроводжується відступом від норм орфографії та фонетики. У цьому контексті дотримуємося думки, що «незвичні, але мотивовані контекстом написання (або накреслення) слів на тлі графічного і орфографічного стандартів набувають прагматичного навантаження – експресивно-видільного, емоційно-оцінного тощо», а від так вдало відтворюють інтенцію автора [8, с. 106].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Головним правилом адекватного відтворення ФАДМ, залишається розкодування звукових одиниць, співставлення фонематичних підсистем двох мов та пошуку відповідних аномалій у МП, враховуючи коло читачів для яких здійснюється переклад та їх графічно-фонематичну компетенцію

вірно інтерпретувати орфографічні маніпуляції. Отже, нам вдалося проаналізувати особливості фонографічних аномалій діалектного мовлення та виокремити основні перекладацькі прийоми і способи відтворення найбільш частотних мовних відхилень від норми, як-от: пропуск букв у словах, вилучення кінцевих літер, фонетичне ковтання, фонетичне опущення. Перспективним є комплексне дослідження відтворення морфологічного, стилістичного та лексико-семантичного рівнів діалектного мовлення у перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко А. Л. «Нестандартный» язык : Проблемы художественного перевода / А. Л. Борисенко // Ментальность. Коммуникация. – М., 2008. – Серия : Теория и история языкознания. – С. 250–266.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Моск. ун-т, 2004. – 544 с.
3. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи (на материале перевода англоязычной литературы на русский язык) : автореф. … дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Куликова Марина Николаевна. – СПб., 2011. – 20 с.
4. Ланчиков В. К. Топография поиска. Стандартизация в языке художественных переводов и ее преодоление / В. К. Ланчиков. // Мосты : журнал переводчиков. – М. : Р. Вален. – 2011. – № 3 (31). – С. 21–30.
5. Підкуймуха Л. М. Специфіка лексикографічної практики радянської доби щодо західноукраїнської лексики (на матеріалі текстів письменників літературного групування «Дванадцятка») / Л. М. Підкуймуха // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2013. – Вип. 14. – С. 87–94.
6. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
7. Сердега Р. Л. Українська діалектологія / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.
8. Сковородников А. П. Графон / А. П. Сковородников // Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты. – М. : Флинта ; Наука, 2005. – С. 106–109.
9. Carkeet D. The Dialects in Huckleberry Finn / D. Carkeet // American Literature. – USA, 1979. – Vol. 51., №. 3. – P. 315–332.
10. Loi F. Air and Memory / Ed. and Trans. By A. Frisardi. – USA : Counterpath Press, 2007. – 120 p.
11. Morini M. Norms, Difference and the Translator : or, How to Reproduce Double Difference / M. Morini// RiLUnE. – 2006. – № 4. – P. 123–140.
12. Rickford J. R. Phonological and GrammaticalFeatures of African American Vernacular English (AAVE) / R. J. Rickford. – UK : Blackwell, 1999. – P. 3–14.
13. Tidwell J. N. Mark Twain's Representation of Negro Speech / J. N.Tidwell // American Speech, 1942. – Vol. 17, № 3. – P. 174–176.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Твен М. Пригоди Тома Сойєра / М. Твен ; пер. з англ. Ю. Корецького. –К.: Веселка, 1982. – 175 с.
15. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; пер. з англ. І. Стешенко, В. Митрофанова. – К. : Веселка, 1990. – 496 с.
16. Твен М. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; пер. з англ. В. Левицької. – К. : Країна Мрій, 2009. – 368 с.
17. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / М. Твен ; пер. з англ. І. Базилянської. – Х. : Школа, 2013. – 544 с.
18. Twain M. The adventures of Tom Sawyer / M. Twain ; Ed. By P. Stoneley. – New York : Oxford University Press, 2007. – 238 p.
19. Twain M. The adventures of Huckleberry Finn / M. Twain ; Ed. By J. Manis. – PA. : The Pennsylvania State University, 1998. – 204 p.

Гудманян А. Передача в переводе фонографических аномалий диалектной речи.

Статья посвящена исследованию фонографических особенностей перевода диалектной речи в произведениях американского писателя М. Твена. Изучены и осмыслены пути воспроизведения фонографических аномалий диалектной речи в украинских переводах произведений М. Твена «Приключения Гекльберри Финна» и «Приключения Тома Сойера»; обнаружено новаторские черты творческого поиска переводчиков как основополагающих признаков создания приемов и способов их перевода.Впервые проведен целостный анализ особенностей фонографических аномалия диалектной речи. Выявлена частотность использования фонографических аномалий в произведениях М. Твена и отмечено целесообразность их воспроизведения во вторичных текстах. Произведен сопоставительный лингвостилистический анализ текстов оригиналов и переводов на фотографичном уровне и выявлена на этой основе неправомерность использования стандартного языка и просторечия языка перевода. Выделены такие приемы и способы перевода фонографических аномалий, как: пропуск букв в словах, изъятия конечных букв, фонетическое глотания, фонетическое опущения.

Ключевые слова: *перевод, художественный перевод, диалект, аномалия, приемы и способы перевода, афро-американський вернакуляр.*

Gudmanian A. Rendering the Pphonographic Anomalies of Dialect Speech.

This article deals with the study of phonographic dialect specific speech features in the works of American writer Mark Twain. It studies the ways of rendering phonographic anomalies of Ukrainian translations of Mark Twains novels, The adventures of Tom Sawyer and The Adventures of Huckleberry Finn; determines innovative features of translators creative handwriting as the defining characteristics of the creation of new translation methods and means. The research gives an integral language analysis of phonographic peculiarities. It revealed frequency of the phonographic anomalies and importance in rendering them into Ukrainian. The study provides with the comparative analysis of original literary texts and their translated variants on phonographic level and outlines the illegality of **standard language** *or dialects of the secondary language. The investigation distinguishes such translation methods and means like missing letter, missing final letters, phonetic swallowing and phonetic skipping.*

Key words: *translation, literary translation, dialect, anomaly, methods and means of translation, African American Vernacular.*

Ніна Іваницька, Наталя Іваницька
(Вінниця)

УДК 81'44:81'367:81'371

ПРЕДИКАТИВНО-АДВЕРБІАЛЬНА МОДЕЛЬ ЛОКАЛІЗОВАНОГО БУТТЯ ЯК TERTIUM COMPARATIONIS ДІЄСЛІВНОЇ СИНТАГМАТИКИ (УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКА ПАРАЛЕЛЬ)

У статті встановлено корелятивні синтагматичні відношення між дієслівними системами української та англійської мов у проекції на предикативно-адвербіальну модель локалізованого буття як tertium comparationis двобічного міжмовного аналізу. Доведено, що обрана модель речення виступає об'єктивною основою зіставлення, оскільки є сформованою на основі диференційних ознак моделей такого типу в обох мовах. У роботі використане положення розробленої в лінгвославістиці теорії номінативного мінімуму речення, який утрадиційнено розглядають як розширену схему, що включає мінімальну структурну схему речення (головні компоненти) та обов'язкові прислівні поширювачі, необхідні для реалізації реченням номінативної функції. Корелятивні ознаки реченнєвих структур обох мов, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття, відбито в тому, що структуру речень формують синсемантичні дієслова, які на рівні семантичних єдностей прогнозують одну сильну позицію для заповнення її відповідними (найчастіше прислівникові та чисельні прийменниково-іменникові словоформи) структурами, що в реченні кваліфіковано обов'язковим придієслівним компонентом. Виявлені випадки часткової чи повної некорельованості мають переважно формальні показники в межах обов'язкових придієслівних компонентів обставинної синтаксичної семантики і можуть бути пояснені особливостями граматичного ладу кожної із зіставлюваних мов.

Ключові слова: *українська та англійська дієслівні системи, предикативно-адвербіальна модель локалізованого буття, основа зіставлення (tertium comparationis), корелятивність.*

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Зіставні дослідження в сьогоденному мовознавстві набувають все більшої актуальності. Встановлюючи ізоморфні та аломорфні параметри мовних одиниць, їхніх зв'язків та відношень, лінгвісти намагаються віднайти мовні та позалінгвальні чинники спільного та відмінного в мовних картинах світу (В. Г. Гак, С. П. Денисова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган, А. В. Корольова, В. І. Кушнерик, В. М. Манакін, А. Е. Левицький, Б. О. Серебренников, О. В. Тищенко, С. О. Швачко, І. К. Юсупов, В. М. Ярцева, W. Croft, C. Lehmann, W. Nemser, J. Newman, G. Nickel, A. Wierzbicka). Зіставні праці є своєчасними не лише з огляду на необхідність пізнання універсальності та ідіоетнічності досліджуваних мов, що, безперечно, уточнює раніше виявлені особливості тієї чи іншої мовної системи. Результати міжмовного аналізу мають наукове підгрунтя для лінгвістичного портретування позамовного світу, що, у свою чергу, поглиблює

пізнання процесів концептуалізації і категоризації дійсності та розширює теорії типології та універсології, особливо коли до аналізу залучають різноструктурні мови,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дієслово як одне з центральних частин мови з розгалуженим представленням семантичних функцій, морфологічних категорій і синтаксичних уживань [2, с. 217; 3] неодноразово ставало об'єктом міжмовного зіставлення. На сьогодні дієслівна сфера має вагомі напрацювання внутрішньомовної та міжмовної теоретичної інтерпретації (Ю.Д. Апресян, Ш.Р. Басиров, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, О.І. Леута, А.П. Муховецький, В.С. Огоновська, В.М. Русанівський, Г.Г. Сильницький, С.О. Соколова, С.М. Сухорольска, Є.М. Уздинська, Н.Ю. Шведова, M. Bierwisch, D. Crystal, R. Jackendoff, R. Jandor, H. Hiddowson, Ch. Hockett, E. Lehrer, B. Levin, E. Nida, S. Soames, R. Stockwell, St. Ullman та ін.). Водночас проблемні питання у сфері контрастивного дослідження дієслівних систем залишаються остаточно не розв'язаними. Більше того, контрастивістика і типологія граматичних систем української та англійської мов, здійснені переважно на основі одностороннього зіставного аналізу, отримавши наукове висвітлення в підручниках із порівняльної типології (граматики), останнім часом перебувають дещо на периферії. З огляду на зазначене, звернення до міжмовного опису дієслівної ланки української та англійської мов, пов'язане із системною репрезентацією однакових і відмінних рис їхньої синтагматичної організації у формально-синтаксичному аспекті, видається своєчасним і ***актуальним***.

У наших попередніх працях була обґрунтована можливість використання моделі простого речення дієслівної будови як надійного *tertium comparationis (t.c.)* у процесі двобічного зіставлення синтагматичних вимірів дієслівних систем української та англійської мов [5; 6]. Нами було з'ясовано металінгвістичне наповнення поняття «модель речення» та встановлено основні моделі простих речень дієслівної будови, утворених на основі синтагматичних властивостей дієслів [7].

Мета пропонованої статті – установити корелятивні та лакунарні відношення української та англійської дієслівних систем, формалізовані предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття. **Об'єкт** дослідження – дієслівні системи української та англійської мов. **Предмет** дослідження – корелятивні особливості зіставлюваних систем крізь призму предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття як *tertium comparationis.*

Зіставний аналіз українських та англійських дієслів у проекції на предикативно-адвербіальну модель локалізованого буття було проведено на матеріалі синсемантичних дієслів української та англійської мов [4, с. 16-22; 8, с. 45-59]. Для зіставлення було відібрано переважно дієслова в їхніх первинних значеннях із вербалізованими експлікаторами синсемантизму. Джерельною базою дослідження стали словникові джерела, а також авторська картотека реченнєвих конструкцій, дібраних із творів класиків художньої літератури та сучасних письменників, із публіцистичних Інтернет-джерел та з банку даних «Британський національний корпус».

Виклад основго матеріалу дослідження. Оскільки в центрі нашої уваги перебуває ***дієслово***, то з-поміж усіх реченнєвих структур ми вибрали лише речення дієслівної будови (двоскладні речення з дієслівними присудками та односкладні речення із головним членом, вираженим дієсловом) як найбільш показові в реалізації формального компонента універсальної дієслівної категорії «процесуальність». Орієнтуючись на номінативну модель, маємо підстави обмежити моделі лише їхнім предикативним мінімумом із дієсловами в присудковій позиції та в позиції головного члена односкладного речення разом із обов'язковими приприсудковими (придієслівними) компонентами первинної залежності. Таке, до певної міри, штучне абстрагування від надзвичайно ускладненої й різноманітної системи ланцюгових рядів обов'язкових поширювачів, уживаних у мовленні, дало змогу сконцентрувати увагу на дієсловах із їхньою безпосередньою участю і здатністю «формувати» реченнєву структуру обох зіставлюваних мов, і в такий спосіб зіставити синтагматичні параметри досліджуваних дієслівних систем.

Власну теорію зіставного вивчення дієслівних систем української та англійської мови крізь призму основних моделей речення дієслівного типу як *t.c.* дієслівних систем будуємо на дієслівній синтагматиці (включаючи в модель відсутні чи наявні обов'язкові придієслівні компоненти приприсудкової залежності) та на міжкомпонентних семантико-синтаксичних

відношеннях, які реалізують утворену в реченнях синтаксичну семантику обов'язкових придієслівних компонентів.

У цьому аспекті слід зауважити, що питання про виокремлення предикативно-адвербіальних (предикативно-обставинних) моделей ми пов'язуємо з обов'язковою сполучуваністю дієслівних одиниць у складі двохелементних семантичних єдностей. Ця теорія є розробленою і апробованою в лінгвоукраїністиці [8].

В англістиці вживаними є терміни «адвербіальна сполучуваність», «адвербіально пов'язані дієслова», «адвербіалії», «адвербалізовані дієслова», у поняттєвий зміст яких так чи інакше уведено ознаку сполучуваності дієслова з обов'язково залежними від нього елементами обставинної семантики. При цьому варто згадати, що в лінгвоанглістиці виокремлення адвербіальних дієслів спирається на різноаспектні засади, які орієнтують осмислення специфіки таких одиниць: у площину власне синтаксису, де адвербіальність витлумачують як явище синтаксичного плану і вказують на здатність будь-якого дієслова розвинути його адвербіальність за вживання в певній синтаксичній моделі (Т.Р. Левицька, А.М. Фітерман, А.Д. Швейцер та ін.); у синтаксично-семантичну площину, де явище адвербіальності дієслова розглядають як випадок інкорпорування (імпліцитного чи експліцитного) до його семантичної структури актантів та сирконстантів (Г.Г. Сильницький, І.В. Сентенберг, Г.А. Уфімцева, Ch. Fillmore, D. Mclntyre); у семантичну площину, де такі одиниці вивчають як складне семантичне ціле з уведеною адвербіальною семою (семами), абстрагуючись від синтаксичних умов реалізації адвербіального значення. (B. Charleston, D. Jogi, M. Snell-Hornby).

Дослідники нерідко кваліфікують адвербіалії як факультативні компоненти речення, не зважаючи на них при стратифікації дієслів. Придієслівний характер залежності адвербіалій, властивий обом мовам, забезпечив, з одного боку, рівневу внутрішньомовну класифікацію дієслівної лексики, а з іншого боку, орієнтацію на них у зіставному вивченні дієслівних систем обох мов. Отже, у реченні адвербіалії в приприсудковій (придієслівній) позиції цікавлять нас як компоненти, утворені на базі транспонованих у речення семантичних єдностей із синсемантичними дієсловами. Такий формальний критерій прислужився до виокремлення в окрему групу речень із присудками-дієсловами, які через їхню синсемантичність утворюють сильні позиції для заповнення їх обов'язковими адвербіаліями (обов'язковими придієслівними компонентами обставинної семантики).

Предикативно-адвербіальна модель речень дієслівної будови об'єднує речення обох мов із обов'язковими придієслівними компонентами, які виражають обставинні відношення: укр. *Зінька пішла до них і* ***примостилася на камені****, котрий* ***лежав біля*** *самісінького* ***порога*** (І. Нечуй-Левицький) – *примостилася* (де?) ***на камені****; лежав* (де?) ***біля порога****; Тепер я* ***почуваюся добре*** (Леся Українка) – *почуваюся* (як?) ***добре*** ; англ. *I forgot: young ladies in America* ***go to school*** *more than with us - go* (where?) - ***to school****; A wonder* ***lasts*** *but* ***nine days*** (Pr.) – *lasts* (how long?) – ***nine days****; The molecules of hydrogen* ***hit as hard****, as the molecules of chlorine do – hit* (how?) – ***hard****;* ***In the rose tree lived*** *a nightingale that sang the sweetest song in the world* (Digest) – *lived* (where?) – ***in the rose tree.***

В усіх реченнях цього типу в ролі присудка вживають синсемантичні дієслова, які разом із залежними від них словоформами чи предикативними структурами утворюють двохелементні семантичні єдності, що так чи інакше номінують розчленовані процесуальні денотати. На відміну від предикативно-об'єктних моделей, синсемантичні дієслова в моделі цього типу об'єднує ознака процесуальної спрямованості на певні обставинні субстанції, без яких вираження процесуальності як такої видається неможливим.

Експлікатори синсемантизму дієслів, які утворюють речення цієї моделі, конкретизують номінацію незавершеної дієслівної процесуальності у таких семантичних параметрах: а) локалізації процесуальної дії чи стану (укр. *бути, перебувати, лежати, стояти, висіти, сидіти, знаходитись, розташовуватись, примоститися* та ін.; англ. *to be, to live, to lay, to stand, to hang, to sit*, etc.): укр. ***У залі*** *лабораторії* ***стояв*** *великий овальний стіл* (О. Довженко); англ. *She* ***sat on the edge of the bed*** *hiding her face with her hands* (S.W. Maugham); *The cats in question* ***have never lived near the*** *new* ***home*** *and do not have any knowledge of the new locality* (D. Morris)*; He* ***remained there*** (A. Cronin)*;* б) напрямку процесуальної дії чи стану (укр. *приходити, прибувати, забігати*; англ. *to go, to come, to run, to run, to step, to turn, to fall, to get, to rush,* etc.): укр. *Мар'яна*

скинула чобітки, ***скочила на ліжко*** (М. Стельмах); *Переселилися вони* ***туди*** *вже давненько* (Я. Баш); англ. *Snow* ***fell to the floor*** *and melted* (B. Aldiss); *It's twenty years ago, long before I* ***came here*** (C. Harvey); в) способу реалізації процесуальності (укр. *поводитись, триматися, поступати, виглядати, простягатись* та ін.; англ. *to behave, to act, to speak, to talk, to look, to weigh*, etc.): укр. *Рівнина простягнулась* ***на кілька кілометрів*** (Ю. Яновський)*; англ. You are acting* ***with extreme stupidity*** (A. Cronin). *We have already referred to those who find it difficult to give up 'playing the field' and continue to behave* ***as if they are still single*** (http://bnc.bl.uk/saraWeb.php?qy=behave).

Семантична специфіка таких синсемантичних дієслів у обох мовах полягає в тому, що вони у взаємодії з обов'язково залежними від них придієслівними компонентами здатні утворювати обмежену кількість предикативно-адвербіальних моделей речень. У пропонованій статті наша увага зосередиться на предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття. Така модель об'єднує реченнєві структури обох мов, що включають синсемантичні дієслова з несубстанційними семами локалізації (знаходження, перебування), реалізацію яких обумовлюють внутрішньоструктурні закономірностями кожної з мов. Такі дієслівні одиниці було виявлено в українських та англійських лексикого-семантичних полях (ЛСП) мікрокатегорій «дія – рух» «дія – розташування», «стан – буття (існування)», «стан – просторова локалізація».

У предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття поєднані буттєві та характеризаційні ознаки обставинної детермінації процесуальної ознаки дієслова з його синтагматичними особливостями: обов'язковим прогнозуванням однієї сильної позиції у двохелементній семантичній єдності (підрядному дієслівному словосполученні), яку в структурі речення заповнює обов'язковий придієслівний компонент обставинної семантики (обставина місця). За сукупністю цих взаємопов'язаних характеристик у реченнєвих реалізаціях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття виділяємо й аналізуємо дієслова, здатні в окремих значеннях (здебільшого в прямих) утворювати речення такої семантико-синтаксичної структури: укр. *А тумани* ***стоять на*** *зеленім* ***узвишші****, та глибокі ж такі – не перейдеш убрід* (М. Сингаївський); *Ледве-ледве чутно несе води ріка,* ***губиться у*** *ранішній* ***імлі*** (В. Малик); ***Сяяла*** *черешня* ***над горою****, зблискувала цвітом, як алмаз* (Д. Павличко); англ. *The children* ***lay*** *wall-eyes* ***on*** *creaking* ***beds*** (T. Morrison); *He laughed and looked across at the tall girl, who* ***sat opposite*** (L. Alcott); *A quainter corner that the corner,* ***where*** *the Doctor* ***lived****, was not to be found in London* (Ch. Dickens); *We were now* ***a few hundred yards from there*** (E. Segal); *The idea that intelligent life* ***might exist elsewhere then on Earth*** *is not new* (A. Hassal).

Семантика «буттєвості» уможливлює об'єднання дієслів доволі широкого класу, включаючи також різноманітні метафоричні дієсловоутворення й дієслововживання. Помічено, що саме в реченнях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття закон «метафоризації» дієслів спрацьовує якнайефективніше.

Такі речення дієслівної будови в системі української мови О.І. Леута називає реченнями «обставинної характеристики», включаючи їх у модель «буттєвих речень наявності / відсутності» [10, с. 149]. Основною диференційною ознакою дієслів стосовно виявлення ними реченнєвотвірної здатності є семантична ознака «буттєвості», яка у її власне екзистенційному сенсі постає як «буттєвість – існування» (незалежне існування) (Н.Л. Іваницька, Л.І. Лонська та ін.). У такому випадку дієслівна функція зводиться до утворення речень, об'єднаних предикативною моделлю: укр. *Падає сніг; Сонце заходить; Спека спадає; Вдарили морози; Настала зима; Батько вчителює; Урок закінчився; Почалась стрілянина;* англ. *It snows; It is pouring; The rain has stopped; The snow is falling*. У моделі речень цієї будови співіснують і вдало доповнюють одна іншу семантичні, як і формально-синтаксичні ознаки (власне-буттєвість і підметово-присудковість). Такий «ідеальний» тип буттєвості у мовленнєвих реалізаціях дієслівних речень із семантикою «буття» трапляється набагато рідше в порівнянні з реченнями, в яких семантика «буттєвості» не може бути реалізованою лише дієслівною лексемою. Тому переважальними в мовленні є речення, в яких буттєву семантику не лише доповнюють, а й обов'язково супроводжують різні семантичні конкретизатори, основними з-поміж яких (за частотою вживань у реченнях обох мов) є просторові конкретизатори (Н.Л. Іваницька, О.І. Леута, Л.І. Лонська, М.І. Степаненко, Н.Ю. Шведова).

У зіставлюваних українській та англійській мовах семантику «буття» реалізують переважно прислівникові та чисельні прийменниково-іменникові словоформи, а також предикативні конструкції: укр.: ***Там*** *панувала суцільна нудьга,* ***там*** *було горе й анікрихітки радості* (У. Самчук); *Срібно-синій відблисок місяця лежав* ***на житах*** (В. Малик); *Стою* ***під кленом****, біля джерела – у серце йдуть пісні привітні* (М. Стельмах); *Велика тиша стояла* ***над землею*** *і тільки хвилі шуміли* (В. Шевчук); англ. *In the evening when they sat* ***in the parlour*** *Davidson talked to them of his early days at college* (S. Maugham); *No, I was glad that you were not* ***in the saloon****, because I hope you never go to such place* (L. Alcott); ***On the veranda there*** *hung a long string of bathing-dresses…* (K. Mansfield); *He lay* ***where he had fallen*** *and from there he watched the man in the red sweater* (J. London).

На відміну від англійських речень із вербалізованим дієслівним присудком у реченнях «буття», в українській мові широко вживаними є побудови з нульовою формою дієслова «бути», в яких уживають прислівники чи прийменниково-іменникові (займенникові) словоформи: укр. ***Там*** *ниви широкі і квітчані далі, тут – клекіт орлиний під ноги* (А. Бортняк); ***Перед нами*** *– чудовий краєвид на широкий, немов палаючий під сонцем луг, на стрункі тополі, кургани, що даленіли на обрії* (В. Сухомлинський); ***В небі*** *хмарки білосніжні, легкі, ніби мрія* (П. Тичина).

У дієсловах укр. *розміщатися, розташовуватися, перебувати*; англ. *to situate, to settle* на фоні дієслова укр. *бути* і англ. *to be*, зрозуміло, в кожному по-своєму, крім загального категорійного значення буттєвості, яке вони реалізують у реченнях із обов'язковими придієслівними компонентами (укр. *де-небудь* і англ. *somewhere*), також зберігаються їхні індивідуально-лексичні значення, «залишковий лексичний компонент» (О.І. Леута). Таку «лексичну індивідуальність» у зазначених вище дієсловах перекриває (покриває) сема «буття», інтегруючи взаказні синсемантичні дієслова у співвідносні ЛСП мікрокатегорії «стан – просторова локалізація», відбиваючи поєднання дієслівного синсемантизму та загального значення обов'язкових прислівникових чи прийменниково-іменникових компонентів.

Реченнєві реалізації предикативно-адвебіальної моделі переконливо засвідчують аналітизм англійської структури вираження предикативної ознаки, на відміну від типового для української мови синтетизму відповідних номінацій процесуальних денотатів: пор.: укр. *виднітися* (де?) *вдалині* і англ. *to be seen, to become visible* (where?) *in the distance*; укр. *видаватися* (де?) *вдалині* і англ. *to be conspicuous, to be remarkable, to be distinguished* (where?) *in the distance*; укр. *сіріти* (де?) *десь* і англ. *to grow (to turn) grey, to show grey* (where?) *somewhere*; укр. *біліти* (де?) *на горизонті* і англ. *to show up white* (where?) *on the horizon*; *водитися (де?) в річці* і англ. *to be* (where?) *in the river*. Хоча і в англійській мові є чимало дієслів, зокрема охоплених мікрокатегорією «стан – оптична ознака», здатних номінувати такі денотати: укр. *маячити, мигтіти, бовваніти* (де?) *вдалині* і англ. *to loom, to flicker, to gleam* (where?) *in the distance*: *Suddenly a mountain* ***loomed*** *up* ***in front of them*** (R. Elliot); ***In the darkness*** *horses* ***loomed*** (A. Cronin), *Maggie glanced up as lightning* ***flickered across the sky****, followed seconds later by a loud crack of thunder* (E. Blair). Деяким українським дієслівним номінаціям синсемантичними дієсловами відповідають як синтетичні (однослівні), так і аналітично виражені назви: укр. *гніздитися* (де?) *на деревах* – англ. *to nest, to make one's nests, to build one's aerie* (where?) – *in trees.*

Відносячи переважну більшість синсемантичних дієслів у реченнях предикативно-адвербіальної моделі до периферії на фоні базових дієслів, усе ж не можна обійти їх увагою, зважаючи хоча б на їхні кількісні мовленнєві реалізації, а також на осмислення й узагальнення механізму утворення такими дієсловами моделі та її варіантів. Терміни «локативна наявність» (місцеперебування)», «квантитативна наявність (кількість)», «темпоральна наявність» якоюсь мірою є дотичними до назв, якими ми оперуємо, конкретизуючи варіанти предикативно-обставинної моделі (П. Адамець, Г.О. Золотова, О.І. Леута, В.М. Співаков, Д.М. Шмельов, W. Chafe). Небезпідставним видається введення в науковий обіг поняття «характеризаційної ознаки», коли йдеться не лише про комунікативно-прагматичні ознаки речення, але й про структурно-семантичний рівень осмислення речень, зокрема й дієслів у їхній реченнєвотвірній функції в конкретній мові, у тому числі й у диференціації обсягового діапазону дієслів у зіставному аспекті.

У мовленнєвих реалізаціях цієї моделі спостерігаємо непоодинокі випадки детермінації семантики «буття» компонентами, які виявляють різний ступінь обов'язковості щодо реалізації

моделі «локалізованого буття». Тому розмежовуємо синтагматичну обов'язковість і комунікативно зумовлену обов'язковість. Синтагматична обов'язковість простежується в синтагматичних рядах сполучуваностей, безпосередньо впливаючи на «модельну» визначеність таких речень: укр. *залишатися* ***там****, залишатися* ***в селі*****;** англ. *to stay* ***there****, to stay* ***in the country*****.** Комунікативно зумовлена обов'язковість детермінується комунікативними потребами і реалізується в інформативній наповнюваності висловлювань, що його здатні охопити рамки реченнєвої структури. Є випадки обов'язкової детермінації буттєвого значення укр. *бути* і англ. *to be* не лише одним обов'язковим обставинним компонентом із значенням місця (локативним обов'язковим поширювачем), але й компонентами, які спричиняють утворення такої моделі з обмежувальною семантикою «буттєвості». Пор., наприклад: укр. *Я не був там* ***більше як п'ять років*** і англ. *I have not been there* ***for more than five years,*** з одного боку, і укр. *Я не був* ***там*** та англ. *I have not been* ***there*** (акцентована абсолютна відсутність буття в певному місці), з іншого.

Лінгвальна природа дієслівних номінацій в українській мові, у тому числі й у сфері автосемантичних, за своєю первинною семантикою дієслів, позначається на реченнєвотвірних потенціях таких дієслів. Унаслідок цього широко вживаними в українській мові є речення, побудовані за предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття з метафоризованими дієсловами, які, набуваючи в такий спосіб ознак контекстного синсемантизму, реалізують семантику в поєднанні з обов'язковим придієслівним компонентом обставинного значення буття: ***Бриніла*** *сиза роса* ***на бур'янах*** *та кавунячому* ***огудинні*** (Г. Тютюнник) – Пор.: *Роса бриніла; Щось* ***плеснуло на*** *Десні-****річці*** (О. Довженко) – Пор.: *Щось плеснуло; Поле* ***відкрилося навсібіч****, осяяне поранковим сонцем* (Є. Гуцало) – Пор.: *Поле відкрилося; Чорна буря* ***котиться над*** *церковними* ***куполами*** (О. Гончар) – Пор.: *Буря котилася;* ***Над лугом*** *і* ***над річкою спить*** *білий туман* (У. Самчук) – Пор.: *Туман спить; Туман плаває над степом* (О. Гончар) – Пор.: *Туман плаває; Теплий весняний туман* ***тремтів над садками*** (О. Гончар) – Пор.: *Туман тремтів*. Як засвідчують досліджені матеріали речень англійської мови, англійські дієслова не виявляють такої широти метафоричних дієсловживань у реченнєвих структурах, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю. Загалом таким структурам переважно відповідають речення із формальним підметом *it*, присудком-дієсловом *to be* та обставинним компонентом у сильній придієслівній позиції: *It was the fog above London; It is a mist on the river* (J.K. Jerome); *It was all boiling inside me* (A. Hassal).

Склад дієслівних лексем української мови в реченнях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття розширюють синонімічні ряди дієслів, уживання яких найчастіше детермінують назви предметів у підметовій позиції. Віддаленими від дієслівної домінанти *розташовуватися* є, наприклад, одиниці *простиратися, розпростиратися, простелятися, простилатися, стелитися, слатися, розстелятися, розстилатися, розкидатися, розлягатися, розвертатися, розпластуватися, широчіти, сягати (на велику відстань)* (пор. англ. *to be, to stretch, to expend, to range, to sweep, to stamp, to linger, to move (among), to hang (about)*).

Кількісно наповнену групу складають також дієслова з первинною семантикою «просторової локалізації» (укр. *лежати, стоятиі, сидіти, висіти*; англ. *to lie, to stand, to sit, to hung*) та українські дієслова з первинною семантикою руху (укр. *вертатися, крутитися, топтатися, обтиратися, возитися, гніздитися*). Наявні в реченнях з цими дієсловами обов'язкові придієслівні компоненти обставинної семантики, обмежуючи й конкретизуючи дієслівне значення, нерідко в формальних виявах експлікаторів детермінують типову дієслівну семантику в координатах просторової направленості процесуальної ознаки локалізованості: *Простягається нива,* ***розлягається*** *лан і* ***на схід****, і* ***на захід****, наче той океан* (В. Бойко). Пор.: *Після такої команди загін змушений був негайно повернути* ***на захід*** (В. Копиленко) – *повернути (куди?) – на захід*.

Уживаючись у реченнях із підметами, що їх номінують переважно назви предметних денотатів просторових локалізаторів, такі дієслова є реченнєвотвірними в предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття: *Левада наче пірнала в зелені верби та сади, що розкинулись по широкій розложистій долині понад Россю* (І. Нечуй-Левицький) – *Верби розкинулись (де?) – по долині (понад Россю)*; *Високе й широке небо простиралося над великою й широкою землею* (В. Медвідь) – *небо простиралося (де?) – над землею*. Зрозуміло, що в окремих випадках навряд чи видається можливим розмежовувати семантику локалізованого буття від

напрямку процесуальної ознаки. Наприклад: *Степ простелявся до обрію, скільки сягало око* (О. Донченко) – *Степ простелявся (куди? де?) – до обрію*. У таких уживаннях дієслів нерідко актуалізується додаткова конотатаивна сема міри (ступеня) вияву процесуальної ознаки буттєвості, що уможливлює віднесення таких речень до предикативно-обставинної моделі способу: *Степ простелявся (як далеко?) – до обрію*. Неабияку роль у кваліфікації варіантів моделі відіграє дієслівне значення, дещо приховане в невербалізованій синтагматиці. Так, наприклад, дієслово *прилаштовуватися (прилаштуватися)* в синтагматичному оточенні *„прилаштуватися (примоститися, підмоститися, приліпитися, присусідитися) + де?, + куди?"* утворює речення предикативно-обставинної моделі локалізованого буття чи предикативно-обставинної моделі напрямку: *прилаштуватися (де?) біля літка, на сідалі, під деревом* і т.д. у значенні „займати місце, сідаючи, лягаючи, стоячи десь *з певною метою*, для здійснення, виконання чого-н.", семантичний синкретизм моделі може бути вирішений на користь предикативно-обставинної моделі напрямку: *Та вже прилаштуюся заснути* (С. Васильченко).

Роль корелятивів у англійській мові виконують т.зв. «буттєві речення, утворені типовими конструкціями "*there is", "there are*"». Уживані в них обов'язкові компоненти-прислівники місця чи прийменниково-іменникові конструкції, експлікуючи синсемантизм англійського дієслова *to be,* утворюють розгалужену сітку мовленнєвих реалізацій предикативно-обставинної моделі локалізованого буття: *There were many churches* ***there;*** *There was one little window* ***in*** *his* ***room****; Are there many apples* ***on*** *your* ***trees*** *this year?*

Деякі українські дієслова із семантикою локалізованого буття, особливо із вибірковим (обмеженим) домінуванням процесуальних ознак щодо предметних денотатів – підметових назв, не маючи словесних відповідників номінацій, не знаходять абсолютних корелятів у синтаксисі англійського речення і реалізують значення в реченнях інших моделей: пор. укр. *У цій річці водиться багато риби* і англ. *There is much fish in this river*; укр. *У цих лісах водяться ведмеді* і англ. *Bears inhabit these forests*.

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок**. Отже, зіставивши українські та англійські реченнєві структури із синсемантичними дієсловами визначених мікрокатегорій, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття, було встановлено такі основні спільні та специфічні риси синтагматики української та англійської дієслівних систем. Передусім, арсенал реченнєвих конструкцій, побудованих за предикативно-адвербіальною моделлю, є обсяговим як у кількісному, так і в значеннєвому вимірах в обох зіставлюваних мовах (12,5% українських фіксацій та 16,5% англійських). При цьому формальна співвідносність аналізованих структур значною мірою залежить від внутрішньомовних чинників, зокрема наявних в кожній із мов компенсаторів синсемантизму дієслівних одиниць, що здатні вказувати на локалізацію буття. Реченнєвотвірна спроможність українських та англійських дієслів у предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття значною мірою зумовлена власне семантичною структуризацією синсемантичних дієслів, до складу яких можуть бути імпліковані субстанційні семи, що в одних випадках потребують обов'язкової експлікації у вигляді придієслівних поширювачів, а в інших не виявляють такої потреби. Така особливість впливає на порушення системної кореляції через регулярне функціонування таких дієслів в предикативній моделі однієї мови та неможливість утворення відповідних моделей із такими дієслівними одиницями в іншій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высш. школа, 1966. – 199 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / [за ред. І. Вихованця] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонДУ, 2006. –378 с.
4. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація українських та англійських дієслів : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – К. : КНТЕУ, 2004. – 196 с.
5. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька,2011. – 636 с.
6. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Наталя Іваницька // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 46–59.

7. Іваницька Н.Б.Модель простого речення дієслівної будови як tertium comparationis синтагматики дієслівних систем української та англійської мов / Н.Б. Іваницька // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей / відп. ред. Корольова А.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 199-205.
8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
9. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
10. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
11. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1971. – 191 с.
12. Fillmore C. J. Construction grammar course book // Charles Fillmore, Paul Kay. – Berkeley : University of California, 1992. – 113 p.
13. Fries Ch. The Structure of English / Charles Carpenter Fries. – Editeur Longmans, Green and Co, 1963. – 304 p.

Иваницкая Нина, Иваницкая Наталья. Предикативно-адвербиальная модель локализированного бытия как tertium comparationis глагольной синтагматики (украинско-английская параллель).

В статье установлены коррелятивные синтагматические отношения между глагольными системами украинского и английского языков в проекции на предикативно-адвербиальную модель локализированного бытия как tertium comparationis двустороннего межъязыкового анализа. Выбранная модель предложения выступает основой сопоставления, поскольку является сформированной на основе дифференциальных признаков моделей такого типа в обоих языках. В работе использованы положения разработанной в лингвославистике теории номинативного минимума предложения, который традиционно рассматривают как расширенную схему, включающую минимальную структурную схему предложения (главные компоненты) и обязательные присловные распространители, необходимые для реализации предложением номинативной функции. Коррелятивные признаки конструктивных структур обоих языков, объединенных предикативно-адвербилаьной моделью локализированного бытия, отражены в том, что структуру предложений формируют синсемантичные глаголы, которые на уровне семантических единств прогнозируют одну сильную позицию для заполнения ее соответствующими структурами, квалифицирующимися в предложении обязательным приглагольными компонентами. Выявленные случаи частичной или полной некоррелированности имеют преимущественно формальные показатели в пределах обязательных приглагольных компонентов объектной синтаксической семантики и могут быть объяснены особенностями грамматического строя каждого из сопоставляемых языков.

***Ключевые слова**: украинская и английская глагольные системы, предикативно-адвербиальная модель локализированного бытия, основа сопоставления (tertium comparationis), коррелятивность.*

Ivanytska Nina, Ivanytska Natalia. Predicative-Adverbial Model of Location Existence as Tertium Comparationis in Verb Syntagmatics (Ukrainian-English).

The paper focuses on the syntagmatic characteristics of the Ukrainian and English verbs systems in the light of their capacity to form predicative-one-object model of causative influence on substance. The chosen model is the basis for comparison of the sentence, because it is formed on the basis of differential characteristics of models of this type in both languages. The investigation is based on the theory of nominative minimum of sentence that is traditionally viewed as an extended scheme which includes minimal structural scheme of the sentence (main components) and mandatory verbal radiators necessary for the implementation of the sentence nominative function. Correlative verbal features of the predictive-one-object model of causative influence on substance are reflected in the fact that the structure of sentences is formed by synsemantical verbs. They predict a strong position to fill it appropriate (usually noun/pronominal) elements at the level of semantic unities that effect obligatory verbal components in the sentence. Identified partial or complete lack of correlation is mostly measured by formal parameters. They were found in the sphere of obligatory components caused by verbs and had object syntax semantics. It can be explained by the peculiarities of grammatical structure of each contrasted language.

***Key words**: Ukrainian and English verbal systems, predicative-adverbial model of location existence, the basis of comparison (tertium comparationis), correlation.*

Тетяна Лучечко
(Дрогобич)

УДК 811.161.2:811.111.091

АНТРОПОЦЕНТРИЧНА СКЛАДОВА АСОЦІАТИВНОГО ФОНУ СОНЦЯ В НАРОДНИХ ЗАГАДКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті проведено зіставне дослідження особливостей вербальної репрезентації образу СОНЦЯ через антропоцентриний код в українських та англійських загадках: встановлено основні лексико-семантичні паралелі побутоцентричного спрямування закодованого образу, актуалізовані в зіставлюваних паремійних одиницях, та схарактеризовано їх мотиваційну базу, здійснено спробу спроектувати стереотипізоване бачення СОНЦЯ у колективних уявленнях представників української й англійської лінгвокультурних спільнот через антропоцентричну складову його асоціативного фону, сформованого на основі найуніверсальніших спільних і відмінних атрибутивних і предикативних характеристик, зафіксованих у текстах загадок.

***Ключові слова**: загадка, образ, кодування, антропоцентричний код, актуалізація атрибутивних і предикативних ознак, метафорична асоціація.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми та поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Антропоцентрична парадигма в епоху глобалізації є особливо важливою, оскільки інтерпретаційна складова, яка пов'язана з мовою як інструментом моделювання інтерпретатором «первинної» емпірично досяжної реальності, передбачає переосмислення уявного світу людини крізь призму індивідуального бачення. Загадка як продукт суспільної творчості є цінним матеріалом для реконструкції специфічних національних рис і особливостей народної ментальності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Різноплановому аналізові загадок у різних мовах присвячені розвідки А. Гурскі, В. Митрофанової (художній образ у загадках), З. Волоцької, Н. Захарової, Т. Ніколаєвої, Г. Онищенка (граматика загадок), О. Алферової, А. Головачової, О. Казанцевої, А. Каівола-Брегенхджей, А. Мамедової, А. Насибуліної, В. Сибірцевої, Н. Титової (мовна картина світу, об'єктивована в загадках), О. Селіванової, О. Тимченко, У. Пепічелло, Т. Гріна, А. Дандиса, А. Тейлора (семантика загадок).

Мета статті – схарактеризувати антропоцентричні кореляції вербалізованого в українських та англійських загадках образу СОНЦЯ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антропоцентричне кодування природного світу в мові загадок просякнуте особливостями етнокультурних традицій, оскільки об'єкти порівняння людина черпала з довкілля, свого побуту. Соціокультурні замінники СОНЦЯ у зіставлюваних мовних моделях світу доволі багатоманітні: назви посуду (*сито, тарілка, сир, bowl*), їжі (*паляниця, яблуко / apple, duff, cake*), господарського начиння (*клубок, батіг, веретено, бубон, сукно, хусти, бочка / barrel, candle, towel*), одягу (*плаття, хусточка, glove*), об'єкти соціальної діяльності (*повар, прапор* (*корогва*), частини будинку (*комора, ясла*) та ін.: *Ой за лісом, за пралісом золоті ясла горять* (Сонце) [4, с. 48]; *Летіло без крил, упало без ніг, варив повар без огню, їла пані без рота* (Сніг, сонце, земля) [4, с. 54]; *A tall, tall house, a candlestick of gold. Riddle it right or let it go by* (The sun) [13, с. 505]; *I washed my hands in water that never rained nor run; I dried them on a towel, which was never woven nor spun* (Dew and sun) [14, с. 71]; *I know somet'in', my fader had two duff serve de whole worl'* (Sun an' de moon) [13, с. 526]. Проаналізувавши структуру слов'янських загадок, російська дослідниця З. Волоцька доходить висновку, що неодухотворене ім'я у функції кодифікатора значно детерміноване й зумовлене ознаками загаданого денотата [2, с. 83].

Семантична мотивація питальної частини загадок про *бочку* зумовлена актуалізацією семи «круглий». У загадках подано різнобічний детальний опис бочки, при якому цей метафоричний аналог СОНЦЯ отримує різноманітні семантичні акценти. Приміром, адресант описує СОНЦЕ, наголошуючи на золотому вмісті (англійський варіант) чи золотому кольорі (український текст) *діжі*: *Little barrel of gold on a miry road* (Sun) [13, с. 497]; *За лісом-перелісом золота діжа стоїть* (Сонце) [4, с. 47]; *За лісами, за горами золота діжа кисне* (*горить*,

сходить) (Сонце) [4, с. 47]. Бочка без клепок чи кілець, яка може утримувати рідину, зазвичай кодує ЯЙЦЕ в європейських текстах народної культури, але в англійському загáдковому корпусі зафіксовано єдину паралель [13, с. 497], пор.: англ. *My moder have a barrel, haven't got no staves* (Eggs) [13, с. 497] й укр. *Без клепок, без дна повна бочка вина* (Яйце) [4, с. 163].

У метафоричній мові загадок за допомогою лексем *сукно, веретено, покривало, простиня*, як правило, відтворюється міфологема НЕБО з актуалізацією інваріантної ознаки «займати певний простір». В українському загáдковому корпусі зафіксовано тексти з аналогічними трансформаційними, але з різними трансформованими елементами. Пор. англійський та український приклади: *My fader had a sheet, an' he kyouldn't fol' it* (Sky) [13, с. 516]; *My father has a blanket, it cover the whole world* (Sky) [13, с. 517]; *Через вікно суне золоте сукно* (Промінь сонця) [4, с. 52]; *На весь світ хусти* (білизна) *золоті леліють* (Сонце) [4, с. 48]. Ці загадки описують сонячне світло, яке огортає землю.

Н. Ярмоленко, досліджуючи взаємозв'язки загадок і замовлянь, доходить висновку, що обидва жанри використовують аналогічний принцип відтворення частини замість цілого. У замовляннях на людину можна вплинути через її одяг. Така контагіозна магія реалізується у загадках у вигляді метонімних перенесень на зразок «за лісом, за пралісом, червоне плаття», «… золота діжа»… [10, с. 13] – *За лісом, за пралісом червоне плаття* (Сонце на заході) [4, с. 48]; *За лісом-лісом красна хусточка висить* (Сонце) [4, с. 48]; *Ой за лісом, за пралісом золота діжа горить* (Сонце) [4, с. 47].

Метафоричне перенесення «СОНЦЕ – прапор, корогва» координує універсальна символіка стяга. Знамено – символ влади, перемоги та божественного заступництва. У релігії древніх народів цей священний символ втілював грізних богів війни і духів перемоги [1, с. 433; 5, с. 331]. Приміром, в індусів прапор «Кету» символізував перемогу світла над темрявою, християнський «Лабарум» – перемогу над гріхом. Червоний стяг в українських загадках *За горов червона курагов* (Сонце) [4, с. 48]; *Ой за лісом, за горою червоний прапор сяє* (Схід сонця) [4, с. 345] демонструє панування світлого начала над темним. Адже прапор, як і сонце, живе лише вдень, вночі його необхідно приспустити, а вранці знову підняти на флагштоці. Останню енігму І. Березовський датує радянським періодом, а тому *червоний прапор*, вірогідно, відображає дух революції та перемоги.

У XVII ст. англійські поціновувачі загадок інакомовно зображали сніг у вигляді людини, яка ходила навколо будинку та губила білу рукавицю. Ця формула збереглася і донині, щоправда інколи з деякими варіаціями кольору та форми, адаптованими до зіставлення з морозом, дощем і сонячним світлом [13, с. 76]: *Round the house and round the house, there lies a white glove in the window* (Sunshine) [13, с. 76]; *Go all around the house and put a white sheet in the window* (Snow) [13, с. 76]; *Round the house and round the house, and leaves a black glove i' th' window* (Rain) [13, с. 76]. Припускаємо, що підгрунтям образної паралелі «*СОНЦЕ – біла рукавиця*» слугують асоціативні аналогії, пов'язані з поняттям чистоти, що збігалося з усвідомленням новизни і світла. «Сонце щодня народжується, отже, щодень нове – чисте й світле (святе). Воно купається у воді (дощі), осушується свіжим повітрям (вітром). Сонцю поклонялися як божеству, яке не може бути осквернением. Тому сонце, вода й повітря очищають, оновлюють людину» [3, с.60]. А біла рукавичка в концептуальній моделі світу символізує чистоту [11].

Стійкість метафоричного зв'язку антропоцентрично опредмеченого СОНЦЯ та персоніфікованого побуту в зіставлюваних космогонічних загадках закріпляє побутоцентричний медіатор *помешкання* з його елементами (*вікно* та *двері*) як складова контекстуального оточення ключової вторинної номінації у питанні. На концептуальний зв'язок *вікна* та *дверей* з архетипною колізією «день – ніч» указує Т. Судник, аналізуючи поліську загадку про ці частини оселі, взяту з архівів О. Потебні. Через часові ознаки загадуються просторові об'єкти: *вікно* (як провідник світла) асоціюється з *днем*, а *двері* (як засув для безпеки житла) – з *ніччю*. Така дихотомія «вікно – двері» репрезентує міфопоетичну лінію взаємозв'язку їх космогонічних корелятів «день – ніч» [8, с. 84]. О. Казанцева на матеріалі слов'янських загадок доводить логічність концептуальної лінії «*око – вікно – СОНЦЕ*». Дослідниця мотивує метафоричну близькість аналізованих концептів семантичною валентністю дієслова *дивитись*, неможливістю виконувати цю дію без ока чи вікна [6, с. 78].

Таким чином, СОНЦЕ як асоціативний корелят архетипу *день* проникає в дім найчастіше через вікно, рідше через двері або інші шпарини (*keyhole, chamber* – тільки в англійських прикладах): *Round and round the house and in my lady's chamber* (The sun) [13, с. 71]; *It goes round and round the house, and peeks in every window* (Sunbeam) [13, с. 71]; *It goes round the house and round the house, and in at the keyhole* (Sunbeam) [13, с. 71]; *Через вікно суне золоте сукно* (Промінь сонця) [4, с. 52]; *Не стукне, не грюкне й у вікно ввійде* (Промінь сонця) [9, с. 20]. Характерно, що описувана група загадок стосується не концептуальної єдності (одиниці) СОНЦЕ, а радше його предмету відчуження – сонячного проміння. У мовному просторі українських загадок продовгувата форма сонячного проміння детермінує створення додаткових образних відтінків об'єкта кодування – *веретено*, *батоги*. Веретено – засіб для прядіння, наділений магічними властивостями, пов'язаними з обертанням (круговими рухами) і гостротою палички [7, с. 340]. Вірогідно, що актуалізація саме симбіозу, інваріантних для СОНЦЯ і *веретена,* атрибутів – *циклічний* / *круговий рух* та *видовжена форма* проміння і ткацької палички мотивують антропоцентричний сценарій загадки *Із вікна в вікно золоте веретено* (Промінь сонця) [4, с. 51]). В іншому українському прикладі побутоцентрична метафора *батіг* створена на основі семи «видовженість форми», ізоморфної з компонентом семантики досліджуваного об'єкта загадування. Імплікована спільна сема, що зафіксована також у прикладі *Од неба до землі сягає, а в траві ся ховає* (Сонце) [4, с. 49], мотивує створення «енігматичного двійника» з відгадкою *дощ*. Пор.: *Ой за лісом, за пралісом золоті батоги висять* (Проміння сонця) [9, с. 20]; *Ой за лісом, за пралісом золоті батоги висять* (Дощ) [4, с. 66]. Мовний простір англійських загадок вербалізує розглянуту компонентну ознаку концептуальної складової СОНЦЯ, його проміння, через атрибутивну лексему *long* у тексті *Hick-a-more, hack-a-more hung on the kitchen door; nothing so long, and nothing so strong , as hick-a-more, hack-a-more hung on the kitchen door* (Sunbeam) [13, с. 272].

Продуктивність сюжетної ідеї особи або предмета, який неможливо зрушити з місця, задіяної в українському й англійському образному моделюванні СОНЦЯ, його проміння і світла, зумовлена її універсальним характером. Подібну властивість СОНЦЯ, котре безшумно переміщується, і яке неможливо ухопити, актуалізовано також у польських фольклорних текстах [12, с. 130]. Англійські загадки персоніфікують шифрований об'єкт лексемами Hickamore Hackamore, які символізують мерехтіння сонячних променів. Субститутивні назви запозичені з дитячих римівок на зразок "Hickery Dickery Dock …" та загадок про *кропиву* та *осу* (*Hitty titty upstairs, Hitty titty downstairs. If you find Hitty titty, it'll bite you* (Wasp) [13, с. 105]), які в своїй образній частині використовують імена Hitchy hitchy і Hitty Kitty: *Hick-a-more, Hack-a-more, on the king's kitchen door; all the king's horses and all the king's men couldn't drive Hick-a-more, Hack-a-more off the king's kitchen-door!* (Sunshine) [13, с. 271]; *Ma riddle ma riddle I'll tell you dis riddle I don't know whether you know it or not Hitty Kitty on de king kitchen door. Neither de king or his soldiers could take Hitty Kitty aff of de king kitchen door* (Sun) [13, с. 272]; *Hitchy-hitchy hanging high, over the kitchen door* (Sun) [13, с. 272]. У всіх англійських прикладах до образної структури запитання долучено локативний обмежувач *king's kitchen door*, який, імовірно, відносить цей вид загадок до періоду релігійної свідомості. Хоча, з іншого боку, двері втілюють архетипну медіарну символіку Дерева життя – посередника між світами. В українських енігматичних пареміях семантичну універсалію реалізують предикативні лексичні одиниці *мести, нести, виганяти, копати*: *Мету-мету – не вимету; несу-несу – не винесу; пора прийде – само вийде* (Промінь сонця) [4, с. 51]; *Прийде в дім – не виженеш, пора прийде – само піде* (Промінь сонця) [4, с. 51]; *Не вимести, не винести, не викопать* (Промінь сонця) [4, с. 51]; *Ні вимести, ні винести, а прийде час – само вийде* (Промінь сонця) [4, с. 51].

Англійські загадки також послуговуються диференційним антропоморфним сценарієм родинних стосунків «відлучення дитини від матері» для категоризації сонячного проміння.

Окрім променя, в англійських загадках виділяємо ще одну гілку семантичної парадигми космоніма СОНЦЕ – *сонячне світло/sunshine, sunlight*. У їхніх світоглядних уявленнях воно мовно об'єктивується через образ білої рукавиці, ймовірно, за асоціацією з чистотою. СОНЦЕ персоніфікується через ім'я Humpty Dumpty: *Humpty Dumpty sat on a wall, Humpty Dumpty had a great fall, all the doctors in the land couldn't make Humpty Dumpty stand* (Sunshine) [13, с. 269]). Дії людини є когнітивними донорськими сценаріями, за якими кодується СОНЦЕ в англійських

загадках. Воно заглядає у вікно: *Somet'in' shine in de king wind'. An' all de king men an' all de king horse couldn't take it off* (Sunshine in de do) [13, с. 666] або непомітно долає будь-які перешкоди: *What can go over the water and through the water without getting wet?* (Sunlight) [14, с. 141].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Відтак, значна частина антропоцентричних асоціацій, які позначають посуд, їжу, одяг, господарське начиння, частини будинку й інше (укр.: *сито, тарілка, паляниця, яблуко, плаття, хусточка, клубок, батіг, хусти, діжа, свічка, комора, ясла, бубон, кружок, повар*; англ.: *cup, bowl, cake, pudding, glove, barrel, towel, candle*) репрезентує описові або функційні ознаки СОНЦЯ. Зрідка їх координує міфологічна символіка, як-от кореляти *прапор, сито, веретено*. Перспективним є зіставне дослідження зооморфних, фітоморфних метафоричних корелятів солярного символу, вербально закодованого в українських та англійських народних загадках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк О.В. Энциклопедия знаков и символов / Олег Викторович Вовк. – М. : Вече, 2006. – 528 с.
2. Волоцкая З.М. Некоторые замечания о структуре славянских загадок (на материале болгарских и польских загадок) / З. М. Волоцкая // Советское славяноведение. – М. : Наука, 1982. – № 1. – С. 80–89.
3. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
4. Загадки / [упорядкув., вступ. ст. та прим. І. П. Березовського]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
5. Иллюстрированная энциклопедия символов / [сост А. Егазаров]. – М. : Астрель : АСТ, 2007. – 723 с.
6. Казанцева Е.А. Роль метафорических стереотипов в славянских загадках / Е. А. Казанцева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4. Філологія. Журналістыка. Педагогіка. – 2001. – № 2. – С. 77–81.
7. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 5 т. / [под общей ред. Н. И. Толстого]. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1 : А – Г. – 678 с.
8. Судник Т.М. Об одном типе космологических загадок / Т. М. Судник // Исследования в области балто-славянской культуры: загадка как текст. 2 / ред. Т. М. Николаева. – М. : Индрик, 1999. – С. 81–100.
9. Шестопал М. Українські народні загадки / Матвій Шестопал. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 399 с.
10. Ярмоленко Н. Міфічні анахронізми жанру загадок. / Н. Ярмоленко // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2000. – Вип. 7. – С. 11–20.
11. Protas A. Dictionary of symbolism [Електронний ресурс] / Allison Protas. – Режим доступу: http://www.umich.edu/%7Eumfandsf/symbolismproject/ symbolism.html.
12. Słownik stereotypów i symboli ludowych / [pod. red. J. Bartmińskiego]. – Lublin : Wyd. Un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. – T. I (Kosmos). – 442 p.
13. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Los Angeles : Berkeley, 1951. – 959 p.
14. Withers C. The American Riddle Book / Carl Withers, Sula Benet. – X. : An Intext Publisher. Abelard-Schulman Limited, 1954. – 157 p.

Лучечко Т. Антропоцентрическая составляющая ассоциативного фона СОЛНЦА в народных загадках украинского и английского языков.

В статье проведен сопоставительный анализ лингвокультурной интерпретации образа СОЛНЦА через антропоцентрический код в украинских и английских загадках: установлено лексико-семантические параллели закодированного образа, актуализированные в сопоставляемых паремиологических единицах, и исследовано их мотивационную базу, предпринято попытку спроектировать стереотипное видение СОЛНЦА в коллективных представлениях носителей украинского и английского языков через антропоцентрическую составляющую его ассоциативного фона, сформированного на основе общих и отличительных, атрибутивных и предикативных характеристик, зафиксированных в текстах загадок.

***Ключевые слова**: загадка, образ, кодирование, антропоцентрический код, актуализация атрибутивных и предикативных характеристик, метафорическая ассоциация.*

Luchechko T. Anthropocentric Component of the Associative Background of the SUN Image in Ukrainian and English Riddles.

The contrastive analysis regarding peculiarities of the SUN image is verbalized through anthropocentric code in riddles within the research of universal and national manifestations in the process of figurative knowledge interpretation in the Ukrainian and English language speaker consciousness is achieved in the publication. The specifics of the stereotypic conception of the SUN are traced through the basis of the similar and different, attributive and predicative characteristics of the associative background of the Ukrainian and English anthropocentric codifiers as well as the source of their motivation in riddles.

***Key words:** riddle, image, encoding, anthropocentric code, attributive and predicative characteristics, metaphoric associations.*

Юлія Михайліченко
(Київ)

УДК 378.147.1:81`243

МІСЦЕ І РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглядаються особливості підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності у сфері міжнародного туризму. Особливо підкреслюється необхідність формування у них комплексу компетенцій, що забезпечують найбільш результативну вербальну і невербальну комунікацію в широкому і професійному дискурсах. В умовах глобалізації істотно зросли роль і вимоги до якості міжкультурної комунікації, тому підготовка майбутніх фахівців до роботи в міжнародному середовищі є актуальною освітньої проблемою. Один з ключових напрямків підготовки дипломованих фахівців в галузі туризму - формування компетенцій, необхідних для успішної роботи в міжнародному середовищі. До професійних компетенцій фахівця в галузі міжнародного туризму, безумовно, відносяться активне володіння іноземною мовою для вирішення професійних питань, навички успішного ведення ефективного діалогу, знання соціокультурних норм і традицій інших країн. Розглядаються найбільш ефективні підходи до підготовки фахівців, здатних плідно діяти в полікультурному середовищі.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, туристична освіта, міжкультурна професійна діяльність, іншомовне спілкування.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні продовжується здійснення реформування системи вищої освіти згідно з вимогами Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті та реальних запитів ринку праці ринкової економіки, які вимагають постійного оновлення змісту освіти новітніми матеріалами, втілення сучасних інноваційних технологій навчання. Кінцевою метою Національної доктрини є побудова сучасної та цілком конкурентоспроможної системи вищої освіти, інтегрованої до сучасних європейських вимог у світлі ключових ідей Болонського процесу.

Україна, як повноправний член Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи, бере активну участь у роботі багатьох впливових міжнародних організацій. З інтенсивним розвитком і поглибленням рівня міжнародних зв’язків України, останнім часом все більш динамічного розвитку набуває вітчизняний міжнародний туризм, що відповідно підвищує вимоги до професійної підготовки у вищих навчальних закладах майбутніх фахівців у галузі міжнародного туризму [4, с.7]. Які крім широкого кола специфічних професійних знань повинні мати стійки навички ефективної міжкультурної комунікації з представниками інших культур, здійснення передбачених для спеціаліста з туризму широких функції соціально-культурного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел та останніх наукових публікацій за даною темою показує, що теоретичні питання щодо вдосконалення якості підготовки у вищих навчальних закладах майбутніх фахівців у галузі міжнародного туризму привертають до себе увагу дослідників багатогранністю і багатоаспектністю підходів до їх вирішення. Важливість належного знання іноземних мов для успішної професійної діяльності фахівців сфери міжнародного туризму підкреслювали у своїх дослідженнях М. Віленський, М. Галицька, В. Горський, В. Жолдак, І. Зоріна, В. Квартальний, О. Козирєва, А. Конох, Л. Кнодель, О. Любіцева, О. Мошняга, Л. Сакун, І. Скріль, Т. Сокол, М. Соколова, С. Гринько, Н. Кобзар, В. Квартальнов, В. Лозовецька, М. Соколова,

О.Фастовець та інші дослідники, які поглиблено розглядали проблемні аспекти питання міжкультурної комунікації та іншомовного спілкування в сучасній туристичній освіті. Але деякі теоретичні питання професійної підготовки майбутніх фахівців у цієї галузі ще залишаються досить проблемними, потребують подальшої розробки.

Мета статті полягає у розгляді особливостей філологічного аспекту підготовки в вищих навчальних закладах майбутніх фахівців у галузі туризму з акцентом на формування стійких навичок компетентності міжкультурної комунікації, у з’ясуванні та обґрунтуванні значення, місця і ролі знання іноземних мов у професійній діяльності менеджерів туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов подальшої еволюційної інтеграції України у європейське та світове співтовариство, зумовлене розвитком інформаційної, науково-технічної, культурної та освітньої взаємодії, ареал перетину культур різних народів збільшується з кожним роком. Тому міжкультурна комунікація стає визначною рисою сучасного українського суспільства, а її всебічний розвиток – одним із пріоритетних напрямків системи освіти [6, с.42].

В умовах глобалізації економічні, політичні, соціальні та культурні зміни в міжнародному співтоваристві проходять під знаком подальшого поглиблення загальної інтеграції та уніфікації, сприяють зростанню міжкультурної комунікації, розширенню співробітництва в міжнародних наукових проектах, вузькопрофесійних контактів між носіями різних культур [1, с.11]. Такі реалії висувають підвищені вимоги до фахівців, задіяним під час виконання своїх посадових обов'язків у спілкуванні з представниками інших країн [12, с. 21]. Запити часу і жорстка конкуренція на сучасному ринку праці вимагають від таких фахівців високої комплексної професійної компетентності, невід'ємною складовою якої є належне знання іноземної мови, норм і верифікованих навичок міжкультурного ділового спілкування [2, с.18].

Ця аксіома грає особливо значиму роль при навчанні іноземній мові студентів неязикових вузів, особливо тоді, коли мова йде про навчання майбутніх працівників туристської сфери, чия діяльність значною мірою буде пов'язана зі спілкуванням з представниками інших культур, які будуть спеціалізуватися в сфері міжнародного туризму [3, с. 32].

Істотні, а часом і радикальні відмінності у мовах, історичних традиціях, національних нормах поведінки та стилю спілкування є одночасно величезною цінністю тієї чи іншої культури і, одночасно, істотною перепоною для ефективної взаємодії з представниками інших етносів [5, с. 11]. Навички ефективної міжкультурної комунікації, природно, не можуть виникати самі по собі, їм необхідно цілеспрямовано і послідовно навчати студентів.

Вища школа покликана не тільки формувати соціально значущі характеристики індивіда, але і відповідати актуальним соціокультурним запитам суспільства. Для системи мовної освіти принципове значення має підготовка майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації як гарантія успішного професійного взаємодії з іншомовним партнером.

Працівникам у сфері туризму при виконанні службових обов'язків постійно доводиться зштовхуватися з практичним вирішенням завдань комунікативного плану не тільки рідною, але й іноземною мовою. Переговори із зарубіжними партнерами, контакти з іноземними туристами вимагають від працівника не тільки досить гарного знання іноземної мови, а і базисних знань про культуру, традиції, історію і особливості релігії даної країни [8, с. 58]. Демонстрація розуміння звичаїв, традицій, мовного етикету, прийнятого на батьківщині туриста, створює комфортну психоемоційну атмосферу при спілкуванні, сприяє більш повному взаєморозумінню, зрештою позитивно позначається на підсумках діяльності менеджера туризму, авторитеті представленого ним туроператора [9].

Ефективна підготовка студентів до міжкультурної комунікації забезпечується реалізацією методу, розробленого на основі системного, діяльнісного та культурологічного підходів, що включають в себе, відповідно, такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовний, організаційно-процесуальний, оціночно-результативний.

Успішна реалізація моделі підготовки студентів до міжкультурної комунікації можлива з урахуванням комплексу педагогічних умов, які включають в себе побудову освітнього процесу на основі положень концепції «діалогу культур», яка забезпечує саморозвиток особистості студента, пізнання власної ідентичності, розуміння людини іншої культури [7, с.12].

Вивчення мови не чисто технічний, а широкий творчий процес, якій включає оволодіння культурою інших країн, це наведення справжніх рукотворних мостів між народами, формування нової особистості, здатної до адекватного сприйняття багатоваріантної картини світу [11, с.14]. Поза мови не може зберігатися і розвиватися культура, спілкування в світі, тому пізнати світ у всьому його різноманітті можна тільки через освоєння мов і культур на основі методологічних принципів межкультурної комунікації.

Висновки дослідження та **перспективи подальших наукових розвідок** у визначеному напрямі. Важливість володіння іноземними мовами на належному професійному рівні фахівцями у галузі туризму значно посилюється реальними кроками України на всебічну інтеграцію до

європейського і світового соціокультурного простору. З урахуванням цього фахівцем можна вважати спеціаліста, який вільно володіє принаймні однією іноземною мовою, має сформовані навички міжкультурного спілкування та володіє навичками іншомовної компетентності, та зможе адаптуватися до полікультурного середовища й реалізувати в ньому свій професійний та особистісний потенціал. Нині завданням фахівців є не лише забезпечувати комфортний відпочинок своїх клієнтів, а й, володіючи належними особистісними і професійними якостями, успішно вирішувати різноманітні професійні завдання і потреби користувачів туристичних послуг. Тому фактор володіння іноземними мовами спеціалістами у галузі туризму є одним із головних після спеціальних знань. Перспективу подальших досліджень бачимо у розробці більш ефективних шляхів підвищення рівня володіння іноземними мовами та підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі до плідної міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горіна Ж.Д. Аксіологічні аспекти міжкультурно-комунікативної компетентності // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. Журнал. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, – 2009. – № 1 – 340 с.
2. Гринько С. А. Ринок підготовки туристичних кадрів: реалії та перспективи розвитку / С.А. Гринько. – Слобожанський науковий вісник: збірка наукових праць. – 2006. - №10ю – С. 243.
3. Гурмаза В.В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови // Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді: наук.-практ. семінар: квіт. 2007р.: тези доп. – Миколаїв : МДАУ, 2007. – С. 32-33.
4. Кобзар Н. В. Роль міжкультурної комунікації в діяльності менеджерів туризму / Н.В. Кобзар // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2011. - №14(225). – С. 48.
5. Коваленко О.О. Політика та практика викладання в умовах соціокультурного розмаїття // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 5. – С. 10-12.
6. Кнодель Л. В. Становлення і розвиток професійної компетенції спеціалістів сфери туризму / Л.В. Кнодель // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2005. - №2. – С. 42.
7. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11-17.
8. Лозовецька В.Т. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навч. – метод. посібник / В. Т. Лозовецька. – К., 2010. – 382 с.
9. Мошняга Е.В. Международный культурный туризм как фактор межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / Е.В. Мошняга. - Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/moshnyaga.htm
10. Тарасенко Т.В. Інтеркультурне спілкування в процесі професійної підготовки вчителів англійської мови. Нові виміри сучасного світу: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової інтернет-конференції 23 листопада – 15 грудня 2009 р. – Мелітополь: МДПУ, 2010. – 132 с.
11. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму. Теоретичний і методологічний аспекти: Монографія / Володимир Кирилович Федорченко. – К.: Вища школа, 2002. - 350 с.
12. Шавкун І.Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти // Культурологічний вісник нижньої Наддніпрянщини. – 2009. – С. 115-117.

Михайличенко Ю. Место и роль межкультурной коммуникации в подготовке будущих специалистов сферы туризма.

В статье рассматриваются особенности подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности в сфере международного туризма. Особо подчеркивается необходимость формирования у них комплекса компетенций, обеспечивающих наиболее результативную вербальную и невербальную коммуникацию в широком и профессиональном дискурсах. В условиях глобализации существенно возросли роль и требования к качеству межкультурной коммуникации, поэтому подготовка будущих специалистов к работе в международной среде является актуальной образовательной проблемой. Одно из ключевых направлений подготовки дипломированных специалистов в области туризма – формирование компетенций, необходимых для успешной работы в международной среде. К профессиональным компетенциям специалиста в области международного туризма, безусловно, относятся активное владение иностранным языком для решения профессиональных вопросов, навыки успешного ведения эффективного диалога, знание социокультурных норм и традиций других стран. Рассматриваются наиболее эффективные подходы к подготовке специалистов, способных успешно действовать в поликультурной среде.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, туристическое образование, межкультурная профессиональная деятельность, иноязычное общение.*

Mykhailichenko J. The Place and the Role of Intercultural Communication in the Training of Future Specialists in the Sphere of Tourism.

The article features preparing students for future careers in the field of international tourism. It emphasizes the need to build their complex competencies that provide the most effective verbal and nonverbal communication in the broad and professional discourse. In the context of globalization has increased significantly the role and requirements for quality of intercultural communication, so the training of the future professionals to work in an international environment is an urgent educational problem. One of the key areas of training graduates in the field of tourism – the formation of competencies needed for successful work in the international environment. By the professional competence of experts in the field of international tourism, of course, are an active foreign language for professional matters, the successful conduct of the skills of effective dialogue, knowledge of the socio-cultural norms and traditions of other countries. We consider the most effective approaches to training that can operate successfully in a multicultural environment.

Key words: *intercultural communication, tourism education, intercultural professional activity, foreign language communication.*

Костянтин Мізін, Ірина Кучеренко
(*Кременчук*)

УДК 81’25:811.111

ТВОРЧИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ МОВИ ПЕРСОНАЖІВ У АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ КІНОПЕРЕКЛАДІ

Пропонована стаття присвячена встановленню ролі творчого аспекту відтворення мови персонажів у англо-українському кіноперекладі (фільми «Гаррі Поттер і філософський камінь», «Ще одна із роду Болейн» та анімаційних фільмів «Тачки» і «Кунг-фу Панда»). Аналіз фактичного матеріалу виявив, що мовлення персонажів має свої певні особливості, тому успішний переклад будь-якого художнього фільму залежить також і від уміння перекладача грамотно передати мову персонажа. Установлено, що важливим засобом творення образу персонажа у фільмі є надання його мовленню індивідуальних рис. Досить часто це досягається за допомогою використання жаргону, сленгу, діалектизмів, просторічних слів та інших стилістично маркованих мовних одиниць. Тут слід виокремити сленг, який традиційно використовується для максимально повного відображення мови персонажа: особливостей його індивідуального мовного стилю, мовної етики тощо. При перекладі мовлення персонажа перекладачеві необхідно звертати особливу увагу на вікові особливості учасників процесу комунікації та на саму ситуацію. Також важкими для перекладу є вигуки, розмовні слова та вульгаризми. Найголовнішим завданням при цьому залишається відтворення комунікативного повідомлення.

Ключові слова: *мова персонажів, кіноперекладу, діалект, сленг, адаптація.*

Постановка проблеми. Підґрунтям для аналізу задекларованої у пропонованій розвідці проблеми є той факт, що на сьогодні в Україні дещо знизилася якість кіноперекладів. Причини цього явища видаються очевидними: це і лавиноподібне надходження зарубіжної кіно- і телепродукції, що значно скорочує обсяг часу на її адаптацію, і недостатній практичний досвід кіноперекладачів, слабка теоретична база, і низька платоспроможність, що змушує керівництва агенцій наймати некваліфікованих перекладачів, а іноді навіть людей, які просто розуміють іноземну мову. Не менш важливим чинником, що призводить до низької якості перекладів, є відсутність у лінгвістичних вишах курсу кіноперекладу, заснованого на єдиних стандартах, вироблених шляхом методичного наукового пошуку [див. про це: 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному вітчизняному перекладознавстві перекладу кінофільмів присвячені лише поодинокі дослідження [див., напр.: 3; 4; 5]. Хоча роль кінематографа у житті як окремого індивіда, так і суспільства в цілому важко перебільшити. Кіно міцно вкоренилося і в житті людей, далеких від мистецтва, і в житті людей, які уважають себе мистецькою елітою [див. про це: 6]. При цьому твори художнього кіномистецтва наштовхуються часто на значні перешкоди на шляху до свого глядача, якщо цей глядач є представником чужої

лінгвокультури. Усунути ж ці перешкоди допомагає переклад, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Мета статті. Метою нашої статті є встановлення ролі творчого аспекту відтворення мови персонажів при англо-українському кіноперекладі (фільми «Гаррі Поттер і філософський камінь», «Ще одна із роду Болейн» та анімаційних фільмів «Тачки» і «Кунг-фу Панда»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим засобом творення образу персонажа у фільмі є надання його мовленню індивідуальних рис. Досить часто це досягається за допомогою використання жаргону, сленгу, діалектизмів, просторічних слів та інших стилістично маркованих мовних одиниць. Перед перекладачем у цьому випадку постає складна задача: як адекватно перекласти, наприклад, діалектні або жаргонні явища англійської мови? У перекладі ця проблема розв'язується за допомогою різних засобів. Розглянемо їх на прикладі перекладу мовлення двох персонажів фільму «Гаррі Поттер і філософський камінь»: Гегріда та Драко Мелфоя [7].

Образ Геґріда – незграбного, проте щирого та доброго велетня, якому, можливо, бракує знань, але серце якого чесне та любляче – підкреслюється просторічним стилем мовлення. Для адекватного перекладу В. Морозов використав досить цікавий прийом: в його версії Геґрід розмовляє західноукраїнською діалектною говіркою. Цей прийом є досить суперечливим: з одного боку, перекладач передає просторічний характер мовлення персонажу, проте, з другого боку, використаний діалект є дуже стилістично забарвленим для українського реципієнта і несе в собі гаму додаткових конотацій, окрім просторічності. Західноукраїнські діалектизми є досить складними для сприйняття, вони мають архаїчні граматичні форми, специфічні лексеми. Тому пересічному українському глядачеві мовлення Гегріда може здатися певною мірою складним для сприйняття через незвичні лексичні та граматичні форми:

«Yer a mess!» said Hagrid gruffly, brushing soot off Harry so forcefully he nearly knocked him into a barrel of dragon dung outside an apothecary. «Skulkin' around Knockturn Alley, I dunno dodgy place, Harry – don' want no one ter see yeh down there». – «Йой! Ти такий брудний!» – буркнув Геґрід, так завзято обтрушуючи сажу, що Гаррі мало не впав у бочку з драконячими какульками, що стояла біля аптеки. – «Чого ти си лазив по тій алеї Ноктерн? Це, Гаррі, таке кляте місце… Я би не хтів, щоб тебе там хтось видів».

«Lousy Muggles,» growled Hagrid. «If I'd 've known». – «Шляк би трафив тих маґлів», – обурювався Геґрід. – «Якби я знав».

«I should ruddy well think not» growled Hagrid». – «І дуже файно робили», – пробурмотів Геґрід.

«Said she was jus' lookin' round the grounds, but I reckon she was hopin' she might run inter someone else at my house». He winked at Harry. «If yeh ask me, she wouldn' say no ter a signed». – «Казала, ніби просто гуляє, але мені здалося інше: вона си сподівала ненароком когось тут зустріти…» – він підморгнув Гаррі. – «Мені так си здає, що вона б не відмовилась від знимки з ним».

Якщо в тексті оригіналу мовлення Геґріда характеризується просторічністю та неправильним порядком слів, то в українському перекладі, по суті, єдина й головна його риса – належність до західноукраїнської говірки. На наш погляд, це не дуже вдале рішення в цьому контексті.

Щодо мовлення Драко Мелфоя, слід відзначити, що яскравої стилістичної забарвленості воно набуває лише в тексті перекладу. Перекладач намагається глибше розкрити образ зневажливого й норовливого хлопця, додавши до його рис ще одну – зневажливе ставлення до мовлення як такого. Драко розмовляє російсько-українським суржиком:

«Everyone line up!» Malfoy roared to the crowd. «Harry Potter's giving out signed photos!». – «Карочє, усі в чергу!» – загиготів на весь двір Мелфой. – «Гаррі Поттер роздає фотки з автографами».

«Be careful, Weasley», sneered Malfoy. «You don't want to start any trouble or your Mommy'll have to come and take you away from school». – «Фільтруй базар, Візлі!» – вишкірився Мелфой. – «Тобі не варто встрявати в халепу, бо тоді твоя матуся буде змушена забрати тебе зі школи».

У цих прикладах чітко простежується заміна в основному нейтральних словесних формул виразно маркованими відповідниками. Загалом, ці зміни не вступають у суперечність з образом персонажу, підкреслюючи його риси – презирство, брутальність, проте такий ступінь втручання

перекладача у внутрішню структуру твору є небезпечним, оскільки тут маємо справу вже не з перекладом як таким, а із певною творчістю на основі іншого твору.

«Ще одна із роду Болейн» – це історична драма, в якій розповідається про епоху правління англійського короля Генріха VIII з династії Тюдорів і суперництво сестер Анни і Марії Болейн за серце короля [10]. В основу сценарію покладено однойменний популярний роман англійської письменниці Філіпи Грегорі. Це час королів, придворних і фрейлін, тож основним завданням перекладача було передати мовлення персонажів якнайбільш наближено до того часу.

George: «No, is this it? This is the end of the unholy trinity?» – Джордж: «Оце й усе? Чи ж ти покинеш нас назавжди?»

Mary: «No, George. Never. I'll be married, that's all. Apart from that – it won't change a thing». – Мері: «Ні, що ти. Буду заміжня, а все інше не зміниться».

Перекладач застосовує застарілі мовні звороти та архаїзми. Мовлення героїв літературне, позбавлене сленгу. Переклад здійснено за першим типом еквівалентності.

Anne: «Who is that? He was staring at me in Church». – Анна: «Хто це? Він дивився на мене в церкві».

George: «That's Henry Percy. Heir to the Duke of Northumberland. Richest landowner in England». – Джордж: «Генрі Персі. Єдиний спадкоємець найбагатшого дідича Англії».

Переклад цього діалогу відповідає еквівалентності першого типу. Передано тільки ту частину оригіналу, яка складає мету комунікації. Репліку *«Heir to the Duke of Northumberland»* не переклали. Натомість акцент зробили на слові *«landowner»*. В українській мові воно має єдиний еквівалент – *«землевласник»,* однак, урахувавши кіноконтекст, його замінили на *«дідич»*. Дідич – це назва поміщика в Україні, який володів великими маєтками із землею, одержаною у XVII–XIX ст. за царськими грамотами, королівськими привілеями або за гетьманськими універсалами. Дідичі користувалися правом спадкової власності. Як бачимо воно цілком підходить для цього контексту.

Від дослівного перекладу відмовилися і в наступному діалозі:

*Sir Thomas: «I realise **as** a Boleyn' she is not officially a Howard', but **as** your sister's daughter». – Сер Томас: «Я розумію, що Болейни **не рівня** Говардам, але ж вона Ваша небога».*

Основною функцією оригіналу, яку перекладач намагається зберегти, є відтворення мовлення королівської сім'ї. Заради цього вихідне повідомлення замінюється іншим, таким що має необхідні поетичні якості. Загальну структуру репліки оригіналу передає лише одне словосполучення «не рівня».

Іншим цікавим персонажем для аналізу є Сирник з анімаційного фільму «Тачки» [9]. Сирник – це дуже позитивний і комічний образ. Юрій Коваленко, який його озвучував, чудово вправся зі своєю роботою. Американський Сирник вийшов нормальним хлопцем з українського села, який говорить суржиком, але має добру душу й чуйне серце. Особливості вимови персонажа фільму доволі складно відтворити у перекладі, якщо вони не ілюструють якісь загальні явища на кшталт заїкання або шепелявості, а є проявом соціального або територіального діалекту. Перекладач намагається креативно вирішити цю проблему, застосовуючи, де можливо, характерні засоби імітації української сільської говірки. У мові Сирника знаходимо багато перекручених слів на сільський манер:

*Mater: «Boy, I'm purty good at this lawyerin' stuff». – «А я таки шарю в **юруспруденції**».*

*Mater: «You know, I once knew this girl Doreen. Good-lookin' girl. Looked just like a Jaguar, only she was a truck! You know, I used to crash into her, just so I could spoke to her». – «Якось я знав одну таку Галю. Гарна була. Як **лєскус**, тіки з кузовом. Врізатись у неї, приходилось, щоб хоч слово сказала».*

*Mater: «Well, we better get you back to the impound lot». – «Тепер їдьмо назад на **штрахмайданчик**».*

*Mater: «Hey, you think maybe one day I can get a ride in one of them helicopters? I mean, I've always wanted to ride in one of them fancy helicopters». – «Послухай, може покатаєш мене якось на тому **вертапльоті**. Мені все життя кортіло покататись на такій класній штукенції».*

В інших випадках Олекса Негребецький використовує діалектизми областей центральної частини України:

*Mater: «Oh, yeah, I'm tellin' ya! Oh, boy, you gotta admit that was funn!» – Сирник: **«Нє**, ну це діло таке. Ну скажи шо **ловка** була забава».*

McQueen: «Oh, yeah ... yeah». – Макквін: «О так, ловка».

Часто він використовує закінчення *«-ю»* у дієсловах:

McQueen: «My lucky sticker's all dirty». – «Мені наклейки заляпало».

*Mater: «Thaah, that ain't nothin'. I'll clean it for ya». – «Тю, це ж на щастя. Зараз почист**ю**».*

Те, що Сирник походить з провінції підкреслюється також вигуком *тю. Shoot* є евфемізмом від *shit*. Проте перекладач відмовляється від дослівної передачі та замінює його на специфічний український вигук, який робить образ Сирника зрозумілішим глядачеві.

Традиційно сленг використовується для максимально повного відображення мови персонажа: особливостей його індивідуального мовного стилю, мовної етики тощо. Так, наприклад, мовлення головного героя стрічки «Cars» – гонщика Блискавки МакКвіна насичено гостромодними сленгізмами, що сприяє відтворенню його образу – швидкого, сучасного, «зухвалого» боліда [1, с. 57]:

*«Hey, **fellas**, how do you think I'd look in Dinoco blue?» – «Гей, хлопці, як мені буде в кольорах Дайнащось?»;*

*«While I'm stuck here paving this stinkin' road, Chick's in California **schmoozing** Dinoco». – «Поки я кладу цю смердючу дорогу, Шик у Каліфорнії клеїть Дайнощось»;*

*«I'm in **hillbilly hell**! My IQ's dropping by the second!» – «Я здохну в цьому Задрипанську. Я здурію!».*

Натомість головний герой стрічки «Kung Fu panda» – незграбна, вайлувата панда, яка мріє стати майстром одного з бойових мистецтв, використовує переважно застарілий сленг [8]:

*«I probably **sucked** more today than anyone in the history of Kung Fu». – «Я сьогодні облажався як ніхто в історії Кунг Фу»;*

*«Okay. So like Oogway was just a **crazy** old turtle after all». – «Це наче Угвей, старий намаханий черепах!».*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Пропонована стаття присвячена встановленню ролі творчого аспекту відтворення мови персонажів при англо-українському кіноперекладі (фільми «Гаррі Поттер і філософський камінь», «Ще одна із роду Болейн» та анімаційних фільмів «Тачки» і «Кунг-фу Панда»). Аналіз фактичного матеріалу виявив, що мовлення персонажів має свої певні особливості, тому успішний переклад будь-якого художнього фільму залежить також і від уміння перекладача грамотно передати мову персонажа. При перекладі мовлення персонажа перекладачеві необхідно звертати особливу увагу на вікові особливості учасників процесу комунікації та на саму ситуацію. Також важкими для перекладу є вигуки, розмовні слова та вульгаризми. Найголовнішим завданням при цьому залишається відтворення комунікативного повідомлення. **Перспектива нашого дослідження** вбачається у подальшому висвітленні специфіки передачі англомовних художніх фільмів українською мовою, зокрема в аспекті відтворення їхнього прагматичного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко К.Л. Мовні засоби створення ефекту комічного в текстах анімаційних творів / К.Л. Бондаренко // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – Вип. 45: Філологічні науки. – С. 57–60.
2. Бондарчук Л. Мовне питання – з ранку до ночі. Про «внутрішню кухню» українського кіноперекладу / Лілія Бондарчук // Дзеркало тижня. – 2008. – (№ 8). – С. 19.
3. Мельник А.П. Лінгвокультурні особливості перекладу сучасних анімаційних фільмів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. П. Мельник. – К., 2013. – 20 с.
4. Мізін К.І. Специфіка перекладу англомовних художніх фільмів українською мовою : граматичні трансформації / К.І. Мізін // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер»», 2014. – Вип. 20. – С. 253–260.
5. Мізін К.І. Специфіка перекладу англомовних художніх фільмів українською мовою : лексичні трансформації / К.І. Мізін // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2014. – Вип. 18. – С. 86–93.
6. Яновський М.І. Механізми психологічного впливу кінематографічного відеоряду на глядача : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Михайло Іванович Яновський. – Х., 2005. – 230 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. «Гаррі Поттер і філософський камінь». – Режим доступу : http://www.kinopoisk.ru/level/1/film/689/
8. «Кунг-фу Панда». – Режим доступу : http://www.kinopoisk.ru/level/1/film/103734/
9. «Тачки». – Режим доступу : http://www.kinopoisk.ru/level/1/film/61249/
10. «Ще одна із роду Болейн». – Режим доступу : http://www.kinopoisk.ru/level/1/film/94743/

Мизин К., Кучеренко И. Творческий аспект воссоздания языка персонажей в англо-украинском кинопереводе.

Предлагаемая статья посвящена установлению роли творческого аспекта воссоздания языка персонажей в англо-украинском кинопереводе (фильмы «Гарри Поттер и философский камень», «Еще одна из рода Болейн» и анимационных фильмов «Тачки» и «Кунг-фу Панда»). Анализ фактического материала обнаружил, что речь персонажей имеет свои определенные особенности, поэтому успешный перевод любого художественного фильма зависит также и от умения переводчика грамотно передать язык персонажа. Установлено, что важным средством создания образа персонажа в фильме является предоставление его речи индивидуальных черт. Достаточно часто это достигается при помощи использования жаргона, сленга, диалектизмов, просторечных слов и других стилистически маркированных языковых единиц. Здесь следует выделить сленг, который традиционно используется для максимально полного отображения языка персонажа: особенностей его индивидуального языкового стиля, языковой этики и т.п. При переводе речи персонажа переводчику необходимо обращать особенное внимание на возрастные особенности участников процесса коммуникации и на саму ситуацию. Также тяжелыми для перевода являются возгласы, разговорные слова и вульгаризмы. Самым главным заданием при этом остается воссоздание коммуникативного сообщения.

Ключевые слова: *язык персонажей, кинoперевод, диалект, сленг, адаптация.*

Mizin K., Kucherenko I. Creative Aspect of Characters' Language Reproduction in English-Ukrainian Film Translation.

The paper deals with determination of the role of the creative aspect of characters' language reproduction in English-Ukrainian film translation (films «Harry Potter and the Sorcerer's Stone», «The Other Boleyn Girl» and animated cartoon films «Cars» and «Kung Fu Panda»). The analysis of the factual material revealed that the characters' language has certain features, so successful translation of any film also depends on the translator's ability to competently convey the character's language. It has been determined that an important method of creating a character image in a film consists in supplying its language with individual features. Very often it can be achieved due to the use of jargon, slang, dialectal words, vernacular and other stylistically marked linguistic units. Slang should be singled out here as it is traditionally used for maximum complete reproduction of the character's language: specific features of its individual linguistic style, language ethics, etc. During translation of the character's language the translator should pay special attention to the age features of communication process participants and to the situation. Exclamations, colloquial words and vulgarisms are also difficult for translation. Conveying the communicative message remains the most important task in this case.

Key words: *characters' language, film translation, dialect, slang, adaptation.*

Ірина Міньковська
(Харків)

УДК 81'26. 811.161.2

ТРАНСКРИБУВАННЯ І ТРАНСЛІТЕРУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У сучасному мовознавстві значна увага приділяється питанням зіставної лінгвістики і міжкультурної комунікації. Після прийняття Верховною Радою Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» зростає актуальність проблеми перейменування об'єктів топоніміки й коректного відображення нових назв латиницею. У статті визначено особливості процесів транскрибування й транслітерування, представлено аналіз усіх 14 наявних схем українсько-латинської транслітерації. Були виділені основні принципи, на яких має бути побудована передача українських власних назв латиницею. Як прикладна частина дослідження були проаналізовані урбанізми Харкова з огляду на їх відповідність

цим принципам. Обґрунтовується необхідність створення єдиної системи українсько-латинської транслітерації як «мови на експорт» держави Україна.

Ключові слова: *транскрибування, транслітерування, урбанізми, українська латиниця, українсько-латинська транслітерація, українсько-російська транслітерація, іншомовні слова, запозичені слова, стандарт українсько-латинської транслітерації.*

Постановка проблеми. Однією з основних властивостей сучасного світу є глобалізація. Майже не залишилось держав, які не були б залучені до міжнародної співпраці. Усі заходи публічної дипломатії формують певний образ держави в очах іноземних громадян – бренд країни. Україна не є винятком. Для налагодження повноцінного та ефективного спілкування нашої країни з іншими надзвичайного значення набуває взаємний переклад між різними мовами. Усі українські власні назви – топоніми, урбанізми, імена, прізвища, найменування компаній, періодичних видань, фольклорних героїв, національно-культурних процесів тощо – потребують адекватного перекладу, що базувався б на принципах транслітераційного стандарту української латиниці. Така система має стати частиною бренду держави Україна, розвивати який будуть, у першу чергу, щойно створений інформаційний телеканал Ukraine Today та Український кризовий медіа-центр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним і специфічним проблемам транскрипції та транслітерації присвятили свої роботи Л.В. Щерба (1940 р.), Р.О. Якобсон (1965 р.), Ю.С. Маслов (1987 р.), П. Кабберли (1994 р.), А.А. Рєформатскій (1960, 1996 р.р.). Ці вчені виділяли практичну транскрипцію і транслітерацію як основні засоби передачі текстів, написаних російською мовою, літерами латинського алфавіту. Варті уваги різновиди системи транслітерування, запропоновані А.А. Рєформатскім, Р.О. Якобсоном та П. Кабберли.

Серед вітчизняних учених питанням українських власних назв в англійському написанні займалися Б. Ажнюк (1933 р.), М. Вакуленко (1999 р.), В. Радчук (2002 р.), В. Грицеляк (2009 р.), А.В. Макуха (2013 р.). Зокрема В. Грицеляк склав довідник транслітерації іноземних власних назв українською мовою, що вміщує схеми традиційного й транслітераційного перекладу для понад 70-ти мов світу. М.О. Вакуленко доклав багато зусиль для конструювання правил, що регулювали б написання іншомовних та запозичених слів в українській мові, а також переклад українських власних назв для міжнародного спілкування. Мовознавець склав власний варіант української, білоруської та російської латиниці. Вагомим внеском в розробку питання транслітерації є праці А.В. Макухи, у яких був представлений алгоритм UKRAINIAN URL (UURL).

2013-2014 роки стали переломними для нашої країни. На наших очах народжується українська політична нація. Зовсім не останню роль у цьому процесі має відіграти науково обґрунтована, протекціоністська мовна політика, що буде спрямована на розширення функцій української мови, на її очищення та на гідне використання на внутрішньому і міжнародному рівнях. Проблеми створення української латинізованої абетки торкалися багато дослідників, але досі ми не маємо одностайної думки з приводу того, як же ця абетка має виглядати. У світлі майбутнього входження України до Європейського Союзу та введення безвізового режиму питання запису українських власних назв латинськими літерами видається нам актуальним і таким, що вимагає нагального вирішення.

Мета статті. Мета дослідження – окреслити особливості та сфери використання транскрипції та транслітерації; спроеціювати на сучасність принципи української латиниці, сформульовані М.О. Вакуленком у 1999 році; перевірити на відповідність цим принципам усі наявні схеми УЛ; проаналізувати принципи дублювання елементів навігації у Харкові напередодні Євро-2012.

Новизна дослідження полягає у доповненні новими даними вже використовуваної в публічному дискурсі порівняльної таблиці, що об`єднує системи транслітерування для української мови, створені різними установами і мовознавцями. Новим також є аналіз латинізованих табличок з назвами вулиць і станцій метрополітену м. Харків, оновлених у 2012 році.

Практичне значення дослідження полягає в акцентуванні уваги на окресленій проблемі, узагальненні матеріалу, що допоможе мовознавцям виробити виважену, науково обґрунтовану

систему транслітерації, спроможну відповісти на ті виклики, що стоять зараз перед українською мовою та нашою державою. Ця система не повинна лягти у шухляду – вона має буде розглянута на найвищих рівнях НАН України, у разі її прийнятності зміни мають бути внесені в український правопис та впроваджені у роботу всіх міністерств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транскрипція. Її види та основні особливості. Щоб зробити українські власні назви зрозумілими для носіїв інших мов, маємо два головні шляхи: транскрибування і транслітерування. Якщо говорити про перший, то «Словник української мови у десяти томах» за редакцією І.К. Білодіда подає термін «транскрипція» як «точне передавання на письмі звуків якоїсь мови або музичних звуків за допомогою умовних літер або спеціальних графічних знаків незалежно від графічних і орфографічних норм, що історично склалися в даній мові». Поряд із терміном «транскрипція» знаходимо поняття «транскрибувати», що означає «робити транскрипцію чого-небудь» [19, 230]. Варто додати, що у той час з відміткою «рідко» транслітерація прирівнювалась до транскрипції [там же].

У «Рекомендаціях щодо транслітерування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами» (від 25 квітня 2001 року), з якими можна ознайомитись на офіційному веб-порталі Державної служби інтелектуальної власності України, у розділі 3 подається словник термінів. У ньому визначаються поняття транскрибування – «передавання звуків якоїсь мови транскрипційними знаками» і транскрипції – «тексту, отриманого внаслідок транскрибування». Тобто спостерігаємо невелику зміну в термінології: тепер транскрипція означає тільки текст, отримуваний у результаті перетворень, а процес називаємо транскрибуванням [16].

Мовознавці Ю.С. Маслов [15, 262], П. Кабберли [12] та А.А. Рєформатскій[1] [17; 21] розрізняли три види транскрипції: фонетичну, фонематичну та практичну. Коли потрібно точніше, ніж дозволяє звичайне письмо, передати деталі фонетичної реалізації будь-яких мовних одиниць або мовленнєвих утворень, то доцільно звернутися до фонетичного транскрибування. Щоб кожний вимовлений звук був окремо зафіксований графічно, у фонетичній транскрипції дозволяється використовувати будь-яку абетку, а також різні діакритичні знаки. Цей вид транскрибування застосовується у словниках іноземних мов, у підручниках з мов, у діалектологічних нотатках тощо.

Фонематична транскрипція відрізняється від фонетичної тим, що передає тільки склад фонем і не висвітлює варіанти, що виникають у слабких позиціях. Кожна фонема незалежно від її позиції має бути записана одним і тим самим знаком. Це транскрибування застосовується у зображенні прикладів і парадигм граматики, де важливою є структура.

Але якщо виникає необхідність ввести слова і словосполучення однієї мови у склад іншої мови, то можемо використовувати тільки останній вид транскрибування – практичне. Чужа назва, написана за допомогою засобів іншої абетки, відтворюється літерами свого реального алфавіту і такими буквосполученнями, що є звичними для цієї орфографічної системи. Нові літери або особливі діакритичні знаки не вживаються, усе відбувається в межах цієї абетки. У той же час тут можливі деякі орфографічні відхилення (наприклад, у російській практичній транскрипції написання ***ы*** після *к, й, ш, ж* і на початку слова – *Кызыл-Ырмак, Йыытс* тощо). Правила читання залишаються такими ж, що і для тексту, написаного своєю мовою.

Саме на такому принципі базується робота Королівського географічного товариства (Royal geographical society) та бібліотеки Конгресу США. Будь-який нелатинський текст передається 26-ма літерами латинської абетки, а також уже звичайними для англійської орфографії диграфами та поліграфами (ch=ч, sh=ш, zh=ж, kh=x, shch=щ). За А.А. Рєформатскім практичне транскрибування має три важливі переваги: по-перше, така транскрипція майже повністю зберігає всю повноту лексичної, граматичної, фонетичної і графічної характеристики слова, по-друге, географічна і бібліографічна практика використовують ці єдині усталені правила, по-третє, читання текстів не вимагає особливих знань мов [18, 97].

Практичне транскрибування має один недолік. Різні народи можуть писати латиницею, але склад їхніх алфавітів та орфографічні правила у них будуть різні. Таким чином, одне і те ж

[1] Тут і далі в дослідженні за власним переконанням використовуємо запис прізвищ за принципом транслітерування.

саме прізвище, наприклад, Лапшин, в англійському тексті виглядатиме як Lapshin, у французькому як Lapchine, у німецькому – Lapschin, у польському – Lapszyn тощо.

Український мовознавець М.О. Вакуленко мав інший погляд на питання транскрипції, але він так само критикував практичне транскрибування. На думку вченого, практична транскрипція є поєднанням граматичної транскрипції та транслітерації, таким чином при написанні іншомовних слів деякі звуки транскрибуються, а деякі літери транслітеруються. Найбільшою проблемою цього підходу є нечіткість і непослідовність правил, що призводить до волюнтаризму і суб'єктивізму у його застосуванні мовознавцями [1, 6].

М.О. Вакуленко. виділяв ще граматичну та інваріантну транскрипції. Граматична транскрипція покликана відтворити оригінальне звучання слова графічними засобами «мови-сприймача». Результат такого перетворення часто виявляється незвичним і незручним, адже у такому разі маємо писати, наприклад, Елебеме (Alabama), Архентіна (Argentina), Кува (Cuba) тощо. Якщо ж, навпаки, намагатись уподібнити звучання до особливостей мови-сприймача, то доведеться писати Пилипини (Philippines), Кравець (Taylor) тощо. Таким чином, недоліками граматичного транскрибування є спотворення слів, множення випадковостей і помилок у запозиченнях.

Тоді вчений говорить про інваріантне транскрибування як про фонологічну модифікацію граматичного транскрибування. Відтворювання звучання вихідного алофона (головного його вияву) певної фонеми вихідним (також основним) алофоном мови-сприймача дозволяє нейтралізувати найбільш гострі особливості вимови першоджерела [1, 7].

Транслітерування. Головні ознаки та призначення. У чому ж особливості другого підходу – транслітерування? Відповідно до концепції М. Вакуленка, транслітерація – це «перезапис літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними нормами даної мови» [1, 7]. У «Рекомендаціях щодо транслітерування літерами української абетки власних назв», які ми аналізували вище, подаються два терміни: транслітерування як «передавання тексту, написаного одною абеткою, літерами іншої абетки» та транслітерація як «текст, отриманий внаслідок транслітерування» [16].

Транслітерування має ряд ознак, які відрізняють його від транскрибування:

1.Об'єктом першого є літери, а другого – звуки; перший процес відбувається у межах даної мови, а другий працює з різними мовами [1, 6].

2.На основі транскрибування слова однієї мови «вживаються» в іншу та підкоряються правилам «нової» мови, тобто поповнюють клас запозичених слів. Транслітерування ж має справу зі словами, що цілком належать своїй «рідній» мові, а даною тільки зображуються, тобто з іншомовними словами. Ці слова продовжують належати своїм мовам і підкорятися їх законам.

3.А.А. Реформатскій вважав головною відмінністю між транслітерацією і транскрипцією незалежність першої від асортименту літер певного національного алфавіту [18, 97].

Не варто розуміти під транслітерацією механічну заміну літери чужого алфавіту літерою свого алфавіту або навпаки. Але в будь-якому разі, як наголошував Ю.С. Маслов, «наукова транслітерація повинна будуватися за принципом взаємно-однозначної відповідності між транслітераційними знаками й графемами оригіналу. Це забезпечує стовідсоткову можливість зворотного переведення транслітерованого запису» [15, 272]. На цій особливості транслітерації наполягали й А.А. Реформатскій [17; 21], і М.О. Вакуленко [2, 15].

Крім згаданого вище, А.А. Реформатскій виділяв ще три обов'язкові принципи майбутньої системи транслітерування: вона має бути міжнародною, однозначною та такою, що регулюється елементарними правилами, розуміння яких не потребує ані знання іноземних мов, ані знання специфічної лінгвістичної термінології [18, 97].

Транслітерація потрібна там, де одна і та сама інформація має бути представлена у двох еквівалентних графічних виглядах. Саме цей підхід має бути застосований в офіційній документації (кількамовні бланки, угоди, вивіски), у роботі телекомунікаційних мереж, інформаційних банків, в офіційному спілкуванні та листуванні на міжнародному рівні, у друкованій продукції, призначеній для іноземного читача. Мовознавець Л.В. Щерба призначення транслітерації визначав таким чином: «…1) для ідентифікації особистості (у суді, у банку, у торгівлі, на пошті тощо); 2) для ідентифікації суден далекого плавання; 3) на географічних мапах і у різного роду міжнародних списках населених пунктів […]; 4) у міжнародних бібліографічних

списках, де без наявності єдиної системи транслітерування часто абсолютно неможливо знайти того чи іншого автора» [22]. А.А. Реформатскій додає до перерахованого вище такі пункти: 1) складання міжнародних прейскурантів і каталогів, проспектів докладів на міжнародних конференціях; 2) ідентифікацію особистості у сфері паспортизації [18, 98].

У Розділі 1 «Рекомендацій щодо транслітерування літерами української абетки власних назв» зазначається про важливість застосування системи української транслітерації у системі правової охорони об'єктів промислової власності, у роботі представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), в іменних покажчиках та в інформаційно-пошукових системах [16].

Принципи української латиниці як паралельної форми державної мови. Не всі знають, що такі назви як *Hitachi, Hirosima, Kawasaki, Burma, Hong Kong, Taiwan, Java, Jamaica, Delhi, Afghanistan, Jerusalem, Iraq, Iran* записані не англійською мовою, а відповідними національними латиницями [5]. Адже за світовими стандартами та угодами (зокрема резолюціями ООН: iV/20 – «Про зменшення кількості екзонімів» та V/13 – «Про переважність національних офіційних форм географічних назв») власні назви у середовищі іншої мови повинні зберігати автентичне написання: *San-Jose* (місто в США), *Cojijo* (провінція Канади). Якщо ж вихідна форма написана нелатинською абеткою, то її заведено транслітерувати латиницею цієї ж мови [там же]. Наприклад, у грецьких містах назви вулиць подаються елліницею та латиницею. Сербохорватська мова має дві рівноправні графічні форми: латиницю (гаєвицю) і кирилицю (вуковицю).

М.О. Вакуленко, спираючись на роботи науковців, які працювали у цій царині до нього, виробив наукові принципи для транслітераційного стандарту української латиниці. На його думку, основа цього стандарту – транслітераційна таблиця – повинна базуватися на таких принципах:

- *системність* (елементи латиниці не існують розрізнено, а пов'язані між собою за певними ознаками);
- *точність* (обов'язкове в усіх випадках, таке, що не підлягає обговоренню, адекватне відтворення кожної букви кирилиці);
- *взаємна однозначність* (взаємооднозначна відповідність між кожною літерою кирилиці та символом латиниці, що може включати кілька літер);
- *зворотність* (можливість відновлення початкового тексту після повторного транслітерування);
- *безпосередність* (відсутність мови-посередника – англійської, французької, російської тощо);
- *традиційність* (врахування фонетично-графічних традицій української мови та вживання окремих графем латинської абетки);
- *нормативність* (відповідність нормам чинного українського правопису);
- *кодованість* (уживання латинських символів з кодами ASCII 0 – 127 – без діакритичних знаків, що є необхідним для комп'ютерного пересилання) [2, 15].

Стосовно останнього пункту видається логічним додати сучасну можливість створення нової цілком зворотної схеми транслітерації алфавітних символів східнослов'янських мов за допомогою обмеженого набору символів ASCII, не зарезервованих синтаксисом URI. Цю схему побудував А.В. Макуха, ми проаналізуємо її далі [14].

Можемо зробити висновок, що практичне або інваріантне транскрибування мають право бути застосованими для написання запозичень у національній картографії, у газетах, у звичайній книжковій продукції для широкого читача, у повсякденному узусі.

Але для міжнародного запису українських текстів (власних і загальних назв), які підлягають юрисдикції нашої держави, потрібна транслітерація в межах української ж мови (аналогічно до сербохорватської), а не транскрибування англійською мовою (як це було досі), адже основною вимогою офіційного спілкування є еквівалентність кириличного та латиничного записів.

На жаль, теоретичні знання не завжди можуть допомогти нам у реальному житті; скажімо, як мусимо відтворити: *Kvitka-Osnov'janenko street* чи *vul. Kvitky-Osnov'ianenka*, чи, може, *Kvitka-Osnovyanenko street*, або *vul. Kvitky-Osnov''ianenka*? А як бути з Бурсацьким

узвозом? Це буде *Bursacjkyj descent*? Або *Bursats'kyi uzviz*? Чи не заважатиме ідентифікації особистості той факт, що моє прізвище у закордонному паспорті *Minkovska*, а мого батька – *Mynkovskyi*, і з юридичної точки зору ми навіть не родичі? І якщо виправити цю помилку, то як потрібно писати прізвище: *Minkovskyj* чи *Minjkovsjkyj*?

Наявні схеми українсько-латинської транслітерації. Подібні суперечки виникають і будуть виникати через те, що наразі в Україні існує понад 12 стандартів українсько-латинської транслітерації:

1. **Паспортний (КМУ 2010)**. Стандарт був прийнятий Кабінетом Міністрів України у 2010 році. Застосовується для закордонних та дипломатичних паспортів. Транслітерація є односторонньою, адже багато українських слів записуються цим стандартом однаково (наприклад, *«дій»* і *«дії»*). Використовуються лише прості латиничні символи (максимальна комп'ютерна сумісність).

2. **ТКПН**. Даний стандарт транслітерації був розроблений Термінологічною комісією з природничих наук (ТКПН) Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 1994 році. На відміну від інших стандартів, він має ряд переваг, серед яких майже повна зворотність та, одночасно, максимальна сумісність з комп'ютерними кодуваннями (URL-сумісність). Офіційно затвердженим в Україні так і не був.

3. **ГОСТ 7.79-2000 Б**. На відміну від системи А міжнародного стандарту ГОСТ 7.79-2000, прийнятого у ряді країн СНД, система Б встановлює окремі транслітераційні правила для окремих слов'янських мов. Хоча транслітерація втрачає властиву системі А універсальність, вона стає сумісніщою з комп'ютерними кодуваннями. Це єдина транслітерація, в якій для запису українського письма використовується знак ` (гравіс) [38].

4. **УКППТ 1996** (спрощений). Прийнятий Українською комісією з питань правничої термінології (УКППТ) у 1996 році. У міжнародній практиці застосовується для транслітерації українських назв географічних об'єктів — у вжитку в ООН. Єдиний стандарт транслітерації, що (у спрощеному варіанті) передбачає спрощення подвоєння деяких приголосних (наприклад, *Zaporizhzhia → Zaporizhia*). Транслітерація є односторонньою: багато українських слів записуються цим стандартом однаково. У точному варіанті знак м'якшення та апостроф записуються апострофом. У спрощеному — апостроф не відтворюється, але вживається для запису знака м'якшення у деяких позиціях. На основі цього стандарту будується таблиця паспортного стандарту транслітерації. Транслітерація має максимальну комп'ютерну сумісність.

5. **BGN/PCGN (1965)**. Система BGN/PCGN є серією стандартів транслітерації, затверджених Палатою Сполучених Штатів з географічних назв (BGN) та Постійним комітетом з географічних назв Великобританії (PCGN). Методика запису української абетки востаннє переглядалася у 1965 році. Цей стандарт орієнтований на інтуїтивну вимову носіями англійської мови. Використовується в ООН. Один з найпоширеніших стандартів транслітерації української мови. Його особливістю є використання символу · (середня точка) для уникнення двозначності у рідкісних випадках (наприклад, *зграя =z·hraya*). Проте цілком зворотним не є через однаковий запис літер «и» та «й». В Україні не був затвердженим [24, 25].

6. **ALA-LC**. Стандарт транслітерації Бібліотеки Конгресу США. Уперше був опублікований у 1885 році Американською бібліотечною асоціацією (ALA). Особливістю цієї системи є використання діактричного знаку єднання двох символів, який на практиці часто випускається. Використовується для транскрибування бібліографічних назв бібліотеками Північної Америки та Британською бібліотекою (для надходжень після 1975 року), а також в англомовних публікаціях. Не є цілком зворотним (не відтворюється апостроф). Потребує підтримки Юнікоду (латинка з діактрикою, єднальний діактричний знак).

7. **Українська латинка**. За формою українська латинка схожа на традиційну наукову транслітерацію, однак містить ряд особливостей, серед яких буква ý (читається як «ий»), та пом'якшені літери ď, ź, Ĺ, ń, ś, ť, ć. Українська латинка не є цілком зворотною. Потребує підтримки Юнікоду (діактричні знаки).

8. **Науковий (традиційний)**. Наукова (чи лінгвістична) транслітерація застосовується з 1898 року для відтворення слов`янських мов, зокрема у міжнародних наукових публікаціях та іноземних бібліотеках. Поширена назва — Прусські інструкції (*Preußische Instruktionen*). Ця система базується на хорватській латиниці та є переважно фонематичною: більшість літер цієї

транслітерації відтворюють конкретну фонему певної слов'янської мови. У традиційному варіанті апостроф не відтворюється, однак його підтримка з'являється у варіації цієї системи кодифікованій як стандарт ISO/R 9:1968. Окрім апострофа всі символи є зворотно відтворюваними. Потребує підтримки Юнікоду (латинка з діактрикою).

9. **Науковий (ISO/R 9:1968)**. Цей стандарт виник у 1968 році як адаптація традиційної наукової транслітерації, створений Міжнародною організацією стандартизації ISO. Так само як і традиційна, ця транслітерація є переважно фонематичною та передбачає різні шляхи відтворення букв для різних слов'янських мов. У Німеччині стандарт був прийнятий без змін під назвою DIN 1460 (1982). Використовується Національною бібліотекою Німеччини. Транслітерація є зворотньою. Потребує підтримки Юнікоду (латинка з діактрикою).

10. **ISO 9:1995 (ГОСТ 7.79 А)**. Даний стандарт встановлює посимвольну транслітерацію кириличних символів латиницею. На відміну від попередніх стандартів ISO, серед яких ISO/R 9:1968, ця система встановлює єдину таблицю транслітерації для всіх кириличних абеток слов'янських та деяких неслов'янських мов. Завдяки цьому транслітерація є абсолютно зворотньою: точне відтворення оригінального тексту можливе навіть за незнання мови першоджерела. У Росії, Бєларусі та в ряді інших країн СНД цей трансліт був прийнятий у складі стандарту ГОСТ 7.79-2000. Потребує підтримки Юнікоду (латинка з діактрикою).

11. **Німецька транслітерація (транскрипція)**. Це запис українських слів латиницею, орієнтований на інтуїтивну вимову носіями німецької мови. У якості стандарту транскрипції використовується популярна система, надана у 22-му виданні великого словника німецької мови Duden (2000). Така транскрипція не є цілком зворотною.

12. **Французька транслітерація (транскрипція)**. Це запис українських слів латиницею, орієнтований на інтуїтивну вимову носіями французької мови. У якості стандарту транскрипції використовується система, надана у «Словнику французької мови» Жана Жироде (1976). Транскрипція не є цілком зворотною. Потребує підтримки Юнікоду (латиничний символ ї) [7].

Система ТКПН КНУ імені Т.Г.Шевченка як основа алгоритму Ukrainian URL (UURL). Ми вирішили доповнити порівняльну таблицю, яка використовується в публічному дискурсі й представлена 12-ма розглянутими вище стандартами, двома схемами транслітерації, побудованими В. Грицеляком [10] та А. Макухою [14]:

Таблиця 1. Наявні схеми української транслітерації

№ пор	Кирилиця	Українська транслітерація													
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**	**14**
1	А	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
2	Б	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B
3	В	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	W	V
4	Г	Gh	H	Gh	H	G	H	H	H	H	H	H	G	H	H
5	Ґ	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G̀	G	G
6	Д	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D
7	Е	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
8	Є	Je	Ye/ Je	Je	Ye/ Ie*	Je	Ie	Ye	I-e	Je	Je	Je	Ê	Je	Ie
9	Ж	Zh	Zh/ ž	Zh	Zh	Zh	Zh	Zh	Z-h	Ž	Ž	Ž	Ž	Sch	J
10	З	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	S	Z	Z
11	И	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	I	Y	Y
12	І	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I
13	Ї	Ji	Yi/ Ji	Ji	Yi/ i*	Ji	I	Yi	Ĭ	Ji	Ji	Ĭ	Ĭ	Ji	Ĭ
14	Й	J**	Y/J	J**	Y/	J	I	Y	Ĭ	J	J	J	J	J	Y

		**		**	і*										
15	К	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
16	Л	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L
17	М	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
18	Н	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
19	О	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O
20	П	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
21	Р	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R
22	С	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S
23	Т	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T
24	У	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	Ou
25	Ф	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F
26	Х	Kh	Kh /Ch	Kh	Kh	Kh	Kh	Kh	Kh	Ch	Ch	Ch	H	Ch	Kh
27	Ц	C	Ts/ C	C	Ts	Cz	Ts	Ts	T-s	C	C	C	C	Z	Ts
28	Ч	Ch	Ch/ č	Ch	Ch	Ch	Ch	Ch	Ch	Č	Č	Č	Č	Tsch	Tch
29	Ш	Sh	Sh/ š	Sh	Sh	Sh	Sh	Sh	Sh	Š	Š	Š	Š	Sch	Ch
30	Щ	Shh	Shch/ šč	Shh	Shch	Shh	Sch	Shch	Shch	Šč	Šč	Šč	Š	Schtsch	Chtch
31	Ю	Ju	Yu /Ju	Ju	Yu / iu*	Ju	Iu	Yu	I-u	Ju	Ju	Ju	Û	Ju	Iou
32	Я	Ja	Ya/ Ja	Ja	Ya/ ia*	Ja	Ia	Ya	I-a	Ja	Ja	Ja	Â	Ja	Ia
33	Ь	J**	‘	J**	НВ	J	НВ	'	'	НВ	'	'	'	НВ	НВ
34	Апостроф (`)	`***	`	'	НВ	`	НВ	"	НВ	НВ	'	"	'	НВ	НВ
35	Стоп-символ	НВ	НВ	·	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ
36	Пробіл	НВ	НВ	пробіл	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ	НВ
37	Ё	Jo	Ё	Joh	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР
38	Ў	W	W	W	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР
39	Ъ	‘‘	`	'H	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР
40	Ы	Y	Y	Yh	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР
41	Э	Eh,	É	Eh	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР	НР

1 – ТКПН (за Вакуленком М.О.)
2 – Схема української транслітерації (за Грицеляком В.)
3 – Ukrainian URL (UURL) (за Макухою А.В., загальний варіант)
4 – КМУ 2010
5 – ГОСТ 7.79-2000 Б
6 – УКППТ 1996 (спрощений)

7 – Система BGN/PCGN
8 – ALA-LC
9 – Українська латиниця
10 – Науковий (традиційний)
11 – Науковий (ISO/R 9:1968)
12 – ISO 9:1995 (ГОСТ 7.79 А)
13 – Німецька транслітерація
14 – Французька транслітерація
**перший варіант – на початку слова, другий – в інших позиціях;*
***після приголосних;*
****перед йотованими ja, ju, je, ji, jo та на межі складених слів для розрізнення йотованих і сполук j із голосними;*
*****на початку слова, після голосних та апострофа;*
НВ - не відтворюється даним стандартом;
НР - не розглядається в межах даного стандарту.

Проаналізувавши таблицю, маємо можливість переконатися в тому, що більшість цих стандартів не відповідають основним принципам української транслітерації, які були сформульовані М.О. Вакуленком та А.А. Рєформатскім:

Таблиця 2. Відповідність наявних алгоритмів української транслітерації її основним принципам (у цій таблиці використані ті ж схеми, що й у табл.1)

Принципи УЛ	Схеми української транслітерації													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Системність	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Точність	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-
Взаємна однозначність	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	+	+	-	-
Зворотність	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Безпосередність	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Традиційність	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	+	-	-
Нормативність	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	+	-	-
Кодованість	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Не потребує знання іноземних мов	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Бачимо, що стандарт, розроблений ТКП НКиївського національного університету імені Тараса Шевченка є дійсно найкращою базою для майбутньої системи Української латиниці (УЛ). Деякі елементи систем ГОСТ 7.79-2000 Б, BGN/PCGN та ISO 9:1995 теж можуть допомогти науковцям виробити адекватну схему. Усі ці системи є відомими та поширеними як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях, але жодна з них не є затвердженою на українському офіційному рівні. Ті ж стандарти транслітерації, які в Україні вживаються офіційно (а саме: КМУ 2010 та УКППТ 1996) далеко не кращим чином відповідають основним принципам транслітерації, що створювало і буде створювати проблеми, пов'язані з помилками неоднозначності зворотної транслітерації.

Система транслітерації, запропонована В. Грицеляком у 2013 році, теж викликає багато питань, адже за своєю суттю поєднує у собі дві протилежні схеми, не є точною та взаємно-однозначною.

Не маємо жодних підстав робити так звані німецький або французький транслітераційні стандарти офіційними, адже вони не відповідають одному з основних принципів УЛ, а саме принципу безпосередності. Те ж саме можемо сказати і про науковий традиційний та ISO/R 9:1968.

Варто відзначити, що у Державній службі інтелектуальної власності України теж не зовсім розуміють важливість будування української транслітерації на основі саме українського

написання і звучання, без використання будь-якої мови-посередника. У вже згадуваних нами «Рекомендаціях щодо транслітерування» у розділі 4 «Правила транслітерування» говориться: щоб записати літерами української абетки власну назву, написану англійською, французькою, німецькою або італійською мовами, потрібно спочатку її транскрибувати, а потім транслітерувати [16]. А.А. Реформатскій же, навпаки, говорить про можливість використання транслітерації як проміжної ланки між написанням оригіналу та майбутньою практичною транскрипцією (наприклад, *Чайковский – Čajkowskij* і далі за мовами: англ. *Chaykovsky,* франц. *Tchaïkovsky,* нім. *Tschajkowsky,* польськ. *Czajkowski* і так далі) [17].

М.О. Вакуленко теж упевнений у тому, що використання мови-посередника неминуче породжує транскрипцію, а не транслітерацію, тому подібні схеми не можуть розглядатися як основа для транслітераційної таблиці [6]. До того ж запропонована на державному сайті схема потребує спеціальних лінгвістичних знань, чого не можна вимагати від майбутніх її користувачів і користувачок.

Дійсно вартим уваги є алгоритм Ukrainian URL (UURL) — нова цілком зворотна схема транслітерації алфавітних символів східнослов'янських мов за допомогою обмеженого набору символів ASCII не зарезервованих синтаксисом URI (26 символів латиниці, точка, тильда, дефіс та знак підкреслення) [4, 25]. Автор, А.В. Макуха, мав за мету створення можливості одночасного кодування усіх символів східнослов'янських мов, обґрунтовуючи цю необхідність сучасною de facto двомовністю України. «Повну зворотність» науковець визначав як можливість відтворення будь-якого кириличного тексту, включаючи випадковий.

Схема транслітерації Ukrainian URL базується на схемі ТКПН. На відміну від транслітерації ТКПН та подібно до стандарту BGN/PCGN (1965), схема UURL розрізняє символи апострофу та службовий «стоп-символ» для уникнення неоднозначностей (*найактивніший → naj·aktyvnishyj, серйозний → ser·joznyj*). Апостроф, стоп-символ та пробіл, з міркувань сумісності з URL, запропоновано кодувати як точку, тильду та знак підкреслення відповідно. Мовознавець наводить два формати системи – технічний та загальний (зручний для прочитання).

Схема UURL, так само як схема ТКПН, використовує літеру «h» суто для модифікації попередньої літери. Інша особливість, успадкована від транслітерації ТКПН, – позначення знака м'якшення (який в українській мові використовується лише після приголосних) символом «j», який також позначає літеру «й». В межах цієї роботи ми не будемо зупинятися на питанні, чому є сенс використовувати дані літери саме таким чином, бо М.О. Вакуленко та А.В. Макуха у своїх працях повністю обґрунтували переваги подібного відтворення [3, 6, 1, 2, 14].

Символи, що не належать до транслітерованих, у цій системі ігноруються та залишаються без змін. Зокрема, при транслітерації без змін залишається дефіс. Додатковою перевагою UURL, успадкованою від схеми ТКПН, є можливість повного відтворення регістру літер.

Українсько-латинська транслітерація «по-харківськи». За словами Ю. Сапронова, на підготовку до проведення Євро-2012 у Харкові в період з 2008-го по 2012-й рік було витрачено близько 13,6 мільярдів гривень [21]. Не найменша частина цих грошей пішла на виготовлення нових табличок з назвами харківських вулиць та інформаційних табличок для метрополітену, написаних українською та англійською мовами. Тільки 465 подібних табличок для харківського метро коштували майже два з половиною мільйони гривень, тобто середня вартість однієї таблички, площа якої не перевищує одного квадратного метра, склала понад 5 тисяч гривень, що на той час можна було прирівняти до ціни квадратного метра житла у передмісті Харкова [13]. Згідно з даними топонімічної комісії, у Харкові нараховується 2746 вулиць, провулків, в'їздів, площ, узвозів тощо, і ми можемо тільки здогадуватись, скільки коштували таблички для них, адже таких даних ми знайти не змогли [8].

Ця система дорожнього орієнтування, за словами колишнього першого заступника Харківського міського голови Олександра Крівцова, мала допомогти гостям не заблукати у місті під час проведення Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році [9]. Ми надіслали прес-службі Харківської міської ради запит на публічну інформацію з проханням надати нам список назв вулиць та станцій метрополітену, дубльованих англійською мовою, але, на жаль, відповіді не отримали. У бібліотеці імені В.Г. Короленка нам вдалося знайти туристичний путівник, написаний англійською мовою, створений у 2010 році напередодні проведення у Харкові матчів

Євро-2012, схвалений Харківською міською радою та завізований особистим підписом Харківського міського голови Г.А. Кернеса [23].

Довідник залишає надзвичайні враження, адже люди, які дублювали українські назви латиницею дуже часто не керувалися правилами ані транскрипції, ані транслітерації, припускалися орфографічних помилок як в українській, так і в латинській версіях. Траплялися випадки, коли одна і та ж назва на різних сторінках, а також на різних кутах реального будинку «транслітерувалась» по-різному [20]. Ми так і не змогли зрозуміти, якою саме схемою українсько-латинської транслітерації, користувалися люди, що були відповідальні за написання українських власних назв латиницею, адже ідентичні сполуки звуків нерідко відтворювались у різний спосіб.

Проаналізувавши згаданий путівник, ми виписали з нього 40 назв проспектів, вулиць, площ, провулків м. Харкова, декілька інших власних назв та їх аналогів латинською мовою, а також спробували дослідити й класифікувати найпоширеніші помилки:

Таблиця 3. Дублювання назв вулиць м. Харкова та назв деяких інших міст латиницею.
** аналіз невідповідностей наведений нижче*

Номер з/п	**Назва українською мовою**	**Транслітерація «по-харківськи»**	**Транслітерація згідно системи ТКПН**	**Тип помилки***
1	вул. Новгородська	Nov**h**orod**s**ka st.	Novghorodsjka st.	1, 3
2	вул. Олеся Гончара	Oles**ia H**onchara st.	Olesja Ghonchara st.	1, 2
	вулиці Петровського			
3	Ольмінського тощо	Petrov**s**ko**h**o st.	Petrovsjkogho st.	1, 3
4		O**l**minsko**h**o st. etc.	Oljminsjkogho st. etc.	1, 3
5	вул. Ляпунова	L**ia**punova st.	Ljapunova st.	2
6	вулиці Гоголя	**H**o**h**ol**ia** st.	Ghogholja st.	1, 2
		Go**g**ol**a** st.		
7	Чубаря тощо	Chubar**ia** st. etc.	Chubarja st. etc.	2
8	вул. Культури	Ku**l**tury st.	Kuljtury st.	3
9	Львів	**L**viv	Ljviv	3
10	вулиці Сумська	Sum**s**ka st.	Sumsjka st.	3
11	Павлівська	Pavliv**s**ka st.	Pavlivsjka st.	3
12	Клочківська	Klochkiv**s**ka st.	Klochkivsjka st.	3
13	Динамівська тощо	Dynamiv**s**ka st. etc.	Dynamivsjka st. etc.	3
14	вул. Чернишевська	Chernyshev**s**ka st.	Chernyshevsjka st.	1, 3, 4
		Chernyshev**skoho** st.		
15	узвіз Пасіонарії	Passionari**i uzviz**	Passionariji descent	2, 5, 12
16	вул. Першої кінної армії	Persho**i** Kinno**i** Armi**i** st.	Pershoji Kinnoji Armiji st.	2, 12
17	вул. Мироносицька	Myronosy**ts**ka st.	Myronosycjka st.	6
	вул. Революції			
18		Revol**iutsii** st.	Revoljuciji st.	2, 6, 12
	площа Конституції	Revol**yutsyi** st.		
19		Konstytu**tsii** sq.	Konstytuciji sq.	2, 5, 6,
		Maidan Konstytu**tsii**		12
	вул. Коцарська	**Constitution Square**		
20		Ko**ts**ars**k**a st.	Kocarsjka st.	
	вул. Університетська	K**ats**ars**k**a st.		3, 6
21		Universyte**ts**ka st.	Universytetsjka st.	
				3, 6
22	в'їзд Пушкінський	Pushkins**k**y**i lane**	Pushkinsjkyj entrance	2, 3, 5, 7
23	узвіз Білгородський	Bil**h**orods**k**y **uzviz**	Bilghorodsjkyj descent	1, 2, 3,
	узвіз Бурсацький			5, 7

24 25	пров. Театральний	Bursa**tsk**y **uzviz** Teatra**l**n**y** lane	Bursacjkyj descent Teatraljnyj lane	 2, 5, 6, 7 2, 3, 7
26	вул. Червоноармійська	Chervonoarmi**i**s**k**a st.	Chervonoarmijsjka st.	2, 3
27	вул. Полтавський шлях	Poltav**sk**y Shl**ya**kh st.	Poltavsjkyj Shljakh st.	2, 3, 7
28	вул. Щорса	**Shch**orsa st.	Shhorsa st.	8
29 30	вул. Мар'їнська вул. Малом'ясницька	Mar`**in**ska st. Malo**mia**sny**ts**ka st. Malo-**Mya**sn**its**ka st.	Mar`jinsjka st. Malom`jasnycjka st.	2, 3, 10 2, 3, 6, 10
31	вул. Панцерника «Потьомкін»	Pan**ts**ernyka "Pot`**o**mkin" st.	Pancernyka "Potjomkin" st.	6, 11
32	Окружна дорога	Okruzhna **Doroga**	Okruzhna road	5
33 34	вул. Єлізарова вул. Юріївська	**Ye**lizarova st. **Yu**ri**yi**v**s**ka st.	Jelizarova st. Jurijivsjka st.	2 2, 12
35	шосе Сімферопольське	Simferopo**l**ske **shosse**	Simferopoljsjke highway	3, 5
36	проспект ***50-ти річча*** СРСР	**50-ty richcha** SRSR Ave. **Pia**tdes**ya**tyri**chya** Ave. **50-**richchi**a** SRSR **Av.**	P`jatdesjatyrichchja SRSR Ave.	2, 10, 13, 14
37 38	Київ Чугуїв	K**ie**v Chu**hu**iv	Kyjiv Chughujiv	2, 15, 16 1, 2
39	«Лісопарк»	"Li**ss**opark"	"Lisopark"	17
40	Чорнобиль	Ch**e**rnoby**l**	Chornobylj	3, 16

Далі подається короткий аналіз згаданих помилок:

1-використання ***h*** на місті українського ***г*** замість ***gh***;

2-оскільки ***й*** має відтворюватись символом ***j***, то і літери ***я, ю, є, ї*** будуть ***ja, ju, je, ji***;

3-***ь*** має відтворюватись символом ***j***, отже сполуки на кшталт ***ськ, зьк, льт, льв*** тощо мають бути дубльованими сполуками ***sjk, zjk, ljt, ljv***;

4-плутанина у закінченнях назв вулиць після їх перейменування;

5-якщо ***вулиця, площа, провулок*** – це ***street, square, lane*** відповідно, то й ***узвіз*** має перекладатись словом ***descent***, а ***дорога*** – словом ***road***;

6-сполука ***ць*** має бути дубльована сполукою ***cj***, а буквосполучення ***тсь*** – ***tsj,*** таким чином, і сполука ***цьк*** має бути відтворювана літерами ***cjk***, а сполука ***тськ*** – ***tsjk***;

7-якщо літера ***и*** відтворюється символом ***y***, а ***й*** – символом ***j***, то і закінчення прикметників ***ий*** + суфікси ***к, н*** тощо мають бути відтворюваними сполуками ***kyj, nyj***;

8-М.О. Вакуленко і А.В. Макуха у своїх працях довели доцільність використання сполуки ***shh***, а не ***shch*** при дублюванні української літери ***щ***;

9-апостроф в латинській версії повинен зберігатись;

10-дублювання після апострофа літер ***я, ю, є, ї*** відбувається згідно правил транслітерації, тобто сполуками ***ja, ju, je, ji***;

11-якщо знак м'якшення дублюється символом ***j***, то українські сполука ***ьо*** буде відтворюватись символами ***jo***;

12-сполука літер ***ії*** має бути дубльованою сполукою ***iji***;

13-назва вулиці написана неправильно навіть українською мовою; згідно правил українського правопису має бути або ***проспект 50-річчя СРСР***, або ***проспект п'ятдесятиріччя СРСР***, відповідно має бути дубльований латинський варіант;

14-в англійській мові прийняте скорочення ***Ave.*** від слова ***Avenue***;

15-унікальний випадок, коли країна не знає як написати латиницею назву власної столиці, адже якщо ми спробуємо просто прочитати слово ***Kyiv***, то отримаємо зовсім не [к и й і в];

16-для дублювання використовується мова-посередник, у цьому випадку – російська, чого не повинно бути;

17-необґрунтоване подвоєння літери у двокореневому слові.

Майже той самий набір помилок рясніє і на табличках у харківському метрополітені [23, 181]:

Таблиця 4. Дублювання назв станцій метрополітену м. Харкова латиницею

Номер з/п	**Назва українською мовою**	**Транслітерація «по-харківськи»**	**Транслітерація згідно системи ТКПН**
1	Олексіївська	Oleksi**y**iv**sk**a	Oleksijivsjka
2	23 Серпня	23 Serpn**ya**	23 Serpnja
3	Ботанічний сад	Botanichn**y** Sad	Botanichnyj Sad
4	Архітектора Бекетова	Ar**ch**ite**c**tora Beketova	Arkhitektora Beketova
5	Площа Повстання	Plo**sh**a Povstann**ya**	Ploshha Povstannja
6	Метробудівників імені Г.І. Ващенка/Спортивна	Metrobudivnykiv im. G.I. Va**shch**enka/ Sportyvna	Metrobudivnykiv im. Gh.I. Vashhenka/ Sportyvna
7	Героїв праці	**H**ero**yi**v Pra**ts**i	Gherojiv Praci
8	Студентська	Student**sk**a	Studentsjka
9	Київська	Ky**iv**sk**a**	Kyjivsjka
10	Пушкінська	Pushkin**sk**a	Pushkinsjka
11	Історичний музей/Радянська	Istorychn**y** Muze**y**/ Rad**ya**n**sk**a	Istorychnyj Muzej/ Radjansjka
12	Центральний ринок	**Ts**entra**l**n**y** Rynok	Centraljnyj Rynok
13	Південний вокзал	Pivdenn**y** Vokzal	Pivdennyj Vokzal
14	Холодна гора	Kholodna **G**ora	Kholodna Ghora
15	Московський проспект	Moskov**sky** Prospekt	Moskovsjkyj Prospekt
16	Радянської армії	Rad**ia**n**sk**o**iy** Arm**iyi**	Radjansjkoji Armiji
17	А.С. Масельського	A. S. Mase**lskog**o	A. S. Maseljsjkogho
18	Тракторний завод	Traktorn**y** Zavod	Traktornyj Zavod
19	Пролетарська	Proletar**sk**a	Proletarsjka

Бачимо тут і використання ***h*** на місті українського ***г*** замість ***gh*** (A. S. Mase**lskog**o), і відтворення літери ***й*** символом ***y*** замість ***j*** (23 Serpn**ya**), і відсутність відтворення знака м'якшення взагалі (Proletar**sk**a). Іноземний читач знову не розрізнить літери ***тс*** і ***ц*** (**Ts**entra**l**n**y** Rynok), а також сполуки ***тсь*** і ***ць*** (Student**sk**a). У назві станції «Ar**ch**ite**c**tora Beketova» було зроблено декілька «нових» помилок: як бачимо, літера ***к*** тут відтворена у два різні способи (***c, k***), а також неправильно дубльована літера ***x,*** бо символу ***ch*** відповідає українська літера ***ч***. Не є зрозумілим, чому у назві станції «Metrobudivnykiv im. G.I. Va**shch**enka» літері ***щ*** відповідає символ ***shch***, а у назві станції ***«***Plo**sh**a Povstann**ya»*** - символ ***sh.*** Цікавою є табличка на станції ***«***імені Rad**ia**n**sk**o**iy** Arm**iyi»,** адже у першому і другому словах літера ***ї*** дубльована за допомогою двох різних символів: ***iy*** та ***yi***.

Ми би хотіли наголосити на тому, що наведені нами помилки є тільки частиною тієї кількості невідповідностей, що зафіксовані у згаданому довіднику, але вони потребують професійного обговорення, аналізу та виправлення.

Насамкінець хотілося б сказати, що більше половини вулиць, площ, провулків, парків, станцій метро Харкова тощо, а також міст і містечок Харківської області все-таки мають бути перейменованими. Країна, що не знає і не поважає своєї історії, не вшановує своїх героїв, ніколи і нікому не буде цікавою, ані своїм громадянам, ані іноземним.

Також у цьому довіднику нашу увагу привернули імена та прізвища видатних людей, які зробили значний внесок в історію становлення й розвитку Харкова. Ці власні назви були

«перекладені» з тими самими помилками, що й топоніми нашого міста і країни. У наведеній нижче таблиці подано не тільки латинські аналоги українських власних назв, але й спробу написати російські власні назви українською і українські власні назви російською мовами таким чином, щоб вони відтворювали їх оригінальне звучання:

Таблиця 5. Дублювання імен і прізвищ видатних людей м. Харкова кирилицею і латиницею

Номер з/п	Власна назва у російськомовному тексті	Власна назва в українськомовному тексті	Латинська транслітерація «по-харківськи»	Латинська транслітерація згідно системи ТКПН
1	Олэксий Алчэвськый	Олексій Алчевський	Aleksey Alchevky	Oleksij Alchevsjkyj
2	Хрыстына Алчэвська	Христина Алчевська	Kristina Alchevska	Khrystyna Alchevsjka
3	А. Данилевский	А. Данілєвскій	A. Danilevsky	A. Daniljevskij
4	М. Михайлов	М. Міхайлов	M. Mikhaylov	M. Mikhajlov
5	И. Вильянов	І. Вільянов	A. Vilianov	I. Viljjanov
6	И. Мэчныков	І. Мечников	E. Metchnikoff	I. Mechnykov
7	В. Боровыковськый	В. Боровиковський	V. Borovikovsky	V. Borovykovsjkyj
8	Максим Горький	Максім Ґорькій	Maksym Gorky	Maksim Gorjkij
9	Н. Ужвий	Н. Ужвій	N. Uzhviy	N. Uzhvij
10	И. Марьянэнко	І. Марьяненко	I. Marianenko	I. Marjjanenko
11	Грыгорий Сковорода	Григорій Сковорода	Hryhoriy Skovoroda	Ghryghorij Skovoroda
12	М. Хвылёвый	М. Хвильовий	M. Khvyljovyj	M. Khvylovy

Аналіз свідчить, що в транслітерації «по-харківськи» для відтворення великої кількості українських власних назв використовувалась мова-посередник, у більшості випадків – російська, а у випадку Іллі Мечникова – французька. На нашу думку, коли ми маємо справу із українськими і російськими власними назвами, має сенс перевіряти, ким була та чи інша людина, бо як Олексій Алчевський не має ставати Алєксєєм Алчєвскім, так і Максім Ґорькій не повинен називатись Максимом Горьким.

Ми розуміємо, що питання російсько-української та українсько-російської транслітерації – це велика тема, дослідження якої не вміщується у рамки цієї роботи, але стандарт такої транслітерації має бути розроблений і впроваджений у роботу Топонімічної комісії м. Харкова, адже у топонімії нашої області дуже часто трапляються власні назви, пов’язані з людьми - росіянами за походженням, імена яких не повинні «перекладатися» українською мовою, а мають лише бути дубльованими.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Здійснений аналіз особливостей процесів транслітерування і транскрибування, 14-ти використовуваних різною мірою алгоритмів українсько-латинської транслітерації, а також урбанізмів Харкова дають змогу зробити такі висновки:

1. Для написання запозичень у національній картографії, у газетах, у звичайній книжковій продукції для широкої аудиторії, у повсякденному узусі може бути використане практичне або інваріантне транскрибування.

2. Для міжнародного запису українських власних і загальних назв, що підлягають юрисдикції нашої держави, потрібна транслітерація, базована на принципах української латиниці.

3. Принципи транслітераційної таблиці, розроблені М.О. Вакуленком у 1999 році, – системність, точність, взаємна однозначність, зворотність, безпосередність, традиційність, нормативність та кодованість – досі є актуальними, обґрунтованими та необхідними.

4. Серед більш ніж 14-ти використовуваних схем української латиниці, на нашу думку, найбільш зручною у використанні та водночас такою, що враховує усі фонетичні й граматичні особливості української мови, є схема, розроблена Термінологічною комісією з природничих наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 1994 році (ТКПН).

5. Алгоритм Ukrainian URL (UURL), запропонований А.В. Макухою, є цілком зворотною схемою транслітерації алфавітних символів східнослов'янських мов за допомогою обмеженого набору символів ASCII, не зарезервованих синтаксисом URI. Система базується на схемі ТКПН.

6. Урбанізми (зокрема, назви площ, вулиць, провулків, проспектів, станцій метрополітену тощо) Харкова та Харківської області були дубльовані латиницею з великою кількістю орфографічних та лексичних помилок. Ми вважаємо, що питання українсько-латинської транслітерації у нашому місті залишається відкритим та має бути вирішеним у найближчому майбутньому.

7. Здійснений аналіз мовного матеріалу виявив такі найчастотніші помилки:

- використання ***h*** на місці українського ***г*** замість ***gh***;
- відтворення ***й*** символом ***y*** замість ***j***;
- ігнорування твердої та м`якої вимови, позначених апострофом та м`яким знаком відповідно;
- неуніфікованість у перекладі на англійську мову слів ***вулиця, площа, провулок***, ***узвіз***, ***дорога*** *тощо*;
- неузгодженість у відтворенні українських сполук ***ць*** і ***тсь***;
- дублювання української літери ***щ*** символом ***shch*** замість ***shh***;
- деякі назви вулиць написані неправильно навіть українською мовою (невідповідність правилам правопису числівників та похідних від них слів);
- унікальний випадок, коли країна не знає як написати латиницею назву власної столиці, адже якщо ми спробуємо просто прочитати слово ***Kyiv***, то отримаємо зовсім не [к и й і в];
- для дублювання використовується мова-посередник (найчастіше – російська).

8. Одним із важливих аспектів відтворення українських власних назв російською мовою, а також передачі російських власних назв українською є тенденція до збереження оригінального звучання.

Проаналізувавши усі відомі в Україні та світі стандарти української латиниці, ми можемо сказати, що кожен з них має свої недоліки, але у будь-якому разі така велика кількість схем викликала і буде викликати плутанину у процесі відтворення українських власних назв засобами латинської абетки. Має бути нарешті створений та офіційно затверджений один алгоритм, єдиний для використання в усіх країнах.

Варто підкреслити, що мова є складовою політичних механізмів, а структурні зміни в мові тягнуть за собою зміни соціальні та політичні. «Щоб краще зрозуміти, як використання мови може спричинити соціальну зміну, згадаймо приклад Туреччини, перший президент якої, Кемаль-паша Ататюрк, у 1932 році впровадив латинізовану систему письма як частину своєї загальної програми модернізації тоді ще «османської» країни. Завдяки цьому розвиток країни було спрямовано на європеїзацію» [11]. Україна повинна створити таку «мову на експорт», щоб світ нарешті мав можливість творити об`єктивний образ українства та не бути таким безпорадним перед подіями у нашій державі. Мова має працювати на безпеку держави Україна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко М. О. Наукові засади відтворювання запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація / Вакуленко М. О. // К.: Вісник книжкової палати. – 1999. – № 10. — 40 с.
2. Вакуленко М. О. Наукові засади відтворювання запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація (продовження) / Вакуленко М. О. // К.: Вісник книжкової палати. – 1999. – № 11. — 40 с.
3. Вакуленко М.О. Про переклад та запозичення чужомовних слів / Вакуленко М.О. // Вісн. НАН України. – 1995. – № 11-12. – С. 78 – 81.
4. Вакуленко М.О. Про «складні» проблеми українського правопису (українська латиниця, запозичені слова та ін.) / Вакуленко М. О. – К.: Курс, 1997. – 32 с.
5. Вакуленко М.О. Українська латиниця як засіб представлення державної мови в міжнародному спілкуванні [Електронний ресурс] / Вакуленко М.О. – К. : Режим доступу: https://hostmaster.ua/docs/UL.html
6. Вакуленко М.О. Штрихи до фасаду державної мови / Вакуленко М.О. // Вісник книжкової палати. – 1998. – № 10. – С. 16 – 17.

7. Всі стандарти україномовної транслітерації [Електронний ресурс] / Українська транслітерація – онлайн-конвертор. Режим доступу: http://translit.kh.ua/
8. В Харькове на домах безграмотные таблички с адресами (фото) / [Електронний ресурс] / Сегодня.ua. Режим доступу: http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/V-Harkove-na-domah-bezgramotnye-tablichki-s-adresami.html
9. Гостям Харкова під час ЄВРО-2012 буде складно заблукати [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. Режим доступу: http://www.city.kharkov.ua/uk/news/gostyam-harkova-pid-chas-yevro-2012-bude-skladno-zablukati-10542.html
10. Грицеляк В. Довідник транслітерації іноземних власних назв українською мовою / Грицеляк В. – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2009. – 56 с.
11. Гібернау Монтсеррат. Ідентичність націй / Гібернау Монтсеррат. – К.: Темпора, 2012. – 304 с.
12. Кабберли П. Транслитерация и транскрипция: общие и специфические проблемы / Кабберли П. // Русский язык за рубежом // Институт русского языка имени А.С. Пушкина. – 1994. – № 2.– 135 с.
13. "Лавочки Кернеса-2": за обновленные таблички в метро Харькова выложат 2,41 млн. [Електронний ресурс] / Цензор. NET. Режим доступу: http://censor.net.ua/photo_news/198061/lavochki_kernesa2_za_obnovlennye_tablichki_v_metro_harkova_vylojat_241_mln_foto
14. Макуха А.В. Ukrainian URL: зворотна транслітерація у будові онлайн-словників та веб-сайтів [Електронний ресурс] / Макуха А.В. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201310_artilces_field_dopmat_files/wikiconf_2011_ukraine_-_makukha_-_article.pdf
15. Маслов Ю.С. Введение в языкознание / Маслов Ю.С. – М., 1987. – 272 с.
16. Рекомендації щодо транслітерування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал державної служби інтелектуальної власності України. Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/transliteruvannja.html
17. Реформатский А.А. Введение в языкознание. / Реформатский А.А. – М.: 1996. – 542 с.
18. Реформатский А.А. Транслитерация русских текстов латинскими буквами / Реформатский А.А. // Вопр. языкознания. – 1960. – № 5. – С. 96 – 103.
19. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства: за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка. – 1970—1980.
20. Фотофакт: таблички с ошибками на харьковских домах [Електронний ресурс] / Mediaport. Режим доступу: http://www.mediaport.ua/news/city/84538/fotofakt_tablichki_s_oshibkami_na_harkovskih_domah_
21. Харків витратив на Євро 13,6 мільярдів [Електронний ресурс] / Українська правда. Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2012/07/3/6967871/?attempt=2
22. Щерба Л.В. Транслитерация латинскими буквами русских фамилий и географических названий / Щерба Л.В. // Москва. – 1940. – № 3. – С. 119.
23. Kharkiv: Visitor`s Guide : [second edition] / G. Kernes, I. Terekhov, V. Rud, S. Gen. – Kharkiv: Golden Pages, 2010. – 224 p.
24. Romanisation systems [Електронний ресурс] / Guidance on the US Board on Geographic Names (BGN)/Permanent Committee on Geographical Names (PCGN) romanisation systems. Режим доступу: https://www.gov.uk/government/publications/romanisation-systems
25. Romanization system for Ukrainian BGN/PGGN 1965 System [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/320286/Ukrainian_Romanization.pdf

Миньковская Ирина. Транскрипция и транслитерация: возможности и проблемы использования в Украине.

В современном языкознании большое внимание уделяется вопросам сопоставительной лингвистики и межкультурной коммуникации. После принятия Верховной Радой Украины Закона «Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов» растет актуальность проблемы переименования объектов топонимики и корректного отображения новых названий латиницей. В статье определены особенности процессов транскрибирования и транслитерирования, проанализированы все 14 существующих схем украинско-латинской транслитерации. Были выделены основные принципы, на которых должна быть основана передача украинских имен собственных латиницей. Как прикладная часть исследования были проанализированы урбанизмы Харькова с точки зрения их соответствия этим принципам. Была обоснована необходимость создания единой системы украинско-латинской транслитерации как «языка на экспорт» государства Украина.

***Ключевые слова**: транскрибирование, транслитерирование, урбанизм, украинская латиница, украинско-латинская транслитерация, украинско-русская транслитерация, иностранные слова, заимствованные слова, стандарт украинско-латинской транслитерации.*

Minkovska Iryna. Transcription and Transliteration: Abilities and Problems of Using in Ukraine.

In modern linguistics much attention is paid to the comparative linguistics and intercultural communication. Following the adoption by Verkhovna Rada of the Law "On the condemnation of the Communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes," the problem of renaming objects and correct displaying the new names in Latin letters is more than relevant. In the article features of the transcription and transliteration processes have been identified, all of 14 existing schemes of the Ukrainian-Latin transliteration have been analyzed. The main principles which should be based the transmission of Ukrainian proper names in Latin on were described. As part of the applied research, the urbanisms of Kharkiv in terms of their compliance with those principles were analyzed. The necessity of creating a unified system of Ukrainian-Latin transliteration as the "language to export" of the state of Ukraine was reasoned.

***Key words**: transcription, transliteration, urbanism, Latin Ukrainian, Ukrainian-Latin transliteration, Ukrainian-Russian transliteration, foreign words, loan words, the standard of the Ukrainian-Latin transliteration.*

Олена Панченко
(Дніпропетровськ)

УДК 81.004.738.5

ПАРОНІМИ ЯК ОСНОВА ГРИ СЛІВ ТА ЗАСОБИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження мовної гри, яка базується на паронімах. Ця проблема є актуальною, оскільки пароніми є потужним засобом створення різних видів такої гри. Гра словом є однією зі сфер, в якій слово може якнайбільше розкрити свою сутність. Пароніми вивчаються такими лінгвістами, як В. В. Красних, Л. М. Федотова, І. О. Ширшов та інші. Але можливості паронімної гри є невичерпними, тому залишається невирішеною зокрема проблема перекладу такої гри. Метою статті є опис деяких оптимальних засобів перекладу гри слів з паронімами. В основі створення гри слів лежать зіткнення, сполучення, взаємодія в одному чи більшій кількості слів, словосполучень або речень, що подібно чи однаково звучать (або графічно оформлені), двох смислових планів. в якості найбільш загальної назви того мовного явища, яке будується на використанні в мові схожості звучання та часткового збігу морфемного складу слів, використовуються поняття «парономазія» та «паронімічна атракція». Хибна взаємозаміна паронімів утворює широку сферу мовленнєвих помилок, які пов'язані з таким явищем як «малапропізм» (перекручування слів і зворотів літературно-книжної мови) – різновид вживання паронімів, що має певну стилістичну, а іноді й комічну специфіку. Як стилістичний засіб малапропізми широко використовуються і в літературній сфері, в тому числі і з гумористичною настановою. При перекладі гри слів мають бути застосовані перекладацькі трансформації. Складність перекладу в першу чергу залежить від специфічного поєднання форми і значення в тій чи іншій формі.

***Ключові слова:** паронім, малапропізм, гра слів, каламбур, парономазія.*

Постановка проблеми. У статті в загальному вигляді ставиться проблема дослідження мовної гри, яка базується на паронімах. Ця проблема є актуальною, оскільки пароніми є потужним засобом створення різних видів такої гри. Гра словом є однією зі сфер, в якій слово може якнайбільше розкрити свою сутність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні лінгвісти ще не прийшли до єдиної думки щодо питання про сутність паронімів як універсалії лексичної системи мови. Як і явище гри слів, в утворенні якої пароніми приймають участь, пароніми є складним явищем, і описати їх з точки зору одного чинника не можливо. Співзвучність цих слів, близькість їх фонетичного ладу впливає на процес їх розуміння, на їх семантичні зв'язки. Пароніми вивчаються такими лінгвістами, як В. В. Красних [3, 4], Л. М. Федотова [8], І. О. Ширшов [9] та інші. Але можливості паронімної гри є невичерпними, тому залишається невирішеною зокрема проблема перекладу такої гри.

Метою статті є опис деяких оптимальних засобів перекладу гри слів з паронімами. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**: проаналізувати поняття пароніма, його роль у мовній грі та засоби перекладу англійських паронімів українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку О. Д. Пономаріва, пароніми – це слова, що є близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням [6, с. 55]. Відомо, що в основі створення гри слів лежать зіткнення, сполучення, взаємодія в одному чи більшій кількості слів, словосполучень або речень, що подібно чи однаково звучать (або графічно оформлені), двох смислових планів. Варто зазначити, що ядром гри слів прийнято називати елементи, об'єднані однаковою чи подібною фонетичною або графічною формою.

З точки зору участі елементів ядра в створенні тексту гри слів можливі два випадки. В першому випадку елементи ядра виступають у тексті експліцитно, тобто всі ті елементи, що беруть участь у гри слів, наявні в тексті чи вислові. В другому випадку один з елементів ядра в тексті представлений імпліцитно [10, с. 68]. Це означає, що в тексті або вислові він фактично відсутній, але натяк на нього міститься у наявному в тексті, семантично пов'язаному з ним, елементі. Це створює «каламбурний» контекст, що допомагає читачу або слухачу зрозуміти гру слова.

При опозиції експліцитних елементів, тобто при наявності обох чи декількох паронімів пари чи ряду у висловлюванні, адресату пропонується як мінімум два члени в рамках одного фрагменту тексту. Наприклад, у висловлюванні «*Libertine is an adolescent liberal*» представлені одразу два паронімічних елемента ядра *libertine – liberal*. Схожий тип опозиції виникає при частковій експлікації одного з елементів паронімічного ряду: «*Archipelago – a long run of music*». Наведене визначення слова *archipelago* за змістом вказує на другий, не представлений у висловлюванні, елемент – *arpeggio*. Часткова експлікація також можлива у тому випадку, коли автор розраховує на фонові знання реципієнта, наприклад: «*Absinth makes heart grow fonder*». У цьому випадку жорсткий контекст визначає єдиний можливий вибір слова, якого бракує, а отже, можна зробити висновок, що опозиція лежить між паронімами *absinth – absence*. Виявити паронім, в опозиції з яким стоїть наведений у висловлюванні елемент, також допоможуть фонові знання реципієнта, наприклад, у реченні «*To err is human, to forgive is bovine*». Початковим варіантом цього висловлювання є «*To err is human, to forgive is divine*», а отже в цьому прикладі в опозиції знаходяться слова *bovine – divine*.

Завдяки своїй звуковій подібності та певним семантичним зв'язкам пароніми схожі у стилістичному плані на омоніми й омофони, оскільки вживаються з метою створення каламбурів. Проте паронімія, як зазначає І. К. Білодід, для каламбурів виявляється набагато придатнішою, оскільки приблизно однакове звучання, а не точний звуковий збіг, більш придатний до потрібних семантичних зіставлень [5, с. 111–112]. Як далі зазначає вчений, ступінь звукової схожості слів, вживаних у каламбурі, перебуває у прямій залежності від семантики паронімів: чим ближчі слова-пароніми за значенням, тим менш точною може бути їх звукова подібність.

Гра слів, в якій елементами ядра виступають пароніми, найчастіше називають парономазією, або паронімічною атракцією. Парономазія полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістично чи комічною настановою, наприклад: *«All that **live** must **love**», «Love will **fill** or **fail** you»*.

Беручи до уваги той факт, що паралельно з термінами «парономазія» та «паронімічна атракція» часто вживаються такі визначення як «народна етимологія» (осмислення морфологічного складу слова та мотивування його значення на основі зближення із співзвучними словами, що відрізняються від нього походженням, наприклад, *brideguma – bridegroom,* sp. *cucaracha – cockroach*), «контамінація» («One can count cows with *cowculator*», «Literary hack can often be a *tripewriter*»), «малапропізми», «гетерофемія», варто зазначити, що частіше в якості найбільш загальної назви того мовного явища, яке будується на використанні в мові схожості звучання та часткового збігу морфемного складу слів, використовуються поняття «парономазія» та «паронімічна атракція». Отже, ці терміни використовуються в якості родового визначення, у то час як усі інші будуть використовуватися для окреслення того чи іншого виду.

Віднесення або невіднесення явища народної етимології до сфери паронімії залишається дискусійним питанням серед лінгвістів. Серед вчених, які виступають проти включення елементів народної етимології до паронімічного матеріалу, можна назвати О. В. Вишнякову, Н. І. Колеснікова. Проте, на думку інших науковців, співвіднесення народної етимології до діапазону поширення паронімії може бути доведено низкою фактів, серед яких найбільш загальними є належність обох явищ до факту мовлення та відношення до семантичної сфери мови. Серед

більш уточнюючих ознак можна назвати те, що об'єктом і народної етимології, і паронімії є слова близькі за звучанням, але різні за значенням.

Схильність паронімів до хибного використання в мові походить з їх етимологічної спільності, при цьому в мовленні діє механізм, схожий на хибну етимологізацію – коли продуцент намагається поповнити зміст того, що він каже, замінюючи менш відоме для нього слово тим, що схоже по формі та походженню. В контексті здатності паронімів до змішування в мовленні, варто звернути увагу на те, що в рамках поняття «паронімія», власне саме поняття паронімії як виду мовних системних відносин між лексичними одиницями та поняття парономазії як стилістичного прийому, мають бути розмежовані, адже ті елементи, які беруть учать у парономазії, не завжди можуть бути саме паронімами, а іноді можуть виявитися словами випадкового звукового збігу, використаними автором з метою досягнення бажаного ефекту.

Хибна взаємозаміна паронімів утворює широку сферу мовленнєвих помилок, які пов'язані з таким явищем як «малапропізм» (перекручування слів і зворотів літературно-книжної мови) – різновид вживання паронімів, що має певну стилістичну, а іноді й комічну специфіку [2, с. 36].

Найбільш загальним описовим визначенням явища малапропізмів є наступне: «malapropism, from French «*mal a propos» (inappropriate),* is a use of an incorrect word in place of a similar sounding word that results in a nonsensical and humorous expression» [11]. Наприклад, в реченні *«Cheer up, I have predicated final victory»* замість дієслова *to predict* використано його паронім – *to predicate.* В реченні *«His capacity for hard liquor is incredulous»* замість прикметника *incredible* використано слово *incredulous*. Варто зазначити, що в цьому випадку слова *incredulous – incredible* можуть бути одразу як паронімами (у випадку якщо перекласти *incredulous* як «недовірливий, скептичний»), так і синонімами (якщо перекласти як «неймовірний»). Тут гра слів заключається в тому, що прикметник *incredulous* може бути використаний як синонім вже вказаному вище слову, але і як натяк на те, що той, хто говорить, має скептичні погляди щодо можливостей об'єкта висловлювання.

Ще одним вдалим прикладом малапропізму може бути речення *«Fortuitously for her, she won the sweepstakes»*. В цьому випадку замість прислівника *fortunately* використано його паронім – *fortuitously*, а власне словесна гра полягає в тому, що автор використавши саме слово *fortuitously* робить семантичне посилання на слово *fortunately*, яке одразу спадає на думку після прочитання речення, проте в цьому міститься натяк і на те, що «to win the sweepstake», звісно, можна «на щастя», проте з об'єктом висловлювання це стало «випадково, не очікувано». Дещо іронічним прикладом малапропізму може бути наступне висловлювання: «*This does not portend to be a great work of art»*. Автор висловлювання не дарма замінив слово *pretend* («претендувати») на його синонімічний паронім – *portend* («передвіщати»), дещо гіперболізуючи ситуацію і, очевидно, маючи на увазі те, що об'єкт мовлення явно не «загрожує» стати предметом мистецтва.

Як стилістичний засіб малапропізми широко використовуються і в літературній сфері, в тому числі і з гумористичною настановою. Звісно, найвідомішим майстром словесної гри можна назвати Вільяма Шекспіра, який був не тільки генієм пера, але також і представником золотого віку каламбуру. В. Шекспір вдало застосовував гру слів, зокрема малапропізми, прикладом чого можуть слугувати наступні слова пристава Кизила з п'єси «Багато галасу з нічого» (дія 3, сц. 5): *«Our watch, sir, have indeed comprehended two auspicious persons, and we would have them this morning examined before your worship»*. В цьому випадку замість слів apprehended та suspicious письменник використав зовсім не схожі за значенням але дуже збіжні за звучанням слова *comprehended* та *auspicious.* Враховуючи переклад наведених слів, можна зробити висновок, що обидві пари паронімів, як *to comprehend – to apprehend* (осягнути – затримати), так і *auspicious – suspicious* (сприятливий – підозрілий) можна віднести до підвиду антонімічних паронімів. Відповідно їх використання у реченні робить цілий вислів протилежним за значенням. В українському перекладі гра слів збережена, що правда, з деякими трансформаціями: *«Кизил: Одне слово, синьйоре: наша сторожа справді поцупила дві недозрілі особи, і ми хотіли б учинити їм екзамінацію в присутності вашої милості»* (переклад І. Стешенко). У цьому перекладі англійським паронімам *suspicious – auspicious* відповідає частково еквівалентна українська пара *підозрілий – недозрілий,* проте опущена гра слів *comprehend – apprehend,* яку перекладач замінив не паронімічною опозицією *затримати – поцупити.* Цю компресію

перекладач компенсує дещо комічним словом «екзамінація», замість «перевірка», яке вживає герой з напускною серйозністю в українському перекладі, в даному випадку це слово перекладено із застосуванням калькування (*екзамінація – examined*).

В якості іншого прикладу малапропізму можна навести репліку з п'єси В. Шекспіра «Дванадцята ніч» (дія 1, сц. 3), що належить Пану Тобіо: *«By this hand, they are scoundrels and subtractors that say so of him».* В цьому висловлюванні герой замість слова *detractors* використовує його викривлену форму – *subtractors.* Цю пару можна віднести до групи повних, або максимальних/абсолютних, паронімів, адже слова відрізняються спільністю походження, а також присутня повна семантична відмінність. В українському перекладі словесна гра не збережена: *«Пан Тобіо: Клянусь оцією рукою, падлюки і брехуни ті, хто каже так про нього!»* (переклад М. Рильського).

Випадки словесної гри у формі малапропізмів можна знайти і у творчості Марка Твена. Наприклад, у творі «Пригоди Гекльберрі Фінна» в репліці тітки Саллі також використано цей прийом: *«I was most putrified with astonishment».* Проаналізувавши це речення, можна зробити висновок, що в цьому випадку має місце явище народної етимології у формі оказіональних паронімів, адже героїня використала слово *putrify* замість *petrify* (скам'яніти), очевидно схрестивши останнє зі словом *putrefy* (отже, в цьому випадку схрещення пари паронімів *petrify – putrefy* утворило нове слово – *putrify*). В українському перекладі гра слів не відтворена: *«Я мало стовпом не стала з дива та обурення»* (переклад І. Стешенко).

Наряду з імпліцитним використанням паронімів, у літературі також є приклади їх використання експліцитно. Наприклад, у відомій трагедії Шекспіра «Макбет» Леді Макбет, плануючи приховати вбивство Дункана її чоловіком, вирішує звинуватити охоронців, при цьому промовляючи: *«I'll gild the faces of the grooms withal, for it must seem their guilt»* (акт II, сц. 2). В цьому вислові наявні обидва елементи паронімічної пари *gild – guilt*. У найпоширеніших варіантах перекладу цього епізоду словена гра не збереглась настільки, наскільки вона представлена в оригіналі. Наприклад, в перекладі Б. Пастернака паронімічна атракція не збережена: *«Я кровью, если он кровоточит, Так слуг раскрашу, чтоб на них сказали»*. Схожий переклад дає Борис Тен: *«Як труп в крові, То нею так я розмалюю слуг, Щоб кожен в них пізнав злочинців».*

Частково збережена звукова співзвучність в перекладі Ю. Корнєєва: *«.. если труп в крови, я ею слугам вызолочу лица, Чтоб зло на них читалось»*. В наведеній трансформації тексту перекладач переклав дослівно дієслово *gild* – «вызолочу», а слово *guilt* замінив на «зло». Як бачимо, паронімічна пара не збереглась, тому що англійські пароніми в цьому випадку є безеквівалентними, проте слова «вызолочу» і «зло» є дещо співзвучні.

Пароніми виступають основою словесної гри не тільки в літературних творах, але також дуже поширені в анекдотах, влучних виразах іронічної тональності. В таких випадках частіше за все гра слів будується на схемі, згідно з якою одне слово говориться, а інше розуміється. В подібних конструкціях участь беруть як пароніми, так і омоніми. Наприклад, в такому короткому анекдоті як *« It's raining cats and dogs. – Yes, I've just stepped into the poodle»* [1, с. 15] елемент ядра виступає імпліцитно, але за звуковою подібністю можна одразу зрозуміти, що другим елементом, який має на увазі автор, буде паронім слова *poodle* (пудель) – *puddle* (калюжа). Ці пароніми відносяться до повного типу паронімії і зіштовхуються автором з метою обіграти сталий вираз англійської мови – «*raining cats and dogs».*

Гра з паронімами також може бути побудована на заміні одного елемента сталого виразу паронімічним йому словом, наприклад: *«On a Norfolk village poster advertising a talk on "What to do if you are going bald?", someone had written: "Prepare to meet the dome"»* [1, с. 59]. В цьому випадку обігруються пароніми *dome* (купол) – *doom* (доля, рок), а також вираз *«to meet one's doom»* – «зустріти свою смерть». Автор висловлювання замінив *doom* на *dome* з натяком, на цей зворот, проте за змістом це означатиме «Готуйся стати лисим».

У влучних виразах також широко використовуються пароніми з іронічною та гумористичною настовою, наприклад: *«A psychiatrist is often called an ire extinguisher»* [1, с. 37]. В цьому виразі автор замінює компонент сталого виразу *fire extinguisher* на паронімічне йому слово *ire.* Ця пара паронімів є безеквівалентною, тобто гра слів саме з цими значеннями не буде збережена. Отже при перекладі гри слів мають бути застосовані деякі трансформації. Наприклад,

при перекладі російською мовою, можна обіграти схожі за звучанням слова *тушить – тешить*: *«Психиатры часто тушат страсти и редко тешат надеждами»* (*переклад студентки ДНУ Падалко Вікторії*). При перекладі українською можна використати однокореневі слова *гасити – згасати.* При дослівному перекладі – *«Психіатрів часто називають вогнегасниками пристрастей»* повна гра слів не зберігається, проте передається зміст речення, і залишається змістове посилання на словосполучення *«вогонь пристрасті».*

Іншим прикладом, в якому одне слово говориться, а інше розуміється, може бути вираз *«When is a doctor most annoyed? – When he is out of patients».* Автор відповідаючи на питання *«Коли лікарі найбільш незадоволені?»*, замість відповіді *«Коли їм бракує терпіння»*, каже *«Коли їм бракує пацієнтів».* Англійській паронімічній парі *patients – patience* в українській мові відповідника немає, отже перекладати варто або дослівно, або заміняти українськими паронімами, наприклад, *терпіти – потерпати*: *«Лікарі терпіти не можуть потерпати від браку пацієнтів»* (*переклад студентки ДНУ Падалко Вікторії*). Таким чином зберігається гра слів і передається загальний зміст речення.

Хибне розуміння слова та сплутування його з іншим, співзвучним йому словом, може зустрічатися і в дитячому мовленні, наприклад: «*Son: Mother, Dolly is using fearful swear words. She said she wouldn't wear those darned stockings anymore".* В цій репліці комічний ефект створюється на основі зіштовхування паронімів, які дитина помилково використовує одне замість другого, а саме слів *darned* (with a hole mended) – *damned* (a swearing word used when angry or frustrated). В цьому випадку можна зберегти гру слів під час перекладу, при цьому влучно буде замінити гру слів з паронімічними елементами на гру полісемічних слів. Українською мовою *darned* можна перекласти словом «драний», яке має декілька значень, і окрім звичайного свого використання може також використовуватись як лайливе слово у розмовній мові завдяки своїй полісемічності: *«Син: Мамо, Доллі знову каже жахливі лайливі слова. Вона сказала, що більше не буде носити ці драні шкарпетки»* (*переклад студентки ДНУ Падалко Вікторії*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, питання перекладу гри слів стає своєрідним викликом для тих, хто так чи інакше є пов'язаний з мистецтвом слова загалом, і для перекладачів зокрема. Один варіант словесної гри у мові оригіналу може передбачати декілька позицій його перекладу, з яких перекладачеві варто обрати найбільш прийнятний та адекватний варіант. Складність перекладу в першу чергу залежить від специфічного поєднання форми і значення в тій чи іншій формі. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо у порівнянні гри слів з паронімами та омонімами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Английский язык с улыбкой / Б. Белл, Д. Белл. – М. : Сигма-Пресс, 1996. – 159 с.
2. Білоус О. М. Гра слів як перекладацька проблема // Вісник Сумського державного університету / О. М. Білоус. – Видавництво СумДУ, 2005. – № 5 (77). – С. 35–41.
3. Красных В. В. Жизненный или житейский? / В. В. Красных. − Русская речь. − 2000. − № 1. – С. 34−36.
4. Красных В. В. Туристический или туристский? / В. В. Красных. − Русская речь. – 1999. − № 6. – С. 45−.48
5. Сучасна українська літературна мова. Стилістика // За загальною редакцією академіка І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 587 с.
6. Сучасна українська мова : Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – К. : Либідь, 2005. – 488 с.
7. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. − М. : Филология Три, 2002. – 342 с.
8. Федотова Л. Н. Явление паронимии как понятие общей стилистики // Стилистика как общефилологическая дисциплина / Л. Н. Федотова. – Калинин, 1989. – С. 36–43.
9. Ширшов И. А. Нервы и нервы / И. А. Ширшов. − Русская речь. − 1995. − № 6.
10. Якименко М. В. Англійські каламбури в російських та українських перекладах // Теорія і практика перекладу / М. В. Якименко. – К., 1987. – Вип. 6. – С. 66–79.
11. Malapropism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://literarydevices.net/malapropism/

Панченко Елена. Паронимы как основа игры слов и средства их перевода.

В статье в общем виде ставится проблема исследования языковой игры, которая базируется на паронимах. Эта проблема актуальна, поскольку паронимы являются мощным средством создания различных видов такой игры. Игра слов является одной из сфер, в которой слово может больше раскрыть свою сущность. Паронимы изучаются такими лингвистами, как В. В. Красных, Л. Н.

Федотова, И. А. Ширшов и другие. Но возможности паронимной игры являются неисчерпаемыми, поэтому остается нерешенной в частности проблема перевода такой игры. Целью статьи является описание некоторых оптимальных средств перевода игры слов с паронимами. В основе создания игры слов лежат столкновения, сочетание, взаимодействие в одном или большем количестве слов, словосочетаний или предложений, подобно одинаково звучащие (или графически оформлены), двух смысловых планов. в качестве наиболее общего названия того языкового явления, которое строится на использовании в языке схожести звучания и частичного совпадения морфемного состава слов, используются понятия «парономазия» и «паронимическая аттракция». Ложная взаимозаменяемость паронимов образует широкую сферу речевых ошибок, связанных с таким явлением как «малапропизм» (искажения слов и оборотов литературно-книжного языка) - разновидность употребления паронимов, что имеет определенную стилистическую, а иногда и комическую специфику. Как стилистическое средство малапропизмы широко используются и в литературной сфере, в том числе и с юмористической установкой. При переводе игры слов должны быть применены переводческие трансформации. Сложность перевода в первую очередь зависит от специфического сочетания формы и значения в той или иной форме.

Ключевые слова**: пароним, малапропизм, игра слов, каламбур, парономазия.Panchenko O. Paronyms as a Word Game Basis and Their Means of Translation.**

The article in general studies raises the problem of language games based on paronyms. This issue is relevant because paronym is a powerful tool for creating different types of such games. Word game is one of the areas in which the word can reveal its essence as much as possible. Paronyms are studied by such linguists as V. V. Krasnyh, L. Fedotova, I. A. Shirshov and others. But the chances of paronym game is inexhaustible so the problem of translation of this particular game is unsolved. The article is a summary of some of the best means of translating words paronyms game. The basis of the game are the words of a collision, communication, interaction in one or more words, phrases or sentences that sound similar or the same (or graphically designed), meaning the two plans. As the most common names of the linguistic phenomenon, which is based on the use of sound and language similarities which overlap morphemic structure of words they use the term "paronomasia" and "paronymic attraction". False interchange of paronyms forms a broad scope of speech errors related to the phenomenon of "malapropizm" (distortion of words and phrases of speech literary portrait Paronyms use has a stylistic and sometimes comic specifics. As a stylistic means malapropizms are widely used in the literary sphere, including the humorous bit. When translating word play one should apply translation transformation. Difficulty in translation primarily depends on the specific combination of form and meaning in one form or another.

***Key words:** paronym, malapropizm, pun, pun, paronomasia.*

Любов Першина
(Одеса)

УДК: 370.711+378.013+372.65+378.169.14+420

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена розгляду такої важливої проблеми освіти як підготовка нової генерації науково-педагогічних кадрів до міжкультурної комунікації, тобто формування професійної майстерності в майбутніх викладачів вищих закладів освіти. В дослідженні представлено аналіз літературних джерел з проблеми реформування вищої освіти, підготовки майбутніх працівників вищих навчальних закладів. В статті обґрунтовано важливість професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців в процесі міжкультурної інтеграції задля будування толерантних відносин в полікультурному освітньому просторі. Розкрито сутність понять «міжкультурна комунікація», «полікультурна освіта», «комунікативна компетенція», «спілкування».

***Ключові слова:** полікультурна компетенція, міжкультурна комунікація, комунікативна компетенція, іншомовне спілкування.*

Постановка проблеми. Процеси політичної та економічної інтеграції відбуваються у тісній єдності з формуванням єдиного світового освітнього простору. У цілому позитивні інтеграційні процеси вносять додаткові труднощі у процес соціалізації окремої особистості. Людина постає перед проблемою необхідності навчитися жити в умовах поліфонії культур, за

якої обов'язково варто мати свою власну точку зору, а сформувати її можна лише в разі розуміння множинності думок [2, с. 92 – 95].

У зв'язку з входженням України до Європейського освітнього простору та європейською орієнтацією загалом, наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, формуванні особистості з новим мисленням [4, с.153]. Метою освіти стають не просто знання і вміння, але й певні якості особистості, формування ключових компетенцій, які повинні підготовити молодь до міжкультурної комунікації. Серед базових компетенцій, необхідних сьогодні будь-яким спеціалістам, Рада Європи особливо виділяє компетенції, що мають відношення до життя в полікультурному суспільстві, які покликані сприяти як розумінню відмінностей, так і готовності жити з людьми інших культур, мов та релігій [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наполегливі пошуки вченими умов формування полікультурних взаємовідносин задля забезпечення міжкультурної комунікації. Проблеми полікультурності й полікультурної освіти висвітлені в дослідженнях М. Бахтіна, В. Болгаріної, Я. Галоян, М. Данилевського, П. Каптерєва, О. Карпової, Я. Коменського, І. Лощенової, О. Пономарьової, Н. Рагозіна, Н. Еріха, А. Тойнбі. Проблемами міжкультурного спілкування займалися Р. Гарсія, З. Гасанова, С. Нієто, М. Маклюєна, Н. Осипова, А. Пергей, Д. Хупса, Є. Черікова. Українські науковці також активно досліджували дані проблеми: Є. Баграмов, Ю. Бромлей, Ф. Гороховський, М. Євтуха, В. Заслуженюк, В. Присакар та ін.

Метою статті є обґрунтування важливості підготовки майбутніх викладачів до міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оновлення системи освіти стало головною основою демократизації суспільства та відновлення інтелектуального потенціалу української нації. Освіта не може бути відокремлена від суспільства, оскільки вона віддзеркалює процеси, які відбуваються в ньому.

Найважливішою закономірністю розвитку сучасного суспільства є зближення країн і народів та посилення їхньої взаємодії, що поставило завдання підготовки молоді до міжкультурної комунікації в умовах багатонаціонального, полікультурного середовища на перший план.

Зараз освіта ставить перед собою завдання підготовки високоосвіченої, інтелігентної особистості, яка вміє приймати рішення в екстремальних умовах, та здатної до життя і праці у новому світі. Зростання полікультурної освіти сприяє етнічній ідентифікації та формуванню культурної самосвідомості студентів, що дає можливість жити й працювати в умовах взаємодії культур. Ця установка лише починає реалізуватися у навчальних закладах сучасної системи освіти. Сучасна багатонаціональна та багатомовна країна поєднує в собі безліч культур. У навчальних закладах навчається нове покоління дітей, які повинні мати багатокультурне сприйняття світу. Сучасний громадянин повинен не лише бути толерантним до інших культур, релігій та думок, а має виховуватись у дусі любові та сприйняття всього розмаїття культур, мов та стосунків.

Студентство сьогодні перебуває в епіцентрі перехрещення багатьох культур, а окрема молода людина формується і виступає носієм декількох культур – етнічної (наприклад, української або національної меншини), світової, міської чи сільської, елітарної чи масової, статево-вікової, соціальної, політичної, правової тощо. Саме студентство являє собою мозаїчну картину національного багатства різних культур, різних етнокультурних традицій і прагнень, що передбачає високу культуру міжетнічних відносин, прагнення до співпраці, співробітництва [4].

Підготовка молодого покоління до ефективної діяльності в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства проголошена пріоритетним завданням у документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, представницькими міжнародними форумами, присвяченими актуальним проблемам освіти. У процесі формування особистості, готової до життя в полікультурному соціумі, вирішальна роль належить системі освіти, і насамперед вищій школі.

Отож, полікультурна освіта є новою освітньою стратегією, що визначає структурно-змістову організацію навчально-виховного процесу, характер викладання університетських дисциплін і методику виховної роботи на засадах принципів гуманізму, демократизму, культурного діалогу, врахування культурно-психологічних факторів особистості [1]. Виховання

в полікультурному середовищі ВНЗ сприяє формуванню цілісної особистості. А культурна й освічена особистість – це мисляча вільно, толерантна, відкрита людина, здатна до усвідомленого етичного вибору в широкому світі культурних цінностей, духовно-етичного та творчого саморозвитку; саме така особистість має стати «продуктом» інтелектуально-розвиваючої та виховної діяльності у вищій школі [6, с. 138-141].

Позитивні стосунки між студентами, що належать до різних груп, залежать від готовності особистості до міжкультурної комунікації. Сформувати у молодого покоління таку підготовленість повинні викладачі які, відповідно, мають набути необхідних знань і повинні орієнтуватися в проблемах культури та полікультурності.

Полікультурність трактується як здатність освіти і виховання навчати студентів сприймати різноманіття культур, створювати умови для формування толерантності, що сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, міжкультурної комунікації особистості. Сучасна педагогіка розглядає полікультурну освіту як засіб зниження соціального напруження у суспільстві й інструмент формування в особистості цілісного бачення світу, компетентності та особистісних якостей майбутніх педагогів [10].

Особливого значення у професійній підготовці майбутніх викладачів набуває формування вміння вести продуктивний діалог, у тому числі іноземною мовою з представниками інших країн, культур, націй. Це, перш за все, пов'язано з вибором Україною курсу на європейську та світову інтеграцію. У галузі вищої освіти зазначена тенденція виявляється у розширенні співробітництва між університетами, участі у програмах обміну студентами, аспірантами, науково-педагогічними і науковими працівниками, а також у міжнародних освітніх і наукових програмах та фондах; організації міжнародних наукових і науково-технічних конференцій, симпозіумів, конгресів, семінарів, круглих столів; співпраці з інформаційними центрами ЮНЕСКО та України; проведенні спільних наукових і науково-технічних досліджень із зарубіжними лабораторіями і вищими навчальними закладами; відрядженні за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи. Міністерство освіти і науки України сприяє розвитку мобільності і навчанню студентів за кордоном як за системою грантів, так і за індивідуальними програмами.

За таких умов для успішного спілкування з представниками інших культур необхідно володіти іноземними мовами, знаннями історії, традицій, звичаїв, правил етикету, моделями вербальної та невербальної комунікативної поведінки інших народів, що допомагає встановлювати й зберігати позитивні стосунки з представниками інших культур, ефективно спілкуватися з мінімальною втратою й перекручуванням інформації, досягати необхідного ступеня згоди й співпраці, адекватно діяти в ситуаціях порушення міжкультурного взаєморозуміння, що є ознаками полікультурної компетенції [5, с. 107].

На жаль на практиці виявляються негативні тенденції, які перешкоджають підвищенню мобільності студентів і викладачів, створюють труднощі у спілкуванні з іноземцями, а також з представниками національно-етнічних громад, які проживають на території України. Серед перешкод – слабка підготовка з іноземних мов у вищій школі, незнання історії, традицій, звичаїв, правил етикету, особливостей життя молоді за кордоном.

Оскільки особливого значення в професійній підготовці майбутніх викладачів набуває формування вміння вести продуктивний інтерактивний діалог, то під час формування професійної майстерності в майбутніх викладачів треба звернути увагу на розвиток у них комунікативних умінь, зокрема чітку дикцію, поставлений голос, правильне дихання та розумне використання в мовленні міміки та жестів. Викладач безперечно здійснює різноманітну комунікативну діяльність, яка потребує активності та взаємної спрямованості дій її учасників. Педагогічне спілкування стало предметом уваги багатьох науковців (І. Зимня, О. Леонтьєв, В. Кан-Калик, А. Кузьмінський, І. Риданова, О. Савченко, В. Тищенко, Я. Тютюнник, В. Ширшов). Окрім здатності вести професійний діалог, зазначає Я. Тютюник, культура професійного спілкування об'єднує такі риси як емпатію (здатність до співпереживання) та рефлексію (здатність до миттєвої корекції власної поведінки) [9, с. 184]. Підкреслимо, що успіх професійної діяльності майбутнього викладача значною мірою буде залежати від рівня сформованості комунікативних умінь професійного іншомовного спілкування, що є потребою, складовою професійної майстерності викладача та інструментом його впливу на студентів.

Розвиток толерантності в освіті має відбуватися шляхом діалогу та співробітництва навчальних сторін, де велику роль відіграє комунікативна компетенція викладача, яка передбачає здатність викладача добирати відповідний стиль, тон спілкування в різноманітних ситуаціях, використовуючи знання, уміння та навички застосування вербальних і невербальних засобів для налагодження та підтримки контактів зі студентами, потрібних для міжкультурного іншомовного спілкування на основі толерантності та взаєморозуміння в процесі виконання ним своїх професійних обов'язків на принципах рівноправності та терпимості, уміння вести діалог на засадах взаємоповаги.

У ході діалогу, як підкреслює В. Вишківська, здійснюється взаємообмін і взаємозбагачення почуттями, переживаннями, духовними цінностями, смислами, інформацією. Так суб'єкти переживають співучасть інших у своєму розвитку, і, навпаки, відчувають свою причетність до збагачення духовного світу інших. У діалозі студенти утверджуються в найбільш цінних з педагогічної позиції аспектах своєї індивідуальності, усвідомлюють перспективи самовдосконалення, бачать вплив стильових особливостей своєї діяльності на інших суб'єктів, вчаться співвідносити і гармонізувати свій стиль діяльності з особливостями діяльності інших в умовах співробітництва [3]. Професійна іншомовна підготовка відіграє величезну роль у реалізації майбутнім викладачем полікультурної орієнтації своїх професійних функцій. Оскільки спілкування, вважає Б. Лихачов, є основним каналом змістової взаємодії студентів між собою і викладачем. Педагогічне спілкування, щоб бути корисним та дієвим, має бути змістовним. Єдність глибокого змісту та оптимальної форми підвищують ефективність його виховного впливу [7, с. 296]. Майбутній викладач повинен володіти навичками спілкування, які допоможуть йому правильно розуміти інших та висловлювати свої думки чітко, послідовно, дохідливо і переконливо, цікаво, впливати та викликати відповідні почуття та дії. Наголошуємо, що для того, аби сформувати професійну майстерність у майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, треба забезпечити їх оволодінням навичками іншомовного спілкування в процесі міжкультурної комунікації. Це допоможе майбутньому викладачу здійснювати професійну діяльність на високому рівні, використовуючи комунікативну компетенцію, де толерантність відіграє вирішальну роль.

Висновки дослідження. На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до міжкультурної комунікації є актуальною і доречною. Адже викладачі виступають первинним і яскравим прикладом для студентів особистої культури та професіоналізму. З метою подальшого розвитку національної системи освіти України, її глобалізації, гуманізації та інтеграції в європейський та світовий полікультурний освітній простір сучасній педагогічній освіті слід приділити більше уваги підвищенню якості професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців вищих навчальних закладів до міжкультурної комунікації. Висновки роботи можуть бути використані під час читання курсів теоретичної і практичної спрямованості у вищих навчальних закладах, а саме при вивченні таких дисциплін, як «Професійне спілкування», «Основи перекладознавства», «Методика викладання іноземної мови», «Практичний курс перекладу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаддулін Р. Р. Полікультурна освіта : методолого-теоретичний аспект / Р. Р. Агаддулін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3 (4). – С. 18–29.
2. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі / Т. Атрощенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 1999. – Вип. 6. – С. 92–95.
3. Вишківська В. Б. Суб'єктивність студентів у навчальному процесі – необхідна умова формування професійної компетенції / В. Б. Вишківська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 8 (18). – С. 4–5.
4. Вища освіта України і Болонський процес : [навч. посіб.] / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2004. – 384 с.
5. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах [Електронний ресурс] / Л. І. Воротняк // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 39. – С.105–108. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua /2502/1/105-109.pdf.
6. Герасіна Л. М. Рецензія на монографію Бєлової Людмили Олександрівни «Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики» / Л. М. Герасіна. – Х. : НУА, 2004. – 264 с. // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С.138–141.
7. Лихачёв Б. Т. Педагогика:[учеб. пособ.]/Б. Т. Лихачёв. – М., 2003. – 607 с.

8. Соловова Е.Н. Подготовка учителя иностранного языка с учетом современных тенденций обновления содержания образования/ Е.Н.Соловова // Иностр. языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 8-11.
9. Тютюнник Я. В. Професійне педагогічне спілкування як спільна творчість викладача і студентів / Я. В. Тютюнник // Магістр. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – С. 182–185.
10. Чернілевський Д. В. Полікультурна компетенція [Електронний ресурс] / Д. В. Чернілевський // Креативна педагогіка. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/ soc_krped/ 2011_4/chernsky.pdf.

Першина Л. Межкультурная комуникация в поликультурном образовательном процессе

Статья посвящена рассмотрению такой важной проблемы образования как подготовка новой генерации научно-педагогических кадров к межкультурной комуникации, то есть формирование профессионального мастерства у будущих преподавателей высших учебных заведений. В исследовании представлен анализ литературных источников по проблеме реформирования высшего образования, подготовки будущих работников высших учебных заведений. В статье обоснованна важность профессиональной иноязычной подготовки будущих специалистов в процессе межкультурной интеграции для построения толерантных отношений в поликультурном образовательном пространстве. Раскрыто сущность понятий «межкультурная комуникация», «поликультурное образование», «коммуникативная компетенція, «общение»,

***Ключевые слова**: поликультурная компетенция, межкультурная комуникация, комуникативная компетенция, иноязычное общение.*

Pershyna L. Intercultural Communication in the Multicultural Educational Process.

The article is devoted to consideration of such important problem of education as preparation of new generation of scientifically pedagogical workers for intercultural communication, i.e. the formation of professional skills of future teachers of higher educational establishments. The analysis of literary sources on issue of reformation of higher education, preparation of future workers of higher educational establishments is presented in research. The article grounds the importance of professional foreign preparation of future specialists in the process of intercultural integration for the building of tolerant relations in multicultural educational space. It reveals the essence of concepts «intercourse», «intercultural communication», «communicative skills».

***Key words:** multicultural education, intercultural communication communicative skills, foreign intercourse.*

Олена Прохорова
(Одеса)

УДК: 378+811.111+ 37.016:81-028.31+81'233

ПОТЕНЦІАЛ КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ УСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННЮ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто ефективність комунікативного методу інтенсивного навчання усному англійському професійному мовленню студентів хореографічних факультетів вищих навчальних закладів, визначені особливості комунікативного методу інтенсивного навчання англійської мови у навчальних закладах немовного спрямування. На основі аналізу останніх досліджень і публікацій констатується недостатність дидактичного матеріалу, спрямованого на формування та розвиток іншомовних комунікативних навичок студентів хореографічних факультетів, що є необхідними для здійснення ефективної комунікації в професійному середовищі. Професійне спілкування хореографів іноземною мовою становить складний вид діяльності, що вимагає диференційованого підходу до навчання читання й говоріння спеціалістів хореографічного профілю з урахуванням специфіки професійно-трудової діяльності. У тексті статті виділені та описані основні характеристики комунікативного методу навчання англійського усного мовлення студентів хореографічних факультетів. Виявлено переваги використання комунікативного методу при навчанні англійського усного професійного мовлення.

***Ключові слова**: інтенсивне навчання англійської мови, комунікативний метод навчання, іншомовна компетенція, комунікативні вміння, мотивація, професійне іншомовне спілкування*

Постановка проблеми. Проблема оволодіння іноземною мовою набуває особливого значення в умовах сьогодення, враховуючи соціальні трансформації, процеси глобалізації та інтеграції, які підвищують вимоги до соціально орієнтованого спілкування на всіх етапах навчання, професійної діяльності, міжособистісного спілкування. Володіння іноземною мовою є невід'ємною складовою компетентності будь-якого фахівця, зокрема й хореографа. Сучасна підготовка педагога-хореографа зумовлена зміною підходів і технологій навчання у вищій школі, які мають зосереджуватися передусім на формуванні професійно значущих якостей випускників, розширенні їх мистецького світогляду, вихованні загальної хореографічної культури, що є неможливим без знайомства з міжнародними надбаннями у сфері хореографії. Професійна майстерність майбутнього вчителя хореографії представляє собою поєднання загальнопедагогічних та комунікативних здібностей із мистецтвом відтворення танцювальних умінь та навичок. Підготовка сучасних фахівців-хореографів має комплексну структуру, що будується на основі взаємодії різних видів хореографічної діяльності, з одного боку, та розвитку комунікативних навичок, з іншого.

Формування професійної комунікативної компетентності у студентів хореографічних факультетів є однією з основних задач при оволодінні іноземною мовою. Студенти хореографічних факультетів мають чітко усвідомлювати потребу, необхідність та мету вивчення іноземної мови, розуміти важливість володіння іноземною мовою для подальшого фахового вдосконалення. Це спрямовує вивчення англійської мови на реалізацію особистих потреб студентів, а навчальний процес орієнтується на індивідуальність студентів та високу мотивацію в опануванні ними англійською мовою для спеціальних цілей [2, с. 88]. Одним зі шляхів реформування процесу навчання іноземної мови на хореографічних факультетах є його інтенсифікація, акцент на практичному аспекті володіння мовою з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів. Якісна своєрідність інтенсивного навчання полягає в тому, що в ньому комунікативна мета навчання перетворюється на реальність, як результат виникає комунікативний метод інтенсивного навчання, у рамках якого у студентів хореографічних факультетів формуються адекватні механізми спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів хореографічних факультетів передбачає необхідність ретельного відбору матеріалу для успішного формування навичок усного мовлення студентів із метою здійснення іншомовного спілкування в професійному середовищі. Предметом нашого дослідження є такий комунікативний метод інтенсивного навчання, який дозволяє швидко оволодіти знаннями та навичками практичного використання іноземної мови як засобу спілкування студентами хореографічних факультетів. Слід зазначити, що дана проблема висвітлена в науковій літературі в незначному обсязі. Так, можна констатувати недостатню представленість дидактичного матеріалу, націленого на формування та розвиток іншомовних комунікативних навичок студентів хореографічних факультетів, що є необхідними для здійснення ефективної комунікації в професійному середовищі. Увага дослідників зосереджена в основному на вивченні власне комунікативного методу інтенсивного навчання. Так, О.Я. Чебикін та Е.В. Дегірменджі [8] досліджують емоційно-комунікативний метод інтенсивного навчання іноземної мови студентів, К.С. Матвєєва [4] аналізує комунікативну методику навчання англійському мовленню студентів економічних спеціальностей й пропонує авторську методику навчання англійському мовленню студентів економічних спеціальностей. Формування ж комунікативних здібностей студентів хореографічних факультетів у процесі інтенсивного навчання англійської мови є невивченим питанням у сучасній методиці викладання англійської мови.

Метою даної статті є аналіз комунікативного методу інтенсивного навчання англомовного усного мовлення у вищих навчальних закладах на факультетах хореографічного профілю як однієї з форм підвищення навчальної мотивації студентів, а також їхнього професійного та особистісного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку вищої школи опанування іноземною мовою розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. На думку Л.В. Биркун, комунікативно-орієнтоване викладання мов має на меті не тільки дати студентам практичні знання граматики та лексики

мови, що вивчається, але також розвинути у них розуміння того, як відповідна мова використовується для спілкування [1, с. 37].

Професійне спілкування майбутніх хореографів іноземною мовою становить складний вид діяльності, що вимагає диференційованого підходу до навчання читання й говоріння спеціалістів хореографічного профілю з урахуванням специфіки їхньої майбутньої професійно-трудової діяльності. В ідеалі майбутні спеціалісти мають оволодіти усними та писемними формами професійного спілкування з метою ознайомлення з новими технологіями, відкриттями й тенденціями свого профілю, встановлення контакту із зарубіжними колегами для забезпечення підвищення рівня професійної компетенції спеціаліста [6].

Опанування іноземної мови студентами хореографічного факультету за методом інтенсивного навчання передбачає, що процес навчання за своїм характером максимально має наблизитись до процесу реального спілкування. Це зумовлює відбір таких тем і ситуацій спілкування, які відповідають інтересам і потребам студентів, створюють психологічне підґрунтя для спілкування іноземною мовою. В основі інтенсивного навчання англійської мови лежить спілкування за допомогою іноземної мови (у її усній чи писемній формах), яке виступає одночасно метою навчання, основним засобом навчання та умовою її досягнення. Спілкування англійською мовою займає весь процес навчання. Тому інтенсивне навчання є, за словами Г.А. Китайгородської, особливим способом організоване навчальне спілкування, у процесі якого відбувається прискорене оволодіння предметом і активний розвиток особистості [3, с.52]. Можна виділити такі характерні особливості інтенсивного навчання усного мовлення у вищих навчальних закладах на хореографічних факультетах:

- оволодіння англійською мовою за рахунок індивідуальних ресурсів особистості;
- англійська мова не вивчається, в неї вживаються через спілкування;
- заняття починаються зі спілкування, а не із засвоєння правил граматики.

Комунікативний метод є основою інтенсивного навчання англійської мови студентів хореографічних факультетів, адже основна мета даного методу – навчити людину спілкуванню, зробити так, щоб його мовлення було зрозуміли співрозмовнику. Досягти цієї мети можна лише в так званих природних умовах. Так, наприклад, питання викладача «What is it?» із вказівкою на пуанти може вважатися природним лише в тому випадку, якщо він дійсно не знає, що це таке.

Комунікативний метод (Communicative Approach) розвиває всі мовні навички – від усного та писемного мовлення до читання та аудіювання [10, с.270]. Граматика ж освоюється в процесі спілкування мовою: студент спочатку запам'ятовує слова, вирази, мовні формули й тільки потім починає розбиратися, що вони собою представляють у граматичному плані. Мета – навчити студента говорити іноземною мовою не тільки вільно, але й правильно. Правила, значення нових слів пояснюються вчителем за допомогою знайомої студенту лексики, граматичних конструкцій, виразів, жестів, міміки й малюнків. На відміну від аудіолінгвального та інших методів, заснованих на повторенні й запам'ятовуванні, комунікативний метод передбачає вправи «з відкритим фіналом». Ситуації використовуються щоразу нові. Комунікативний метод полягає в уподібненні навчання процесу комунікації, точніше кажучи, він заснований на тому, що процес навчання є моделлю спілкування, дещо спрощеною, але за основними параметрами адекватної, подібної реальному процесу комунікації.

Сучасний комунікативний метод в інтенсивному навчанні є гармонійним поєднанням багатьох способів навчання англійської мови. Суттєвим при визначенні цілей комунікативного навчання є те, що як мінімум дві сторони залучені до взаємодії, де одна зі сторін має намір (інтенцію), а інша розвиває чи реагує на неї тим чи іншим способом.

Основне місце при комунікативному навчанні англійської мови студентів хореографічних спеціальностей мають займати ситуативні прийоми навчання, робота з партнером, завдання на пошук посилок, які не лише дозволяють збільшувати лексичний запас, але і вчать аналітичному мисленню.

Можна виділити такі основні характеристики комунікативного методу навчання студентів хореографічних факультетів:

- акцент на засвоєння комунікації через реальне спілкування мовою, що вивчається;
- уведення автентичних текстів до ситуації навчання;

- надання можливості студентам сфокусувати увагу не лише не мові, що вивчається, але й на самому процесі навчанні;
- залучення власного досвіду студентів в якості одного з елементів навчання.

Дослідники [5] наголошують на перевагах комунікативного методу навчання іноземних мов, зокрема:

1. Лише в комунікативному методі ми знаходимо основні ознаки діяльнісного типу навчання, тому зустрічаємо його широке використання, коли мова йде про навчання читання, аудіювання, перекладу.

2. Практична мовна спрямованість є не тільки метою, але й засобом навчання.

3. Сучасний комунікативний метод являє собою гармонійне поєднання багатьох принципів навчання іноземним мовам.

4. Використання комунікативного методу навчання знімає мовний бар'єр.

5. У процесі навчання можуть широко використовуватися комп'ютери з CD, Інтернет, телевізійні програми, газети, журнали. Все це сприяє пробудженню у студентів інтересу до історії, культури, традицій країни, мова якої вивчається.

Інтенсивне навчання англійської мови студентів хореографічних факультетів за комунікативним методом орієнтоване на потреби самих студентів. Перевага може надаватися читанню, письму, аудіюванню чи говорінню. План і цілі навчання для кожного конкретного курсу відображають специфічні аспекти комунікативної компетенції відповідно до потреб студентів та їх рівня підготовки. Принцип комунікативної спрямованості визначає й зміст навчання – відбір та організацію лінгвістичного матеріалу, конкретизацію сфер і ситуацій спілкування, ставить викладача перед необхідністю відповідної організації навчального процесу, використання різноманітних організаційних форм для здійснення спілкування, які підвищують мотивацію навчання. Визначальною рисою усіх вправ при інтенсивному навчанні є їх вмотивований характер. По суті це комунікативна або комунікативно-рольова мотивація, тобто студент має знати не лише, що він має робити, але й заради чого він щось говорить, слухає, читає, пише. Важливим чинником є те, що інтенсивне навчання за комунікативною методикою спирається на великий об'єм мовного навчального матеріалу. Мовний матеріал уводиться і закріплюється за допомогою полілогів. Полілоги включають у себе як монологічне, так і діалогічне мовлення, співвідношення між якими визначається завданнями певного етапу навчання.

Висновки дослідження. Комунікативний метод є основою інтенсивного навчання усного англійського мовлення студентів хореографічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Саме комунікативний метод є основою для формування комунікативної компетенції студентів та усвідомлення ними функції професійного спілкування іноземною мовою. Інтенсивно-комунікативне навчання англійської мови має розвивальний потенціал, який підкреслює такі особливості, як професійна спрямованість та автентичність мови спеціальності. Теми професійного спрямування, автентичні тексти та посібники, що містять професійно значущу інформацію, актуалізують професійне спілкування студентів англійською мовою, сприяють мотивації майбутніх спеціалістів до опанування іноземною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биркун Л.В. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови / перекл. і адапт. Л.В. Биркун. – Oxford University Press, 1998. – 49 с.
2. Журавльова Т.Г. Оптимізація навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей (мотиваційний аспект) / Т.Г. Журавльова, О.І. Сілінська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : наукові дослідження, досвід, пошуки : зб. наук. пр. – Харків, 2009. – Вип. 14. – С.87-95.
3. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. – М. : Московский у-т, 1986. – 173 с.
4. Матвєєва К.С. Комунікативна методика навчання англійському мовленню студентів економічних спеціальностей / К.С. Матвєєва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Педагогіка. – 2012. – Т. 199, Вип. 187. – С. 7-11.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению : пособ. для учителей иностранного языка / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
6. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 199с.

7. Сікорська Л.О. Формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземних мов : дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Лариса Олегівна Сікорська. – Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2005.
8. Чебикін О.Я. Психолого-педагогічна модель інтенсивного навчання іноземної мови студентів / О.Я. Чебикін, Е.В. Дегірменджі // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2010. – Вип. 16. – С.288-298.
9. Шаркова Н.Ф. Про формування усно-мовленнєвої комунікативної компетенції у студентів технічних НЗ / Н.Ф. Шаркова // Проблеми загальної та педагогічної психології. Том IX. Ч.3. – К., 2009. – С. 58-59.
10. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // J.B. Pride and J. Holmes (eds.). Sociolinguistics. – Harmondsworth : Penguin. – 1972. – P. 269-293.

Прохорова Е. Потенциал коммуникативного метода интенсивного обучения устной английской профессиональной речи студентов факультета хореографического образования.

В статье рассматривается эффективность коммуникативного метода интенсивного обучения устной английской профессиональной речи студентов хореографических факультетов высших учебных заведений, выделены особенности коммуникативного метода интенсивного обучения английскому языку в учебных заведениях неязыкового направления. На основе анализа современных исследований и публикаций констатируется недостаточность дидактического материала, направленного на формирование и развитие у студентов хореографических факультетов иноязычных коммуникативных навыков, необходимых для эффективной коммуникации в профессиональной сфере. Профессиональное иноязычное общение хореографов – это сложный вид деятельности, который требует дифференцированного подхода к обучению чтению и говорению специалистов хореографического профиля с учетом специфики профессионально-трудовой деятельности. В тексте статьи описаны основные характеристики коммуникативного метода обучения английской устной речи студентов хореографических факультетов. Выявлены преимущества использования коммуникативного метода при обучении английской устной профессиональной речи.

Ключевые слова: *интенсивное обучение, коммуникативный метод обучения, иноязычная компетенция, коммуникативные умения, мотивация, профессиональное иноязычное общение.*

Prokhorova O. The Potential of Communicative Method of Intensive Teaching of Oral English Professional Speech of the Students of Choreographic Faculties

The article is devoted to the problem of effectiveness of communicative method of intensive teaching of oral English professional speech of the students of choreographic faculties of higher education institutions. The main peculiarities of communicative method of intensive teaching of English in the non-language education institutions are analyzed.

On the base of the last researches and publications, the author writes about the lack of didactic materials issued to the formation and development of foreign communicative skills of the students of choreographic faculties. Those skills are necessary for effective professional communication in the sphere of choreography. The professional communication in the sphere of choreography is a complex activity that needs differentiated approach to reading and speaking teaching.

The article gives the description of the main characteristics of communicative method of English teaching. The authors analyses the advantages of using the communicative method of intensive teaching of oral English professional speech.

Key words: *intensive teaching, communicative method of teaching, linguistic competence, communicative skills, motivation, professional foreign communication.*

Дарія Ржевська
(Київ)

УДК 811. 111’37

ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА В ПЕРЕКЛАДІ ЗВУКОСИМВОЛІЗМІВ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

У статті визначено роль фреймового підходу в аналізі та оцінці функціонування ономатопоетичної лексики і збереження її при перекладі, представлено методи перекладу за допомогою використання однакових ономатопей з метою створення позитивного/негативного ставлення до подій чи ситуацій та їхньої подальшої реалізації в тексті на основі екстралінгвістичної інформації. Визначається місце та роль фрейму звукосимволізмів у японській

мові, оскільки вони є невід'ємною частиною словникового складу мови. Також продемонстровано стилістичні функції звукосимволізмів, що стало підґрунтям для підтвердження висновку, що саме ономатопеї у когнітивному плані нині залишаються малодослідженою сферою, оскільки головна увага дослідників була спрямована на іншу близьку область – фоносемантику – розділ науки, що вивчає звукосимволізм як систему мови. За допомогою контрастного аналізу текстових характеристик трьох мов – японського оригіналу і англійського та українського перекладів, досліджено стратегії перекладу. Застосування методу компонентного аналізу дало спробу змоделювати макрокомпонентне наповнення ономатопоетичних одиниць у оригіналі та зіставити їх із відповідниками в перекладах.

Ключові слова: *фреймова семантика, когнітивна лінгвістика, звуконаслідування, ономатопоетична одиниця, фрейм, підфрейм, когнітивна модель.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика відіграє вагому роль у пізнанні концептуальної картини світу та принципів описання окремих її фрагментів. Центральною ідеєю, яка поєднує численні когнітивні дослідження мови та мовних значень, стали своєрідні уявлення про те, що наші знання, відображені у мовній формі, розподіляються за допомогою певних структур – когнітивних моделей, і, що мовні категорії є лише наслідком саме такої організації наших знань.

Серед широкої низки **напрямів та методів дослідження** мовних значень з точки зору когнітивної лінгвістики, саме фреймову семантику виділяють як багаторівневу теорію значення, яка, переважно, використовує пропозиційні моделі структурування значень.

Фрейм – це лексичний концепт, який набув широкого вжитку. У той час як більшість термінів у лінгвістиці мають латинське походження, «фрейм» походить від англійського слова *frame* – рамка, каркас. Поняття «фрейм» запропонував у 1974 р. американський вчений М. Мінський, який досліджував проблеми штучного інтелекту та способи представлення знань про комп'ютер. В основі теорії фреймів лежить гіпотеза про те, що знання про світ є структурованим, тобто складається з певних сценаріїв із фіксованим набором стереотипних ситуацій – фреймів [2, с.2].

Фреймова семантика вперше була запропонована в якості лінгвістичної концепції Ч. Філлмором в середині 70-х років. Використовуючи поняття «фрейм», Ч. Філлмор визначає його як когнітивну структуру, яка має тісну асоціацію з концептом, який виражений тим чи іншим словом [4, с.139].

На сучасному етапі фреймова семантика дає можливість моделювати принципи структурування та вираження певної частини людського досвіду, знань за допомогою мовних одиниць, а також способів активації загальних знань, які забезпечують порозуміння в процесі мовної комунікації.

Звукосимволізми, як невід'ємна частина словникового складу мови, неодноразово були об'єктом дослідження у найрізноманітніших аспектах. Проте стилістичні функції звукосимволізмів у когнітивному плані залишаються мало вивченою сферою, що зумовило **постановку проблеми** нашої наукової розвідки, оскільки головна увага дослідників була переважно спрямована на фоносемантику – галузь науки, що вивчає звукосимволізм як систему мови.

На нашу думку, саме теорія фреймів дає більш послідовний і теоретично обґрунтований метод когнітивного опису лексики. Семантика кожного звукосимволізму визначається як окремий фрейм, тобто як інформаційна структура, що відображає ввесь комплекс знань, вміщених у певні лексичній одиниці, що позначає певний звук. Фрейм звукосимволізму включає в себе інформацію про якість звуку, його походження, ситуації, які супроводжуються даним звуком, а також створений ним ефект.

Структуру фрейму можна зобразити схематично (рис.1):

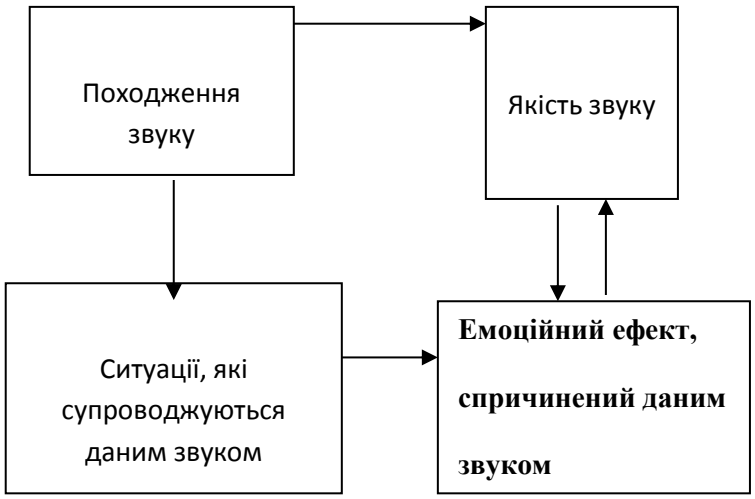

Рис. 1. Структура фрейму звукосимволізму

Необхідність використання фреймів зумовлена особливостями семантики звукосимволізмів, які, як і назви кольорів, характеризуються поняттям семантичної розмитості або дифузності. Ця особливість полягає у тому, що людині буває дуже тяжко назвати той чи інший звук, із яким вона зустрічається в об'єктивній реальності. Один і той самий звук може бути названий по-різному. Аналогічно, тяжко пояснити причину вибору конкретного значення в синонімічних пара звукосимволізмів [3, с.12].

Автор художнього прозового твору формує певну картину в своїй уяві; він чує звуки «внутрішнім вухом», і його головна мета – описати плід своєї уяви словами, які б справили на читача таке ж саме враження, яке письменник створив у своїй в уяві. Внаслідок дифузійної природи звуку все це, на перший погляд, здається просто неосяжним, але, справжній художник слова може впоратися з цим завданням досить просто. Читач буквально стає свідком цих подій, відчуває те, що відчувають герої художнього твору, бачить, те, бачать вони, і «чує» звуки, які супроводжують дії. Такий парадокс можна ефективно здолати, використавши фреймовий підхід, що надає змогу залучити до дослідження фонові знання отримувача інформації. В пізнавальній діяльності активність суб'єкта, спрямована на певний об'єкт, повертається до суб'єкта в якості знань про цей об'єкт. Це є опертям для письменника, який є учасником сфери літературної творчості, що є різновидом пізнавальної [3, с.13].

Метою даної статті є окреслення проблем та стратегій перекладу ономатопей за допомогою фреймового підходу шляхом зіставного методу перекладів роману японського письменника Харукі Муракамі «Хроніки заводного птаха» на українську (І. Дзюб) та англійську мови (Дж. Рубін).

Ономатопоетична лексика, до складу якої в японській мові належать звуконаслідування та звукосимволізми, використовується для лаконічного та емоційного опису, пожвавлення наративу, а також для створення «ефекту присутності». Не менш важлива функція японських ономатопоей полягає в тому, аби уточнити або звузити загальне значення певних дієслів. Українська та англійська мови мають велику кількість дієслів, конкретне значення яких, виражається за допомогою окремої лексеми. В японській же мові – конкретний відтінок значення дієслову часто надає те чи інше ономатопоетичне слово, яке поєднується з даним дієсловом.

Також слід нагадати про деякі фонетичні категорії, які реалізуються в протиставленнях. Релевантними є додаткові відтінки значень ономатопоетичних одиниць, що виникають як наслідок реалізації протиставлень різноманітних категорій, наприклад, дзвінкі та глухі приголосні, закриті та відкриті звуки.

Голосні приголосні протиставляються, в першу чергу, по закритості-відкритості. На думку І. Таморі, ономатопоетичні слова, які мають звук [а], виражають більшу широту, відкритість, ясні звуки, адекватність, енергійність, а ті, до складу яких входить звук [о], - закритість (скромність, стриманість), нечіткі та неясні звуки, відсутність активності.

Із ономатопоетичними словами часто використовується службовий елемент と *mo*, який виділяє та посилює значення ономатопоетичної одиниці, надає автономності від дієслова, а також емфатичного навантаження, наприклад yukkuri – yukkuri to. У такому випадку можна запропонувати використання емфази – використання ступеневих прислівників («дуже», «сильно») чи заміни порядку слів [5, с.7].

Для того, щоб з'ясувати чи зберігається значення фрейму при перекладі з японської на українську та англійську мови, візьмемо за основу ономатопоетичне слово じっと (jitto) у кількох випадках.

У системі звуконаслідувань японської мови ономатопоетичне слово じっと(jitto), першопочаткове значення якого «нерухаючись/незворушно», належить до групи звукосимволізмів 擬態 (gitaigo). Слово じっと（凝と）, яке у своєму складі містить звук [o], як вже зазначалося вище, дійсно вказує на відсутність динаміки.

Розглядаючи класифікації ономатопоетичної лексики японської мови, варто звернути увагу на те, що більшість одиниць буде належати до прислівників (тобто, до одиниць, які визначають конотацію дієслів), а також поділятися на прислівники способу дії, результату, ступеня.

Х. Какехі виділяє три способи вживання ономапоетичнх слів, поділяючи їх на детерміновані, комплементарні та автономні сполучення з певними дієсловами. Ономатопоетичне слово じっと(jitto) належить групи автономних сполучень, тобто таких, що не є стійкими. Одиниці таких словосполучень можуть поєднуватися з різними дієсловами, уточнюючи ступінь інтенсивності дії чи стану [5, с.8].

Здійснюючи переклад роману Х. Муракамі «Хроніки заводного птаха» значення ономатопоетичного слова じっと(jitto) у сполученні з дієсловом 見る(miru) та 覗き込む (nozoki komu) «бачити», «вдивлятися», І.Дзюб майже в усіх випадках передає за допомогою прислівника «пильно», зберігаючи фрейм ступеню глибини дії, створюючи ефект «об'ємності дії».

- «…それから僕の顔をじっと見た。» - «...якийсь час мовчав, а потім **пильно** глянув на мене.»;
- «...私の顔をじっとのぞきこみました。» - «…**пильно** глянув мені в очі»;
- «… 私の顔をじっと覗き込むように…» - «…**пильно** вдивляючись мені в очі…»

При перекладі цих моментів на англійську мову Дж. Рубін також досягає ідеального збереження фрейму ступеню глибини дії, але вже за допомогою інших слів та граматичних конструкцій. Так, при перекладі першого речення, ономатопоетичне слово じっと(jitto) з дієсловом 見る(miru), він передає за допомогою словосполучення «to look somebody straight in the face». «…he looked me straight in the face. ». У другому реченні Дж. Рубін використовує сталий вираз «to fix one's eyes on something » для перекладу じっと(jitto) з дієсловом 覗き込む (nozoki komu) «вдивлятися», зберігаючи фрейм глибину дії, який намагався показати Х. Муракамі у своєму романі. «…He fixed his eyes in mine…». Для перекладу останнього речення використовується ідіоматичний вираз «to take a hard look», який ідеально передає ефект «пильності» в погляді, який в японському реченні є властивий для ономатопоетичного слова じっと(jitto) з дієсловом 覗き込む (nozoki komu) «вдивлятися». «…looked hard at me and said…».

Таким чином, фреймовий підхід для аналізу функціонування ономатопоетичної лексики та збереження її при перекладі, дає можливість пояснити, що одне й те ж саме слово може використовуватися для створення позитивного або негативного ставлення до подій чи ситуацій. Наприклад, у реченні «…そこにじっと顔を伏せているだけだった。» - «…сиділа, ***занурившиголову*** у руки.». І.Дзюб передає сему самотності ономатопоетичного слова じっと(jitto) з дієсловом 伏せる (fuseru) «ховати» за допомогою дієприслівникового звороту «занурившиголову». Дж. Рубін при перекладі зберігає сему самотності, використовуючи ідіоматичний вираз «press against something». «…she kept her face pressed against her arms… ».

Але вже у реченні «…僕はそのままの姿勢でじっと耳を澄ませた。» - «…***затамувавшиподих*, прислухався** – жодного звуку». І. Дзюб трансформує ономатопоетичне слово じっと(jitto) з ідіомою 耳を澄ませる (mimi wo sumaseru) в дієприслівниковий зворот «затамувавшиподих», поширюючи дієсловом «прислухатися», аби передати сему тиші, створюючи приємний

ефект «занурення» в неї. Дж. Рубін досягає цього ефекту за допомогою сталого виразу «hold one's breath», так само як і І.Дзюб, поширюючи дієсловом «to listen». «…holding my breath and listening, I couldn't hear a thing. »

Говорячи про структуру ономатопей, варто нагадати, що вони поділяються на дві основні групи: на односкладні (ぼんやり bonyari) та двоскладні, переважно такі, що утворенні від подвоєння одного і того ж складу (мори) (いらいら iraira). В японській мові слова складаються зі складів і мор. Склади є фонетичними одиницями, а мори – фонологічними. Наприклад, слово «іппон» (一本, いっぽん) поділяється на 2 склади — [iꟾ.poɴ] та 4 мори — «і-п-по-н» (い・っ・ぽ・ん). З огляду на точку зору Є. Д. Поліванова, в японській мові мінімальна важлива одиниця, що відчувається психологічно і фонологічно, це не звук і не склад, а – мора (склад з коротким голосним або один короткий голосний; склад з довгим голосним уявляється як поєднання двох мор) [6, с.128].

Контраст у фреймовій семантиці між японськими ономатопоетичними одиницями передачі звуку/шуму та ономатопоетичними одиницями для передачі голосів буде завжди виникати, оскільки ці дві групи відповідно морфологічно контрастують між собою. Відповідно до результатів досліджень Х. Какехі та І. Таморі, більше як 85% ономатопоетичних одиниць передачі голосу є такими, що мають у своєму складі одну мору, що означає відсутність семантичної гнучкості в голосових фреймах ономатопей [10, с.32]. У свою чергу ономатопоетичні одиниці передачі звуку/шуму, будучи семантично гнучкими, у своєму фреймі будуть містити «підфрейм». Розглянемо це на прикладі перекладу онматопоетичних слів ぽたぽた(pota pota) та ばらばら(bara bara) у романі Х. Муракамі «Хроніки заводного птаха».

Голосовий фрейм звуконаслідування ぽたぽた(pota pota) – кап –кап.

その皮からはま**だぽたぽた**と血が滴ってつまんで広げ。

Зі шкіри **раз у раз скапувала** кров. (пер. І.Дзюб)

All the while, blood **kept dripping** from the skin. (пер. Дж. Рубін)

- тип звуку – природні явища;
- виконавець – людина;
- причина виникнення – неприродне втручання у процеси функціонування організму.

Звуковий фрейм звукосимволізму ばらばら(bara bara) – окремо, на частини.

石の鳥の影は…..**ばらばら**な形に分断されていた。

Тінь від кам'яного птаха, **розпавшись на окремі частини**…(пер. І.Дзюб)

The stone bird's shadow fell on…..**fragmenting**. (пер. Дж. Рубін)

- тип звуку – природні явища;
- виконавець – природа;
- причина виникнення – зміни в природі.

Як зазначалося вище, ономатопоетичні одиниці передачі звуку/шуму, будучи семантично гнучкими, у своєму фреймі мають «підфрейм», тому, відповідно, в іншому випадку вживання звукосимволізму ばらばら (bara bara), буде виникати підфрейм почуттєвого сприйняття, метонімічного роду.

…体が割れて**ばらばら**になってしまいそうに感じられたくらいです。

…було таке відчуття, наче тіло **от-от розпадеться на частини**. (пер. І.Дзюб)

…each breath made me feel that my body **might crack apart**. (пер. Дж. Рубін)

Подія, що вплинула:

- хто/що спричинило – фізіологічний фактор;
- схожість стану – розкладення на рівномірні частинки;
- характер та інструмент впливу – біль.

Метонімічне перенесення та поширення у складі фреймових елементів є природнім явищем, оскільки ономатопоетичні одиниці передачі звуку/шуму надаватимуть можливість побачити об'єкт під новим кутом зору, знаходити його нове використання, розширювати функціональне практичне примінення, в той час як, ономатопоетичні одиниці передачі голосу матимуть чіткий набір фреймів у своєму значенні [10, с.32].

Таким чином, фреймовий підхід для аналізу функціонування ономатопоетичної лексики та збереження її при перекладі, дає можливість зробити **висновок**, що одне й те ж саме слово може використовуватися для створення позитивного або негативного ставлення до подій чи ситуацій. Такий підхід передбачає аналіз семантики звукосимволізмів та їхньої подальшої реалізації в тексті на ґрунті екстралінгвістичної інформації. Фрейм звукосимволізму не може реалізовуватися «частинами», він завжди буде виступати неділимою одиницею, що надає можливість автору художнього твору та перекладачеві більшу варіативність для зображення дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Фреймовая семантика как метод когнитивного анализа языковых единиц [Електронний ресурс] / Н.Н. Болдырев. – Режим доступу: http://yandex.ru/clck/jsredir?from=yandex.ru%3Byandsearch.
2. Волосухина Н. В. К вопросу о трактовке понятий «концепт» и «фрейм» в современной лингвистике / Н.В. Волосухина // Университетские чтения – 2010: Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – Пятигорск: ПГЛУ, 2010. – Ч. 3. – С. 41–46.
3. Знаменская О.Е. Когнитивные основания функционирования звукообозначений: на материале англоязычного художественного текста: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.19. – М., 2009 – 23 с
4. Коляденко О. О. Термін фрейм у лінгвістиці [Електронний ресурс] / О. О. Коляденко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 139-144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/terv_2013_2(1)__17.pdf.
5. Муракамі Х. Хроніка заводного птаха / Х. Муракамі; [пер. з яп. І.П.Дзюба]. – Харків: Фоліо, 2009. – 762 с.
6. Поливанов Е. Д. Краткая фонетика японского языка / Е. Д. Поливанов // Вопросы языкознания. – М.: «Наука», 1991. – №4. – С. 125-137.
7. Румак Н. Г. Теоретические и практические проблемы межъязыковых соответствий: на примере перевода ономатопоэтической лексики в японском языке: автореферат дис. кандидата филологических наук: 10.02.22. – М.: МГУ, 2007. – 24 с.
8. Akita K. Toward a frame-semantic definition of sound-symbolic words: A collocational analysis of Japanese mimetics [Електронний ресурс] / K. Akita // Journal of Semiotics Studies in Language and Culture. – Osaka University. – 2012. – 23. – Режим доступу: www.pjos.org/index.php/pjos/article/.../8241
9. Kakehi H., Tamori I., Schourup L. Dictionary of iconic expressions in Japanese / H. Kakehi, I. Tamori, L. Schourup. – Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1996. – 1431 p.
10. Levin B., Song G., Atkins B. T. S. (1997). Making sense of corpus data: A case study of verbs of sound / B. Levin, G. Song, B. T. S. Atkins // International Journal of Corpus Linguistics. – 1997. - 2. – 23-64.
11. Murakami H. Nejimaki tori kuronikuru /H. Murakami. – Tokyo: Shinkosha, 1994. – 312 p.
12. Akita K. Constraints on the semantic extension of onomatopoeia [Електронний ресурс] / K. Akita // Public Journal of Semiotics Studies in Language and Culture. – Osaka University, 2013. – 5(3). – Режим доступу: http://www.pjos.org/index.php/pjos/article/view/9646/8241
13. Toratani K. Translating Mimetics in Japanese: a cognitive approach [Електронний ресурс] / K. Toratani // ABSTRACT. New Voices in Translation Studies. – York University, Toronto, Canada: The International Association for Translation and Intercultural Studies (IATIS), 2009. – 5. – Режим доступу: http://www.iatis.org/oldsite/newvoices/issues/2009/article-toratani- 2009.pdf

Ржевская Д. Фреймовая семантика при переводе звукосимволизмов в японском языке.

Статья посвящена определению роли фреймового подхода при анализе функционирования ономатопоэтической лексики и ее сохранения в переводе. С целью формирования позитивного/негативного отношения к событиям или ситуациям, а также их дальнейшей реализации в тексте на основании экстралингвистической информации, раскрываются методы перевода с использованием одинаковой ономатопеи. Поскольку фреймы звукосимволизмов в японском языке являются неотъемлемой частью словарного запаса, определено их место и роль в языке в целом. Наглядно продемонстрировано стилистические функции звукосимволизмов, что стало основанием для определения, что именно ономатопея в когнитивном плане на современном этапе остается недостаточно исследованным направлением, в то время как особое внимание исследователи уделили фоносемантике, разделу науки, которая изучает звукосимволизм как систему языка. Рассмотрены стратегии перевода с помощью контрастного анализа текстовых характеристик трех языков – японского оригинала и английского и украинского переводов. С помощью применения метода компонентного анализа, сопоставив оригинал и украинский, а также английский перевод, попытались смоделировать макрокомпонентное наполнение ономатопоэтических единиц.

***Ключевые слова**: фреймовая семантика, когнитивная лингвистика, звукоподражание, ономатопоэтическая единица, фрейм, подфрейм, когнитивная модель.*

Rzhevska D. Frame Semantic in Terms of Translation Japanese Oonomatopoeia.

The article determines main role of the frame approach during the analysis of Japanese onomatopoeia functions and the ways to keep these lexical units in the target language text. In order to inform in a positive or negative way about the situations or actions, as well as, about their further realization in the text based on the extra linguistic information, there are few methods discovered, to conduct the translation using the same onomapoeia. Thus, sound symbolism frames in Japanese are a vital part of lexicon, there are determined their role and functional part in general. Sound symbolisms functions are demonstrated, so that they are the key point to show that onomatopoeia is not that well investigated linguistic phenomenon in the modern linguistics, while phonosemantic is a topical material for the researchers, as it is the section that determines a sound symbolism as language system. There are also presented the main strategies of translation by means of contrast analysis for the text analysis of the three main languages of in the research – Japanese as a source language text, as well as, English and Ukrainian target language texts. By means of componential analysis, after the comparison of the source language text and Ukrainian variant, and English as well, there was a try to simulate macro componential meaning of onomatopoeia.

Key words*: frame semantics, cognitive linguistics, sound symbolism, onomatopoeia, frame, subframe, cognitive model.*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологінчих наук,доцентом,
завідувачем кафедри іноземних мов
Науково-навчального інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
І.В. Бонацькою

Зоряна Сушко, Ольга Боднар.
(Тернопіль)

УДК 81’225.4

ПЕРЕКЛАД ЯК ЕСТЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню концепцій художнього перекладу в конфігураціях порівняльного літературознавства. У статті окреслено протистояння двох концепцій – лінгвістичної та літературознавчої. Художній переклад передбачає не буквальну передачу змісту, а є «відображенням думок і почуттів автора першотвору, перевтіленням його образів у матеріал іншої мови», він має справу не з комунікативною, а з естетичною функцією та виступає в ролі «перемовин» (У. Еко), «компромісу» (Г. Гадамер) та «естетичної інтерференції» художнього твору (Р. Інгарден). Герменевтичні дослідження засвідчили, що всі компоненти тексту – мовні, історичні, психологічні пов’язані з їх тлумаченням, об’єднанні спільною проблемою розуміння. Вирішення якої можливе лише за умови досягнення взаєморозуміння між індивідуальностями (автора першотвору та перекладача).

Ключові слова: *художній переклад, герменевтика, інтерференція, інтерпретація, перекладач.*

Постановка проблеми. Дослідження концепції художнього перекладу в конфігураціях порівняльного літературознавства впродовж останніх десятиліть розвиваються особливо інтенсивно. Одначе вивчення проблеми ще й досі перебуває в стадії «наукової синонімії» – протистояння двох концепцій – лінгвістичної та літературознавчої, що спостерігалося вже в перекладознавчих працях другої половини ХХ сторіччя. Природно, що розвиток перекладознавчих методів, формування окремих перекладознавчих шкіл були своєрідною проекцією процесів, які відбулися в мовознавчій і літературознавчій сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, лінгвістично орієнтований підхід до перекладу художніх творів наближений до основних положень трансформативної граматики та понять мовної еквіваленції (Ю. Найда, А. Смирнов, А. Федоров). Літературознавчо спрямований підхід ґрунтується на основних положеннях порівняльно-історичної поетики, семіотики, аналізу творчого внеску перекладача (М. Гарбовський, Д. Дюришин, В. Коптілов, І. Левий, П. Топер, та ін.).

Мета статті полягає у дослідженні концепції художнього перекладу в конфігураціях порівняльного літературознавства та порівнянні двох концепцій – лінгвістичної та літературознавчої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засадами для порівняння обох концепцій, свого часу була контрастивно-компаративна стилістика, що водночас засигналізувала існування деяких фундаментальних перекладознавчих проблем, для розв'язання яких недостатньо поєднати можливості мовознавчого та літературознавчого підходів, – зокрема психології перекладацької творчості та функції перекладу в національній культурі (Г. Турі).

Ураховуючи той факт, що наявне знання про мову не може стати серйозним підґрунтям для конституювання вчення про переклад, закономірним є звернення теоретиків і практиків перекладу до герменевтики як мистецтва інтерпретації, розуміння «іншого» (Ф. Шлегель, Ф. Шлеєрмахер), безпосереднього осягнення цілісності душевно-духовного життя (В. Дільтей), проникнення в чужу індивідуальність (Й. Дройзен).

Чільне місце в дослідженнях того, що означає «розуміти» частину усного чи писемного мовлення, посідає проблема множинності сенсів. Саме різні підходи до онтології значень стали підґрунтям розрізнення двох підходів до перекладу – алегоричного тлумачення художнього тексту та дослівної (граматичної та історичної) його інтерпретації. Звідси – усвідомлення взаємозалежності слова та контексту як частини й цілого приводить до сформульованих Ф. Шлеєрмахером висновків: «Все, що потребує ближчого визначення в даному мовленні, може визначатися лише з мови автора та його початкового коду читачів», а «сенс будь-якого слова в даному місці має визначатися за його зв'язком із сенсом контексту» [2, с. 244].

Процес розуміння, за Шлеєрмахером, характеризується плином думки по замкненому колу, яке може бути «розірване» саме для того, щоб цей процес почався завдяки єдності двох методів – дивінаційного та пояснювального. Оскільки обидва методи взаємодіють, їхній рух створює герменевтичне коло, в якому відбувається певне передбачення (попереднє розуміння цілого). Воно підкріплюється і конкретизується в ході герменевтичної процедури, за допомогою об'єктивного порівняльного методу, необхідною умовою здійснення якого є «злиття» позицій перекладача й автора. Перший як з об'єктивного, так і з суб'єктивного боку повинен стати на «рівень» автора, «зрівнятися» з ним і в знанні мови (об'єктивна сторона), і в знанні його внутрішнього та «зовнішнього життя» (суб'єктивна сторона) [7, с. 29–30].

У герменевтиці Шлеєрмахера було розгорнуте уявлення про універсальність досвіду непорозуміння: «чужість», – за словами філософа, – становить даність, що неподільно зв'язана з індивідуальним «Ти» [10, с. 170]. Автор іншомовної версії завжди повинен проектувати всі спроби розуміння не на себе, а на «Ти» автора (психологічна інтерпретація). Перешкоди виникають не лише тому, що автор першотвору «розмовляє чужою мовою» у граматичному сенсі. «Справжня проблема розуміння вочевидь надламується там, де під час спроби досягти змістового розуміння виникає рефлектуюче запитання: а яким чином він дійшов своєї думки? Адже зрозуміло, що така постановка запитання засвідчує чужість, і то зовсім іншого роду, означаючи, в кінцевому підсумку відмову від загального смислу» [10, с. 171]. Через неможливість досягнення повного розуміння Шлеєрмахер, розглядаючи герменевтику не як науку, а як мистецтво, вважав за необхідне долучати до процесу інтерпретації моменти вільної творчості. У формулюванні цих фундаментальних герменевтичних ідей на кожній стадії їхньої розробки чітко простежується тісний зв'язок досвіду мистецтва інтерпретації з проблемами художнього перекладу (акту розуміння та інтерпретації), який пов'язаний з граматичним і психологічним методами та загалом є складнішим, ніж звичайне тлумачення тексту.

Позиція «відчуження» художнього перекладу, за Шлеєрмахером, полягає в тому, що перекладач повинен зберегти дух оригіналу та дух мови, а перекладений твір повинен сприйматися іншомовними читачами таким, яким він постає мовою оригіналу з усіма екзотичними, незрозумілими, незвичними елементами. Одначе здійснення такого підходу сам дослідник ставив під сумнів, вважаючи, що несумісність думки та мови у різних мовно-культурних системах точно можна відтворити лише одне – або індивідуальне мовлення, або його емоційний стан. Покладаючись на власний досвід, філософ вважав: «Коли ми відчуваємо, що в наших устах ті самі слова мали би зовсім інше значення, подекуди більшу чи меншу вагу, і що ми би використовували зовсім інші слова і фрази, якби самі хотіли передати речі, сказані

іншим... це стає в нас думкою, яку ми перекладаємо. Інколи ми повинні перекладати навіть свої власні слова, коли схочемо зробити їх знову своїми» [11, с. 36–37].

Інші погляди на працю перекладача як інтерпретатора відстежуються у сформульованих Шлеєрмахером семи головних правилах психологічної інтерпретації за допомогою так званого «технічного» принципу, що й досі можуть сприйматися як інструкція для перекладача.

Перше правило ґрунтується на тому, що будь-яке тлумачення повинне починатися загальним оглядом, який забезпечує розуміння єдності твору та його основних рис. Ця стадія передбачає осягнення теми, композиції твору, своєрідності їх індивідуального втілення автором тощо.

Друге правило полягає в зверненні до принципу «герменевтичного поля» – рівнозначної уваги перекладача до цілого та його окремих частин, застосування в обох випадках тих самих прийомів, методів. Через розуміння індивідуальності значення кожного слова та фрази, кожного окремого компонента твору, через усвідомлення суб'єктивної основи мовних модифікацій автора можна осягнути й розкрити хід ідей письменника оригіналу. Усі аспекти психологічної інтерпретації взаємодіють між собою й необхідні для якомога точнішого осягнення твору загалом.

Третє правило передбачає необхідність досконалого розуміння стилю, що виявляється не лише в розумінні індивідуального користування мовою, а й в усвідомленні способу мислення митця. Досягнути цього можна лише внаслідок заглиблення в специфіку мови та психології автора. Це, на думку дослідника, є найскладнішим, адже обидві величини безмірні, безкінечні й ніколи не розкриваються цілком.

Четверте правило органічно пов'язане з попереднім і полягає в тому, що з огляду на нездійсненність остаточного проникнення в таємниці мови та психології митця, перекладач може досягнути лише орієнтовного розуміння, відтворення стилю автора. Цим правилом Шлеєрмахер дещо «спростив» працю інтерпретатора, увиразнивши її критерії, відкривши в такий спосіб можливість вільної творчості. Однак межі такої «співпраці» окреслені наступним правилом.

П'яте правило проголошувало, що необхідною умовою успішного здійснення герменевтичної процедури є «зрівнювання» позицій автора та перекладача, який має стати на рівень автора, тобто повинен «прирівнятися» до нього знанням мови, як і знанням його внутрішнього та зовнішнього життя. Оволодіти цими відомостями перекладач може у процесі роботи над текстом, що також передбачає знання стану літератури до і в час появи твору, а також детальне вивчення творчої біографії автора, визначення в ній місця конкретного твору.

Шосте правило обґрунтувало необхідність використання в процесі інтерпретації двох методів – *дивінаційного* та *порівняльного.* Дивінаційний (інтуїтивний) метод передбачає вияви творчої активності, емпатії, безпосереднього «вживання» в дух твору, втілений у ньому індивідуальний зміст. Порівняльний, у свою чергу, дає можливість визначити у творі загальне та своєрідне на різних рівнях: мови, тематики, змісту, творчості письменника. Окреслюючи перший метод як жіночий, а другий – як чоловічий, дослідник заакцентував необхідність їхнього поєднання, взаємодії, що забезпечувало б правильне розуміння єдності та особливостей у кожному конкретному випадку.

Сьоме правило передбачало врахування чинників, що впливають на розуміння змісту твору («матерію»), адресата й контекст у ширшому розумінні («коло діяння твору»). В багатьох випадках авторська ідея формується не лише в конфігурації художнього явища як такого, а й визначається аудиторією, на яку спрямований твір, його оточенням, традицією. Надзвичайно важко, а інколи й неможливо осмислити твір, відчужений чи відірваний від традиції: «твір мистецтва, вирваний зі своєї первісної співвіднесеності, коли вона історично не збережена, втрачає у своїй значущості» [11, с. 84]. У процесі перекладу відірваність від контексту, традиції виявляється надзвичайно гостро. Німецький дослідник усвідомлював цю проблему, як і складність її вирішення: «Отже, власне твір мистецтва вкорінюється у свій ґрунт, у своє оточення. Він позбавляється значення, якщо його виривають із цього оточення і вводять в обіг; тоді він нагадує щось таке, що було врятовано від вогню, але зберігає на собі сліди опіків» [11, с. 84].

Учений вважав, що для досягнення кращого розуміння перекладачеві слід подолати часову дистанцію і досягти стану «тотожності з першочитачем», що приводить до досягнення ще вищого рівня – ототожнення з автором. Завдяки такому близькому прочитанню художній текст розкривається як своєрідна маніфестація життя автора. У цьому процесі той, хто інтерпретує художній твір, має навчитися розуміти не лише чужу думку, чужу мову, а й чуже минуле.

Головний недолік концепції Шлеєрмахера, на який вказували його послідовники, полягав у тому, що для засновника літературної герменевтики проблема розуміння минулого крилася більше в розумінні «Ти» автора, ніж в усвідомленні історичної епохи, в яку він жив і творив. Герменевтичний метод Шлеєрмахера можна вважати «поза історичним», оскільки, на думку вченого, інтерпретація не має фіксованого виходу в історію і в кінцевому результаті не може визначатися історичними особливостями тексту. На цьому принципі загрунтована і його концепція перекладу, де основна увага акцентується на мовно-психологічних аспектах перекладу як вияву творчої індивідуальності.

Як метод власне історичної інтерпретації в художньому перекладі герменевтика розроблялася далі так званою історичною школою (В. Дільтей, І. Дройзен). Детально опрацьовуючи осягнення світу окремої особистості, розуміння чужого досвіду, «проникнення» в чужу реальність, Дільтей розглядає твір як вияв живої думки автора і його світогляду, що об'єктивує його індивідуальний досвід, відкриваючи зовнішні та внутрішні грані життя. Звідси дослідник звертається до історичної перспективи тексту, оскільки, на його думку, історичний дух виявляє себе у мисленні, мові, асоціаціях та уяві, на кожному етапі становлення творчості («світобачення епохи»). Відтоді праця перекладача не мислилася без ґрунтовного вивчення, осмислення епохи, в яку жив автор, зв'язку з традицією. Водночас герменевтика історії Дільтея значною мірою спиралася на психологічний, суб'єктивно-антропологічний фундамент: на індивідуальну свідомість, здатність індивіда сприймати психічний зв'язок та розуміти його в іншому, її завдання віднайти адекватне співпереживання та співрозуміння, з якого складається, за Дільтеєм, історичне знання.

Адже, на думку вченого, «тріумф філологічного методу полягає в тому, що треба зрозуміти минулий дух як сучасний, а чужий – як близький» [4, с. 225]. І хоча для Дільтея інтерпретація минулого мислиться справою багатьох поколінь, у кінцевому підсумку він уявляв дослідження історії радше у формі розшифрування, ніж історичного досвіду. У центрі такого герменевтичного процесу вчений ставить тріаду: переживання – вираження – розуміння. Важливе місце в концепції Дільтея відводилося переживанню: «Переживання... з нього і складається усяка поезія, і з нього складаються і поетичні елементи, і форми їхнього поєднання» [4, с. 298–299].

Однак найважливішим із-поміж елементів тріади стає, поза сумнівом, розуміння, що замикає герменевтичне коло. У сфері розуміння Дільтей виокремив два аспекти, окресливши їх як *реконструююче* та *інтерпретуюче* розуміння. Перше полягало в необхідності «розшифрувати» та відтворити задум автора, його ідеї, погляди, викладені в творі; друге – дати їм належне тлумачення. Водночас ці два аспекти співвідносилися поміж собою як елемент об'єктивного та елемент суб'єктивного. Інтерпретатор завжди має можливість «вичитати» певну об'єктивну інформацію з тексту, однак на її осмислення не може не впливати його суб'єктивний досвід, індивідуальні переживання. Тому його інтерпретація ніколи не може уникнути «домішку» суб'єктивної оцінки, елемента вільної творчості мистецької думки.

Таким чином, підхід, закріплений у тріаді переживання – вираження – розуміння, передбачав активне долучення психологічних факторів реагування на текст, індивідуального враження, чуттєвої оцінки. Герменевтичну модель Дільтея слушно називають динамічною, оскільки в ній виявлене розуміння постійного й безперервного руху, що відбувається у процесі інтерпретації. Герменевтичне коло в концепції Дільтея набуло вигляду руху між історично різними культурами та змінною позицією інтерпретатора, який то намагається «вживитися» в ці культури, то надає їм власного мінливого змісту. Розуміння, що відбувається в межах герменевтичного кола, «завжди залишається відносним і ніколи не може бути завершеним» [4, с. 259]. Воно постійно розширює горизонт історичного бачення, змінюючи і перевтілюючи його. Водночас «герменевтичне коло у Дільтея щоразу постає по-новому між конкретним текстом та конкретним інтерпретатором. При цьому інтерпретатор є своєрідним посередником між життєвою, історичною традицією, в яку сам уписаний, і тим, чого стосується текст, а по суті справи – заломленим у себе» [4, с. 150].

У подібному ключі виокреслювалася герменевтична концепція Й. Дройзена, чия увага зосереджувалася на проблемах історичної інтерпретації, збереженні пам'яті «не про минулі речі, які зникли, а про речі, які ще присутні тут і тепер, чи то згадки про те, що існувало в минулому, чи спогади про події, які колись відбулися» [9, с. 11]. Такий підхід уможливлює здійснення

перекладу не лише в царині вербальних сфер мистецтва. Через тексти, «сліди колишніх світів» минуле проектує себе на теперішнє. Однак через втрату багатьох сполучувальних ланок між елементами існує постійна загроза, що під час передачі тексту посередником буде щось змінено, щось втрачено, а щось додано від себе.

Згодом метод інтерпретації, запропонований Й. Дройзеном, у герменевтиці набув визначення «принципу нагромадження кіл». До опрацьованого Шлеєрмахером «герменевтичного кола», що передбачає зв'язок між частинами та цілим, додалися кола, що забезпечують зв'язок між минулим і теперішнім, між часом і місцем дії (а також параметрами хронотопу в тексті); між психологією персонажів/автора та описаними вчинками; між ідеями, що взаємодіють у тексті; зрештою, між різними можливостями інтерпретації тексту. Усі ці кола пов'язані між собою, «накладаються навзаєм, створюючи мережу взаємозв'язків та взаємовпливів» [3, с. 136].

Послідовником герменевтичної традиції у ХХ столітті став Г. Г. Гадамер, доповнивши перелік Дройзена ще одним колом, що забезпечує рух між традицією та новаторством; і на основі теорії помноження герменевтичних кіл вибудував власну концепцію про концентричну природу кіл. Завдання інтерпретатора, на думку вченого, полягає в тому, щоб концентричними колами «розширювати спільність зрозумілого змісту» [2, с. 271]. Гадамер вважав, що окреслені його попередником герменевтичні кола схематично можна розмістити одне в одному за тим принципом, щоб кожне наступне щось додавало до розуміння попереднього. Важливим, концептуальним у процесі інтерпретації філософ також вважав розуміння історії, тому чималу увагу в своєму вченні приділяв проблемам історичної дистанції, історичного мислення, історичним конотаціям тексту. Для нього історія – не лише «життя пам'яті» (Цицерон), а й збереження традиції, неперервного духовного та культурного досвіду людства. Інтерпретація поставала як безкінечне концентричне доповнення сенсів, що здійснюється в контексті історії та впливу традиції.

Водночас Гадамер повернувся до розпочатих Дільтеєм пошуків у царині естетичних та етичних засад герменевтики. Увага до тексту з боку герменевта передбачає увагу й до цих його аспектів. Тому для дослідника мистецтво інтерпретації було й можливістю відчитування (та й збереження) естетичних ідей минулого.

Такий підхід сприяв трансформуванню герменевтичних проблем перекладознавства у нову площину. Вимоги, висунуті Гадамером, стосуються і праці перекладача, успіх роботи якого також цілковито залежить від сформованого мистецького смаку, осягнення морально-етичних та естетичних цінностей. Німецький вчений визначив смак як «духовну здатність для розрізнення» [1, с. 43], і водночас як «відображений смак» [1, с. 49], тісно пов'язаний із «відчуттям стилю» та розумінням повноцінного ідеалу краси, який полягає у «вираженні морального» [1, с. 53]. Саме таке вчення про красу як символ моральності готує місце для розуміння суті мистецтва. Перекладач повинен володіти не лише історичним чуттям, а й мати здатність до осягнення та відтворення моральної ідеї, вираженої в оригіналі.

Переклад, на думку Гадамера, подвоює (отже, ускладнює) герменевтичний процес і «подібно до всякого витлумачення означає перевисвітлення, спробу подати щось у новому світлі. Той, хто перекладає, мусить брати на себе виконання такого завдання. Він повинен сказати з усією точністю, як саме він розуміє текст» [2, с. 357]. Утім, через неможливість охопити всі елементи, відтінки, виміри першотвору, «переклад наче вирівнює сказане іноземною мовою. Воно немовби лягає на площині, тож смисл слів і форма речень перекладу копіюють оригінал, але переклад ніби не має простору. Йому бракує третього виміру, де первісне, тобто сказане в оригіналі, відбудовується у своїй сфері смислу. Тому завдання перекладача завжди має полягати в тому, щоб не відобразити сказане, а налаштуватися в напрямку сказаного, тобто – на його смисл» [2, с. 139].

Загалом, герменевтична концепція Гадамера передбачає глибинну структурну тотожність інтерпретації та перекладу, що характеризує обидва ці види діяльності як «компроміс» (позитивний), який відомий письменник-перекладач У. Еко називає «перемовинами». «І подібно до того, як розмова, коливаючись між протилежними висловлюваннями, може врешті прийти до компромісу, таким же чином перекладач, зважуючи та обираючи, шукає найкраще рішення, яке в усіх випадках може бути лише компромісним» [8, с. 277]. Досліджуючи переклад з позиції

«перемовин», У. Еко акцентує на «рівності обмінюваних цінностей, які стають величиною, що підлягають обговоренню» [8, с. 93].

Оскільки перемовини – саме такий базовий процес, у ході якого договірними сторонами, з одного боку, є текст-джерело зі своїми автономними правами, а часом і фігура емпіричного автора з його можливими претензіями на контроль, а також вся та культура, в якій народжується даний текст; а з другого – текст прибуття і та культура, в якій він з'являється, з системою очікувань його потенціальних читачів, то «перекладач виступає як особа, що веде перемовини між цими реальними або потенційними сторонами» [8, с. 19].

Аналогічний підхід до сприйняття художнього твору простежується в Р. Інгардена: «[твір літератури] узятий сам по собі, представляє лише ніби кістяк, який у ряді відношень доповнюється або заповнюється читачем, а в деяких випадках піддається також змінам або спотворенням» [5, с. 73]. Теорія сприйняття Інгардена, де знайшла віддзеркалення ідея схематичної, неповної невизначеності, близької до концепції «естетичної інтерференції», що, як і «конкретизація» твору, є найважливішою властивістю сприйняття й об’єктивно виникає при рецепіюванні читачами творів інонаціональної літератури. Інтерференція завжди пов'язана з якимись порушеннями художнього змісту, через які можна краще зрозуміти твір, розкрити його глибинні, потенційні значення. Разом із тим, виникаючи в результаті накладання різних свідомостей, вона завжди долає межі твору. Естетична інтерференція, на відміну від конкретизації, метою якої є усунення неповної визначеності, непорозумінь у тексті, змінює твір у світлі інших, «своїх» для читача художньо-естетичних уявлень. У цей момент інонаціональний вміст переломлюється в читацькій свідомості і по-новому актуалізується в «чужому» літературному контексті.

Таке співвідношення «свого» та «чужого», відповідні перекладацькі стратегії «очуження» (foreignization) й одомашнення (domestification) в умовах перекладності й неперекладності залишаються найбільш принциповими. Аналізуючи діяльність перекладача як герменевтичної істоти, акцентуємо на актуалізації суб’єктивного начала особистості перекладача, котрий повинен відтворити першотвір як органічну єдність словесних знаків, що не піддається простому перекодуванню, як у буквальному перекладі («герменевтика діяльності»), а «змушує» оригінал говорити за себе мовою перекладу («герменевтика присвоєння»).

Для того, щоб зрозуміти, який із цих підходів є герменевтичним «ідеалом» перекладу художнього твору, розглянемо модель чотириступеневого «герменевтичного руху», запропоновану Дж. Стайнером у дослідженні «Після Вавилона: мовний та перекладацький аспекти». Намагаючись проілюструвати діяльність перекладача зсередини, вчений вивчає її у всій цілісності. Отже, герменевтичний акт перекладання Стайнер розцінює як просування або рух через чотири стадії: довіру (trust), агресію (agression), приєднання (incorporation) і відновлення (restitution).

Спочатку в перекладача виникає віра у значеннєву наповненість тексту: «там щось є». Після віри відбувається агресивне проникнення в цей текст – «похід за кордон із наміром захопити чужу власність». Тут перекладач керується вже не пасивною довірою до тексту мови джерела, а активним наміром схопити якомога більше значення. Третій етап має інкорпоративний характер: принесення перекладу здійснюється в сформовану культуру, створюючи асимілюючі інтерпретації, які настільки значною мірою пристосовуються до норм цільової мови, що не лишається й сліду від їхнього походження з вихідної мови. Як розмірковує Стайнер, герменевтичний рух є небезпечним, якщо йому бракує завершальної фази – відновлення. «Перекладач, читач, вірний своєму текстові, а його відповідь має бути почутою лише тоді, коли він прагне подолати дисбаланс сил, відновити інтегральну присутність, що було перервано через його розуміння» [12, с. 302].

Як бачимо, Дж. Стайнер намагається змістити засади, на яких ґрунтується розуміння адекватності відтворення, – «від статичних один-до-одного відповідників між текстом вихідною мовою і текстом цільовою мовою в бік етичного процесу, через посередництво якого схоплена сила вивільняється й відновлюється» [12, с. 67]. Перекладач, за образним порівнянням Дж. Стайнера, – це нападник на вихідну мову, який грабує її власність, а потім вдається до відновлення, збалансованого між різноспрямованими тяжіннями культурних контекстів вихідної і цільової мов. Перекладач, на думку дослідника, має повернути вихідній мові так багато, скільки він у неї взяв.

Звідси ознакою справжнього перекладу вважаємо можливість довершити текст оригіналу, виявити той його потенційний резерв, який є латентним у тексті першоджерела. Дж. Стайнер, посилаючись на уявлення Шлеєрмахера про герменевта, «який знає ліпше, ніж знав автор», прагне подати чотириступеневий «герменевтичний рух» перекладача-інтерпретатора як ідеальну модель будь-якого індивідуального акту перекладу, незважаючи на виявлені ним деякі суперечності щодо трактування цих «рухів» як сталих категорій для класифікації перекладів [12, с. 99]. Таким чином, «герменевтичний рух» Дж. Стайнера орієнтований на виправлення (оновлення) художньої якості оригіналу.

За Л. Коломієць, типологія перекладу співвідноситься з етапами герменевтичного руху наступним чином: стадії довіри відповідає евристична інтерпретація, стадії агресії – герменевтична інтерпретація, стадії приєднання – феноменологічна інтерпретація, стадії відновлення – онтологічна інтерпретація.

Так, в основу евристичної інтерпретації покладено довіру, що спирається на дослівно-буквалістичне прочитання першотвору. Перекладач приймає на віру довершеність тексту оригіналу, усвідомлюючи його лексичний склад та семантичну будову як незмінні й незмінювані, що разом становлять органічне ціле.

Якщо підпорядкування формальній, лексико-граматичній структурі першотвору відступає на задній план, актуалізується його змістова наповненість. Агресивні за своєю природою зусилля перекладача, спрямовані на розуміння домінантних аспектів значення першотвору, порушують його текстову цілісність. До перекладу залучаються позатекстові чинники, текст оригіналу перестає бути замкненим на собі, внаслідок чого його форма перетворюється із закритої на відкриту. Як бачимо, основу перекладу – герменевтичної інтерпретації – складає вже не пасивна довіра до тексту-першоджерела, а навпаки – агресія, активний намір перекладача «видобути» з оригіналу якомога більше знання.

В основі перекладу як феноменологічної інтерпретації, що ще далі просувається в напрямку одомашнення (доместикації), лежить прагнення приєднати перекладений твір до цільової літературної полісистеми і з його допомогою вплинути на стан цієї системи, навіть якщо доместикуюча техніка перекладу цілком асимілює, змінити форму першотвору, пристосувавши її до норми, традицій і проблем цільової літератури.

Основою перекладу як онтологічної інтерпретації, що значною мірою співвідноситься з методологією необуквалістичного проекту, є відновлення (послуговуємося терміном Дж. Стайнера, «інтегральної присутності») першотвору в перекладі. Відновлення довіри до мовних значень та формальної семантики першотвору, вірності його лексико-синтаксичній структурі, нарешті, віри в очуження (форенізацію) перекладу теж має посутнє значення.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, герменевтичні дослідження про мистецтво інтерпретації художніх текстів у компаративному дискурсі засвідчили, що всі компоненти тексту – мовні, історичні, психологічні пов'язані з їх тлумаченням, об'єднані спільною проблемою – проблемою розуміння. Її розв'язання можливе лише за умови досягнення взаєморозуміння, що дає змогу усвідомити певну спільність, яка існує між індивідуальностями (автором першотвору та перекладачем). Така постановка проблеми – сприймати і відповідати – переводить процес розуміння в царину теорії діалогізму та рецептивної естетики, що виявилися надзвичайно плідними у вивченні проблем сучасного українського перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Вибрані твори: пер. з нім / Г.- Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2001. – 181 с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики: В 2 т.: пер з нім / Г.-Г. Гадамер. – К.: Юніверс, 2000. – Т.1. – 464 с.; Т. 2. – 478 с.
3. Гром'як Р. Т. До проблеми сприймання літературного твору / Р. Т. Гром'як // Радянське літературознавство. – 1967. – № 2. – С. 22–32.
4. Дильтей В. Собр. Соч. в 6-ти томах. – Т. 4. / Дильтей В. – М.: ДИК, 2001. – 532 с.
5. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору / Р. Інгарден // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 138–161.
6. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вища школа, 1982. – 166 с.

7. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер // Общественная мысль. Вып. IV. М.: Высшая школа, 1993. – 95 с.
8. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Перев. с итал. А. Н. Коваля. / У. Око. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 574с.
9. Droyesen J. G. Outline of the Principles of History, trans / J. G. Droyesen // E. Benjamin Andrew S. – New York.: Howard Fertig, 1967 – 122p.
10. Schleiermacher F. Asthetik ed. Obedrecht / F. Schleiermacher. – Hamburg, 1984 – 195p.
11. Schleiermacher F. On the Different Methods of Translatin F. Schleiermacher // Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden Biguenet. – London – Chicago. The University of Chicago Press, 1992. – P. 36–54
12. Steiner, George. After Babel: Aspects of Language and Translation / George Steiner. – London, Oxford and New York: Oxford University Press, 1975. – Second edition. – 1992. – 538 p.

Сушко З., Боднар О. Перевод как естетическая интерферецния художественного текста.

Статья посвящена исследованию концепций художественного перевода в конфигурациях сравнительного литературоведения. В статье обозначено противостояние двух концепций - лингвистической и литературоведческой. Художественный перевод предполагает не буквальную передачу содержания, а есть «отражением мыслей и чувств автора подлинника, перевоплощением его образов в материал другого языка», он имеет дело не с коммуникативной, а с эстетической функцией и выступает в роли «переговоров» (У. Эко), «компромисса» (Г. Гадамер) и «эстетической интерференции» художественного произведения (Р.Ингарден). Герменевтические исследования показали, что все компоненты текста - языковые, исторические, психологические связанные с их толкованием, объединении общей проблемой понимания. Решение которой возможно лишь при условии достижения взаимопонимания между индивидуальностями (автора подлинника и переводчика).

Ключевые слова: *художественный перевод, герменевтика, интерференция, интерпретация, переводчик.*

Sushko Z, Bodnar O. Translation as Interference of Literary Text.

The article is devoted to the concepts of literary translation in configurations of comparative literature. The article outlines the confrontation of two concepts: linguistic and literary. Literary translation does not involve the literally transmission of the content and it is "reflection of the autor's thoughts and feelings, reincarnation of his images in the material in another language," it does not deal with communicative function it deals with aesthetic function and acts as the "negotiations" (U. Eco) "compromise" (G. Gadamer) and "aesthetic interference" work of art (R. Ingarden). Hermeneutical studies have shown that all components of text - linguistic, historical, psychological are related with their interpretation and combined of the common problem of understanding. The solution is possible on condition of achievement mutual understanding between identities (the original author and translator).

Key words: *translation, hermeneutics, interference, interpretation, interpreter.*

Ірина Шатковська
(Вінниця)

УДК 821. 133. 1: 929 Чайковський

ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗАДУМІВ П.І.ЧАЙКОВСЬКОГО

У статті розглянуто інтереси та уподобання П.І.Чайковського у галузі французької літератури, історії, театру. Розкрито місце і роль творчості французьких літераторів та поетів у формуванні естетичних поглядів та смаків російського композитора. Охарактеризовано вплив французької літератури на творчі та читацькі пошуки П.Чайковського. Вільне володіння французькою мовою, знання літературного і театрального життя Парижа XIX століття та загальна прихильність Чайковського до усього французького пояснює цікавість його як композитора до французьких мотивів. Разом з тим у статті показано критичне мислення Чайковського у виборі французьких сюжетів, прослідковується цілісна та міцна естетична позиція композитора.

Ключові слова: *французька література, П.І.Чайковський, літературні уподобання, естетичні смаки.*

Постановка проблеми. Глибинне пізнання сутності творчого процесу композитора неможливе без усвідомлення соціокультурного контексту його творчості, а також без вивчення його позамузичних інтересів та естетичних прихильностей. П.І.Чайковського музичне мистецтво полонило одразу і повністю, але, крім музики, композитора приваблювала також література. Загальний огляд творчості П.І. Чайковського свідчить про те, що літературні інтереси були супутником майже усіх його музичних задумів та ідей, незалежно від жанру (вокального чи інструментального). З історії створення багатьох опусів композитора дізнаємось, що саме література стала творчим імпульсом для появи музичних шедеврів митця. Цей аспект спонукає до ретельнішого вивчення літературних уподобань П.Чайковського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багата музична спадщина П.Чайковського завжди перебувала в полі мистецьких досліджень, проте музикознавчі праці здебільшого присвячені аналізу конкретних зразків його музики. Незважаючи на значну роль літератури у формуванні музичних концепцій П.Чайковського, сфера літератури як самостійна галузь творчості композитора залишається недостатньо вивченою. Серед авторів, які здійснили спробу цілеспрямовано дослідити історико-літературні інтереси П.Чайковського, можна назвати Я.Платека [8]. Окремі розділи монографій О.Орлової [6], А.Альшванга [1] також висвітлюють літературно-естетичні позиції російського композитора у контексті його творчості.

Мета статті. Усвідомлюючи складність і багатоаспектність заявленої проблеми, ставимо за мету розкрити місце французької літератури, як однієї з улюблених в особистісних і творчих інтересах композитора. Цей ракурс дослідження дає можливість глибше пізнати сутність мистецьких задумів П.Чайковського, розкрити його інтелект та духовний світ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В одному із своїх листів П.І.Чайковський писав: «Якщо метампсікоза (*переселення душ - примітка автора*) – не казка і я ще раз буду жити, то неодмінно стану філологом» [цит. за 8, с.147]. Така обіцянка, можливо інтуїтивна, мала під собою міцне підґрунтя, оскільки тяжіння композитора до літератури у всіх її проявах було потребою його творчої і людської натури.

Загальновідомо, що П.Чайковський був одним із самих ерудованих людей свого часу і в ієрархії духовно-розумової діяльності людини композитор на перше місце ставив літературу як таку, так і сам процес читання, котре було для нього одним «із найбільших блаженств, коли воно супроводжується спокоєм на душі і не робиться час від часу, а постійно» [цит. за 6, с.124]. Любов до читання ніколи не залишала П.Чайковського, і для нього це було не просто розвагою, а, як сам він висловлювався, «роботою голови». Вражають також і масштаби його власної літературної спадщини як письменства: багатотомна переписка, щоденники, музично-критичні статті, фейлетони, рецензії, переклади, написання лібрето, власні вірші.

Літературні запити композитора були надзвичайно широкі. Однією із цікавих і дуже важливих сторін кругозору П.Чайковського став його інтерес до історії, культури та літератури Франції, що було невід'ємною складовою не тільки тодішнього дворянського середовища, але й особистості митця.

Інтерес до Франції у П.Чайковського, напевно, був спадковий і перейшов він від матері, Олександри Андріївни, вродженої Ассієр, батько якої був вихідцем із Франції. Наступним «кроком» до Франції стала гувернантка - француженка Фанні Дюрбах, яка значно вплинула на розумовий і духовний розвиток майбутнього композитора; вона навчала старших дітей Чайковських іноземним мовам. Разом з ними навчався і чотирирічний майбутній композитор, який вже в шість років вільно читав французькою і німецькою.

Володіння французькою мовою – звичайна справа для людини, що отримала виховання у дворянській сім'ї. Важливо те, що П.Чайковський застосовував свою французьку не тільки в обов'язкових світських розмовах. Перед ним відкривались усі багатства великої літератури, створеної цією мовою. Йому не треба було чекати перекладів.

Враховуючи поділ усієї літератури, що знаходилась у полі зору композитора, на «співавторів» і «не співавторів», П.Чайковський усе ж виступає більше як читач, ніж композитор. Французька література у різних своїх проявах викликала у П. Чайковського, відповідно, і різну реакцію – від щирого захоплення до гнівного обурення. Слово П.Чайковського ставало живим відгуком на події літературного, театрального та музичного життя Франції.

П.Чайковський віддавав пошану французькому класицизму XVII століття в особі Ж.Б.Мольєра та П.Расіна, однак основний читацький інтерес П.Чайковського у галузі французької літератури був зосереджений на творчості XIX століття. Перш за все, слід виділити Альфреда де Мюссе. Композитор особливо цінує в п'єсах А.Мюссе невимушений гострий розум, легку іронію, вишуканість. Літом 1878 року П.Чайковський пише до Н. фон Мекк із Браїлова: «…Я до пристрасті люблю всі драматичні речі Мюссе. Скільки разів я мріяв зробити лібрето з якої-небудь його комедії чи драми!... Не збагну, яким чином французькі музиканти до цих пір не черпали з цього багатого джерела?», «Скажіть, чи не проситься все це на музику?» [цит. за 12, с.368]. У подальшому П.Чайковський повертався до думки про створення опери на сюжет А.Мюссе. До нездійснених задумів відносяться опери «Капризи Маріанни» (1878) та «Кармозіна» (1893). Пояснення, чому він так і не створив оперу на сюжети А.Мюссе, дає сам П.Чайковський: «…я взагалі сюжетів іноземних уникаю, бо тільки російську людину, російську дівчину, жінку я знаю та обіймаю. Середньовічні герцоги, лицарі, дами полонять мою уяву, але не с е р ц е, а де серце не задіяне – не може бути музики» [цит. за 11, с.19]. Так, і через літературну обізнаність формувалось одне із основних положень творчого кредо російського оперного драматурга, його оперної естетики – психологічне розкриття національної російської ментальності.

Проте поезія А.Мюссе (у перекладі М.Грекова) все ж поєдналась із музикою П.Чайковського у романсі «Нет, никогда не назову» (1875). Однак, як зазначає А.Альшванг, «схожість між композитором і поетом не йде далі лірико-елегійних рис, притаманних обом художникам, і закінчується саме там, де починається Чайковський – симфоніст і автор музичних трагедій. Там же, де ця схожість є (як у вказаному романсі), музика набуває особливої вишуканості [11, с. 390].

Собрат Альфреда Мюссе по романтизму Віктор Гюго викликав у П.Чайковського цілком протилежну реакцію. І гострі сюжетні повороти, і зіткнення характерів, і навіть співчуття до обездолених – ніщо на сторінках знаменитих романів не могло зворушити композитора. «Читав, читав і все злився на його кривляння, манірності» [цит. за 8, с.141]. Проза В.Гюго, насичена численними характерними романтичними атрибутами, була чужа естетичним смакам П.Чайковського. Композитор прагнув (як завжди і у всьому) високої простоти та природності.

Однак не менш різкі атаки з боку П.Чайковського випали на долю і повного антипода автора «Собору Паризької Богоматері» – Еміля Золя. Творчість обох для російського композитора – дві сторони неприйнятної медалі. Пишномовність та сентиментальна чуттєвість В.Гюго йому так само антипатичні, як і фотографічна нерозбірливість Е.Золя. Прочитавши «Дамське щастя», «Жерміналь», «Радість життя», роман «Людина-звір», «Розгром», враження композитора стосовно окремих сторін цих творів хитаються від «жахливий кошмар» до «зображено вірно та жваво», «але є щось геніальне», «поки що дуже захоплююсь» [цит. за 8, с.142]. Загалом відкидаючи художній метод Е.Золя, П.Чайковський захоплювався силою його таланту. Однак естетичні принципи натуралізму викликали у композитора активний протест; основну стилістичну ознаку творчості «найновіших французів» П.Чайковський окреслює як «афектацію простоти», котра відштовхувала його.

Неоднозначним було ставлення музиканта і до творчості Альфонса Доде. Особливе розчарування П.Чайковський пережив від морально описового роману «Сапфо», книги, написаної «для розпусної французької публіки», щоб «нажити якомога більше грошей». Проте згодом композитор пише своєму брату Модесту з Берліна, що він придбав чимало книг, у тому числі і спогади А.Доде «Тридцять років у Парижі».

Отже, «стосунки» Чайковського із французькою літературою складались неоднозначно. Тут доречно згадати і епістолярну прочуханку, влаштовану композитору А.Аренському за те, що той обрав «Даму з камеліями» А.Дюма-сина в якості основи для симфонічної п'єси: «… Яким чином, коли є Гомер, Шекспір, Пушкін, Гоголь, Толстой, Данте, Байрон, Лермонтов і т.д. і т.д., освічений музикант може обрати творіння п. Дюма-фіса, що зображає пригоди продажної дівки…»[цит. за 6, с.131].

У французькій літературі XIX століття П.Чайковський знаходить і певні симпатії, пов'язані, з іменами Г.Флобера та Г. де Мопассана. Перший приваблював П.Чайковського своїми листами, до другого композитор відчув смак поступово: «…перше оповідання «Мадемуазель

Фіфі» я прочитав з величезним задоволенням»; «Вчора я прочитав ще два оповіданнячка Maupassant і цілком зачарований цим письменником»; «Читав «П'єра і Жана», новий роман Maupassant. Уперше від мопассанівського роману плакав…» [цит. за 8, с.144].

П.Чайковський зумів оцінити і менш знаних своїх сучасників у французькій літературі. Композитор відзначав талант Поля Бурже і помітив, що його роман «Злочин проти кохання» «написано під впливом Тургенєва і навіть Толстого…»[цит. за 8, с.139]. З інтересом та повагою П.Чайковський ставився до прози П'єра Лоті, особливо до його реалістичного роману «Мій брат Ів», до Л.Жакольо: «Це дуже видатний сучасний письменник…» [цит. за 6, с.132].

Окремою сторінкою у художніх «стосунках» П.Чайковського із Францією був театр, а справжньою театральною Меккою – Париж. Листи свідчать, що він приїздив сюди неодноразово, жив тут часом подовгу, і чи не кожний вечір віддавав театру: опера змінювалась драмою, трагедія – фарсом, балет – водевілем. Найчастіше П.Чайковський відвідував Комеді Франсез, де дивився найперше шедеври французьких класиків XVII ст. – Ж.Б.Мольєра, П.Расіна, К.Корнеля. Твори старовинних майстрів знову і знову приводили композитора у захват: «Я цілком закоханий в Расіна чи Корнеля… Що за вірші, що за краса і сила і, скажу більше, скільки художньої найвищої правди…»[цит. за 8, с.153].

Треба віддати належне незмінній об'єктивності та безпосередності сприйняття композитора, і загалом його естетичній інтуїції та розбірливості. Якість того чи іншого твору (а не ім'я автора) було для нього єдиним критерієм оцінки. П.Чайковський не соромився висловлюватись сміливо, колоритно, навіть всупереч загальноприйнятим думкам, маючи свою власну естетичну позицію, яку він готовий був відстоювати до кінця. Варто підкреслити не тільки пристрасність, але і надзвичайну ерудицію композитора, відчуття суспільних та художніх потреб часу, здатність відгукуватись на найновіші події мистецького життя і критично до них ставитись. Разом з тим, як свідчать листи П.Чайковського, композитора ніколи не полишає почуття гумору, що дозволяє йому швидко модулювати від піднесеного до побутового, від пафосу до посмішки.

У колі інтелектуальних інтересів П.Чайковського знаходиться мемуарна та автобіографічна література: вона представлена і в бібліотеці композитора, і про неї часто згадується в листах та щоденниках. Привертає увагу захоплення П.Чайковського «дивним», «незбагненним XVIII століттям». В одному з листів до Н. фон Мекк композитор із душевним піднесенням ділиться враженнями про «Сповідь» («Les confessions») Ж.-Ж. Руссо, намагаючись зрозуміти суперечливість не лише натури автора, але й усього XVIII століття. Знаючи основний стрижень творчості композитора – розкриття потаємних рухів людської душі, - стає зрозумілим, що приваблювало композитора у назві та змісті книги Ж.-Ж. Руссо. В даному випадку зазначимо ще і особистий, рефлексивний інтерес композитора: «…я не можу не дивуватись, по-перше, вражаючій силі та красі його стилю і, по-друге, глибині та правдивості аналізу людської душі. Крім того, я відчуваю невимовну насолоду, коли знаходжу в його зізнаннях риси своєї власної натури,…»; «Він висловлює речі, котрі мені дивовижно зрозумілі і про які я ніколи ні з ким не говорив, бо не вмів їх виразити, і раптом знаходжу саме повне їх вираження у Руссо» [цит. 6, с.150]. П.Чайковський також читає роботу французького історика І.Тена (1828-1893) «Сучасна Франція та її походження», «Історію мого життя» Ж.Санд, листи різних історичних діячів.

На підйомі патріотичних почуттів знаходився композитор, коли познайомився з книгою Ежена Мелькіора де Вогюе (1848-1910) «Російський роман» (1886). У ньому автор цілком обґрунтовано розвиває думку про вищість російського літературного реалізму над відповідними досягненнями західноєвропейських письменників. Показово, що з чергової поїздки до Франції П.Чайковський привіз французькі переклади творів Л.Толстого, Ф.Достоєвського, І.Гончарова.

У П.Чайковського як композитора французька література, а точніше, поезія представлена (крім згаданого романсу на вірші А.Мюссе) невеликою серією романсів на вірші французьких поетів, написаних у 1888 році. Історія їх створення пов'язана із особистим захопленням П.Чайковського відомою французькою співачкою Дезіре Арто (1835-1907), з якою він познайомився ще двадцять років тому, коли справа ледве не дійшла до шлюбу. Дочка Дезіре Арто – Лола - згадує, що колись говорила її мати про свої стосунки з П.Чайковським: «Ми не тільки були закохані одне в одного – ми були переконані, що створені одне для одного» [цит. за 10, с.9].

Співачка попросила П.Чайковського написати для неї романс. П.Чайковський виконав її прохання в жовтні 1888 року і створив цілих шість романсів на слова французьких поетів Е.Тюркетті, П.Коллена і А.Бланшкотт (переклад О.Горчакової). Д.Арто заспівала присвячені їй романси на музичному вечорі у Парижі на початку 1890 року. Вона написала тоді П.Чайковському, що все більше і більше закохується в романси. П.Чайковський відповів: «Дякую, тисячу разів за те, що Ви співали мої романси. Я біля Ваших ніг, цілую Ваші дорогі руки» [2].

Вибір текстів для романсів повний прямих и болючих натяків на минулі почуття і нездійсненні надії: «Розчарування» (№ 2), «Пускай зима погасит солнца светлый луч…» (№ 4), «Сльози» (№5); але завершується цикл вишукано-галантним укліном, у типово французькому дусі: «Rondel» («Ты собою воплощаешь силу чар и волшебства»(№6).

Романси французького циклу привабливі, загалом прості за викладом. До безперечних їхніх достоїнств належить бездоганність музичної декламації французького тексту, де П.Чайковський тонко відчув зв'язок із жанром французької Lied або шансон. Однак поки що романси не стали популярними, оскільки вони в оригіналі були написані французькою мовою й у перекладі неминуче послаблювався зв'язок музики із текстом.

Творчі зв’язки П.Чайковського із французькою історією продовжуються у зверненні композитора до постаті Жанни д’Арк. Героїко-патріотичний сюжет з історії Франції XV століття, подвиг французької дівчини Жанни д’Арк в ім’я спасіння батьківщини пов’язує цю оперу з традиціями «Івана Сусаніна» М.Глінки. Проте, як і завжди, П.Чайковський трактує ці традиції по-своєму: на перший план виходить конфлікт обов’язку та почуття – основа драми внутрішнього світу героїні. Саме він привабив композитора можливістю психологічного дослідження образу.

Процес написання П.Чайковським власного лібрето демонструє не тільки вже згадувану пристрасність, але і засвідчує історико-дослідницьке, наукове мислення композитора: він не обминув лібрето французького драматурга та сценариста Ж.Барб’є (1825-1901) та лібрето до опери «Жанна д’Арк» композитора О.Мерме (1810-1889), критично проштудіювавши книги французьких істориків А.Валлона (1812-1904) та Ж. Мишлє (1798-1874).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналізуючи літературно-критичну спадщину П.Чайковського, маємо підстави стверджувати, що композитор, безперечно, сам мав літературне обдарування, володів усіма якостями блискучого публіциста чи журналіста. Підтверджує цю думку співучень та друг П.Чайковського Г.Ларош: «Література займала в його житті значно важливіше місце, ніж у звичайної освіченої людини: вона була, після музики, головним і найсуттєвішим його інтересом… він сам був значною мірою народжений літератором…» [цит. за 1, с. 639].

Узагальнюючи спостереження над літературними уподобаннями, смаками, симпатіями П.Чайковського у галузі французької культури загалом та літератури зокрема, можна прослідкувати провідну тенденцію: значимість художнього літературного твору чи театральної п’єси визначалась насамперед майстерністю правдивого психологічного аналізу, умінням глибоко проникнути в душевний світ людини, вловити закономірності й мотивацію її життєвої поведінки. Оскільки саме такі проблеми покладені в основу естетичної платформи самого композитора – «майстра психологічного реалізму», – стає зрозуміло, чому композитора і в літературі приваблює уміння передати еволюцію душі, розкрити діалектику почуттів, показати духовний світ людини як складний і часто суперечливий процес, у простому й буденному побачити поезію і красу. В цьому ракурсі французький психологічний роман, повість, драматичні жанри психологічного спрямування чи поезія, особливо XIX століття, стають благодатним ґрунтом для творчих пошуків П. Чайковського – як читача, так і композитора. **Перспектива дослідження** полягає в тому, що подальше вивчення тісного зв’язку літератури, слова і музики у творчості Чайковського дозволяє заглянути у «святая святих» – у таємниці творчого процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альшванг, А. П.И. Чайковский / А.Альшванг // – М.: Музыка, 1970. - 925 с.
2. Вайдман, П.Е. Чайковский. Дезире Арто [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http: // tchaikov, ru /a.
3. Васина-Гроссман, В.А. Русский классический романс XIX века /В.А.Васина-Гроссман. - М.: Музыка, 1956. - 350 с.

4. Музыкальное наследие Чайковского. Из истории его произведений / Редактор – Ксения Юрьевна Давыдова. - М., 1958. – 541 с.
5. Музыкальные фельетоны и заметки Петра Ильича Чайковского 1868-1876 годов / [предисловие Г.Ларош]. – Печатня С.П.Яковлева, 1898. – 392 с.
6. Орлова, Е. Петр Ильич Чайковский / Е.Орлова // – М.: Музыка, 1980. - 271 с..
7. П.И.Чайковский и мировая культура. Справочные материалы / Сост. Г.Домбаев. М., 1958. - 88 с.
8. Платек,Я. Под сенью дружных муз / Я. Платек // - М.: Сов. композитор, 1987. - 230 с.
9. Розанова, Ю. П.И.Чайковский / Ю.Розанова // История русской музыки. Т.2. Книга третья. – М.: Музыка, 1981. – 309 с.
10. Слюсаренко, Т. Такой, как все / Т. Слюсаренко // Музыкальная жизнь. – 1990. – № 9. - С. 8-10.
11. Сорокина, И. История одной жизни / Ирина Сорокина // Музыкальная жизнь. – 1990. - № 9. - С. 19-20.
12. Чайковский П.И. Переписка с Н.Ф. фон Мекк. В 3-х т. / П.И.Чайковский // – М-Л, 1936. Т.2. – 676 с.

Шатковская И. Влияние французской литературы на формирование творческих замыслов П.И.Чайковского.

В статье исследованы интересы и симпатии П.И.Чайковского в сфере французской литературы. Рассмотрены место и роль творчества французских литераторов в формировании эстетических взглядов и вкусов русского композитора. Охарактеризовано влияние французской литературы на творческие и читательские поиски П.Чайковского. Свободное владение французским языком, знание литературной и театральной жизни Парижа XIX столетия и общее расположение Чайковского ко всему французскому объясняет его интерес как композитора к французским мотивам. Вместе с тем в статье показано критическое мышление Чайковского в выборе французских сюжетов, прослеживается целостная и крепкая эстетическая позиция композитора.

Ключевые слова: *французская литература, П.И.Чайковский, литературные симпатии, эстетические вкусы.*

Shatkovska I. The Influence of French Literature on the Formation of Creative Ideas of Tchaikovsky.

The article examines the interests and preferences of Tchaikovsky in the area of French literature, history and theatre. We have revealed the place and role of creativity of writers and poets in forming of aesthetic views and tastes of Russian composer. The article describes the influence of French literature in search of creative and readers of Tchaikovsky. Fluent in French, knowledge of literary and theatrical life of Paris of the nineteenth century and the inclined Tchaikovsky to all French it explains his interest as a composer to the French motives. However, the article shows his critical thinking in choosing French plots, traced coherent and strong aesthetic claim of composer.

Key words*: French literature, Tchaikovsky P.I., literature preferences, aesthetic tastes.*

Вікторія Шеремета
(Київ)

УДК 81'27:81'23:81'39

НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИЙ СТЕРЕОТИП У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ: ТИПОЛОГІЯ, ФУНКЦІЇ

У статті розглядається поняття національно-мовного стереотипу. Проаналізовано наукові досягнення українських і зарубіжних лінгвістів, систематизовано теоретичні праці, узагальнено різноаспектні підходи до висвітлення поняття стереотип, який є ключовим терміном у соціолінгвістиці, психолінгвістиці, етнолінгвістиці, лінгвокультурології. Охарактеризовано ознаки стереотипу, властиві йому з погляду різних наук. Виявлено та описано функції мовних стереотипів. Попри активне дослідження в інших наукових галузях, розуміння стереотипу в лінгвістиці залишається дискусійним, а словник стереотипів української мови потребує доопрацювання. На основі проаналізованих наукових праць сформульовано узагальнене визначення поняття стереотипу. Під стереотипами розуміються схематизовані, усталені структури колективної свідомості, які сформувалися внаслідок спільної діяльності представників певного етносу, спільноти, групи, зафіксовані в мові й культурі певної нації. Завдяки науковим дослідженням мовної фіксації стереотипів можна поглибити уявлення про засоби етнічної та культурної ідентифікації народу, його історію, відносини з представниками інших етносів.

***Ключові слова**: стереотип, мовний стереотип, культурний стереотип, соціальний стереотип, функції стереотипу, соціолінгвістика, психолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія.*

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних дослідженнях під впливом антропоцентричного підходу до вивчення мовних одиниць актуальності набирають питання взаємозв'язку мови та культури, мови й менталітету народу. Доведено, що мова впливає на формування особистості, тому формування етносу без мови неможливе, адже мова є однією з найважливіших ознак нації. У мові за допомогою мовних одиниць зафіксовано та збережено основні уявлення носіїв цієї мови. Вивчення етнокультурної специфіки мови, осмислення її як способу мислення, сприйняття світу народом, зумовило виникнення нового самостійного наукового напрямку —етнолінгвістики. Представники цієї наукової галузі активно вивчають важливі етнокультурні елементи — стереотипи, аналіз яких дає можливість етнолінгвістам реконструювати культурні, народно-психологічні уявлення та дослідити особливості національно-мовних картин світу різних етнічних спільнот. Однак в українській етнолінгвістиці поняття стереотипів ще мало вивчене, словник стереотипів української мови потребує доопрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття представники різних наукових галузей дедалі більше цікавляться проблемою **стереотипу**. Різні аспекти і визначення цієї категорії розглядають у своїх наукових працях соціологи (У. Квастхофф, У. Ліппман), психологи (В. Крисько, Р. Немов), етнографи (А. Байбурін, І. Кон), філософи (Н. Годзь, І. Гріценко) та інші.

В оформленні стереотипів провідну роль відіграє мова. Інтерес до феномену **стереотипу** серед лінгвістів є невипадковим і з'явився він відносно нещодавно. У своїх працях поняття **стереотип** досліджували етнолінгвісти (Є. Бартмінський, В. Жайворонок, О. Тищенко, М. Толстой, С. Толстая), психолінгвісти (В. Красних, Ю. Сорокін та І. Марковіна, Н. Уфімцева), лінгвокультурологи (С. Єрмоленко, В. Кононенко, Т. Космеда, В. Маслова, Л. Мацько, В. Телія), соціолінгвісти (Ю. Прохоров), представники теорії міжкультурної комунікації (А. Бєлова, І. Голубовська, Т. Грушевицька, Т. Радзієвська) та інші.

Мета статті: проаналізувати різноаспектні підходи в лінгвістиці до теорії стереотипів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдання**: 1) узагальнити наявні трактування поняття стереотипу у різних наукових парадигмах; 2) уточнити зміст і обсяг поняття "**стереотип**"; 3) виявити, описати функції стереотипів; 4) охарактеризувати ознаки стереотипу за його функціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку XX століття відбулося формування проблематики й сутності теорії стереотипів. Термін "**стереотип**" функціонує як багатозначне поняття. Вперше питання стереотипізації як пізнавального процесу почали вивчати в соціології, де стереотип пов'язується зі сферою прийнятих норм та правил групової поведінки і визначається як механізм соціального сприйняття, що має здатність взаємодіяти з іншими соціальними рівнями сприйняття (такими як пам'ять, інтуїція, уява) через ланцюг асоціативних зв'язків.

До активного наукового обігу поняття "**стереотип**" ввів американський науковець У. Ліппман, який пов'язав термін, запозичений з друкарського процесу, з процесами, що відбуваються в уявленні людей про картину світу, самих себе та уявленнях про інших. Вивчаючи масову свідомість, він намагався визначити роль та місце стереотипів в системі суспільної думки, запропонував своє розуміння та визначення цієї дефініції, пов'язавши його з атрибутом "соціальний". **Стереотипи**, на думку У. Ліппмана, — це "впорядковані, детерміновані культурою картинки світу в голові людини, які економлять зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції, права" [8, с. 107]. У своїх наукових працях У. Ліппманн підкреслив подвійну функцію стереотипів — психічну, яка полягає в економії зусиль при пізнанні світу, і суспільну, що стосується захисту суспільної позиції, цінностей і прав.

Одними з найперших власне лінгвістичних досліджень стереотипів вважаються наукові праці У. Квастхофф, в яких проведено чітку межу між звичайною мовною компетенцією та прагматичною компетенцією як "знанням про світ" (між стандартним знанням про світ, так званою "мовною картиною світу", і знанням про світ, незалежним від мови, яке часто не

співпадає з мовною картиною світу). На її думку, "**стереотип** — це вербальне вираження переконання, яке стосується соціальної групи чи представників соціальної групи. Стереотип має логічну форму оцінного судження, яке в спрощеному і узагальненому вигляді приписує групі ті чи інші властивості або моделі поведінки або відмовляє групі в наявності тих чи інших властивостей або моделях поведінки" [5, с. 114]. Дослідниця наголошує, що стійкий компонент стереотипу має суто мовний характер, а реалізація стереотипів відбувається не нижче синтаксичного рівня мови, іншими словами, вербалізація стереотипу в окремій лексемі не допускається. Стереотипна думка, яка містить емоційну оцінку, є результатом спрощеного, схематизованого мислення, у певному сенсі спотворений образ світу, властивий багатьом людям. Проте в житті суспільства стереотипи виконують певні соціальні функції, адже вони засвоюються у процесі занурення людини до певного соціуму й культури (соціалізації й інкультурації).

У своїх працях У. Квастхофф розрізняла три функції стереотипів: 1) когнітивну (засвоєння певної схеми допомагає людям орієнтуватися, розрізняти, хто є хто); 2) афективну (емоціональну) — створення настанови проти інших (мені не подобаються …, не люблю …), яку можна розглядати як захисний механізм; 3) суспільну — підтримка внутрішньої єдності групи стосовно до інших груп [18]. Досить часто стереотипи заважають у міжкультурному та міжнаціональному спілкуванню. З іншого боку, знання стереотипів може бути корисним в політиці міжкультурних та міжнаціональних зв'язків.

Лінгвісти розглядають стереотип неоднаково. Одні науковці вважають **стереотип** "елементарним психічним утворенням; детермінованою соціумом і культурою, впорядкованою й фіксованою структурою свідомості, фрагментом картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупуванням і є схематизованою та спрощеною стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища" [12, с. 287]. Тому вони можуть бути раціональними та ірраціональними, тобто викривляти об'єкт власного відображення, належати до міфологічного мислення. Стереотипи довести неможливо, вони сприймаються на віру.

Від соціології до етнолінгвістики розуміння стеротипу суттєво змінилося, воно значно розширилося. В етнолінгвістиці воно стало застосовуватися не лише до певних етнічних, соціальних чи професійних груп людей, а до будь-яких предметів, явищ, подій, людей, тварин, рослин і таке інше, з якими людина дотична у своїй пізнавальній і практичній діяльності, які отримують вираження в мові. На початках дослідники розуміли стереотип як деякий "суб'єктивний" додаток до "об'єктивного" образу об'єкта, а мовний стереоти був як конотативний (оцінний) додаток до лексичного значення слова, який відображав колективну думку про відповідний денотат. На сьогодні науковці почали трактувати стереотип як цілісну "наївну теорію" об'єкта (предмет, явище), яка складається не лише з оцінки (конотативна, інтегральна), але і з категоріальних (ідентифікуючі) ознак (як виглядає особа чи предмет, як діє), відповідно до глибшого розуміння лексичного значення слова.

Стереотип, як когнітивна дефініція, в етнолінгвістиці — це сукупність суджень про предмет, реконструйованих на базі всіх мовних одиниць [14, с. 263].

На думку Є. Бартмінського, проблема стереотипу у межах сучасної етнолінгвістики входить як складова частина в більш широку галузь дослідження мови та культури. Те, що стереотипи стали предметом лінгвістики, розширило поняття самого стереотипу. Особливо це характерно для польської етнолінгвістичної школи. Є. Бартмінський вважав, що для "мовознавця стереотипізація охоплює всю картину світу, як образ речі, так і образ людини. Варто погодитись із соціологами в тому, що особливу вагу у суспільстві мають національні стереотипи", самі ж стереотипи як семантичні імплікації виражаються не лише ідіоматично, але й у звичайних конвенціональних текстах [2, с. 12].

Центральним предметом вивчення для польських етнолінгвістів є народна культура. Представники польської етнолінгвістики на чолі з Є. Бартмінським головним своїм завданням вважають реконструкцію традиційної, "наївної" (термін Ю. Апресяна) картини світу й людини. Головним джерелом відомостей вони вважають природну мову в її народно-розмовній, діалектній формі, якій відповідає мовна картина світу — "сукупність суджень про властивості й способи існування об'єктів позамовної дійсності, суджень тією або іншою мірою закріплених у мові, що містяться у значаннях слів або імплікуються цими значеннями" [15, с. 72].

У загальному значенні **стереотипом** Є. Бартмінський вважає "уявлення про предмет, оформлене в певній суспільній рамці і таке, що визначає, чим цей предмет є, як він виглядає, як діє, як його трактує людина тощо, при цьому уявлення, закріплене в мові, доступне через мову і таке, що стосується колективного знання про світ" [16, с. 9].

Функції стереотипу, на думку Є. Бартмінського, заглиблені в елементарні механізми бачення та інтерпретації людиною дійсності. Стереотип, з одного боку, задовольняє психічну потребу в економії пізнавальних зусиль, з іншого — суспільну потребу підтримувати внутрішню спаяність спільноти та її протиставленість іншим людським спільнотам [2, с. 13].

Представниця московської етнолінгвістичної школи С. Толстая акцентує увагу на тому, що **стереотип** відноситься як до змістовної, так і до формальної сторони мови [14, с. 262].

Науковці, які орієнтуються на психолінгвістику, досліджуючи стереотипи людей, народів, рас, пов'язують ментальну сторону стереотипу з діяльністю людей. У етнопсихолінгвістиці **стереотип** визначають як стійкі, емоційні за своєю природою психічні утворення, які в спрощеній формі відображають досить складний факт дійсності. Це чуттєво забарвлені соціальні образи, що обєднують у собі соціальний і психологічний досвід спілкування, взаємин людей [1, с. 87].

З огляну на "зміст", В. Красних розуміє **стереотип** як деякий фрагмент картини світу, який існує у свідомості. Це деякий образ-уявлення, ментальна "картинка", якесь стійке мінімізовано-інваріантне, зумовлене національно-культурною специфікою уявлення про предмет чи ситуацію [7, с. 178-179]. У своїх працях дослідниця пропонує свою класифікацію стереотипів: 1) рівень: а) **стереотип-поведінка** (зберігається у свідомості у вигляді штампів; виступає у ролі канонів; виконує прескрептивну функцію, тобто спонукає до відповідної поведінки в тій чи іншій ситуації); б) **стереотип-уявлення** (зберігається у вигляді кліше свідомості, функціонує як еталон; виконує предикативну функцію, тобто передбачає не саму поведінку, а набір асоціацій і зумовлює мовну форму для їх вираження); 2) рівень, на якому стереотипи-уявлення поділяються на: а) **стереотип-образ** (форма зберігання — кліше: бджола — працьовита, баран — впертий, лимон — кислий, жовтий та ін.); б) **стереотип-ситуація** (форма зберігання — кліше або штампи: білет — компостер, лелека — капуста) [7, с. 178 – 180, 194].

На думку В. Красних, стереотипи завжди національні, якщо ж в інших культурах знаходимо аналоги, то це **квазістереотипи**, які співпадаючи в цілому, різняться дрібними деталями, які мають принципове значення.

Досліджуючи національно-культурні особливості мовного спілкування, Ю. Прохоров виокремлює **соціокультурні стереотипи**, які проявляються як "соціокультурно маркована одиинця ментально-лінгвального комплексу представника певної етнокультури, яка реалізується в мовному спілкуванні у вигляді нормативної локальної асоціації до стандартної для даної культури ситуації спілкування" [11, с. 97-98]. Отже, **стереотип** виступає як певна "модель", "взірець". На думку дослідника, стереотип вербального спілкування може бути реалізований "у формі мовного кліше (традиційно до цих одиниць відносяться всі види стійких словосполучень і фраз — фразеологізми, прислів'я, приказки, ідіоми, літературні цитати та ін.) і у формі вербалізованого / невербалізованого штампа свідомості, який виступає сигналом приналежності учасників спілкування до одного соціального простору" [11, с. 97-98].

З позиції лінгвокультурології стереотипи поведінки можна розглядати як "певний образ-уявлення, як ментальний малюнок, стійке, мінімізовано-інваріантне, зумовлене національно-культурною специфікою уявлення про предмет чи про ситуацію" [7, с. 178].

У своїй монографії В. Телія висуває гіпотезу про те, що "якщо одиниці мови володіють культурно-національною специфікою, то остання повинна мати свої способи її відображення і засоби співвіднесення з нею, тобто слугувати своєрідною "ланкою", яка поєднує в єдиний ланцюг "тіло знака" — з одного боку, а з іншого — концепти, стереотипи, еталони, символи, міфологеми та інші знаки національної і ширше — загальнолюдської культури, засвоєної народом — носієм мови" [13, с. 215].

Роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення можуть виконувати фразеологізми, які відображають типові уявлення, вони можуть вказувати на їх символічний характер і за таких умов виступають як мовні експоненти культурних знаків [13, с. 250]. На відміну від еталону, стереотип "це тип, який існує у світі, вимірює діяльність, поведінку і таке інше" [9, с. 44]. Фундаментом всіх культурних стереотипів можна вважати картину світу певного

етносу, яка відображається у змістовній стороні мови цього етносу. Досліджуючи культурно-національний аспект, у своїх наукових працях варто враховувати універсальні властивості мовних одиниць.

На відміну від Є. Бартмінського та представників його школи, В. Маслова під "мовним стереотипом" розуміє "не лише судження чи декілька суджень, але й будь-який стійкий вираз, який складається з декількох слів, наприклад, стійке порівняння, тобто фразеологізм, кліше та ін.: лице кавказької національності, новий росіянин" [9, с. 109]. Вживання таких стереотипів, на її думку, полегшує та спрощує, навіть економить сили комунікантів.

Дослідниця підкреслює, що саме тексти є "істинними зберігачами культури" [9, с. 87]. Текст, який безпосередньо пов'язаний з культурою і безліччю наскрізних культурних кодів, відображає духовний світ людини. У тексті фіксується і зберігається інформація про історію, етнографію, національну психологію, поведінку — про всі складники культури. Правила побудови текстів залежать від контексту культури, в якому вони виникають. Вони створюються з мовних одиниць нижчих рівнів, які при відповідному доборі можуть підсилювати культурний сигнал. Такими одиницями В. Маслова вважає фразеологізми, які є найбільш яскравими мовними одиницями, що відображають народну культуру, фіксують та передають через покоління культурні настанов, стереотипи, еталони і архетипи.

Засобом вираження стереотипу лінгвокультурологи вважають фразеологізм, який пов'язаний з певним уявленням чи образом, який відображений в даному фразеологізмі. В свою чергу, формування фразеологізмів та стереотипів взаємозалежне: фразеологічні одиниці можуть формуватися через стереотипи, і стереотипи мають здатність формуватися через фразеологічні одиинці. Фразеологізм "горбатого могила справить" формує в нашій свідомості стереотип, що погану людину вже не перевиховати, вона ніколи не виправиться.

Підсумовуючи свої дослідження, В. Маслова визначає **стереотип** як "явище мови і мовлення, такий стабілізуючий фактор, який дозволяє, з одного боку, зберігати і трансформувати деякі домінантні складові даної культури, а з іншого — проявляти себе серед "своїх" і одночасно впізнати "свого". Формування стереотипів відбувається під впливом пізнавальних процесів, оскільки стеротипи виконують ряд когнітивних функцій — функцію схематизації і спрощення, функцію формування і зберігання групової ідеології [9, с. 110].

Серед провідних функцій стереотипів мовознавці виокремлюють функції : пізнавальну, регулюючу, економії пізнавальних зусиль, захисту групової ідеології [17, с. 379]. Визначаючи функції стереотипів, не варто спиратися лише на конкретні мовні акти, не пов'язуючи їх з мовною системою, яка є своєрідним інститутом, що формує колективне сприйняття світу і ставлення до нього.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. На основі проаналізованих наукових праць можна сформулювати визначення поняття **стереотип** — уявлення людини про навколишній світ, сформоване під впливом культурних чинників (культурно-детерміноване уявлення), яке може існувати як у вигляді ментального образу, так і у вигляді вербальної оболонки; **стереотипи** — це результат спілкування або поведінки згідно з визначеними семіотичними моделями. Беручи до уваги численні визначення, можна стверджувати, що **стереотипи** — це лінгво-ментальні комплекси, які акумулюють соціальний, психологічний, історичний досвід людини й виявляються у різних сферах культурної діяльності людини. На відміну від концептів, які мають візуальний рівень сприйняття й характеризуються історичною мінливістю, стереотипи становлять традиційні форми вираження певних значень, які стали нормативними; стереотип існує у свідомості як стабільний знак. Мовне вираження їх різноманітне — це можуть бути порівняння, метонімія, метафора, внутрішня форма, сталі вирази зі стертою образністю. Вони можуть виражатися як словом, так і сталим виразом. На відміну від лінгвокультурологів у працях польських етнолінгвістів, мовна картина світу і мовний стереотип співвідносяться як частина і ціле. Науковці розуміють мовний стереотип як судження чи декілька суджень, які стосуються певного об'єкту позамовного світу, суб'єктивно детерміноване уявлення предмета, в якому співіснують описові та оцінні ознаки, що є результатом тлумачення дійсності в межах соціально вироблених пізнавальних моделей.

Таким чином, стереотипи — це схематизовані, усталені структури колективної свідомості, які сформувалися в результаті спільної діяльності представників певного етносу,

спільноти, групи; зафіксовані в мові й культурі певної нації. Завдяки науковим дослідженням мовної фіксації стереотипів можна поглибити уявлення про засоби етнічної та культурної ідентифікації народу, його історію, відносини з представниками інших етносів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баронин А. С. Этнопсихология : учеб. пособие / А. С. Баронин. – К. : МАУП, 2000. – 116 с.
2. Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях / Е. Бартминский // Славяноведение. – 1997. — № 1. – С. 12-24.
3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2009. – 352 с.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Жайворонок В. В. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
5. Квастхофф У. Социальный предрассудок и коммуникация — лингвистический анализ стереотипа / У. Квастхофф // От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурология в поисках “этнической ментальности”: Сб. ст. / сост.: А. В. Павлова. – СПб.: Антология, 2013. – С. 113-137.
6. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.; Івано-Франківськ; Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2013. – 440 с.
7. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с.
8. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. – М.: Ин-т Фонда “Общественное мнение”, 2004. – 384 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В. А. Маслова – М.: Изд. центр Академия, 2001. – 208 с.
10. Мацько Л. І. Теоретичні засади лінгвокультурогічного аналізу тексту // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова Сер. 10; Проблеми граматики і лексикології української мови. – К.: НПУ, 2008. – Вип. 3. – Кн. 2. –С. 311-322.
11. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Юрий Евгеньевич Прохоров. – 4-е, изд., стер. – М. : КомКнига, 2006. – 224 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки рус. культуры», 1996. – 288 с.
14. Толстая С. М. Стереотип и картина мира / С. М. Толстая // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология: материалы международной научной конференции, 8-12 сент. 2009 г. –Екатеринбург: Изд-во Ур. Ун-та, 2009. –С. 262 – 264.
15. Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński. // Teoria tekstu / [J. Bartmiński, R. Tokarski]; pod red. T. Dobrzyńskiej. — Ossolineum, 1986. — S. 65-81.
16. Słownik stereotypów i symboli ludowych. Koncepcja całości i red. Jerzy Bartmiński, zastępca red. Stanisława Niebrzegowska T. 1. Kosmos. [cz.] 1. Niebo. Światła niebieskie. Ogień. Kamienie, Lublin 1996, Wydaw. UMCS , 439 s.
17. The Handbook of Discourse Analysis / [ed. By D. Schiffrin, D. Tannen, E. Heidi Hamilton]. – Blackwell Pablishing, 2003. – 694 p.
18. Quasthoff U. Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencia funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej // Język a kultura. – Wrocław, 1998. – T. 12. – S. 11-30.

Шеремета В. Национально-языковой стереотип в современных научных парадигмах: типология, функции.

В статье рассматривается понятие национально-языкового стереотипа. Проанализированы научные достижения украинских и зарубежных лингвистов, систематизированы теоретические труды, обобщены разноаспектные подходы к освещению понятия стереотип, который является ключевым термином в социолингвистике, психолингвистике, этнолингвистике, лингвокультурологии. Охарактеризованы признаки стереотипа, присущие ему с точки зрения различных наук. Выявлены и описаны функции языковых стереотипов. Несмотря на активное исследование в других научных областях, понимание стереотипа в лингвистике остается дискуссионным, словарь стереотипов украинского языка требует доработки. На основе проанализированных научных работ сформулировано обобщенное определение понятия стереотипы — это схематизированные, устоявшиеся структуры коллективного сознания, которые сформировались в результате совместной деятельности представителей определенного этноса, сообщества, группы; зафиксированные в языке и других культурных продуктах и явлениях. Благодаря научным исследованиям языковой фиксации стереотипов можно углубить представление о средствах этнической и культурной идентификации народа, его истории, отношения с представителями других этносов.

Ключевые слова: *стереотип, языковой стереотип, социальный стереотип, культурный стереотип, функции стереотипа, социолингвистика, психолингвистика, этнолингвистика, лингвокультурология.*

Sheremeta V. National and Linguistic Stereotypes in the Modern Scientific Paradigm: Typology, Functions.

The article discusses the concept of the national language of the stereotype. The scientific achievements of Ukrainian and foreign linguists are analyzed, theoretical works are systematized, collectively various approaches are to lighting concepts stereotype, which is the key term in sociolinguistics, psycholinguistics, ethnolinguistics, cultural linguistics. Signs of the stereotype are characterized on the point view of different sciences. The functions of language stereotypes are identified and described. Despite active research in other scientific areas in the stereotype understanding of linguistics remains controversial among scientists, Dictionary of the stereotypes of the Ukrainian language needs work. The generalized definition of stereotypes is formulated on the basis of the analyzed scientific papers— a schematized, established the structure of the collective consciousness, which were formed as a result of joint activities of representatives of a certain ethnic group, community groups fixed in the language and other cultural products and events. Thanks to the research linguistic fixation patterns can go on understanding of the means of ethnic and cultural identity of the people, its history, relations with other ethnic groups.

Key words: *stereotype, linguistic stereotype, cultural stereotype, stereotype of the social, stereotype functions, sociolinguistics, psycholinguistics, ethnolinguistics, cultural linguistics.*

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Л.І. Мацько

Інна Завальнюк
(Вінниця)

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ І А. МЕЛЬНИК «ТРАНСПОЗИЦІЙНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА». – ЛУЦЬК : НАДСТИР'Я, 2015. – 476 С.

Дослідження закономірностей та особливостей моделювання динамічних процесів у граматичній структурі української мови, з'ясування умов, простеження напрямів та засобів переходу мовних одиниць з послідовним установленням твірних і похідних величин у колі важливих завдань новітньої лінгвістики. Досконалу схему граматичних транспозицій, вибудувану на засадах наукової об'єктивності й цілісності, з урахуванням національного та світового досвіду, репрезентує в україністиці основоположник функційно-категорійної граматики – І. Р. Вихованець. Як слушно зазначає автор рецензованої монографії, «модель транспозиційної граматики науковця залишається пріоритетною в новітній лінгвоукраїністиці». Це підтверджено низкою наукових праць учнів та послідовників І. Р. Вихованця: К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, Н. М. Костусяк, О. Г. Межова, В. М. Ожогана, М. Я. Плющ, М. С. Скаба, А. Ю. Габай, А. С. Джури, О. П. Кушлик, С. В. Соколової та інших мовознавців, що розвивають і збагачують лінгвістичні традиції вченого. Досягнення в царині міжчастиномовних переходів, без сумніву, становлять вагомий унесок у розвій функційно-категорійного синтаксису, морфології та словотвору сучасної української мови. Проте досі не були предметом спеціальної монографічної праці проблеми, пов'язані з усебічним висвітленням транспозиційної граматики українського дієслова, які викликають особливе зацікавлення, потребують докладнішого аналізу й подальшої систематизації на широкому фактичному матеріалі сучасної української мови. Так визначає важливість та актуальність свого дослідження Ірина Анатоліївна. Погоджуючись з автором, констатуємо, що в українському лінгвістичному просторі назріла потреба з'яви ґрунтовної студії про граматику дієслівних транспозицій – вагомого складника транспозиційної граматики сучасної української мови. Тож рецензована праця, без сумніву, перше системне монографічне дослідження транспозиційної граматики українського дієслова, що має опертям оновлену семантико-морфолого-синтаксичну концепцію частин мови, виокремлених за принципами функційно-категорійної граматики, і продуктивні національні та світові класичні й новітні граматичні теорії.

Нам імпонує чітка структура праці, доступний виклад наукової інформації, максимальна логічність і послідовність позиції автора стосовно низки важливих і неоднозначно висвітлюваних у сучасній лінгвістиці питань, що мають безпосередній стосунок до граматики дієслівних транспозицій, з-поміж яких: розгляд міжчастиномовних переходів з опорою на гетерогенну класифікацію, диференціація засобів дієслівної транспозиції, виявлення ступенів синтаксичної закріпленості похідних дієслівних одиниць, з'ясування специфіки функціонування всіх різновидів дієслівних транспозитів у формально- і семантико-синтаксичних структурах простих елементарних та ускладнених реченнєвих побудов тощо. Усе це допомагає цілком усвідомити концептуальні засади аналізованої студії, сформувати комплексне уявлення про різновиди та ступені дієслівних транспозицій відповідно до п'ятикомпонентної семантико-морфолого-синтаксичної концепції частин мови.

На наше глибоке переконання, до вагомих здобутків праці, важливих, позитивних її моментів, що виразно виокремлюють авторську концепцію, варто зарахувати комплексний підхід до тлумачення транспозиції як двоступеневого – синтаксичного і морфологічного – переходу інших частин мови у сферу дієслова з подальшою ієрархізацією відприкметникового, відіменникового, відчислівникового та відприслівникового її різновидів. Синтаксичний ступінь транспозиції дослідниця розглядає як початок переходу інших частин мови в дієслівний простір, підґрунтям якого, «з одного боку, є позиційна закріпленість, або функційна спеціалізація, основних частин мови, <...> а з іншого – їхня позиційна рухливість» [с. 35]. Зміни, що усувають суперечність «між морфологічною формою слова й зайнятою нею вторинною формально-синтаксичною позицією» науковець кваліфікує як морфологічний ступінь транспозиції [с. 38], за якого «нове слово набуває необхідної формальної оболонки за допомогою афіксальних морфем – суфіксів, зрідка – префіксів і суфіксів, а також відповідного граматичного оформлення, що

зумовлює набуття одних і втрату або нейтралізацію інших граматичних категорій» [с. 38]. Вигідно вирізняють авторський погляд і міркування про семантичний ступінь транспозиції в канві частин мови (його дослідниця вирізняє в межах морфологічного ступеня), з яким пов'язана здатність морфологічних транспозитів «набувати похідних значень» [с. 160]. Перевагою роботи є також те, що перехід інших частин мови в дієслівну сферу розглянуто не ізольовано, лише на матеріалі української мови, а подекуди й на тлі типологічно подібних до неї мов із виокремленням специфічних рис, які акцентують на її окремішності [с. 63, 159 та ін.]. Свою солідарність виявляємо з переконливим висновком автора: «Ядро транспозиційної дієслівної граматики української мови утворюють звичайно відприкметникові транспозити, що найбільш наближені до власне-дієслівного класу, на периферії перебувають відприслівникові похідні утворення, напівперифірійну зону відповідно представляють відіменникові та відчислівникові транспозити» [с. 386].

Надійним теоретичним і методичним підґрунтям праці слугує перший розділ монографії «Теоретичні проблеми транспозиції», у якому дослідниця, послуговуючись функційним багатоаспектним підходом до аналізу граматичних одиниць і категорій, передовсім зосереджує увагу на виразному дієслівно-іменниковому граматичному типові української мови, що має опертям значеннєву своєрідність, центральні позиції в семантико-синтаксичній, формально-синтаксичній і комунікативній структурі речення; визначає основні наукові підходи до тлумачення транспозиції в сучасному мовознавстві; аналізує міжчастиномовні переходи на тлі гетерогенної класифікації з огляду на семантичний, синтаксичний, морфологічний, а для похідних слів і словотвірний критерій. Серед низки термінів («транспозиція», «деривація», «конверсія», «перехід», «перехідність» та ін.), репрезентованих у сучасних лінгвістичних студіях як синоніми або як кореляти із широким та вузьким значенням, у рецензованій праці надано перевагу термінові «транспозиція» як такому, що найповніше відображає багатопланові вияви переходу в системі граматичних одиниць та категорій, їхнього ускладнення, синкретизму, омонімії, синонімії, еквівалентності тощо. Суттєва перевага праці також у тому, що явище вербалізації висвітлено не осібно, а системно, у канві інших частиномовних переходів: субстантивації, ад'єктивації, адвербіалізації тощо, а це дає змогу цілісно осягнути викінчену схему міжчастиномовних переходів, усвідомлено виділити останні з-поміж інших класів транспозицій – грамемних, реченнєвих і т. ін. Безперечною заслугою автора є виокремлення й удокладнений аналіз синтетичних та аналітичних засобів вербалізації з подальшою їхньою диференціацією на спеціалізовані та неспеціалізовані, що сприяє розширенню й поглибленню наукової парадигми цих компонентів як складників дієслівної синтаксичної та морфологічної транспозиції.

Другий розділ праці «Ступені відприкметникової дієслівної транспозиції», присвячений докладному аналізові відприкметникових транспозитів, що зазнали синтаксичного та морфологічного переходу у сферу дієслова. У фокусі уваги дослідниці передовсім такі важливі моменти, як аналітичні засоби відприкметникової дієслівної транспозиції, функційна дієслівна транспозиція прикметникових відмінкових форм, ступені їхньої синтаксичної усталеності, валентний потенціал, семантична диференціація та низка інших проблем, що створюють цілісне уявлення про аналізований різновид синтаксично й морфологічно вербалізованих одиниць. Лінгвістичну інтерпретацію зв'язкових компонентів як аналітичних засобів дієслівної транспозиції з послідовною диференціацією на спеціалізовані й неспеціалізовані та здатністю поєднуватися з іменними частинами мови й прислівником на основі сумісності їхніх значень вважаємо новою та оригінальною, і водночас заглибленою у відому концепцію Івана Романовича Вихованця про аналітичні синтаксичні морфеми-зв'язки та морфеми-напівзв'язки, перші з яких є лише граматичними маркерами, носіями часо-способових та ін. категорій дієслова, другі – ще й модифікаторами семантики синтаксично вербалізованих компонентів. Науково виваженими й теоретично обґрунтованими є міркування автора про те, що «відприкметникова дієслівна аналітична синтаксична транспозиція закріплена семантико-синтаксичною валентністю, обсяг якої не можна визначити суто теоретично для всіх похідних дієслівних утворень загалом» [с. 72] і лише їхній системний аналіз дає змогу зробити висновок про те, що для відприкметникових дієслівних утворень, зафіксованих «у присудковій як первинній формально-синтаксичній функції, характерне збільшення валентного потенціалу, що не виходить поза межі трьох

залежних семантико-синтаксичних позицій: лівобічної суб'єктної та двох правобічних – власне-об'єктної й адресатної або лівобічної суб'єктної та двох правобічних об'єктних – власне-об'єктної й об'єктної із семантикою обмеження» [с. 72].

Достатня обґрунтованість, логічна завершеність, переконливість викладу, чітка й недвозначна авторська позиція, послідовність у використанні термінології властива також іншим розділам і підрозділам аналізованої праці, кожен із яких системно, цілісно висвітлює один із різновидів дієслівних транспозицій – відіменникових, відчислівникових та відприслівникових. Назви розділів і підрозділів цілком відповідають змістові викладеного в них матеріалу. Важливо також наголосити на функційному розмаїтті фактажу. Загальна кількість реченнєвих конструкцій, дібраних переважно методом наскрізного виписування, – понад 60 тисяч одиниць, що становить надійне підґрунтя для ілюстрації концептуальних положень праці.

Звертаємо увагу й на те, що в деяких розділах аналізованої студії трапляються повтори окремих теоретичних міркувань задекларованих раніше. Це стосується насамперед наукової інформації про зв'язкові компоненти як складники дієслівної транспозиції (розділ 2.1.1 [с. 52–54], 3.1.1 [с. 164] і 4.1.1 [с. 238]), про валентний актантний потенціал похідних дієслівних утворень (розділ 2.1.4 [с. 83], 3.1.4 [с. 191] і 4.1.4 [с. 264]) і т. ін. З одного боку, такі повтори можна сприймати як надлишкову інформацію, а з іншого – це дає змогу акцентувати увагу на вагомих моментах дослідження, ще раз наголосити на тій чи тій істотній перевазі запропонованої граматичної концепції.

Ступеньовані відприкметникові та відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити з огляду на їхню семантичну та функційну специфіку й зумовлений нею валентний потенціал, зреалізований у збільшеній актантній потужності, на наше переконання, потребують докладнішого аналізу. Тому аналізованим дієслівним утворенням компаративної та суперлативної семантики варто було б присвятити окремі параграфи в другому й п'ятому розділах.

Наші зауваження істотно не впливають на загальну високу оцінку монографії, виконаної в руслі новітніх функційно-категорійних граматичних досліджень. Поза всяким сумнівом, рецензована праця посяде належне місце в українському лінгвістичному просторі. Інтерпретація наукового матеріалу, запропонована двоступенева типологія чотирьох різновидів дієслівних транспозицій, обіперта на ілюстративно багатий різностильовий матеріал, спонукатиме до творчих пошуків.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Александрова Ольга Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

Аніщенко Ірина Миколаївна, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Артеменко Юлія Олександрівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Баранник Наталія Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Бистров Яків Володимирович, кандидат філологічних наук, професор, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Білецька Олена Всеволодівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету (м. Вінниця).

Боднар Ольга Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Веприняк Ірина Дмитрівна, аспірантка кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Вуколова Віолетта Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Герасімова Оксана Миколаївна, асистент кафедри іноземнох мови Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького.

Глущук-Олея Ганна Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету, докторант Київського національного лінгвістичного університету, кафедра іспанської та французької філології.

Гринько Ольга Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Гринюк Оксана Степанівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри романо-германської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Гудманян Артур Грантович, доктор філологічних наук, професор, директор навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Дворянкін Віктор Олександрович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету.

Дорош Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафери загальнонаукових дисциплін Міжнародного університету фінансів (навчально-методичний комплекс НТУУ "КПІ" -"МУФ").

Єрмоленко Інеса Ігорівна, аспірантка кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Завальнюк Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Зінько Мирослава Юріївна, здобувач кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка.

Зорницька Ірина Валеріївна, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської мови Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор кафедри методики філологічних дисциплін та стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Іваницька Наталя Борисівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Іванотчак Наталія Іллівна, аспірантка кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Калініченко Віра Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету (м. Вінниця).

Коваль Ростислав Семенович, асистент кафедри української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури.

Ковтун Оксана Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету (м. Вінниця).

Куйбіда Христина Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри класичної філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Кучеренко Ірина Василівна, старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Лебедь Юлія Борисівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Лучечко Тетяна Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Масицька Тетяна Євгенівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**.**

Матузкова Олена Прокопівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Матушевська Наталя Володимирівна, асистент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Мацько Любов Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, дійсний член Академії педагогічних наук України.

Метелюк Ірина Василівна, аспірантка кафедри української мови ім. проф. К.Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Михайліченко Юлія Володимирівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри іноземної філології та перекладу факультету журналістики і міжнародних відносин Київського університету культури і мистецтв.

Мізін Костянтин Іванович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Міньковська Ірина Ігорівна, здобувач кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Мосейчук Олександр Михайлович, кандидат філологінчих наук, асистент кафедри англійської філології та перекладу імені Д. І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Панченко Віолетта Володимирівна, асистент кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія».

Панченко Олена Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Панченко Сергій Аркадійович, кандидат філологічних наук, докторант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Першина Любов Володимирівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри перекладу та мовознавства, доцент Міжнародного гуманітарного університету (м.Одеса).

Пивоварчик Тамара Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики Гродненського державного університету імені Янки Купали.

Прохорова Олена Вікторівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського».

Редька Інна Анатоліївна, кандидат філол. наук, докторант кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ржевська Дарія Олександрівна, асистент кафедри іноземних мов Науково-навчального інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, здобувач кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського Національного університету імені Івана Франка.

Родюк Максим Вікторович, старший викладач кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Романова Наталя Василівна, доктор філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Херсонського державного університету.

Сальтевська Марина Юхимівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету ім. С.Кузнеця.

Сандій Лариса Веніамінівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Сидоренко Олена Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету інженерної та мовної підготовки ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

Сидоренко Олеся Михайлівна, кандидат філологінчих наук, доцент кафедри української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сушко Зоряна Степанівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Товстенко Вікторія Ростиславівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана.

Храбан Тетяна Євгеніївна, аспірантка Горлівського інституту іноземних мов.

Царьова Людмила Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Чемпоєш Валентина Вікторівна, асистент кафедри української мови Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Чистяк Дмитро Олександрович, кандидат філологічних наук, асистент кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Човганюк Мирослава Миколаївна, асистент кафедри англійської філології інституту іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Чорноус Оксана В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних та економічних дисциплін ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету».

Чугу Світлана Дмитрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Шатковська Ірина Станіславівна, старший викладач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Шевчук Оксана Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Запорізького національного університету.

Швидкова Тетяна Анатоліївна, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О.Довженка.

Шеремета Вікторія Петрівна, аспірантка кафедри стилістики української мови Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Шитик Людмила Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Щепка Оксана Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін і мовної підготовки іноземних громадян ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

Ямчинська Тамара Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

ЗМІСТ

І. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ……... 3

Баранник Наталія. Запозичення в українській спортивній термінології……. 3

Білецька Олена. Вплив процесу лексикалізації на композитотворення в німецькій мові 8

Гринюк Оксана. Ономасіологічний аспект словотвору сучасної німецької мови…… 12

Дворянкін Віктор, Онищенко Юлія. Астрономізація в говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області…….. 16

Коваль Ростислав. Запозичення в термінології реабілітації…… 21

Метелюк Ірина. Авторські назви емоцій та почуттів в українській поезії XX-XXI сторіч: лексикографічна інтерпретація…… 27

Панченко Віолетта. Лексико-семантичний аналіз засобів вербалізації концепту ВІК у сучасній англійській мові……. 33

Романова Наталія. Емоції та їх позначення у новонімецький період (на матеріалі паремістики)…… 39

Сидоренко Олена. Особливості формування назв сільскогосподарських об'єктів Донеччини наприкінці 1990-их –початку 2000-их років…… 45

Товстенко Вікторія.Сучасна українська економічна терміносистема як складник наукової картини світу…….. 49

Чорноус Оксана. Динамічні процеси в ситемі чоловічих імен м. Кіровограда 1796–1800 рр…… 53

Швидкова Тетяна. Назви неволокнистої частини стебел прядивних рослин в українській мові……. 59

ІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ…… 64

Глущук-Олея Ганна. Співвідношення граматичної, семантичної та поняттєвої категорії заперечення……. 64

Зінько Мирослава. Інфінітив у фукнції неморфологізованої обставини мети. …… 68

Ковтун Оксана. Експлікація допустових семантико-синтаксичних відношень сполучними комплексами…….. 73

Куйбіда Христина. Мовознавчі традиції дослідження прикметника як самостійної чатини мови (на матеріалі давньогрецької мови)…… 80

Лебедь Юлія. Об'єктне значення кількаслівної номінації…… 84

Масицька Тетяна. Семантико-синтаксична темпорально-темпоральна взаємозалежність у складносурядних реченнях……. 88

Родюк Максим. Референтний статус іменних груп із дієприкметниками в сучасній нідерландській мові…… 92

Сандій Лариса. Словоскладання як один із способів словотвірної неономінації сфери економіки в англійській мові…….. 99

Царьова Людмила. Синтаксичні особливості простих речень в авіаційній англійській мові……. 104

Чемпоєш Валентина. Функціонально-семантична структура пояснювально-ототожнювальних сполучників у навчальному філологічному дискурсі. …….. 109

Шевчук Оксана. Фактори, що впливають на вживаність субстантивної конструкції NN у текстах художньої прози сучасної англійської мови…… 114

Шитик Людмила. Формальний синкретизм займенниково-співвідносних складнопідрядних речень з асемантичним «те»…….. 118

Щепка Оксана. Компаративні одиниці як репрезентанти функційо-семантичної категорії градуальності……... 121

ІІІ. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ……. 125

Бистров Яків. Когнітивні параметри біографічного суб'єкта в структурі наративу (на матеріалі англійської мови)…….. 125

Гринько Ольга. Вербалізація концепту-архетипу FIRE в творах В. Голдінга……... 129

Іванотчак Наталія. Когнітивна метафора як засіб вербалізації емпатії в англомовній дитячій прозі фентезі……. 133

Калініченко Віра. Периферійні складові концептів SUCCESS-FAILURE, УСПІХ-НЕВДАЧА в американській та українській мовній свідомості……..... 139

Матузкова Елена. Особенности актуализации лингвокультурного гиперконцепта АНГЛИЙСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ в документальном дискурсе……. 145

Мосейчук Олександр, Матушевська Наталя. Когнітивно-прагматичний аналіз комунікативної ситуації СПОКУСА (на матеріалі англомовного кінодискурсу)…… 149

Салтевська Марина. Методика дослідження втілення концепту КРИЗА в сучасному англомовному газетному дискурсі…… 157

Сидоренко Олеся, Мацько Любов. Мовна особистість і формування мовленнєвої компетентності комунікативного лідера…….. 160

Храбан Тетяна. Дослідження семантичної структури концепту ЖІНКА В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ за допомогою рецептивного експерименту……... 164

Човганюк Мирослава. Реалізація стратегій негативної ввічливості в англомовному дискурсі інтерв'ю (на матеріалі ток-шоу Ларі Кінга)……. 169

Chugu Svitlana. Realisation of Communicative Intensions in Discourse: Cognitive-Pragmatic Pecularities of Persuasion Strategy…….. 174

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ…… 181

Александрова Ольга. Соціолект молоді як об'єкт дослідження соціолінгвістики та його стилізація в кінодіалозі…….. 181

Аніщенко Ірина. Суб'єктна перспектива та комунікативно-регістрова характеристика невласне-прямого мовлення персонажів художнього твору..... 185

Артеменко Юлія. Дискурсотвірний потенціал стратегії переконування (на матеріалі англійської мови)…….. 189

Веприняк Ірина. Лінгвотекстуальна експлікація ПТСР персонажа у романі Джонатана Сафрана Фоера "Extremely Loud and Incredibly Close" …….. 194

Дорош Ольга. Мовленнєва трансакція як компонент діалогічної взаємодії …….. 199

Єрмоленко Інесса. Застосування методів лінгвістичного аналізу художнього тексту на прикладі аналізу детективних романів Даніеля Пеннака …….. 204

Зорницька Ірина. Лінгвостилістичні засоби гібридизації фантастичних піджанрів у оповіданні Н. Геймена "A Study in Emerald"…… 208

Панченко Сергей. Развлекательный дискурс и его свойства…….. 213

Пивоварчик Тамара. Функционирование притяжательного местоимения «наш» в языке региональнрй газеты…… 218

Редька Інна. Поліжанрова англомовна балада (на перехресті лінгвопоетичного та лінгвокогнітивного підходів)…… 224

Чистяк Дмитро. Лінгвопоетичний аналіз образно-семантичної ізотопії в художньому тексті…… 230

Ямчинська Тамара. Інтерлінгвальні включення як невід'ємна складова авторського задуму…….. 235

V. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ…… 238

Вуколова Виолетта. К вопросу о феномене художественного билингвизма В. Набокова…… 238

Герасімова Оксана. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики…….. 242

Гудманян Артур. Фонографічні аномалії діалектного мовлення в українських перекладах. 246

Іваницька Ніна, Іваницька Наталя. Предикативно-адвербіальна модель локалізованого буття як tertium comparationis дієслівної синтагматики (українсько-англійська паралель)…….. 251

Лучечко Тетяна. Антропоцентрична складова асоціативного фону сонця в народних загадках української та англійської мов…….. 259

Михайліченко Юлія. Місце і роль міжкультурної комунікації в підготовці майбутніх фахівців туристичної галузі……... 263

Мізін Костянтин, Кучеренко Ірина. Творчий аспект відтворення мови персонажів у англо-українському кіноперекладі…… 266

Міньковська Ірина. Транскрибування і транслітерування: можливості та проблеми застосування в Україні…….. 270

Панченко Олена. Пароніми як основа гри слів та засоби їхнього перекладу…… 286

Першина Любов. Міжкультурна комунікація в полікультурному освітньому процесі… 291

Прохорова Олена. Потенціал комунікативного методу інтенсивного навчання усному англійському професійному мовленню студентів факультету хореографічної освіти….. 295

Ржевська Дарія. Фреймова семантика в прекладі звукосимволізмів японської мови….. 299

Сушко Зоряна, Боднар.Ольга. Переклад як естетична інтерференція художнього тексту……... 305

Шатковська Ірина. Вплив французької літератури на формування творчих задумів П.І.Чайковського……. 312

Шеремета Вікторія. Національно-мовний стереотип у сучасних наукових парадигмах: типологія, функції…….. 317

РЕЦЕНЗІЇ…… 324

Завальнюк І. Рецензія на монографію І А. Мельник «Транспозиційна граматика українського дієслова». – Луцьк : Надстир'я, 2015. – 476 с…… 324

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ…… 327

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 22

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Н.Л. Іваницька**

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.06.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 5208-64; 52-08-65
http://www.planer.com.ua
E-mail: sale@planer.com.ua